Ortaçağda entelektüeller

Jacques Le Goff



Fransızcadan çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay

AYRINTI

2. BASIM

JACQUES LE GOFF

Ortaçağ uzmanı tarihçi Jacques Le Goff, 1924'te Toulon'da dünyaya geldi. L'École normale superieure'ü bitirdi. Uluslararası alanda üne sahip, son derece üretken bir tarihçi olan Le Goff, Marc Bloch tarafından kurulan Annales Okulu'nun (École des Annales) en büyük mirasçısıdır. Uzmanlık alanı özellikle XII. ve XIII. yüzyılları kapsayan Le Goff, özellikle Batı ortaçağının kültür, duyarlık ve zihniyet tarihiyle ilgilenir.

1972'de École des hautes études en sciences sociales'in başında bulunan Fernand Braudel'in yerini aldı ve 1977'ye dek sürdürdüğü bu görevi François Furet'ye devretti. O tarihten beri kendini ortaçağ boyunca Batı Avrupa'nın tarihsel antropolojisiyle ilgili araştırmalara adadı.

Agnostik olan Le Goff, ortaçağı hor görenlere ve savunanlara eşit mesafede durur. Ona göre, ortaçağ hem Grek-Roma uygarlığından hem de modern dünyadan farklı, kendine ait bir uygarlık kurmuştur.

Son yapıtları arasında iki biyografi bulunuyor. Biyografi ait olduğu okulun pek de ilgilenmediği bir tür olsa da, Le Goff'un kaleme aldığı, azizlik payesi alan tek Fransa Kralı IX. Louis ile Assisili Aziz Francesco'nun biyografileri büyük yankı uyandırdı ve kabul gördü.

Başlıca eserleri: *Un long Moyen Âge* (2004), *Héros du Moyen Âge, Le roi, le saint, au Moyen Âge* (2004), *À la recherche du Moyen Âge* (2003), *Une histoire du corps au Moyen Âge* (Nicolas Truong ile birlikte, 2003), *Le Dieu du Moyen Âge* (2003), *De la pertinence de metre une oeuvre contemporaine dans un lieu chargé d'histoire* (2003), *Cinq personnage d'hier pour aujourd'hui: Bouddha, Abélard, Saint François, Michelet, Bloch* (2001), *Le sacre royal à l'époque de Saint-Louis* (2001), *Un Moyen Âge en images* (2000), *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval* (Jean-Claude Schmidt'in işbirliğiyle, 1999), *Un autre Moyen Âge* (1999), *Le Moyen Âge aujourd'hui* (1998), *La bourse et la vie* (1986), *Pour l'amour des villes* (Jean Lebrun ile birlikte, 1997), *La civilisation de l'Occident Médiéval* (1997; *Ortaçağ Batı Uygarlığı,* çev.: Hanife Güven, Uğur Güven, Dokuz Eylül Yayınları, 1999), *L'Europe racontée aux jeunes* (1996; *Gençlere Avrupa Tarihi,* çev.: Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, 1997), *Saint Louis* (1995), *La vieille Europe et la nôtre (*1994), *Le XIIIe siècle: l'apogée de la chrétienté* (1992), *Histoire et mémoire* (1988), *Faire de l'histoire* (Üç cilt, Pierre Nora ile, 1986), *Intellectuels français, intellectuels hongrois, XIIe-XXe siecle* (1986), *L'imaginaire médiéval* (1985), *La naissance du purgatoire* (1981), *La nouvelle histoire* (Jacques Revel ile, 1978), *Pour un autre Moyen Âge* (1977), *Les propos de Saint Louis* (1974), *Hérésie et sociétés dans l'Europe pré-industrielle, XIe-XVIIIe siècle: communications et débats du colloque de Royaumont* (1968), *Marchands et banquiers au Moyen Âge* (1957).

Ayrıntı: 95
İnceleme dizisi: 219

Ortaçağda Entelektüeller
Jacques Le Goff

Fransızcadan çeviren
Mehmet Ali Kılıçbay

Yayıma hazırlayanlar
Işık Ergüden & Ali Berktay

Kitabın özgün adı
Les Intellectuels au moyen âge

Éditions du Seuil/1957
basımından çevrilmiştir.

© Jacques Le Goff, 1957

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak resmi
Bir doktora sınavı / Anonim

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Asaf Taneri

Baskı ve cilt
Sena Ofset (0 212) 613 38 46

Birinci basım *1994*
İkinci basım *2006*

Baskı adedi *2000*

ISBN 975-539-041-3

AYRINTI YAYINLARI
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr
Dizdariye Çeşmesi Sk. No.: 23/1 34400 Çemberlitaş-İst. Tel.: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Jacques Le Goff

Ortaçağda Entelektüeller

AYRINTI

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*I. Illich* ◢ YEŞİL POLİTİKA/*J. Porritt* ◢ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*B. Brown* ◢ KADINLIK ARZULARI/*R. Coward* ◢ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*S. M. Tura* ◢ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?/*R. Bahro* ◢ ANTROPOLOJİKAÇIDAN ŞİDDET/*Der: D. Riches* ◢ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*M. Poster* ◢ İKİBİN'E DOĞRU/*R. Williams* ◢ DEMOKRASI ARAYIŞINDA KENT/*K. Bumin* ◢ YARIN/*R. Havemann* ◢ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*P. Clastres* ◢ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*O. Anweiler* ◢ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ/*M. Brinton* ◢ EDEBİYAT KURAMI/*T. Eagleton* ◢ İKİ FARKLI SİYASET/*L. Köker* ◢ ÖZGÜR EĞİTİM/*J. Spring* ◢ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*P. Freire* ◢ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*B. Frankel* ◢ İŞKENCEYİ DURDURUN/*T. Akçam* ◢ ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!/*C. Baker* ◢ SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*J. Baudrillard* ◢ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*P. Feyerabend* ◢ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU/*P. Clastres* ◢ CEHENNEME ÖVGÜ/*G. Vassaf* ◢ GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLARI/*G. Debord* ◢ AĞIR ÇEKİM/*L. Segal* ◢ CİNSEL ŞİDDET/*A. Godenzi* ◢ ALTERNATİF TEKNOLOJİ/*D. Dickson* ◢ ATEŞ VE GÜNEŞ/*I. Murdoch* ◢ OTORİTE/*R. Sennett* ◢ TOTALİTARİZM/*S. Tormey* ◢ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/*F. Ayt Sabbah* ◢ MEDYA VE DEMOKRASİ/*J. Keane* ◢ ÇOCUK HAKLARI/*Der: B. Franklin* ◢ ÇÖKÜŞTEN SONRA/*Der: R. Blackburn* ◢ DÜNYANIN BATILILAŞMASI/*S. Latouche* ◢ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*C. Aktar* ◢ SINIRLARI YIKMAK/*M. Mellor* ◢ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ/*A. Gorz* ◢ AVRUPAMERKEZCİLİK/*S. Amin* ◢ AHLÂK VE MODERNLİK/*R. Poole* ◢ GÜNDELİK HAYATKILAVUZU/*S. Willis* ◢ SİVİL TOPLUM VE DEVLET/*Der: J. Keane* ◢ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE/*N. Postman* ◢ MODERNLİĞİN SONUÇLARI/*A. Giddens* ◢ DAHA AZ DEVLET DAHA ÇOK TOPLUM/*R. Cantieen* ◢ GELECEĞE BAKMAK/*M. Albert - R. Hahnel* ◢ MEDYA, DEVLET VE ULUS/*P. Schlesinger* ◢ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ/*A. Giddens* ◢ TARİH VE TİN/*J. Kovel* ◢ ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ/*M. Bookchin* ◢ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM/*J. Keane* ◢ ŞU HAİN KALPLERİMİZ/*R. Coward* ◢ AKLA VEDA/*P. Feyerabend* ◢ BEYİN İĞFAL SERKESİ/*A. Mattelart* ◢ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/*A. Gorz* ◢ MODERNLİĞİN SIKINTILARI/*C. Taylor* ◢ GÜÇLÜ DEMOKRASİ/*B. Barber* ◢ ÇEKİRGE/*B. Suits* ◢ KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI/*J. Baudrillard* ◢ ENTELEKTÜEL/*E. Said* ◢ TÜHAF HAVA/*A. Ross* ◢ YENİ ZAMANLAR/*S. Hall-M. Jacques* ◢ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott* ◢ SAĞLIĞIN GASPI/*I. Illich* ◢ SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*A. Finkielkraut* ◢ KİMLİK VE FARKLILIK/*W. Connolly* ◢ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*G. Mulgan* ◢ YENİ BİR SOL İÇİN TARTIŞMALAR/*H. Wainwright* ◢ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM/*S. Bowles-H. Gintis* ◢ OLUMSALLIK, İRONİ VE DAYANIŞMA/*R. Rorty* ◢ OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/*P. Freund-G. Martin* ◢ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◢ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◢ CENNETİN DİBİ/*G. Vassaf* ◢ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◢ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◢ DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* ◢ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◢ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◢ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◢ BARBARLIK/*M. Henry* ◢ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◢ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◢ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R. Jacoby* ◢ GÜLME/*H. Bergson* ◢ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◢ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◢ AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◢ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◢ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◢ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ◢ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◢ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◢ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◢ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◢ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◢ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◢ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◢ DOKUNMA/*G. Josipovici* ◢ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◢ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◢ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◢ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◢ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◢ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◢ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◢ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◢ POSTMODERN ETİK/*Z. Bauman* ◢ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R. W. Connell* ◢ ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◢ KARŞIDEVRİM VE İŞYAN/*H. Marcuse* ◢ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◢ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◢ KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* ◢ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◢ 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◢ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◢ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◢ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◢ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◢ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◢ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◢ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◢ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Netcalfe* ◢ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◢ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◢ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◢ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◢ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◢ ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* ◢ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◢ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◢ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◢ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◢ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◢ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◢ KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* ◢ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◢ DUYGUÖTESİ TOPLUM/*S. Mestroviç* ◢ EDEBİYAT OLARAK HAYAT/*A. Nehamas* ◢ İMAJ/*K. Robins* ◢ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◢ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◢ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◢ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* ◢ KREŞTEKİ YABANI/*A. Phillips* ◢ ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* ◢ TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* ◢ FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* ◢ ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* ◢ POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN SİYASET FELSEFESİ/*T. May* ◢ ATEİZM/*R. Le Poidevin* ◢ AŞK İLİŞKİLERİ/*O.F. Kernberg* ◢ POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* ◢ ÖLÜMLÜLÜK, ÖLÜMSÜZLÜK VE DİĞER HAYAT STRATEJİLERİ/*Z. Bauman* ◢ TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Leledakis* ◢ BÜYÜSÜ BOZULMUŞ DÜNYAYI BÜYÜLEMEK/*G. Ritzer* ◢ KAHKAHANIN ZAFERİ/*B. Sanders* ◢ EDEBİYATIN YARATILIŞI/*F. Dupont* ◢ PARÇALANMIŞ HAYAT/*Z. Bauman* ◢ KÜLTÜREL BELLEK/*J. Assmann* ◢ MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov* ◢ MARX'IN HAYALETLERİ/*J. Derrida* ◢ ERDEM PEŞİNDE/*A.MacIntyre* ◢ DEVLETİN YENİDEN ÜRETİMİ/*J. Stevens* ◢ ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLİMLER FELSEFESİ/*B. Fay* ◢ KARNAVALDAN ROMANA/*M. Bakhtin* ◢ PİYASA/*J. O'Neill* ◢ ANNE: MELEK Mİ, YOSMA MI?/*E. V. Welldon* ◢ KUTSAL İNSAN/*G. Agamben* ◢ BİLİNÇALTINDA DEVLET/*R. Lourau* ◢ YAŞADIĞIMIZ SEFALET/*A. Gorz* ◢ YAŞAMA SANATI FELSEFESİ/*A. Nehamas* ◢ KORKU KÜLTÜRÜ/*F. Furedi* ◢ EĞİTİMDE ETİK/*F. Haynes* ◢ DUYGUSAL YAŞANTI/*D. Lupton* ◢ ELEŞTİREL TEORİ/*R. Geuss* ◢ AKTİVİSTİN EL KİTABI/*R. Shaw* ◢ KARAKTER AŞINMASI/*R. Sennett* ◢ MODERNLİK VE MÜPHEMLİK/*Z. Bauman* ◢ NİETZSCHE: BİR AHLÂK KARŞITININ ETİĞİ/*P. Berkowitz* ◢ KÜLTÜR, KİMLİK VE SİYASET/*Nafiz Tok* ◢ AYDINLANMIŞ ANARŞİ/*M. Kaufmann* ◢ MODA VE GÜNDEMLERİ/*D. Crane* ◢ BİLİM ETİĞİ/*D. Resnik* ◢ CEHENNEMİN TARİHİ/*A.K. Turner* ◢ ÖZGÜRLÜKLE KALKINMA/*A. Sen* ◢ KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR/*J. Tomlinson* ◢ SİYASAL İKTİSADIN ABC'Sİ/*R. Hahnel* ◢ ERKEN ÇÖKEN KARANLIK/*K.R. Jamison* ◢ MARX VE MAHDUMLARI/*J. Derrida* ◢ ADALET TUTKUSU/*R.C. Solomon* ◢ HACKER ETİĞİ/*P. Himanen* ◢ KÜLTÜR YORUMLARI/*Terry Eagleton* ◢ HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ/*P. Singer* ◢ MODERNLİĞİN SOSYOLOJİSİ/*P. Wagner* ◢ DOĞRUYU SÖYLEMEK/*M. Foucault* ◢ SAYGI/*R. Sennett* ◢ KURBANSAL SUNU/*M. Başaran* ◢ FOUCAULT NUN ÖZGÜRLÜK SERÜVENİ/*J. W. Bernauer* ◢ DELEUZE & GUATTARI/*P. Goodchild* ◢ İKTİDARIN PSİŞİK YAŞAMI/*J. Butler* ◢ ÇİKOLATANIN GERÇEK TARİHİ/*S.D. Coe & M.D. Coe* ◢ DEVRİMİN ZAMANI/*A. Negri* ◢ GEZEGENGESEL ÜTOPYA TARİHİ/*A. Mattelart* ◢ GÖÇ, KÜLTÜR, KİMLİK/*I. Chambers* ◢ ATEŞ ve SÖZ/*G.M. Ramirez* ◢ MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK/*E.J. Hobsbawm* ◢ HOMO LUDENS/*J. Huizinga* ◢ MODERN DÜŞÜNCEDE KÖTÜLÜK/*S. Neiman* ◢ ÖLÜM VE ZAMAN/*E. Lévinas* ◢ GÖRÜNÜR DÜNYANIN EŞİĞİ/*K. Silverman* ◢ BAKUNİN'DEN LACAN'A/*S. Newman* ◢ ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER/*J. Le Goff*

İçindekiler

— ÖNSÖZ.....9

XII. Yüzyıl

— ENTELEKTÜELLERİN DOĞUŞU 21
– XII. yüzyılda kentlerin yeniden doğuşu ve entelektüelin doğuşu 23
– Bir Karolenj rönesansı oldu mu? 25
– XII. yüzyıl modernitesi Eskiler ve modernler 29
– Yunan-Arap katkısı.....34
– Çevirmenler.....36

– Paris: Babil mi yoksa Kudüs mü?.....41
– Goliardlar.....45
– Entelektüel serserilik.....46
– Ahlâkdışılık.....48
– Toplumun eleştirisi.....53
– Abélard.....59
– Héloïse.....62
– XII. yüzyılda kadın ve evlilik.....65
– Yeni kavgalar.....67
– Aziz Bernard ve Abélard.....69
– Mantıkçı.....71
– Ahlâkçı.....71
– Hümanist.....73
– Chartres ve Chartres zihniyeti.....74
– Chartres natüralizmi.....77
– Chartres hümanizması.....78
– Mikrokozmos insan.....82
– Fabrika ve Homo Faber.....85
– Çehreler.....86
– Işıma.....89
– Entelektüel işçi ve kent şantiyesi.....87
– Araştırma ve öğretim.....90
– Aletler.....91

XIII. Yüzyıl

— OLGUNLUK VE GETİRDİĞİ SORUNLAR.....93
– XIII. yüzyılın profili.....95
– Kilise iktidarına karşı.....97
– Laik iktidarlara karşı.....98
– Papalığın desteği ve duruma el koyması.....100
– Üniversite loncasının iç çelişkileri.....103
– Üniversite loncasının örgütlenişi.....105
– Eğitimin örgütlenmesi.....107
– Programlar.....109
– Sınavlar.....112
– Ahlâki ve dinsel iklim.....114

– Üniversite imanı 115
– Aletler 118
– Alet olarak kitap 120
– Yöntem: Skolastik 123
– Kelime haznesi 123
– Diyalektik 124
– Otorite 124
– Akıl: Bilim olarak ilahiyat 125
– Alıştırmalar: Quæstio, Disputatio, Quadlibet 126
– Çelişkiler: Nasıl yaşamalı? Ücret mi, Kâr mı? 130
– Tarikat üyeleri ile laikler arasındaki kavga 135
– Skolastiğin çelişkileri: Eskilerin taklidinin tehlikeleri 143
– Natüralizmin baştan çıkarıcı çağrıları 146
– İman ile aklın zor dengesi: Aristotelesçilik ile İbn Rüşdcülük 149
– Akıl ve deney arasındaki bağlar. 158
– Teori ile pratik arasındaki ilişkiler 159

— ÜNİVERSİTELİDEN HÜMANİSTE 165
– Ortaçağın gerilemesi 167
– Üniversitelilerin talihinin değişimi 169
– Irsi bir aristokrasiye doğru 173
– Kolejler ve üniversitelerin aristokratlaşması 178
– Skolastiğin evrimi 180
– Akıl ile imanın birbirlerinden kopmaları 181
– Deneysel bilimin sınırları 183
– Anti-entelektüalizm 185
– Üniversitelerin millileştirilmesi: Yeni üniversite coğrafyası ...188
– Üniversite mensupları ve siyaset 193
– İlk ulusal üniversite: Prag 197
– Paris: Üniversite siyasetinin başarıları ve zayıflıkları 201
– Skolastiğin dumura uğraması 204
– Üniversiteliler hümanizmaya açılıyorlar 207
– Şiire ve mistik anlayışa geri dönüş 211
– Aristoteles'in çevresinde: Güzel dile geri dönüş 214
– Aristokrat hümanist 215
– Kıra geri dönüş 218
– Bilim ile öğretimin birbirinden kopması 222

— BİBLİYOGRAFYA 224
— KRONOLOJİ 226
— KÜÇÜK SÖZLÜK 229
— DİZİN 231

İLLÜSTRASYONLAR: Roger Viollet: s. 33, 209; Roger Viollet-Bulloz: s. 220-221; Bulloz: s. 147; Giraudon: s. 17, 23, 69, 95, 137, 141, 149, 167, 168, 202, 214, 217; Giraudon-Anderson: s. 92, 150, 166; Alinari-Giraudon: s. 17, 195; Bibliothèque Nationale: s. 20, 28, 35, 37, 42, 47, 49, 50, 80, 92, 108, 116, 118, 125, 136, 155, 162, 164, 171, 184, 187, 190, 198-199, 200, 205, 212-213; Sorbonne Kütüphanesi: s. 83, 97, 104, 177; Fotoğraf Arşivi: s. 16, 110-111; Chantilly Müzesi: kapak, s. 22, 26, 61, 75, 84, 144, 161; Besançon: s. 151, 160.

Önsöz

İnsanların çoğu, basmakalıp, içeriği olgularla örtüşmeyen, tekrarlandığı için doğru sayılan sözleri ikide bir ileri sürmeyi düşünmek sanıyor. Bundan daha kötüsü, insanların düşünce ve vicdanlarına hükmeden ve genel olarak "kanaat önderi" başlığı altında anılan, çok çeşitli kesimlerden "aydınlanmış" kişiler de çoğu zaman bu tür söylemleri hem sürdürmekte hem de ne yazık ki onların oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Bu tür, peşin hükümlü ve içeriksiz, "popüler" yargılardan nasibini almamış hemen hiçbir düşünce alanı yoktur. Özellikle bizimki gibi ülkelerde herkes hekim, hukukçu, iktisatçı, tarihçi olmaktadır. İnsanların her şeyi bildikleri toplumlarda gerçeklerin ortaya çıkması ancak nadiren mümkün olabilmektedir. Gene bu tür toplumlarda,

bilimin temel karakteri olan doğruların zaman içindeki değişimi adeta hiç kimseyi ilgilendirmemekte ve "doğru" bir kerede ebediyete kadar geçerli olmak üzere bulunan bir şey olarak kavranmaktadır. Bu durumda insanların öğrendiklerini "doğru" olarak kabul etmeleri ve bunları minik vatanlar olarak savunmaları son derece doğal sayılmaktadır. Gresham'a mal edilen "kötü para iyisini kovar" özdeyişinin genişletilmesinde sakınca yoktur: Başta Türkiye olmak üzere, dünyanın hemen her yerinde, cehalet ve kolaycılıktan beslenen demagoji, bilimsel düşünceyi kovmaktadır. Başka bir ifadeyle, doğruyu kendi terimleriyle ifade eden ve bunun üzerine kapanarak her tür dış müdahaleyi reddeden ve bu durumda kendi terimleri içinde yanlışlanması mümkün olmayan "kapalı ideoloji", yanlışlanması dışsal olarak mümkün olan "açık ideoloji"yi, yani bilimsel düşünceyi devre dışı bırakmaktadır. Bu kapsamlı kovma faaliyetinden galip çıkarak yerleşik hale gelen ve üstelik bir de kendi doğrularını bilim diye kabul eden cehalet ("aydınlanmış cehalet") ve demagoji, ortaçağ konusunda da, bu kez kendini aklamaya yönelik bir ideoloji geliştirmiştir.

Ortaçağ, insanların çoğu için her türlü geriliğin, karanlığın, cehaletin, gaddarlığın, bağnazlığın vb. egemen olduğu bir dönemdir. Ortaçağın aşılması ise, tüm bu "kötülüklerin" aşılması anlamına gelmektedir. Modern insanların büyük çoğunluğu, ortaçağa, hiç de hak etmediği bu kulpları takarken, adeta mistik ve dinsel bir arınma ayininden geçmiş gibi olmaktadır. Çoğu için geçerli olmak üzere, oluşumuna hiç de katılmadıkları, herhangi bir bedel ödemeden yalnızca maddi olanaklarından yararlandıkları çağdaş dünyaya hacmen mensup olmanın, onları bu olumsuz değerlerin uzağında tuttuğunu, dolayısıyla olumlu değerlerle yüklü olduklarını sanmaktadırlar. Bu noktada insanların kafalarının nasıl çalıştığına ilişkin bir örnek, bizim dilimizde de var olan "ortaçağ kalıntıları" terimi tarafından sağlanmaktadır. Ortaçağa ilişkin hiçbir geçmişi olmayan bir toplum insanlarının, o anda var olan tüm gerilikleri ortaçağa ait olarak görmeleri bir arınma eyleminden başka hiçbir anlama gelmemektedir. Çünkü bunlar ne ortaçağa aittir ne de kalıntıdır. Bütün bu gerilik, bağnazlık, gaddarlık vb tamamen o çağın insanlarının ese-

ridir, yani çağdaştır. Demek ki bu insanlar çağı geri bir şekilde yaşamaktadırlar. Bundan ortaçağı sorumlu tutarak arınmak istemek, büyü yapmaktan farksız bir tavırdır.

Zaten ortaçağ hakkında geliştirilen basmakalıp düşüncelerin hiçbiri doğru da değildir veya hemen hemen. Bir kere ortaçağ kavramı itibaridir ve yereldir. Ne insanlığın tümünü kapsar ne de belirlediği mekân içinde zamansal olarak türdeştir. İkincisi, o dönem insanlarının kendi varoluşlarını hissetme biçimlerini aktarmanın uzağındadır. Üçüncüsü ve en önemlisi, ortaçağ kendine atfedilen olumsuz değerleri, diğer herhangi bir çağdan daha büyük ölçekte belirleyici öğeler olarak ne yaşamış ne de üretmiştir. Buna bağlı olarak, ortaçağı olumsuzluğun simgesi olarak kavramak, onun olumlu değerlerinin ıskalanmasına yol açmaktadır.

Ortaçağ terimi itibaridir ve yereldir, yani insanlık tarihinin evrensel bir kategorisi olmayıp, çok belirgin bir coğrafyanın, Batı Avrupa'nın bir dönemini ifade etmektedir ve üstelik bu coğrafyanın her parçası için de aynı zamansal süreç ve yoğunlukta ortaya çıkmamıştır. Rönesans oluşumu sırasında, kendi dönemlerinin farklılığını vurgulamak isteyen hümanistlerin, benzemek istedikleri antikite ile kendi aralarına bir günah keçisi koymaları gerekmiştir. İşte olumlu değerlerin yüklendiği antikite ile daha üst düzeyden yeni olumlu değerleri (Rönesans dönemi) ayıran tarihsel süreye *medio evo*, ortaçağ adı verilmiş ve aşılmak istenilen tüm olumsuz değerler buraya mal edilmiştir.

Öte yandan ortaçağın, olumsuz değerlerin tercihli alanı olmasından 18. yüzyılın "Aydınlanma" hareketi ile onun öz çocuğu olan 19. yüzyılın tüm düşünsel akımları da sorumludur. 18. yüzyılda Batı Avrupa'da gerçekleştirilen siyasal devrimler, aslında hiç de ortaçağa ait olmadıkları halde, onun ürünü olarak gösterilen mutlak monarşileri kötülemek ve kendi meşruluklarını kurmak üzere, ortaçağa karşı yapıldıklarını söylemişlerdir. Bunun yanı sıra, 19. yüzyıl pozitivizmi insanlığın sürekli bir ilerleme halinde olduğu varsayımı içinde, idealist felsefeden de yardım alarak, ortaçağı Batı'nın çocukluk dönemi olarak görmüştür. Öte yandan, bilimsel tekniklerin ve en başta da tarih araştırması araçlarının gerilik ve yetersizli-

ği nedeniyle, 19. yüzyıl tarihçileri ortaçağı kavrayabilmenin uzağında kalmışlar; bu durumda kendi eksikliklerini bu döneme yansıtarak, ünlü "karanlık çağlar" efsanesinin yeşermesinin baş mimarları olmuşlardır. Bütün bunların ötesinde, Batı'nın tüm dünyayı yutma süreci içinde, büyük çaplı kimlik sorunları yaşamaya başlayan dünyanın diğer kesimleri de Batı'nın aynasında kendilerine hayali "ortaçağlar" icat etmişlerdir. Bu dönemin olumsuzluk Kâbesi olmasında, sonradan Batılı olan bu toplumların büyük katkısı vardır. Ülkelerinde en ağır insanlık suçları işlenen bu insanların, ortaçağı "geri" bir dönem olarak algılamalarındaki kara mizah, aklın sınırlarını zorlayacak kadar üst düzeydedir.

Ayrıca ortaçağ, asıl vatanının her noktasında da aynı yoğunluk, boyut ve renklerde yaşanmamıştır. Fazla uzaklara gitmeden, iki komşu bölge arasında bile derin farklılıklar olduğunu belirtmekle yetinmeliyim. Zaten ortaçağın en büyük özelliklerinden biri de bu rengârenkliğidir.

Ortaçağa ilişkin olarak oluşturulan basmakalıp yargılar, o dönem insanlarının kendileri ve içinde yaşadıkları dünya hakkındaki yargılarıyla hemen hemen hiç örtüşmemektedir. Tarihi anlatmaya kalkışmak, devrini çoktan doldurmuş bir 19. yüzyıl tavrıdır, çünkü bu tavır tarihin bugünün gözlüğünden okunmasından başka bir şey olmayacak ve sonuçta bir yargılamaya dönüşecektir. İnsanları yaşamadıkları bir çağın değer yargılarıyla mahkûm etmenin tutarsızlığı, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısının tarihçiliğinin de tutarsızlığının belkemiğini oluşturmaktadır. Günümüz tarihçisi tarihi anlamaya uğraşmaktadır, bu ise onu kendi terimleri içinde yeniden inşa etmek demektir. Ortaçağa bu açıdan bakıldığında, bu dönem insanlarının hangi mayalanmalar içinde olduklarını görmek mümkün olacaktır.

Ve son olarak, ortaçağ kendine atfedilen olumsuz değerlerin hiçbirini başka herhangi bir çağdan daha derin ve yoğun yaşamamıştır. Ortaçağ savaşlarını, kitle imha silahlarının büyük bir rahatlıkla kullanıldığı modern, "çağdaş" savaşlara nazaran daha gaddar bulmak nasıl mümkün olur? Napalm ile kargı arasında yalnızca teknik bir düzey farkı mı görmek gerekir, yoksa zihinsel bir iklim

farklılığı mı? Ortaçağda hiçbir savaşçı kendi hayatını tehlikeye atmadan hasmını yok etme olanağına sahip değildi, bugün buna sportmenlik diyoruz. Çünkü bu bir zihinsel yapıyı belirlemektedir. Hiçbir ortaçağ savaşçısının aklına, rakibini kendini tehlikeye atmadan öldürmek gelemezdi, gelse bile bunu hemen uzaklaştırırdı, çünkü bu ahlâki değildi ve bilindiği, iyice bilindiği üzere her toplum belli bir ahlâk üzerinde temellenir. Ortaçağın ahlâkı ise şövalye ahlâkıydı ve hiçbir şövalye kendini, hayatını kurtarma gibi küçük bir çıkar uğruna küçültemezdi. Oysa Hiroşima veya Nagazaki'de 300.000 kişiyi bir kerede öldüren "savaşçı", Halepçe'ye kimyasal bombalar atan "kahraman" herhangi bir riske girmemişti. Ortaçağın din savaşları da ne antikitenin (Hıristiyanları aslanlara parçalatan Romalılar) ne de modern çağın (Yahudi katliamı) din savaşlarından hiç de daha gaddar olmamıştır. Bu konuyu sonsuza kadar uzatabilirim, fakat tek bir noktayı vurgulayarak konuyu uzatmamayı tercih ediyorum: Yargılayan yargılanandan daha temiz olmalıdır.

Ortaçağın olumlu değerlerini saymak ise biter tükenir gibi bir iş değildir. Çok açıkçası, modern Batı değerlerinin (başlıcaları itibariyle: İnsan hakları, demokrasi, ayrıcalıkların reddi anlamında eşitlik, kentsel uygarlık vb.) neredeyse tamamı ortaçağda oluşmaya başlamıştır. Bu arada entelektüel ve üniversite de Batı'da ortaçağın içinde doğmuşlardır. Entelektüelin yalnızca bilgili bir insan olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bu gerekli koşuldur, ama yeterli değildir. Entelektüelin ortaya çıkabilmesi için, bazı insanların bilgilerini aktarmalarının (yazarak, öğreterek, konuşarak, oynayarak, çalarak) karşılığında geçimlerini sağlayabilmeleri ve resmen görevli olmadıkları halde, düşüncelerini, bedelini ödemeye razı olarak açıklamaları gerekir. Parantez içinde söylemeliyim ki, ortaçağın bu denli karalanmasının nedenlerinden biri bu noktada gizlidir. Entelektüeli üreten bu çağ, bu yeni türün düzeni eleştirmesine de tanık olmuştur. Düzen muhafızları, diğer her yerde olduğu gibi, bundan hoşlanmamışlar ve yargılamalar ile infazlar gırla gitmiştir. Ama dikkat edilmesi gereken husus, bu kadar çok yargı ve infazın varlığının ortaçağ toplumunun konuşkanlığının göstergesi olduğudur. Diğer toplumlarda ise böylesine yargılamaların olmaması, on-

ların hoşgörülerinin değil; entelektüel denilen insan türüne sahip olmamalarının göstergesidir.

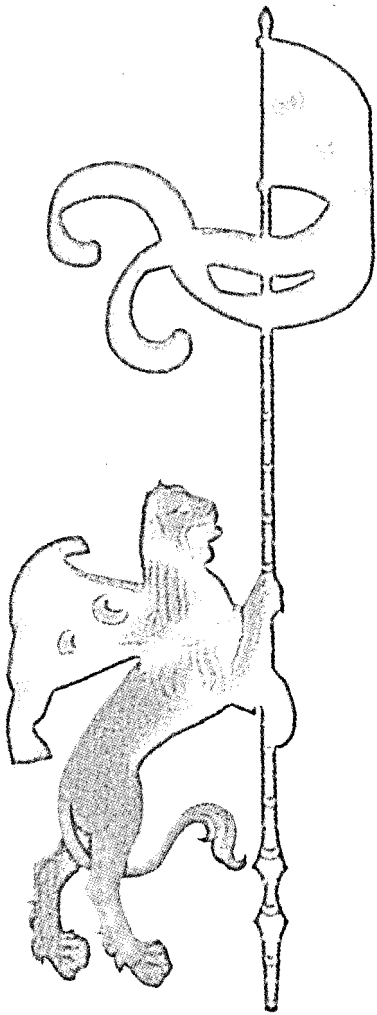
Çok kısaca söylemek gerekirse entelektüel, bir hükümdarın veya bir zenginin himayesinde ve onun uşaklarıyla aynı statüde olan bir kimse değildir. Entelektüel altın kafeste yetişmez. Ve altın kafesteki kişi ne kadar bilgili olursa olsun, bu bilgisini yalnızca belirli bir kesime sunmaktadır, toplumsallaşmamıştır ve toplumsallaşılmadan entelektüel olmak da mümkün değildir. Bu açıdan entelektüel tamamen ortaçağa ait bir üründür ve hal böyleyken, hâlâ entelektüeli olmayan toplumların ortaçağı küçümsemeleri de anlaşılır gibi değildir.

Üniversite de, olması gereken haliyle, yani özerk, tartışmaya ve araştırmaya dayalı bir öğrenim kurumu olarak ortaçağda ortaya çıkmıştır. Annales okulunun önde gelen temsilcilerinden olan ünlü tarihçi Jacques Le Goff bu kitabında ortaçağda entelektüelin ve üniversitenin oluşumunu incelemektedir. Bu kitap, bizimki gibi bir şeyin adına sahip olunmasıyla kendine de sahip olunacağını sananların çoğunlukta oldukları ülkeler açısından ufuk açıcıdır. Bir yere üniversite adının verilmesiyle oranın üniversite olamayacağının, birine entelektüel denilmesiyle onun entelektüel olamayacağının bilgisinin üretilmesi, bunların oluşum süreçlerinin kavranmasından geçmektedir.

Mehmet Ali Kılıçbay
Kasım 1991

Ortaçağda Entelektüeller





Ortaçağın sonunda dünyanın çeşitli "*état*"larını –yani toplumun farklı gruplarını– bir çağın duyarlılığının kendi gerilemesinden tat aldığı hiçliğe doğru götüren ölüm dansı, kralların, soyluların, kilise mensuplarının, burjuvaların, halktan insanların yanı sıra her zaman keşişlerin ve papazların arasına karışmayan okumuş rahibi de peşi sıra sürüklemektedir. Bu okumuş rahip (*clerc*) Batı ortaçağına özgü bir soyun ardılıdır: Entelektüeller soyu. Neden bu kitaba da adını veren bu kelime seçilmiştir? Bu, keyfi bir tercih değildir. Bilgin, doktrin sahibi, okumuş adam, düşünür gibi birçok adın arasında (düşünce dünyasının terminolojisi her zaman bulanık olmuştur) entelektüel, sınırları iyice belirlenmiş olan bir ortamı işaret etmektedir: Okul hocalarının ortamı. Bu

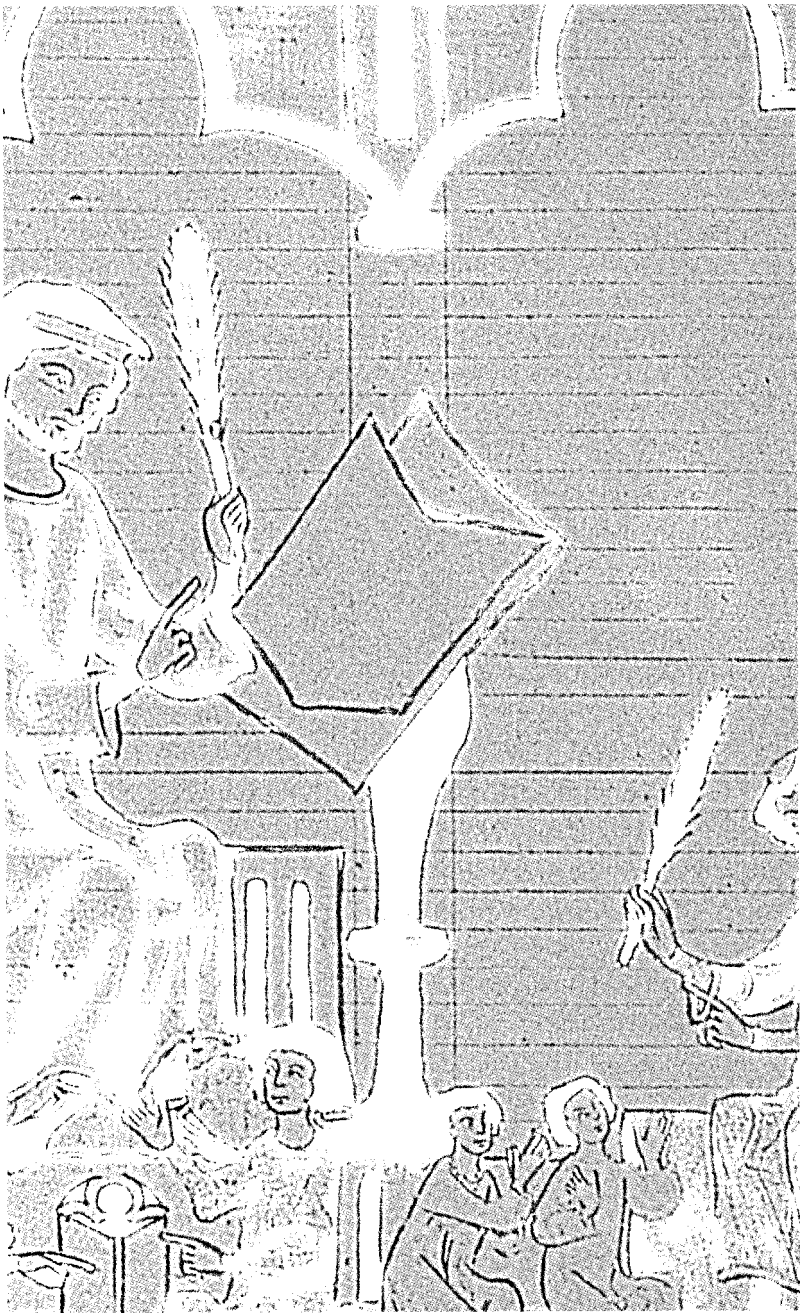
ortam ortaçağın başlarında kendini belli etmeye başlamış, XII. yüzyılda kent okullarında gelişmiş ve XIII. yüzyıldan itibaren üniversitelerde serpilmiştir. Entelektüel kelimesi, düşünmeyi ve düşüncelerini öğretmeyi meslek edinmiş kimseleri belirtmektedir. Düşünme eyleminin kişiselliği ile bunun eğitim yoluyla yayılmasının bu birlikteliği, entelektüeli belirlemekteydi. Hiç kuşkusuz bu ortam, çağdaş döneme gelininceye kadar hiçbir zaman, ortaçağda olduğu kadar iyi belirlenmemiş ve kendi hakkında bu kadar yüksek bir bilince sahip olmamıştır. Bu grup, ikircikli bir kelime olan okumuş rahip, bilgili kişi (*clerc*) yerine, kendini, Siger de Brabant'ın XIII. yüzyılda en büyük savunucusu olduğu *philosophus* ile adlandırmaya çalışmıştır, ama ben bunu da devre dışı bıraktım, çünkü filozof bizim için tamamen farklı bir kişidir. Bu kelime antikiteden alınmıştır. Aquino'lu Aziz Tommaso'nun ve Siger'nin döneminde büyük harf (F) ile *Filozof*, en üstün *filozof* Aristoteles'tir. Ama ortaçağda aynı üstünlük Hıristiyan filozofa geçmiştir. XII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadarki dönemde okulların ülküsü olan, Hıristiyan hümanizmasının ifadesi olmuştur. Fakat hümanist bizim açımızdan başka cinsten bir bilgini, XV. ve XVI. yüzyıllar Rönesansı'nın bilgili kişisini işaret etmektedir ve bu kişi de özellikle ortaçağ entelektüeline karşıttır.

Bu söylediklerimizin anlamı, zengin ortaçağ düşüncesinin ünlü temsilcilerinin bu taslağın –eğer bugün beş paralık hale gelmiş olan bu terimlerin fazlasıyla iddialı ve kötüye kullanılmış olmasından kaygılanmasaydım, taslağa "Batı entelektüelinin tarihsel sosyolojisine giriş" alt başlığını verirdim– dışında bırakıldıklarıdır. Ne kendilerini manastırlara kapatan mistikler ne de okul dünyasının uzağında kalarak, başka ortamlara dalmış olan şairler veya tarih yazarları, önemsiz durumlar dışında, bu çalışmada ortaya çıkacaklardır. Batı ortaçağ düşüncesine egemen olan Dante bile, devasa siluetini bu kitaba ancak gölge oyunu figürleri gibi yansıtabilecektir. Dante üniversitelere devam etmiş ve (ve acaba Paris'te Fouarre Caddesi'ne gerçekten gelmiş midir?), eserleri XIV. yüzyılın sonunda İtalya'da açıklanarak anlatılan metinler haline gelmiş, Siger kişiliği onun *Cennet*'inde, garip sayılan dizelerde ortaya çıkmış olsa da,

Vergilius'u karanlık ormanın ötesinde, bizim entelektüeller tarafından açılan ve kullanılan yollardan farklı yollarda izlemiştir. Okullardan geçmenin izini şu veya bu ölçüde taşıyan bir Rutebeuf, bir Jean de Meung, bir Chaucer, bir Villon burada sadece bu sıfatla anılacaklardır.

Demek ki burada ortaçağ düşüncesinin çeşitli yönlerinden yalnızca birini, diğerleri arasında yalnızca tek bir bilgin tipini ele alıyorum. Diğer düşünce ailelerinin, diğer maneviyat ustalarının ne varlığını ne de önemini bilmezden geliyorum. Fakat entelektüel bana Batı düşünce tarihi açısından o kadar anlamlı, o kadar ilginç ve sosyolojik olarak o kadar iyi tanımlanmış gözüktü ki, dikkatimi onun simgesi ve tarihi çekti. Zaten bu kelimeyi hatalı olarak, tekil biçimiyle kullanıyorum; oysa çok çeşitlidir –ileriki sayfalarda bunun görüleceğini umarım. Abélard'dan Ockham'a, Büyük Albert'den [Albertus Magnus] Jean Gerson'a, Siger de Brabant'dan Bessarion'a kadar ne çok farklı, hatta zıt huy, karakter ve ilgi alanı vardır.

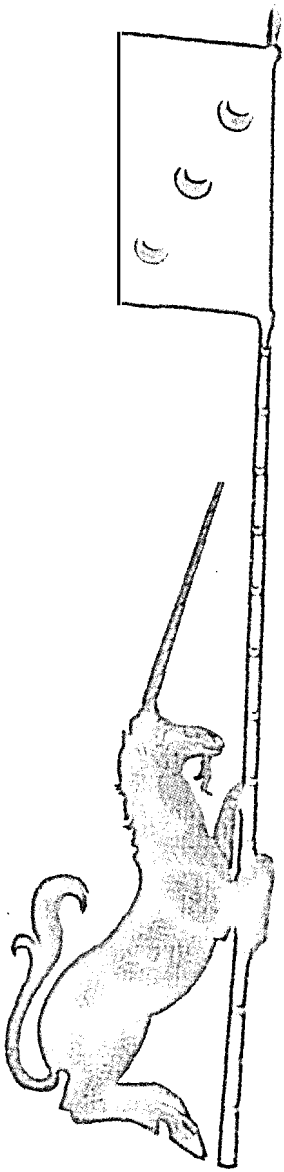
Bilgin ve hoca, meslekten düşünür olan entelektüel aynı zamanda zihniyetlerden yansıyan, katılaşabilen; alışkanlık, saplantı haline gelebilen bazı karakter büklümleri aracılığıyla ortaya çıkabilen kimi psikolojik çizgilerle de tanımlanabilir. Akıl yürütücü olan entelektüel, kılı kırk yarmaya yuvarlanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bilim adamı olarak, yoluna yavanlık pusu kurar. Eleştirmen olduğunda da, ilke gereği tahrip etmeyecek, sistem gereği yermeyecek midir? Çağdaş dünyada onu günah keçisi yapmaya uğraşan karşıtları hiç de eksik değildir. Ortaçağ, fosilleşmiş skolastiklerle alay ettiyse de onlara karşı o kadar da adaletsiz olmamıştır. Kudüs'ün kaybından üniversite hocalarını veya Azincourt bozgunundan Sorbonne takımını sorumlu tutmamıştır. Ortaçağ adalet tutkusunu, bilimin arkasında hakikat açlığını, eleştirinin arkasında daha iyinin aranmasını görmeyi bilmiştir. Dante XIII. yüzyılın en büyük entelektüel çehreleri olan Aziz Tommaso'yu, Aziz Bonaventure'yi ve Siger de Brabant'ı uzlaştırıp, Cennet'e yerleştirerek, entelektüel düşmanlarına yüzyıllardan beri karşılık vermektedir.



XII. yüzyıl

Entelektüellerin doğuşu





XII. YÜZYILDA KENTLERİN YENİDEN DOĞUŞU VE ENTELEKTÜELİN DOĞUŞU

Başlangıçta kentler vardı. Ortaçağ entelektüeli –Batı'da– onlarla birlikte doğmuştur. Onların ticaret ve endüstri –daha mütevazı bir şekilde zanaat diyelim– işlevine bağlı atılımla birlikte, entelektüel de işbölümünün kendini dayattığı bu kentlere yerleşen meslek erbabından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Bundan önce Adalbéron de Laon tarafından dua eden sınıf-ruhban, koruyan sınıf-soylular, çalışan sınıf-serfler şeklinde ayırt edilen toplumsal sınıflar insanların gerçek anlamda uzmanlaşmasına tekabül etmek konusunda epey zorlanıyorlardı. Serf tarlayı işlese de, aynı zamanda zanaatkârdı. Asker olan soylu, aynı zamanda mülk sahibi, yargıç ve yöneticiydi. Ruhban –özellikle manastır keşişleri– çoğu zaman bunların hepsi birden olmaktaydı. Zihni çalışma onların faaliyetlerinden yalnızca biriydi. Bu cins çalışma bizatihi bir amaç değil de hayatın diğer kesimleri tarafından emredilen ve Yasa tarafından Tanrı'ya yönelik olarak düzenlenen bir faaliyet olmaktaydı. Keşişler manastır hayatının rastlantılarına göre hoca, bilgin veya yazar kimliğine bürünmekteydiler. Bu onların kişiliklerinde her zaman ikincil bir yere sahip olan, gelip geçici bir görüntüden ibaretti. Bunların içinde gelecek yüzyılların entelektüellerinin habercileri olanlar bile, henüz entelektüel haline gelememişlerdi. Bir Alcuin her şeyden önce yüksek dereceli bir memur, Charlemagne'ın kültür bakanı olmuştur. Bir Loup de Ferrières her şeyden önce, kitaplarla ilgilenen ve mektuplarında Cicero'yu zikretmekten hoşlanan bir başrahipti.

Mesleği yazmak veya öğretmek –veyahut daha doğrusu ikisi birden– olan biri, hocalık ve bilginliği profesyonel olarak yapan biri, kısacası entelektüel, ancak kentlerle birlikte ortaya çıkmıştır.

Bu adam gerçekten ancak XII. yüzyılda elle tutulur bir durum kazanmıştır. Kuşkusuz ortaçağ kenti bu dönemde Batı'da, mantar gibi aniden bitmemiştir. Hatta tarihçiler bu kenti tamamen oluşmuş bir halde IX., X. yüzyıllarda bulmaktadırlar ve konunun uzmanı olan dergilerin her sayısı yeni bir kent yeniden doğuş tarihi belirler –zaman içinde daha gerilere giderek.

Kuşkusuz Batı'da her zaman kentler olmuştur, fakat Geç İmparatorluk döneminin Roma kentlerinin "kadavraları" surlarının içinde yalnızca bir avuç insan barındırmışlardır ve bunlar askeri, yönetsel veya dinsel bir önderin etrafında toplanmış durumdadırlar. Özellikle, piskoposluk makamı olan kentlerde laik kesim, kendinden biraz daha kalabalık bir ruhban grubunun çevresinde zayıf bir topluluk oluşturmaktaydı ve ekonomik hayat, gündelik ihtiyaçlara

yönelik küçük bir yerel pazardan ibaretti.

İlk çekirdek kentler –"*portus*"– muhtemelen, özerk olarak veya piskoposlukların veyahut askeri "*bourg*"ların eteğine yapışmış olarak, X., belki IX. yüzyıldan itibaren hiç kuşkusuz Şam'ın, Fustat'ın, Tunus'un, Bağdat'ın, Kurtuba'nın çok sayıdaki şehirli müşterileri için barbar Batı'dan hammadde –tahta, kılıç, kürk, köle– talep eden İslam dünyasının çağrısı üzerine gelişmeye başlamışlardır. Fakat bu olgu, ancak XII. yüzyılda yeterli bir genişliğe ulaşmış ve bu tarihlerde Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapılarını derinlemesine değiştirerek komün hareketiyle de siyasal yapıları alt üst etmeye başlamıştır.

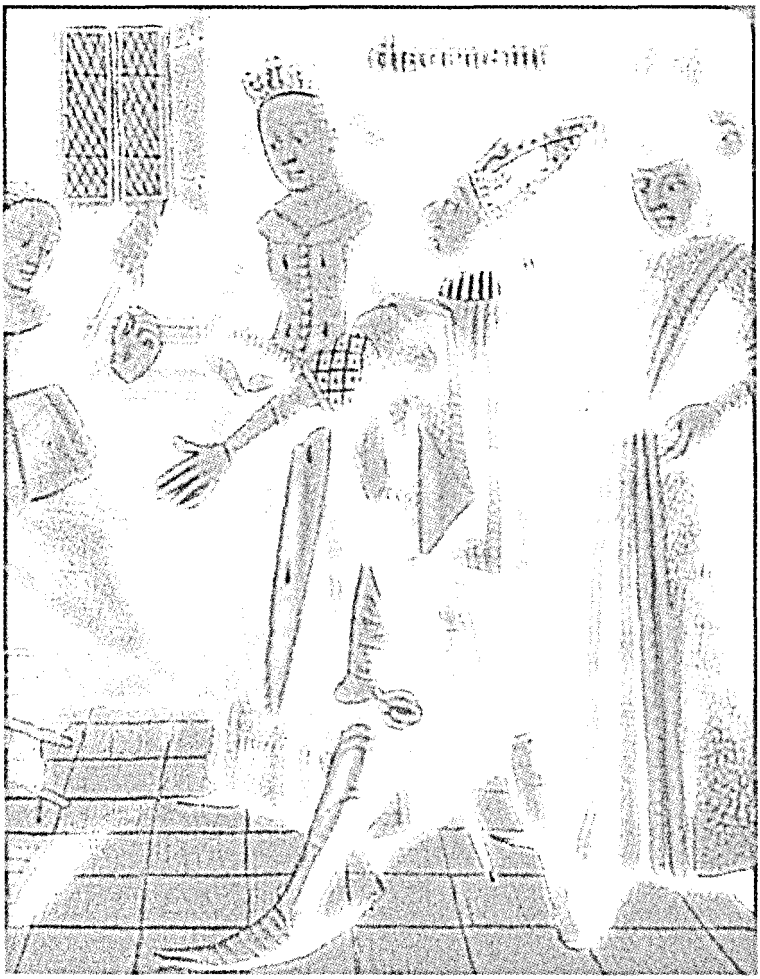
Bu devrimlere bir de kültürel devrim eklenir. Bu yumurtadan çıkmalara veya bu yeniden doğuşlara, bir de entelektüel nitelikte olan katılır. Elinizdeki bu küçük kitap, söz konusu entelektüel yeniden doğuşun kahramanlarının tarihinin, onların ardıllarının serüvenlerinin ana hatlarını ortaçağ denilen dönemin sonuna, bir başka "Yeniden Doğuş"a, "Rönesans"a kadar yeniden çizmeyi hedefliyor.

BİR KAROLENJ RÖNESANSI OLDU MU?

XII. yüzyıldan önce yeteri kadar gelişkin gerçek bir kentsel yeniden doğuşun olduğunu kabul etmek güçse de uygarlık alanında Karolenj Rönesansı olarak adlandırmanın âdet olduğu dönem –VIII. yüzyılın sonu, IX. yüzyılın ilk yarısı– görmezden gelinebilir mi?

İşi onun varlığını inkâr etmeye ve bazı tarihçilerin yaptıkları gibi *sözde Rönesans*'tan söz etmeye vardırmaksızın, yalnızca onun sınırlarını belirlemek istiyoruz.

Bu dönem, bir rönesans olarak kavramın gerektirdiği niceliksel özelliklerden hiçbirine sahip değilmiş gibi gözükmektedir. Soyluların saray okulunda eğitilen oğullarının, bazı büyük manastır veya piskoposluk merkezlerinde yetiştirilen geleceğin bilgili rahiplerinin kültür düzeyini yükseltmişse de Merovenj manastırlarının civardaki kırsal bölge çocukları arasında yaygınlaştırdığı ilkel eğitimin son kalıntılarını da adeta tamamen yok etmiştir. İmparator Sofu Lo-



uis'ye Aziz Benoit d'Aniane tarafından ilham edilen ve ilk Benediktin manastırcılığının içe kapanma ilkesini kutsallaştıran 817'deki büyük Benediktin ıslahatı sırasında manastırların "dış" okulları

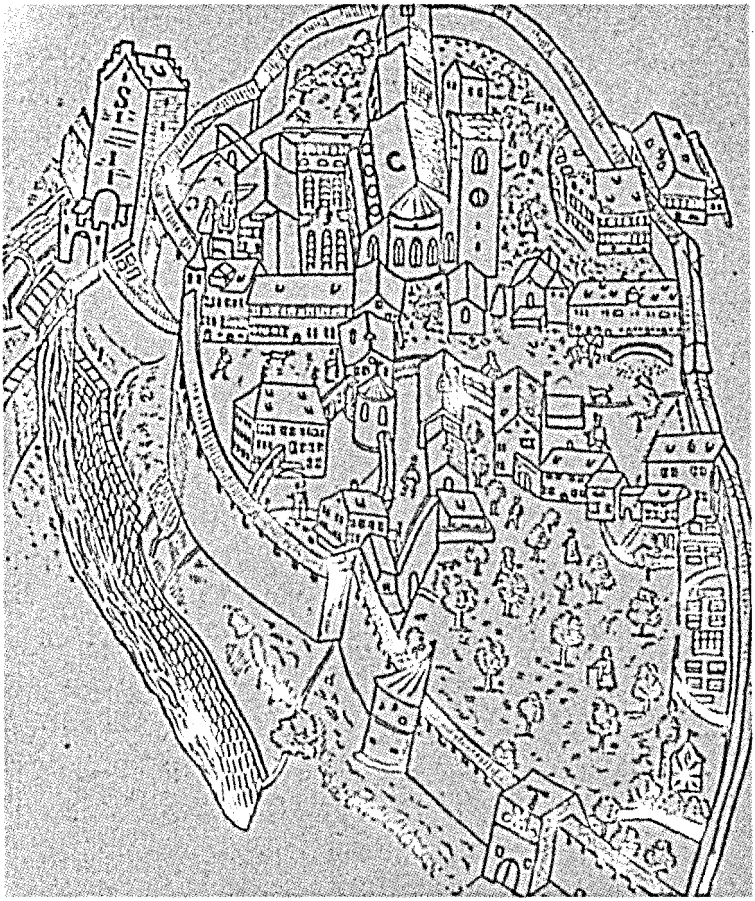
kapatılmıştır. Rönesans, Karolenjlerin ruhbana dayalı hiyerarşisine küçük bir yöneticiler ve siyasetçiler fidanlığı oluşturmaya yönelik, kapalı –sayısal olarak çok küçük– bir elit için söz konusudur. Fransız cumhuriyetçi tarih ders kitapları, aslında okuma yazması olmayan bir Charlemagne'ı okul gençliğinin koruyucusu ve Jules Ferry'nin öncüsü olarak popülerleştirirlerken iyice yanılmışlardır.

Karolenj dönemi entelektüel hareketi; monarşinin ve kilisenin yönetimi için eleman yetiştirme dışında, bir düşünce yayma gayreti içinde olmadığı gibi ne araçları ne de zihniyeti itibariyle çıkar gözetmeyen bir tavır sergilemiştir.

Dönemin muhteşem yazma eserleri lüks kitaplardır. Bunların güzel bir yazıyla yazılmaları, –çünkü güzel yazı; çirkin yazıdan daha büyük ölçüde, kitap talebinin düşük olduğu bir cehalet döneminin işaretidir– saray veya az sayıdaki laik ya da kilise mensubu önemli şahıs için görkemli bir şekilde süslenmelerine harcanan zaman, kitapların dolaşım hızının çok düşük olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Daha da ötesinde, bu kitaplar okunmak için değildi. Kiliselerin ve zengin özel kişilerin hazinelerini büyütmeye yarayacaklardı. Manevi olmaktan çok, ekonomik birer maldılar. Bunlardan bazılarının yazarları, eskilerin veya kilise babalarının cümlelerinden alıntılar yaparak, eserlerinin manevi değerini artırdıklarını iddia etmekteydiler. Ve onların sözüne inanılmaktaydı. Ama bu durum yazmaların fiyatını yükseltmekten başka bir işe yaramıyordu. Charlemagne güzel elyazmalarından bazılarını sadaka dağıtmak için satmıştır. Kitaplara değerli sofra takımlarından daha farklı bir gözle bakılmıyordu.

Manastırların *scriptoria*'larında sürekli çalışarak kitap nüshalarını çoğaltan keşişler, bunların içerikleriyle ancak ikincil olarak ilgilenmektedirler –onlar için aslolan, yaptıkları işe gösterdikleri özen, harcadıkları zaman, yazarken yaşanan yorgunluklardır. Bu onları gök katlarına yükseltecek olan bir tövbe ve istiğfar çalışmasıdır. Zaten erken ortaçağ kilisesi liyakat ve zahmetlerin değerlendirilmesini tarifeye bağlama âdetini barbar yasalarından almıştır; böylece keşişler, Araf'taki bekleme sürelerini, yazdıkları sayfa, sa-



Saint-Gall Manastırı

tır, harf sayısıyla ödeyerek kısaltmakta veya bunun tersine, bir harfi dikkatsizlik sonucu atlamalarının Araf'ta geçirecekleri süreyi artırmasından yakınmaktadırlar. Ardıllarına, onları rahatsız etme işinde uzmanlaşmış şu şeytan yavrusunun, nüsha çoğaltanların iblisi

Titivillus'un adını bırakacaklar; Anatole France da onu yeniden keşfedecektir.

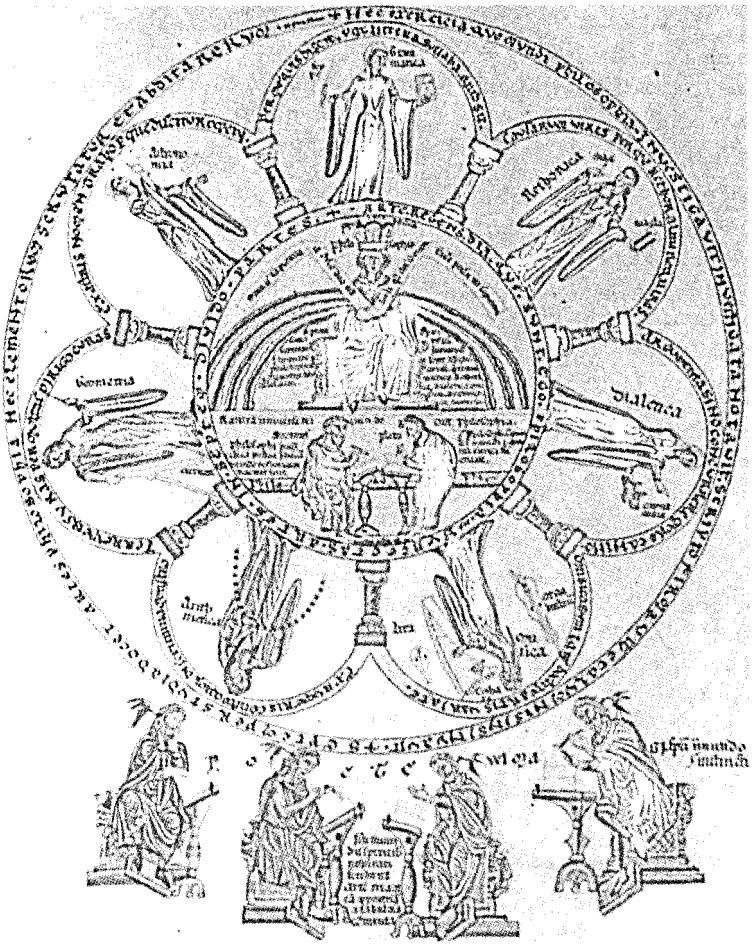
İçlerinde birer barbar uyuklayan bu Hıristiyanlar için bilim bir hazinedir. Onu özenle saklamak gerekmektedir. Kapalı ekonominin yanında, kapalı kültür. Karolenj Rönesansı tohum atmak yerine, elindekileri sıkı sıkı saklamayı tercih etmiştir. Cimri bir Rönesans var olabilir mi?

Karolenj dönemi bir tür gayri iradi cömertlik sayesinde, her şeye rağmen bu unvanı koruyabilmiştir. Bu dönemin kuşkusuz en özgün ve en güçlü düşünürü olan John Scotus Erigena kendi çağdaşlarının hiç ilgisini çekmemiş ve ancak XII. yüzyılda tanınmış, anlaşılmış ve ondan yararlanılmıştır. Fakat bu tarihlerde, Karolenj *scriptoria*'larında çoğaltılmış olan yazma kitaplar, Alcuin'in V. yüzyıl hatiplerinden Martianus Cappella'dan aldığı yedi düşünce sanatı (*arts libéraux*) kavramı, gene Alcuin tarafından ortaya atılan *translatio studii* fikri ile –uygarlık ocağı olarak Batı'nın, daha da kesin olarak Galya'nın Atina ve Roma'dan nöbeti devralması–, bütün bu birikmiş bilgi hazineleri dolaşıma sokulacak ve kent okullarının potasına akıtılarak, XII. yüzyıl Rönesansı tarafından antik katkının sonuncu tabakası olarak özümleneceklerdir.

XII. YÜZYIL MODERNİTESİ
ESKİLER VE MODERNLER

Yeniyi yapmak, yeni insanlar olmak: XII. yüzyıl entelektüelleri bu konuda canlı bir duyguya sahiptiler. Yeniden doğuş duygusu olmadan Rönesans olur mu? XVI. yüzyılda yeniden doğanları, Rabelais'yi düşünelim.

Zaten kendi dönemlerinin yazarlarını ifade etmek için dudaklarından ve kalemlerinden dökülen kelime *moderni*'dir. *Modernler*, işte oldukları ve olmayı bildikleri budur. Fakat bunlar Eskilerle hiç kavga etmeyen modernlerdir; kavga yerine, tersine, onları taklit etmekte, onlardan beslenmekte, onların omuzlarına tünemektedirler. Pierre de Blois "*Cehalet karanlığından bilimin ışığına ancak, Eski-*



(Landsberg'li Herrade'a göre, felsefe ve düşünce sanatları)

lerin eserleri her seferinde daha canlı bir aşkla yeniden okunursa geçilebilir" diye haykırmaktadır. *"Köpekler havlasın, domuzlar homurdansın! Bu nedenden ötürü Eskilere daha az bağlanacak de-*

ğilim. Bütün özenim onlar için olacaktır ve şafak her sabah beni onları incelerken bulacaktır."

Ünlü bir öğrencinin, Salisbury'li John'un derlediği ders notlarına göre, Bernard Hoca tarafından XII. yüzyılın en ünlü okul merkezlerinden biri olan Chartres'da verilen temel eğitim şöyleydi: *"Ne kadar çok disiplin bilinirse, bunlar insana o denli nüfuz eder, yazarların (Eskiler) doğruluğu daha iyi kavranır ve bu doğruluk daha berrak bir şekilde öğretilir. Bu yazarlar,* resimleme *veya* renklendirme *diye çevirebileceğimiz* diacrisis *sayesinde, bir öykünün, bir izleğin, bir fablin ham malzemesinden hareketle, tüm bu disiplinlerin olduğu gibi büyük bir sentez ve çeşni katma ustalığının da yardımıyla, tamamlanmış eseri tüm sanatların bir imgesi haline getiriyorlardı. Gramer ve Şiir sıkı sıkıya kaynaşmakta ve konunun bütününü kapsamaktadırlar. Mantık bu alana ispat renklerini taşıyarak, akla dayalı kanıtlarını altın parlaklığıyla aktarmaktadır; Hitabet, ikna ve güzel konuşmanın parlaklığıyla gümüşün parıltısına öykünmektedir. Dört atlı savaş arabasının tekerlekleri tarafından sürüklenen Matematik diğer sanatların izlerinin üzerinden geçmekte ve cazibesini sonsuz renkleriyle birlikte arkasında bırakmaktadır. Fizik, doğanın sırlarını araştırdıktan sonra, nüanslarının çoğul çekiciliğini getirmektedir. Son olarak da Felsefe dallarının en yücesi olan, o olmaksızın filozofun adının bile olamayacağı Ahlâk, esere getirdiği vakar ile diğer hepsini aşmaktadır. Vergilius veya Lucanus'u didik didik ederek incelersen, öğrettiğin felsefe hangisi olursa olsun, onlarda uzlaşıp uyum sağlayabileceğin şeyleri bulacaksın. Önceden eski yazarların okunmasının hocanın yeteneği ile öğrencinin beceri ve iştiyakı oranında sağladığı yarar budur. Bu, Bernard de Chartres'ın izlediği yöntem olup, Galya'da modern zamanlarda yazının en münbit kaynağını oluşturmaktadır..."*

Ama acaba bu taklit kölelik değil midir? İyi hazmedilmemiş, iyi uyarlanmamış antik alıntıların Batı kültürü içine kabul edilmesinin yol açtığı engeller ileride görülecektir. Fakat XII. yüzyılda bütün bunlar yenidir!

Okumuş rahipler ve iyi Hıristiyanlar olan bu hocalar eğer ders kitabı olarak Vergilius'u Vâiz'e [Eski Ahit kitaplarından], Platon'u

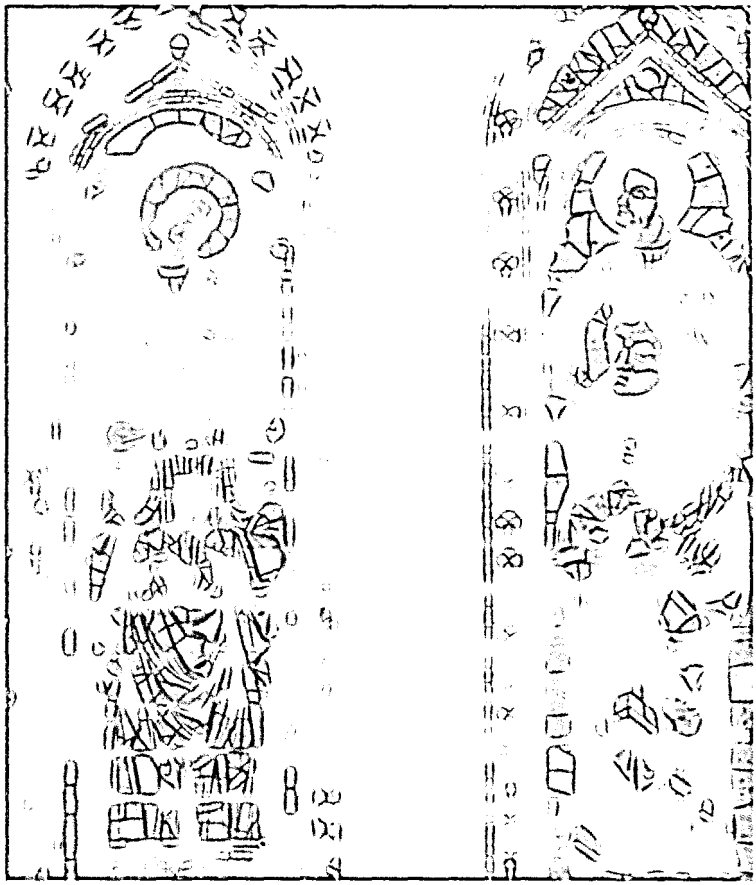
Aziz Augustinus'a tercih ettilerse, bunun tek nedeni Vergilius ve Platon'un ahlâki öğretilerinin zenginliği ve kabuğun altında özün olduğu konusunda (*Kutsal Metin*'de veya kilise babalarında daha çok öz yok mudur?) ikna olmaları değildir; bu hocalar aynı zamanda *Aeneis* ve *Timaios*'u öncelikle bilimsel –yani bilginler tarafından yazılmış ve uzmanlaşmış, teknik bir eğitimin araçları olabilecek nitelikte– eserler olarak kabul etmektedirler; oysa kutsal metin ve kilise babalarının eserleri de bilimsel malzeme bakımından onlar kadar zengin olabilecekken (Örneğin *Tekvin* bir doğal bilimler ve kozmoloji kitabı değil midir?) bilimsellikleri ikinci sırada kalmaktadır. Eskiler *uzmandır* ve *uzmanlaşmış* bir eğitimde –yani düşünce sanatları, okullarda öğretilen disiplinler alanında–, yerlerini daha iyi bulurlar, oysa kilise babaları veya kutsal metin daha çok ilahiyat alanında yer almaktadır. XII. yüzyıl entelektüeli, malzemesini eskilerin oluşturduğu ve başlıca tekniği de eskilerin taklidi olan bir profesyoneldir.

Ama, İtalyan gemilerinin zengin Doğu kaynaklarına gitmek için denizi kullanmaları gibi, eskiler de daha ileri gitmek için kullanıldılar.

Bernard de Chartres'ın ortaçağda büyük yankı yaratan ünlü cümlesinin anlamı işte budur: *"Biz devlerin omuzlarına tünemiş cüceleriz. Böylece onlardan daha çok şeyi ve daha uzakları görüyoruz; bunun nedeni gözümüzün daha keskin olması veya daha uzun boylu olmamız değil, onların bizi havaya kaldırmaları ve dev gibi boylarıyla yükseklere taşımalarıdır."*

Kültürün ilerlediği duygusu; işte ünlü imge bunu ifade etmektedir. Kısacası tarihin ilerlediği duygusu. Tarih erken ortaçağda durmuştu, Batı'da zafer kazanan kilise bunu gerçekleştirmişti. Freysing'li Othon, Aziz Augustinus'un iki site [devlet]* kavrayışını yeniden ele alarak şöyle ilan etmektedir: *"Sadece bütün insanların değil, birkaç istisna dışında imparatorların bile Katolik oldukları andan itibaren, bana öyle geliyor ki iki sitenin değil, aslında Kilise*

* Aziz Augustinus'un *Civitas Dei* [Tanrı Devleti] kitabında işlediği ve gelip geçici dünya devleti ile kalıcı tanrı devletini karşı karşıya koyan anlayış. Daha sonra bu "Tanrı Devleti", Kilise ile özdeşleştirilecek ve teokratik bir anlayış halini alacaktı. (ç.n.)



Biz devlerin omuzlarına tünemiş cüceleriz. (Chartres: Güney vitrayı, XIII. yüzyıl)

olarak adlandırdığım tek bir sitenin tarihini yazdım."

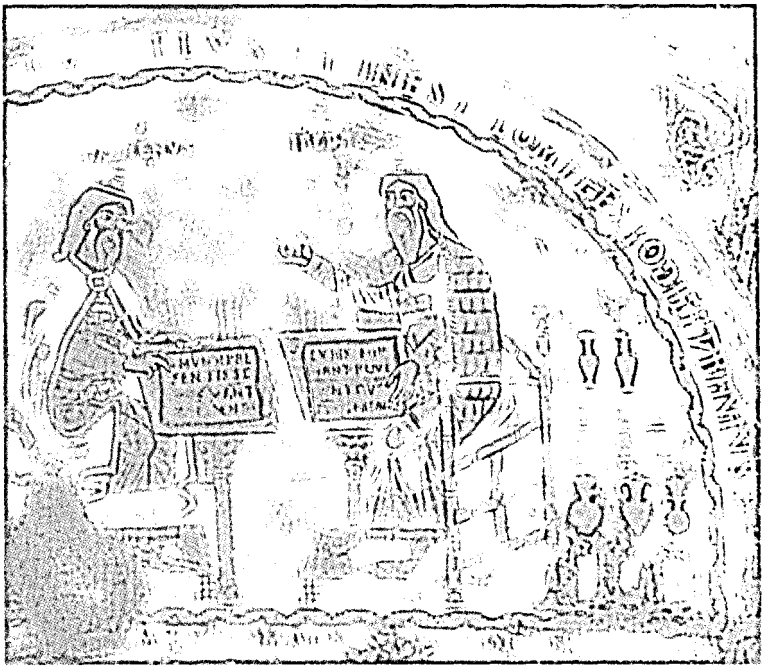
Feodallerin –ve onlarla birlikte, feodal yapılarla bütünleşmiş keşişlerin– *zamanı bilmezden gelme isteğinden* söz edilmiştir. Guizot, burjuvazinin siyasal zaferine kadar gelince, tarihin de sonuna

ulaşıldığına inanacaktır. XII. yüzyıl entelektüelleri, her şeyin dolaşıma girdiği ve mübadele edildiği, kendini inşa etmekte olan bu kentsel dekor içinde, tarih makinesini yeniden çalıştırır ve öncelikle zaman içinde görevlerini tanımlarlar: Gene Bernard de Chartres, "*Veritas, filia temporis*" der.

YUNAN-ARAP KATKISI

Zamanın kızı olan hakikat, aynı zamanda coğrafi mekânın da çocuğudur. Kentler, malları olduğu gibi fikirleri de yüklenmiş insanların dolaşımlarının kavşak noktaları, mübadele yerleri, entelektüel alışverişin pazarları ve buluşma yerleridir. Batı'nın henüz yalnızca hammadde ihraç edebildiği –dokumacılık atılımının başlamış olmasına rağmen– bu XII. yüzyılda nadir ürünler, değerli eşyalar Doğu'dan, Bizans'tan, Şam'dan, Bağdat'tan, Kurtuba'dan gelmektedir. Baharatla birlikte, ipek ve elyazmaları Hıristiyan Batı'ya Yunan-Arap kültürünü getirmektedir.

Nitekim Arapça her şeyden önce bir aracıdır. Aristoteles'in, Euklides'in, Ptolemaios'un, Galianus'un eserleri, Bizans tarafından kovuşturulan sapkın Hıristiyanların –İsa'nın yalnızca insani doğası olduğunu söyleyen monofizitler ve Nasturiler– ve Yahudilerin peşi sıra Doğu'ya gelmişler ve onlar tarafından Müslüman kütüphanelerine ve okullarına bırakılmışlar; Müslümanlar da bu eserlere kucak açmışlardır. Bu eserler şimdi ters yönde yolculuğa çıkarak, Batı Hıristiyanlığının kıyılarına yanaşmaktadırlar. Doğu'daki Latin devletlerinin oluşturduğu Hıristiyan sınırının rolü son derece ikincil olmuştur. Batı ile İslamiyet arasındaki bu buluşma cephesi her şeyden önce askeri bir cephedir, silahlı bir çatışma alanıdır, Haçlı seferlerinin cephesidir. Fikirler ve kitaplar değil de, kılıç darbeleri mübadele edilmektedir. Bu çarpışma alanının sınırlarından içeri ancak çok az sayıda eser sızabilmektedir. Doğu yazmalarını iki başlıca temas alanı kabul etmektedir: İtalya ve ondan da önemlisi İspanya. Buralarda ne Müslümanların Sicilya ve Calabria'ya geçici ola-



Hippokrates ve Galianus (Anagni freskosu)

rak yerleşmeleri ne de Hıristiyan *reconquista* dalgaları, barışçıl değişimleri hiçbir zaman engellememiştir.

Yunan ve Arap elyazmalarının peşine düşen Hıristiyan eski eser avcıları Palermo'ya kadar ulaşmışlardır. Bu kentte, Sicilya'nın Norman kralları, daha sonra da II. Friedrich üç dili birden –Yunanca, Latince, Arapça– kullanan kançılaryalarının ortasında, yeniden doğmakta olan ilk İtalyan sarayının etkilerini, 1087'de Müslümanlardan geri alınan ve Hıristiyan çevirmenlerin Başpiskopos Raymond'un (1125-1151) koruması altında çalıştıkları Toledo'ya kadar yaymıştır.

Çevirmenler bu Rönesansın öncüleri olmuşlardır. Batı artık Yunanca anlamamaktadır. Abélard bu Batı'ya acımakta ve Paraclet'deki rahibeleri bu boşluğu doldurmaya ve böylece erkekleri kültür alanında aşmaya davet etmektedir. Bilim dili Latince olmuştur. Özgün Arapça eserler, Yunanca metinlerin Arapça versiyonları, özgün Yunanca metinler böylece ya tek başlarına kişiler ya da daha sıklıkla rastlandığı gibi çevirmen ekipleri tarafından çevrilmektedirler. Batı Hıristiyanları, İslam egemenliği altında yaşamış olan İspanyol Hıristiyanlarından [Moz'arabe/Müstarib: Araplaşmış Hıristiyan], Yahudilerden, hatta Müslümanlardan bile yardım almaktadırlar. Böylece tüm uzmanlıklar bir araya getirilmiş olmaktadır. Bu ekiplerden biri ünlüdür: Cluny'nin meşhur başrahibi Muhterem Pierre tarafından, Kuran çevirisi için oluşturulan ekip. Cluny tarikatının *reconquista*'nın ilerleme süreci içinde ortaya çıkan manastırlarını denetlemek üzere İspanya'da bir teftiş gezisine çıkan Muhterem Pierre, Müslümanları askeri alanda değil de entelektüel alanda yenmek gerektiği düşüncesini ortaya atan ilk kişi olmuştur: Onların öğretilerini çürütmek için, bu öğretiyi bilmek gerekir –bize çok doğal bir gerçek gibi gözüken bu düşünce, Haçlı seferleri çağında cüretkârlıktır.

"Muhammedçi hataya istenildiği kadar utanılacak sapkınlık veya iğrenç putataparlık adı verilsin, ona karşı eyleme geçmek, yani yazmak gerekir. Fakat Latinler ve özellikle de Modernler, antik kültürün yok olduğu şu sıralarda, eskiden çok dil bilen havarilere hayran olan Yahudilerin sözüne uygun olarak, doğdukları ülkeninkinden başka dil bilmemektedirler. Bu nedenle ne bu hatanın büyüklüğünü anlayabilmiş ne de yolunu tıkayabilmişlerdir. Bu yüzden kalbimi alevler sardı ve tefekküre daldığında bu ateş beni yaktı. Doğru yoldan bu sapışın nedenlerini Latinlerin bilmemelerine ve buna direnme çareleri konusundaki cehaletlerine öfkelendim; çünkü kimse cevap vermiyordu, çünkü kimse bilmiyordu. Bunun üzerine, bu zehrin dünyanın yarısından fazlasını ağulamasına yol açan Arap dili konusunda uzmanlar aradım. Onları dua ve para sayesinde, bu



Muhammed. (M. T. d'Alerny'nin Deux Traductions Latines du Coran au Moyen Age'ında (ortaçağda İki Latince Kuran Çevirisi) yer alan XII. yüzyıl orijinalinden hareketle J. Baltrusaitis tarafından yapılan desen.

bedbahtın tarihi ve öğretisi ile Kuran denilen yasasını Arapçadan Latinceye çevirmeye ikna ettim. Ve çevirinin aslına uygunluğunun tam olması ve hiçbir hatanın tam anlamamızı engellememesi için, Hıristiyan çevirmenlerin yanına bir de Müslüman kattım. İşte Hıristiyanların adları: Kettenli Robert, Dalmaçyalı Hermann, Toledolu Pedro; Müslümanın adı Muhammed idi. Bu takım, bu barbar halkın kütüphanelerini dibine kadar araştırdıktan sonra, Latin okuyucular için yayımlanan kalın bir kitap ortaya çıkardı. Bu çalışma İspanya'ya gittiğim ve orada İspanyaların muzaffer imparatoru senyör Alfonso'yla görüştüğüm yılda, yani Milattan sonra 1142 yılında yapıldı."

Muhterem Pierre'in örnek olarak aldığımız girişimi, bizi meşgul eden çeviri hareketinin kıyısında yer almaktadır. İspanya'nın Hıristiyan çevirmenleri İslamiyete değil, Yunan ve Arap bilimsel eserlerine yönelmektedirler. Cluny manastırı başrahibinin vurguladığı üzere, uzmanların hizmetinden ancak yüksek ücretler ödeyerek yararlanabilmiştir. Profesyonel işlerini geçici olarak bırakmalarının karşılığını onlara pahalı ödemek gerekmiştir.

XII. yüzyıl çevirmenlerinin meydana getirdiği bu ilk araştırmacı ve uzmanlaşmış entelektüel tipi Batı'ya ne getirmiştir? Bizans'ta ve Kuzey İtalya'da bir Venedikli Giaccomo'nun, bir Pisalı Burgondio'nun, bir Bergamolu Moise'in, bir Leon Tuscus'un; Sicilya'da bir Palermolu Aristippe'nin; İspanya'da bir Bathlı Adelard'ın, bir Tivolili Platon'un, bir Dalmaçyalı Hermann'ın, bir Kettenli Robert'in, bir Santallalı Hugo'nun, bir Gondisalvi'nin, bir Cremonalı Gerard'ın ne katkıları olmuştur?

Bu insanlar Latin mirasının Batı kültüründe, felsefe ve özellikle bilimlerde bıraktığı boşlukları doldurmuşlardır. Euklides'le matematik, Ptolemaios'la astronomi, Hippokrates ve Galianus'la, Aristoteles'le fizik, mantık ve ahlâk, işte bu işçilerin devasa katkıları bunlardır. Ve belki malzemeden daha çok yöntem hakkında katkıları olmuştur. Merak, akıl yürütme ve Aristoteles'in bütün *Logica Nova*'sı [Yeni Mantık]: Yani *Analytika protera* [Birinci Analitikler] ve *Analytika hystera* [İkinci Analitikler], *Topika* ve *Peri sophistikon elenkhon*'da yer alanlar; bütün bunlar Boetius'un eserleri boyunca tanınan ve itibarının zirvesinde olan *Logica Vetus*'a [Eski Mantık] eklenmişlerdir. Antik Helenizmin, Doğu ve Afrika üzerinden yaptığı uzun yolculuğun sonunda Batı'ya aktardığı ders, meydana getirdiği şok ve uyarıcı etki işte budur.

Bunlara, tamamen Araplara ait olan katkıyı da ekleyelim. XIII. yüzyılın başında Pisalı Leonardo, aslında Hindu olan, ama Hind'den Araplar tarafından getirildiği için Arap rakamları diye bilinen rakamları tanıtmadan önce, el-Harizmi'nin El-Cebr [Fransızcada Algèbre] adlı eseriyle gelen aritmetik. Razi'yle –Hıristiyanlar ona *Rhazès* adını vermektedirler– ve özellikle de tıp ansiklopedisi veya Kanun'u (*Canon*) Batılı hekimlerin başucu kitabı olacak olan

İbn Sina veya *Avicenna* ile birlikte tıp. Astronomlar, botanikçiler, tarım bilginleri, bundan da fazlası, Latinlere iksir arama ateşini aşılayan simyacılar. Son olarak da Aristoteles'ten yola çıkarak el-Farabi ve İbn Sina'yla birlikte güçlü sentezler oluşturan felsefe. Eserlerle birlikte sayı (*chiffre*), sıfır (*zéro*), cebir (*algèbre*) kelimeleri de Araplar tarafından Hıristiyanlara verilmiştir; Araplar aynı sıralarda onlara ticarete ilişkin kelimeleri de vermektedirler: Gümrük (*douane*, Osmanlıcası duhan), pazar (*bazar*), fonduk (*fondouk, fondacco*), tuz vergisi (*gabelle*), çek (*chèque*) vs.

Böylece, Norwich piskoposuna, geçtiği entelektüel güzergâhı anlatan Daniel of Morley adındaki İngiliz gibi bilgiye susamış birçok kimsenin neden İtalya ve İspanya'ya gittikleri anlaşılmaktadır.

"Öğrenme tutkum beni İngiltere'den dışarı atmıştı. Bir süre Paris'te kaldım. Burada, önlerinde, Ulpianus'un derslerinin altın harflerle kopya edildiği muazzam kitaplarla tepeleme doldurulmuş iki üç taburenin bulunduğu kürsülerinde, ellerindeki kurşun uçlu tüy kalemlerle kitapların üzerine yıldızcıklar ve obole'ler[1] *çizerek, asık suratlı bir otoriteyle oturan vahşilerden başka bir şey görmedim. Cehaletleri onları heykel gibi durmak zorunda bırakıyor; fakat kendileri bilgilerini sükût ederek gösterdiklerini iddia ediyorlardı. Ağızlarını açmaya kalkıştıklarında, yalnızca çocuklara özgü kelimeler duyuyordum. Durumu anladıktan sonra, bu tehlikelerden kurtulmanın ve Kutsal Kitapları aydınlatan "sanatları", onları geçerken selamlama veya kestirmeden giderek onlarla karşılaşmaktan kaçınmanın dışındaki kavrama yollarını bulabilmenin çareleri üzerinde düşünmeye başladım. Bu nedenle, günümüzde, hemen tamamıyla quadrivium sanatlarından*[2] *meydana gelen, Arapların Toledo'daki eğitimleri herkese açık olduğundan, burada dünyanın en bilgin filozofları tarafından verilen dersleri dinleyebilmek için vakit yitirmeden oraya gittim. Dostlar beni çağırdıkları ve İspanya'dan geri dönmemi istediklerinde, İngiltere'ye değerli bir kitap yüküyle geldim. Bana bu bölgelerde düşünce sanatlarının öğretiminin bilinmediği, Aristoteles ve Platon'un derin bir unutulmuşluk*

1. Hataları belirten verev çizgiler.
2. Bilimler.

içinde oldukları, buna karşılık Titus ile Sevus'un ön planda oldukları söylendi. Acım büyük oldu ve Romalıların arasında tek Yunanlı olarak kalmamak için, bu tür incelemeleri yeşertmeyi öğrenebileceğim bir yer bulabilmek üzere yola koyuldum... Eğer dünyanın yaradılışını ele alırken kilise babalarının değil de putatapar filozofların tanıklıklarını anarsam kimse heyecanlanmasın, çünkü bu düşünürler müminler arasında yer almamakla birlikte, madem ki sözlerinin bazıları iman yüklüdür, bizim öğretimimize dahil edilmelidir. Biz de Mısır'dan gizemcilikle kurtulduğumuz için, Efendimiz (İsa) bize Mısırlıların hazinelerini alarak bunlarla İbranileri zengin etmemizi buyurdu. Böylece Efendimizin buyruklarına uygun olarak ve onun yardımıyla putatapar filozofların bilgeliklerini ve hitabetlerini alalım, bu imansızları, onların varlıklarıyla iman içinde zenginleşmemiz için her şeylerinden yoksun bırakalım."

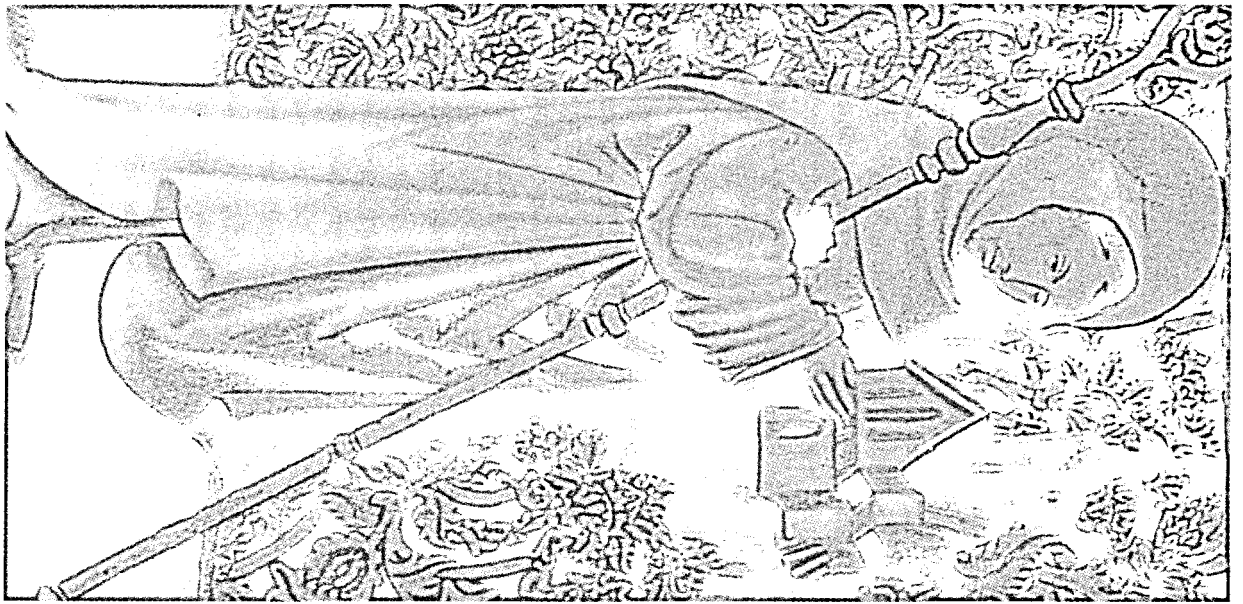
Morley'li Daniel, Paris'in ancak geleneksel, gerilemekte olan, aşılmış çehresini görmüştür. Oysa XII. yüzyıl Parisi'nde başka şeyler de vardır.

İspanya ve İtalya, Yunan-Arap kökenli malzemenin ancak ilk işlenişine, yani Batılı entelektüeller tarafından özümlenmelerine olanak verecek olan çeviri çalışmasına tanık olmuşlardır.

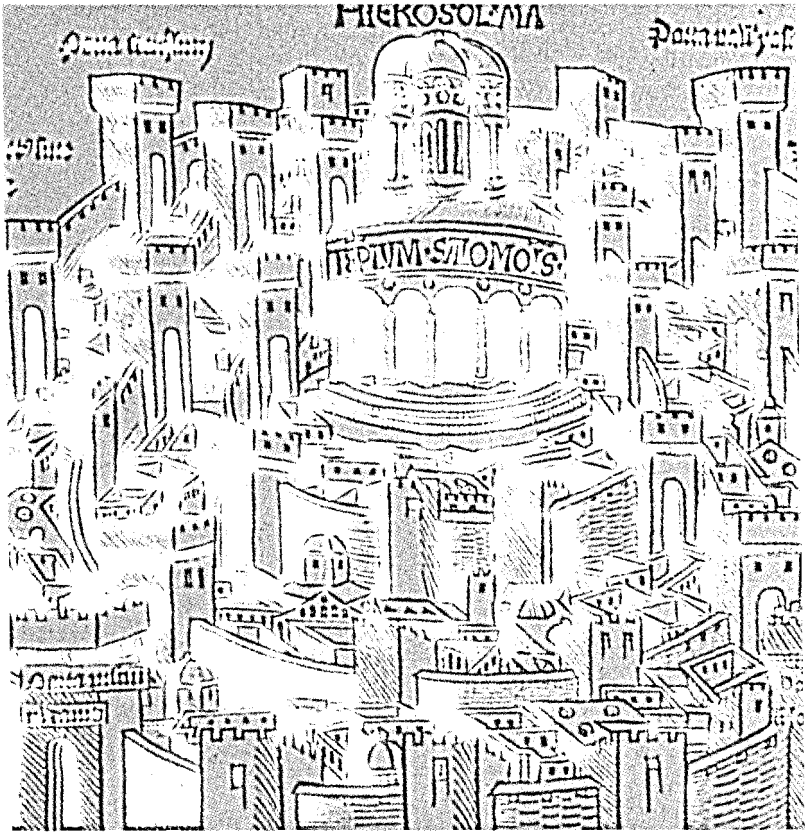
Doğu katkısının Hıristiyan kültürüne dahil edildiği merkezler başka yerlerde bulunmaktadır. Bunların en önemlileri Chartres ve Paris'tir; buraları daha geleneksel merkezler olan Laon, Reims, Orléans tarafından çevrelenmektedir. Bu merkezler, Kuzey dünyası ile Güney dünyasının birbirleriyle buluştukları mübadele ve mamul mal üretimi alanında yer almaktadırlar. Loire ile Ren arasında, tam da uluslararası ticaret ve bankacılığın Champagne fuarlarına yerleştikleri bölgede, Alcuin'in öngördüğü, Chrétien de Troyes'nın dile getirdiği gibi Fransa'yı Yunan ve Roma'nın ilk mirasçısı haline getirecek olan kültür yoğrulmaktadır.

Bu merkezlerin arasında, Capet krallığının artan prestijinin de önünü açtığı Paris en parlak olanıdır. Hocalar ve öğrenciler ya *Cité*'de veyâ buradaki katedral okulunda, ya da daha büyük bir bağımsızlıktan yararlandıkları ve giderek kalabalıklaştıkları Sol Kıyı'da yığılmaktadırlar. Boucherie Caddesi'yle Garlande Caddesi arasındaki Saint-Julien-le-Pauvre civarında; daha doğuda Saint-Victor katedral okulunun çevresinde; güneyde diğer büyük okuluyla Sainte-Geneviève Manastırı'nın taçlandırdığı Montagne'a doğru çıkarken bulunmaktadırlar. Notre-Dame katedral okulunun devamlı hocalarının yanı sıra Saint-Victor ve Sainte-Geneviève rahipler kurulu üyeleri, daha bağımsız hocalar, piskopos adına ders verme yetkisi (*licentia docendi*) almış olan agregatus'lar giderek artan sayıda öğrenciyi kendilerine çekmekte, bu öğrenciler ya kendi evlerinde ya da kendilerine açık olan Saint-Victor veya Sainte-Geneviève manastırlarında kalmaktadırlar. Paris ününü öncelikle, okul disiplinlerinin tepesinde yer alan ilahiyat öğretiminin parlaklığına borçludur, ama kısa bir süre sonra bu ününü esas olarak, Aristotelesçi katkıyı sonuna kadar kullanan ve akıl yürütmeye başvurmanın da yardımıyla zihnin rasyonel girişimlerini zafere götüren felsefe dalının, diyalektiğin sayesinde elde edecek ve bunu sürdürecektir.

Böylece Paris bazıları için gerçekte ve simgesel olarak öncü kent, her tür entelektüel tatminin kaynağı; diğer bazıları için de felsefi bozulmanın ağına düşmüş zihinlerin yozlaşmışlığıyla kendini kumara, şaraba, kadınlara adamış bir hayatın bayağılıklarının birbirlerine karıştığı, şeytanın inidir. Büyük kent yolunu yitirmenin yeridir; Paris modern Babil'dir. Saint Bernard, Parisli hoca ve öğrencilere şöyle haykırmaktadır: *"Babil ortamından kaçınız, kaçınız ve ruhlarınızı kurtarınız. Geçmişinizden pişmanlık getireceğiniz, şimdiki zamanı bağışlanma içinde yaşayabileceğiniz ve geleceği inançla bekleyebileceğiniz sığınak kentlere (yani manastırlara) doğru hep birlikte uçunuz. Ormanlarda kitaplardakinden çok daha fazla şey bulacaksın. Ağaçlar ve taşlar sana herhangi bir hocadan çok daha fazlasını öğreteceklerdir."*



Manastır kurucusu Aziz Bernard (Burgonya okulu, XV. yüzyıl)



Kudüs.

Ve şu diğer Citeaux'lu rahip Pierre de Celles de şöyle demektedir: *"Ey Paris, ruhları cezbetmeyi ve hayal kırıklığına uğratmayı ne de iyi biliyorsun! Günah ağları, bela tuzakları, cehennem okları senin bağrında masum kalpleri yok ediyor... Bunun tersine İsa'nın kalplerimize bilgeliğinin sözlerini öğrettiği, ders görmeden ve çalışmadan ebedi hayatın yöntemini öğrendiğimiz okul ne mutlu okuldur! Burada kitap satın alınmaz, yazı hocasına ücret ödenmez, burada hiçbir tartışma çıkmaz, allamece düşüncelerin müdahalesi olmaz, bütün sorunların çözümü burada basittir, burada her şeyin nedeni öğrenilir."*

Kutsal Cehalet hizbi böylece inzivanın okulunu gürültünün okuluyla, manastırın okulunu kent okuluyla, İsa'nın okulunu Aristoteles ve Hippokrates'in okuluyla karşı karşıya koymaktadır.

Kentlerin yeni okumuş rahipleriyle, XII. yüzyıl ıslahatıyla birlikte Batı Benediktinliği hareketinin evriminin ötesinde, ilk manastırcılığın uç eğilimlerini yeniden bulan manastır çevreleri arasındaki temel zıtlaşma, Aziz Bernard'ın samimi dostu olan Citeaux tarikatından rahip Guillaume de Saint-Thierry'nin şu şaşkınlığında göze çarpmaktadır: *"Mont-Dieu kardeşleri! Bunlar Batı'nın karanlıklarına Doğu'nun ışığını ve Galya'nın soğukluğuna eski Mısır'ın dinsel ateşini, yani göksel hayat tarzının aynası olan münzevi hayatı getirmişlerdir."*

Böylece, kent entelektüelleri Batı'yı karakterize edecek ve onun entelektüel gücünü oluşturacak olan zihni mayayı ve düşünce yöntemlerini –akıl yürütmenin açıklığı, kesin olma kaygısı, bunların ikisine birden duyulan inanç ve bunlara dayanan akıl– Yunan-Arap kaynağından alırlarken, manastır ruhaniliği ilginç bir paradoksla, Batı'nın tam göbeğinde, Doğu'nun mistisizmine dönülmesini talep etmektedir. Belirleyici bir an: Kent entelektüelleri Batı'yı başka bir Asya'nın ve başka bir Afrika'nın seraplarından; yani mistik orman ve çöl seraplarından uzaklaştıracaklardır.

Fakat bizzat keşişlerin inzivaya çekilmesi hareketi, yeni okulların atılımı için yolu açmıştır. 1131 tarihli Reims ruhani meclisi, keşişlerin manastırlar dışında hekimlik yapmalarını yasaklamıştır: Hippokrates'in önü açılmıştır.

Parisli okumuş rahipler Aziz Bernard'a kulak asmamışlardır. Salisbury'li John 1164'te Thomas Becket'e şöyle yazmaktadır: *"Yolumu uzatarak Paris'ten geçtim. Bu kentteki yiyecek bolluğunu, insanların rahatlığını, okumuşların gördükleri itibarı, Kilisenin tümünün yücelik ve şanını, filozofların çeşitli faaliyetlerini gördükten sonra, tepesi göğe eren ve üzeri aşağı yukarı inip çıkan meleklerle dolu olan Yakub'un merdivenini büyük bir hayranlıkla seyretmekte olduğumu sandım. Bu mutlu hac ziyaretinden heyecanlanmış olarak, şunu itiraf etmek zorunda kaldım: Tanrı buradadır ve ben bunu bilmiyordum. Ve şairin şu sözü aklıma geldi: Burasını mekân tutan için ne mutlu sürgün."* Ve başrahip Phillippe de Harvengt, kentsel eğitimin sağladığı zenginleşmenin bilincinde olarak genç bir öğrencisine şöyle yazmaktadır: *"Bilim aşkıyla sürüklenerek nihayet Paris'e geldin ve ne kadar da çok kimsenin arzuladığı bu Kudüs'ü buldun. Burası Davud'un, bilge Süleyman'ın makamıdır. Burada öylesine bir yarışma var ki, o kadar çok okumuş rahip buraya yığılmış ki, bunlar kentin kalabalık laik nüfusunu geçmek üzereler. Kutsal kitapların büyük bir iştiyakla okundukları, karmaşık sırlarının Kutsal Ruh'un bağışladığı yetenekler sayesinde çözüldüğü, çok sayıda ünlü hocanın bulunduğu, kente bilim şehri adını verdirecek düzeyde bir ilahiyat bilimine sahip olan mutlu kent."*

GOLIARDLAR

Paris'e düzülen bu methiye konserinin içinden bir ses, benzersiz bir güçle yükselmektedir; bu, Goliardlar denilen garip bir entelektüeller grubunun sesidir. Onlara göre Paris *yeryüzü cenneti, dünyanın gülü, evrenin ıtırı*'dır.

Paradisius mundi Parisius, mundi rosa, balsamum orbis. Kimdir bu Goliardlar? Onların çehresini bizden saklamak için zekice düzenler kurmak konusunda her şey söz birliği etmiştir sanki. İçlerinden çoğunu örten isimsizlik, bazılarının bizzat kendilerinin çıkardıkları efsaneler, düşmanlarının yaydıkları söylentiler –birçok iftiranın ve dedikodunun arasında–, modern allame ve tarihçilerin

ortaya attıkları rivayetler onların önyargılarla körleşmiş sahte benzerliklerin içinde kaybolmalarına neden olmaktadırlar. Bazı kişiler konsillerin, sinodların ve XII. ile XIII. yüzyılın bazı kilise yazarlarının mahkûmiyet kararlarını tekrarlamaktadırlar. Bu *Goliardique* veya gezgin okumuşlara serseri, ahlâksız, hokkabaz, şeytan muamelesi yapılmıştır. Bu adamlar bohem, sahte-öğrenci haline getirilmiş, onlara bazen üzüntüyle –gençlik işte!–, bazen de kaygı ve küçümsemeyle bakılmıştır: İşleri karıştıran ve düzeni hiçe sayan kişiler olarak, tehlikeli insanlar değiller miydi? Tam tersine, başkaları da onlarda bir cins *kent entelijansiyası,* feodalizme karşı ilan edilmiş tüm muhalefet biçimlerine açık bir devrimci ortam görmektedirler. Gerçek nerededir?

Eğer bizatihi Goliard teriminin etimolojik kökenini bir yana bırakırsak; bunun Tanrı'nın düşmanı şeytanın bedenlenmiş hali olan Goliath'tan veya bu gruba mensup kimseleri pisboğaz (*goinfre*) veya gırtlağı güçlü hale getirebilmek için *gula*'dan (*gueule*, gırtlak, çene) türeten fantezi etimolojileri devre dışı bırakırsak, Goliardların üyesi oldukları bu tarikatın kurucusu olan tarihsel bir Golias'ı belirlemenin olanaksızlığını kabul edersek, bize bazı Goliardların yaşamöykülerine ilişkin bazı ayrıntılar, onlara atfedilen bazı şiir derlemeleri –bireysel veya ortaklaşa, *carmina burana*– ve onları mahkûm eden veya karalayan çağdaş metinler kalmaktadır.

ENTELEKTÜEL SERSERİLİK

Bunların, yerleşik toplum düzenine yönelik eleştirilerin keyifle geliştiği bir ortam oluşturduklarından hiçbir kuşku yoktur. Kentli, köylü, hatta soylu kökenli olan bu kişiler öncelikle gezgin olup nüfus patlamasının, ticaretin canlanmasının, kentlerin inşa edilmelerinin feodal yapıları havaya uçurduğu; köklerinden kopanları, cüretkârları, mutsuzları yollara düşürüp, bu yolların kavşak noktaları olan kentlere yığdığı bir dönemin tipik temsilcileridir. Goliardlar, XII. yüzyılın karakteristiği olan bu toplumsal hareketliliğin ürünüdürler. Gelenekselci zihinler için, yerleşik yapılardan kaçan bu ki-

şiler ilk rezaleti meydana getirmektedirler. Erken ortaçağ herkesi yerine, görevine, loncasına, kurumuna (*ordre*), toplumsal sınıfına (*état*) bağlamaya çalışmıştı. Goliardlar ise kaçaklardır. Hiçbir maddi olanağı olmayan bu kaçaklar, kent okullarında sadakalar sayesinde yaşayan, zengin sınıf arkadaşlarının uşağı olan, dilencilik yaparak geçinen fakir öğrenciler grubunu oluşturmaktadırlar, çünkü Alman Evrard'ın dediği gibi, "*Paris zenginler için bir cennetse de, fakirler için ava susamış bir bataklıktır*"; aynı kişi *Parisiana fames*, Parisli fakir öğrencilerin açlığı karşısında gözyaşı dökmektedir.

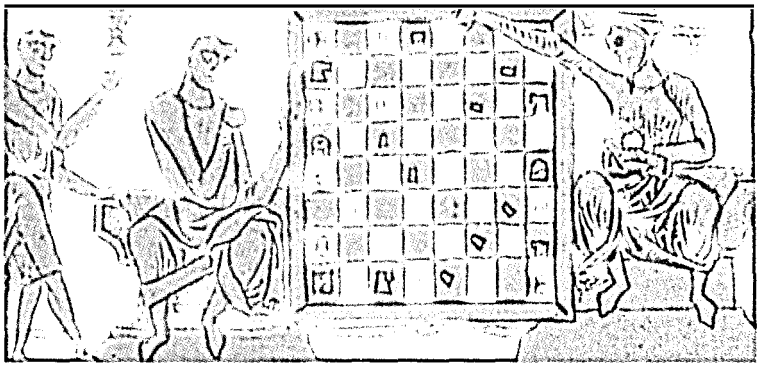
Bunlar hayatlarını kazanabilmek için bazen hokkabazlık ve soytarılık yapmakta, onlara sıklıkla yakıştırılan sıfatlar kuşkusuz buradan gelmektedir. Ama *joculator*, hokkabaz yaftasının o dönemde tehlikeli görülen, toplumun dışına atılmak istenilen herkese yapıştırıldığını da düşünmek gerekir. Bir *joculator* bir "kızıl", bir asidir.



Hiçbir sabit mekânları, gelirleri, hiçbir mülkleri olmayan bu fakir öğrenciler böylece, hoşlarına giden hocayı izleyerek, ün kazanan hocanın yanına giderek entelektüel maceraya atılmakta, verilen eğitimin peşinde kentten kente dolaşmaktadırlar. Gene XII. yüzyılın çok karakteristik yanlarından biri olan okullu serseri kitlesini de onlar oluşturmaktadır. XII. yüzyıla maceracı, hercai, gözüpek edasını vermeye katkıda bulunmaktadırlar. Ama bir sınıf oluşturmamazlar. Farklı kökenlerden olup, farklı tutkulara sahiptirler. Kuşkusuz öğrenimi savaşa tercih etmişlerdir. Ama onların kardeşleri Haçlı seferlerine çıkan orduların mevcudunu kabartmış ve Avrupa ile Asya yolları boyunca çapula çıkmışlardır, bir süre sonra da İstanbul'u yağmalayacaklardır. Okumayı yeğleyenlerin hepsi eleştirilerde bulunuyorsa da, içlerinden bazıları, belki de çoğu, bir gün eleştirdikleri gibi olmanın düşünü kurmaktadır. *Primat* denilen Orléans'lı Hugues, Orléans ve Paris'te başarılı dersler vermiş ve ince bir alaycı olma ününü elde etmişse de (*Décaméron*'daki *Primasse* tipinin ilhamını o vermiştir.), anlaşıldığı kadarıyla hep beş parasız bir hayat sürmüş ve her zaman uyanık bir zihne sahip olmuştur; Kolonya'nın şair-i âzamı, Friedrich Barbarossa'nın baş nazırı olan Alman yüksek din görevlisi Dasselli Reginald'ın sayesinde geçinmekte ve ona yağcılık etmektedir. Wilton'lu Serlon İngiliz Kraliçesi Mathilda'nın hizbine bağlanmış ve eski hayatına tövbe ederek Citeaux Manastırı'na girmiştir. Lille'li Gautier II. Henri Plantagenêt'nin sarayında, sonra Reims başpiskoposunun konağında yaşamış ve katedral kurulu üyesi olarak ölmüştür. Bunların hepsi de cömert bir koruyucunun, yağlı bir arpalığın, bolluk içinde ve mutlu bir hayatın düşünü görmektedirler. Öyle gözüküyor ki, toplumsal düzeni değiştirmektense, onun yeni yararlanıcıları haline gelmeyi istemektedirler.

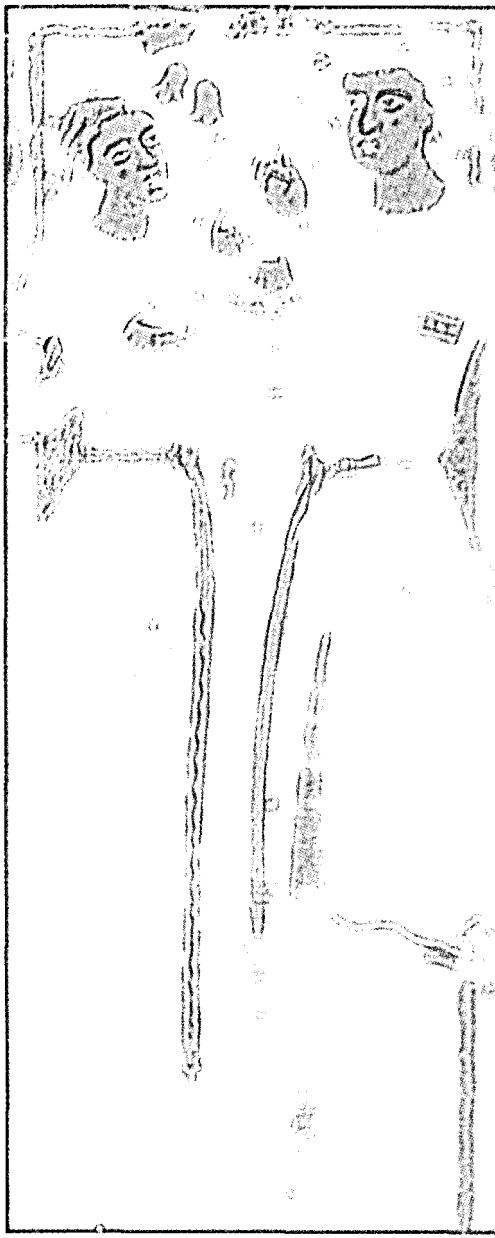
AHLÂKDIŞILIK

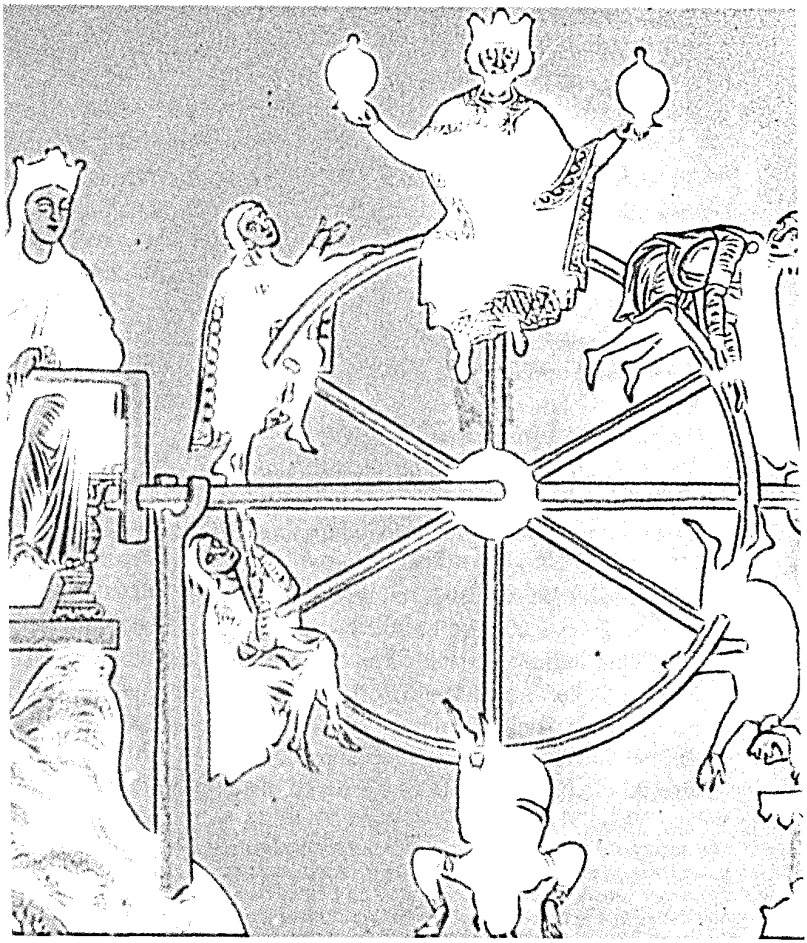
Fakat yazdıkları şiirlerin temalarında bu topluma amansızca saldırmaktadırlar. Bunlardan çoğunun içerdiği devrimci niteliği reddet-



mek güçtür. Kumar, şarap, aşk: İşte öncelikle terennüm ettikleri üçlü –ki bu da o dönemin mümin ruhlarını öfkelendirmiş, ama modern tarihçilerin de daha çok hoşgörüsüyle karşılanmıştır.

Hafif bir şeyim,
Kasırganın oynadığı yaprak gibi
...
Dümencisi olmadan sürüklenen kayık gibi,
Hava yollarında başıboş dolaşan bir kuş gibi,
Beni ne çıpa ne de halatlar bağlı tutar.
...
Kızların güzelliği bağrımı yaraladı.
Elimin uzanmadıklarına kalbimle sahibim.
...
İkinci olarak, kumarıma kızıyorlar. Ama kumar beni
Çıplak ve üşümüş bir bedenle bırakır bırakmaz zihnim ısınır.
İşte ilham perim o zaman en güzel şarkılarını besteler.
Üçüncü olarak meyhaneden söz edelim.
...
Meyhanede ölmek isterim





Şarapların can çekişenin ağzına yakın olduğu yerde,
Sonra melekler korosu şunu söyleyerek inecektir:
*"Tanrı bu iyi içkiciye karşı bağışlayıcı olsun."**

Bu şiir tehlikesiz gözükmekte ve deha yanı hariç, Villon'u haber vermekten başka bir şey yapmamaktadır. Ama dikkatli olmak gerekir; şiirin daha ısırgan çizgileri de vardır:

Ebedi selametten çok ihtirasa susamış olduğumdan,
Ruh ölünce ancak beden için kaygılanırım.
...
Doğayı evcilleştirmek ne kadar güç!
Ve bir güzel görünce aklı başında kalmak.
Gençler bu kadar katı bir yasaya uyamazlar
*Ve ateşte bekleyen bedenlerine aldırmamazlık edemezler.***

Bu tahrik edici ahlâk dışılığı, bu erotizm methiyesini –ki bu Goliardlarda çoğu zaman müstehcenlik noktasına dek varmaktadır– Kilise'nin öğretilerinin ve geleneksel ahlâkın reddi, bir doğal ahlâk taslağı olarak görmek fazla gözüpek bir yaklaşım mı olur? Goliard, davranış ve söz özgürlüğünün ötesinde, zihin özgürlüğünü hedefleyen büyük hovardalar ailesine mensup değil midir?

Serseri okumuşların şiirlerinde sürekli olarak geçen Talih Çem-

---

** Je suis chose légère,/ Telle la feuille dont l'ouragan se joue./ .../ Tel l'esquif voguant sans pilote,/ Comme un oiseau errant par les chemins de l'air,/ Je ne suis fixé ni par l'ancre, ni par les cordes/ .../ La beauté des filles a blessé ma poitrine./ Celles que je ne puis toucher, je les possède de coeur./ .../ On me reproche en second lieu le jeu. Mais sitôt que le jeu/ M'a laissé nu et le corps froid, mon esprit s'échauffe./ C'est alors que ma muse compose ses meilleurs chansons,/ En troisème lieu parlons du cabaret./ .../ Je veux mourir à la taverne/ Là où les vins seront proches de la bouche du mourant,/ Après les chœurs des Anges descendront en chantant:/ "A ce bon buveur que Dieu soit clément."*

*** Plus avide de volupté que de salut éternel,/ L'âme morte, je ne me soucie que de la chair./ .../ Qu'il est dur de dompter la nature!/ Et, à la vue d'une belle, de rester pur d'esprit./ Les jeunes ne peuvent suivre une loi si dure/ Et n'avoir cure de leur corps dispos.*

beri (Çark-ı Felek) imgesinde, şiirsel bir temadan başka bir şey daha vardır ve hiç kuşkusuz, bu imgeyi katedrallerde kurnazlığa sapmadan, hiç değilse art niyetsiz bir şekilde tasvir eden çağdaşlarının onda gördüklerinden daha fazla bir şey söz konusudur. Fakat dönmekte olan ve ebedi bir geri dönüşe hükmeden Talih Çemberi, başarıları tersine çeviren kör tesadüf, özleri itibariyle devrimci temalar değillerdir: Bunlar gelişmeyi inkâr etmekte, tarihin bir anlamı olduğunu reddetmektedirler. Toplumun altüst edilmesi çağrısı yapabilirler, ama yarınlara karşı ilgisiz kalınması şartını beraberlerinde getirdikleri oranda geçerlidir bu çağrı. Goliardların bu temalara –devrim değilse bile isyan– duydukları eğilim, bu temaları şiirlerinde terennüm edip minyatürlerinde tasvir etmeleri bu olgudan kaynaklanmaktadır.

TOPLUMUN ELEŞTİRİSİ

Goliardların şiirinin –bu, burjuva edebiyatında beylik bir tavır haline gelmeden çok önceleri– erken ortaçağ düzeninin tüm temsilcilerine, ruhbana, soyluya, hatta köylüye saldırması anlamlıdır.

Goliardların kilise içindeki gözde hedefleri, toplum yapılarına, toplumsal, siyasal ve ideolojik olarak en sıkı sıkıya bağlı olan kişilerdir: Papa, piskopos, keşiş.

Goliardların papa karşıtı ve Roma karşıtı ilhamları, birbirine karışır, ama şu diğer iki akımın içine katılmazlar: Özellikle papalığın dünyevi iddialarına kızan ve papalık partisine karşı imparatorluk partisini destekleyen *gibelin* akımı; papayı ve Roma sarayını dünyevi zevklere, lükse, para tutkusuna yönelmekle suçlayan ahlâkçı akım. İmparatorluk partisinin içinde hiç kuşkusuz Goliardlar –Kolonya *şair-i azamı* gibi– yer almış ama Goliard şiirleri, geleneksel hale gelmiş ve sertliğinden arınmış bir temayla yetindikleri durumlarda bile, papalık karşıtı taşlamaların başlangıcını oluşturmuşlardır. Ama Goliardlar tonları ve zihniyetleri itibariyle, gibelin'lerden çok açık bir şekilde ayrılırlar. Aslında onlar papanın ve çevresinin şahıslarında, toplumsal, siyasal, ideolojik bir düzenin, hatta her tür-

lü hiyerarşik toplumsal düzenin şefini ve kefillerini hedef almaktadırlar, çünkü Goliardlar devrimciden çok anarşisttirler. Papalığın Gregoriusçu ıslahattan beri feodal yapılardan sıyrılmak istediği ve eski toprak gücünün yanı sıra paranın yeni gücüne dayanmak istediği sırada, Goliardlar eski geleneğe saldırmaya da ara vermeden bu yeni yönelimi ifşa etmektedirler.

VII. Gregorius şöyle ilan etmiştir: "*Efendimiz 'benim adım Örf' dememiştir.*" Goliardlar onun ardıllarını, İsa'ya "*Benim adım para*" dedirtmiş olmakla suçlamaktadırlar:

KUTSAL İNCİL'İN GÜMÜŞ MARK'A GÖRE BAŞLANGICI: Papa o çağda Romalılara şöyle demiştir: İnsanoğlu yüce makamımıza gelince ona önce şöyle deyiniz: "Dost! Neden geldin?" Ve eğer size hiçbir şey vermeden kapıyı çalmaya devam ederse dışarıdaki karanlıklara atılsın." Fakir bir okumuş rahip bir gün Efendimiz papanın sarayına gelerek orada şöyle yalvardı: "Papanın kapıcıları bana acıyınız, çünkü fakirliğin eli değdi bana. Zavallı ve yoksulum. İşte bu nedenden ötürü size yalvarıyorum, yoksulluğuma ve sefaletime çare bulmak üzere yardımıma geliniz." Onu dinleyen kapıcılar öfkelendiler ve dediler ki: "Dost, fakirliğin senin kaybına yol açmak üzere seninle birlikte kalsın. Defol şeytan, paranın neler yapabileceğini hiç bilmiyorsun. Amin, amin. Bunu sana söylüyorum: Son kuruşunu vermeden Efendi'nin sevincine katılamazsın." Ve fakir oradan gitti, paltosu, entarisi ve nesi varsa hepsini sattı ve parayı kardinallere, kapıcılara, kilercilere verdi. Ama onlar dediler ki: "Bu kadar adam için bu kadarcık para mı?" Ve onu kapının önüne koydular. Ve kovulan adam, hiç teselli bulamadan acı acı ağladı.*

Bundan sonra saraya zengin, şişko ve yağlı bir okumuş rahip, gösteriş içinde geldi; bu adam bir ayaklanma esnasında bir cinayet işlemişti. Bu kişi önce kapıcıya; sonra kilerciye ve üçüncü olarak da kardinallere bağış yaptı. Ve bunlar aralarında, onu daha çok tırtıklamaya karar verdiler.

Papa Efendimiz kardinallerin ve diğer görevlilerin bu adamdan birçok bağış aldıklarını öğrenince, ağır bir hastalığa tutuldu. Ama

* Bkz. Kitabın sonundaki "Küçük Sözlük".

zengin adam ona altın ve gümüşten bir ilaç gönderince, hemen iyileşti. Papa Efendimiz bunun üzerine adamlarını topladı ve onlara dedi ki: "Biraderler, kimsenin sizi boş sözlerle baştan çıkartmamasına dikkat ediniz. Ben size bu konuda örnek oluyorum. Benim yakaladığım gibi yakalayın."[1]

Soylulukla uzlaşma içinde olan ruhban şimdi de ticaret kodamanlarıyla uyuşmaktadır. Feodallerle birlikte uluyan kilise, tüccarlarla birlikte havlamaktadır. Laik bir kültürü kutsal bir çerçevenin içinde harekete geçirmeye uğraşan bu entelektüel grubun sözcüleri olan Goliardlar bu gelişmeyi eleştirirler:

"Ruhban sınıfını
Hor görür laikler;
İsa'nın nişanlısı satılığa çıkar,
*Hanımken fahişe olur.**
(Sponsa Christi fit mercalis, generosa generalis.)

Paranın erken ortaçağda sahip olduğu zayıf rol, din bezirgânlığını sınırlandırmaktaydı. Ama paranın önemi artınca, bu iş genelleşecekti.

Goliardların Roman dilinde yazılmış grotesk öykülerdeki zihniyeti taşıyan yergisel hayvan öyküleri; hayvan haline sokulmuş ruhbandan oluşan bir dekoru geliştirmekte, toplumun ön cephesinde, ruhban orospulardan meydana gelen bir dünyayı ortaya çıkartmaktadır. Papa-aslan her şeyi yutmakta, piskopos-dana obur bir çoban olarak otu kuzularından önce yolmakta; onun başdiyakozu avı ortaya çıkartan bir vaşak olmaktadır; dekanı ise bir av köpeği olup diğer kilise görevlileriyle, yani piskoposun avcılarıyla birlikte tuzak kurarak avlanmaktadır. Goliardcı edebiyata göre "*oyunun kuralı*" böyledir.

Köy papazı, hiyerarşinin kurbanı ve sefalet ile sömürüde halkın kader arkadaşı olarak görülüp, genelde Goliardlar tarafından doku-

1. O. Dobiache-Rojdesvensky çevirisi.
* *L'ordre du clergé / tombe dans le mépris du laïque; / la fiancée du Christ devient vénale, / de dame, femme publique.*

nulmadan bırakılıyorsa da keşişe şiddetle saldırılmaktadır. Bu saldırılarda oburluk, tembellik, uçkuruna düşkünlük gibi kötü alışkanlıklar üzerine geleneksel takılmalardan daha fazlası söz konusudur. Yoksul köy papazlarının elinden arpalıkları, tövbekârları, müminleri koparıp alan hasımlar olarak keşişleri eleştiren –laik zihniyete yakın– bir dünyevi zihniyet vardır burada. Bu kavga bir sonraki yüzyılda üniversitelerde daha da keskin bir şekilde yeniden ortaya çıkacaktır. Ama hepsinden fazlası, Hıristiyanlığın koskoca bir kesiminin, yaşadığı çağdan kopmak isteyen; bu dünyayı reddeden ve inzivayı, zühdü, fakirliği, nefse egemen olmayı, hatta zihinsel malların reddi olarak kabul edilen cehaleti bile kapsayan bir kesimin reddi söz konusudur. İki hayat tarzı; faal hayat ile tefekkür hayatı arasında uç noktasına ulaşmış bir çarpışma; tutkuyla bu dünyanın dışında aranan selamete karşı; dünya üzerinde hazırlanan cennet arasındaki çatışma; işte keşişle Goliard'ı karşı karşıya koyan ve bu sonuncusunu Rönesans hümanistinin öncüsü haline getiren temel zıtlık budur. Genç bir okumuş rahibi manastır hayatından vazgeçiren *Deus pater, adiuva*'nın şairi, Valla'nın *gens cucullara*'ya (kukuletalılar kabilesi) yönelik saldırılarının habercisidir.

Kent insanı olan Goliard, kırsal dünyaya karşı duyduğu küçümsemeyi de açığa vurmakta ve bu alanı temsil eden kaba köylüye yalnızca nefret duymakta ve bu kişiyi ünlü *Köylünün Yükselişi*'nde kötülemektedir.

Bu sefil
bu kaba köylüden
bu şeytana[1]
bu hırsız
ey haydut!
bu yağmacının yoluyla.

Bu melunlar
bu sefillerden

1. *Tférfero:* Şeytan (Teufel).

bu yalancılara
bu haytalar
ey lanetliler!
*bu imansızların yoluyla.**

Nihayet soylu da sonuncu hedeftir. Onun doğuştan gelen ayrıcalığını reddetmektedir:

Soylu toprağın soylu kıldığıdır:
*Soysuz hiçbir erdemin zenginleştirmediğidir.***

Eski düzenin karşısına, liyakate dayalı yeni bir düzen çıkartmaktadır:

İnsanın soyluluğu, tanrısallığın sureti olan zihindir,
İnsanın soyluluğu, erdemlerin parlak soylu zinciridir,
İnsanın soyluluğu, nefse egemen olmaktır,
İnsanın soyluluğu, yoksulların yükselmesidir,
İnsanın soyluluğu, doğasından gelen haklarıdır,
*İnsanın soyluluğu, alçaklıktan başka bir şeyden çekinmemektir.****

Goliard'ın soylu kişiliğinden nefreti, aynı zamanda subayı ve askeri de kapsar. Kent entelektüeli için zihinsel kavgalar ve diyalektik atışmalar, yücelik açısından silahşörlüğün ve savaşçı başarıların yerine geçmişlerdir. Kolonya şair-i âzamı askerlik mesleğinden duyduğu iğrenmeyi belirtmiştir (*me terruit labor militaris*):

** Ce vilain / de ce rustre / à ce tferfero / ce voleur / ô brigand! / par ce pillard / ces maudits / de ces misérables / á ces menteurs / ces vauriens / ô détestables! / par ces infidèles.*

*** Le noble c'est celui que la vertu a ennobli; / Le dégénéré c'est celui qu'aucune vertu n'a enrichi.*

**** La noblesse de l'homme, c'est l'esprit, image de la divinité / La noblesse de l'homme, c'est l'ilustre lignage des vertus, / La noblesse de l'homme, c'est la maîtrise de soi, / La noblesse de l'homme, c'est la promotion des humbles, / La noblesse de l'homme, ce sont les droits qu'il tient de nature, / La noblesse de l'homme, c'est de ne craindre que la turpitude.*

Tıpkı en büyük Goliardcı şairlerden biri olan Abélard gibi. Abélard'ın bu konudaki eserleri, tıpkı bugün moda şarkıların mırıldanıldığı gibi, Sainte-Geneviève tepesinde ezbere söylenmekte veya şarkı olarak terennüm edilmekteydi, ancak bunlar ne yazık ki kaybolmuşlardır.

Soylu-asker ile yeni tarz entelektüel arasındaki çatışma herhalde en iyi ifadesini, sosyolog için özel bir önemi olan bir alanda bulmuştur: cinsiyetler arası ilişkiler. Okumuş ile şövalye arasında cereyan eden ve çok sayıda şaire ilham kaynağı olan ünlü tartışmanın derinliklerinde, iki toplumsal grubun kadın karşısındaki rekabeti yatmaktadır. Goliardlar, feodaller karşısındaki en büyük üstünlüklerini, kadınların kendilerine yönelik tercihleriyle övünerek belirtmektedirler: Kadınlar bizi tercih eder; okumuş, şövalyeden daha iyi sevişir. Sosyolog bu iddiada, toplumsal gruplar arasındaki bir mücadelenin ayrıcalıklı bir ifadesini görmek durumundadır.

Chanson de Phyllis et de Flore'un kadın kahramanlarından biri bir okumuşu, diğeri de bir şövalyeyi (*miles*) sevmektedir; kahramanlar deneyleri sonucunda, saraylı aşkından çıkan dersleri taklit eden bir sonuca, şu özdeyiş halinde ulaşmaktadırlar:

"Bilime göre
Âdetlere göre
Okumuş, aşka
*Şövalyeden daha yatkın gözükmektedir."**

Goliardlar önemlerine rağmen, entelektüel hareketin kıyısına atılmışlardır. Kuşkusuz geleceğe ilişkin temalar öne sürmüşlerdir, ama bunlar, sürdükleri uzun ömür boyunca keskin yanlarını yitirmişlerdir; özgürleşme açlığı içindeki bir ortamın en ateşli temsilcileri olmuşlar; doğal ahlâka, âdet veya düşünce serbestisine, dinsel toplumun eleştirisine ilişkin birçok düşünceyi bir sonraki yüzyıla bırakmışlardır ve bu düşünceler üniversite mensupları arasında, Rutebeuf'ün şiirlerinde, Jean de Meung'ün *Le Roman de la Ro-*

* *Conformément à la science / Conformément aux usages / Le clerc se révèle à l'amour / Plus apte que le chevalier.*

se'unda [Gülün Romanı], Paris'te 1277'de mahkûm edilen önerilerin bazılarında yeniden ortaya çıkmışlardır. Fakat XIII. yüzyıl onların ortadan silinmelerine tanık olmuştur. Takipler ve mahkûmiyetler onları etkilemiş, tamamen tahripkâr bir eleştiriye doğru olan eğilimleri onlara üniversite ortamında bir yer sağlamamış, onlar da bazen bu ortamdan kaçarak, kolay yaşam koşullarının veya serseri bir hayata atılma fırsatlarının peşinden koşmuşlardır. Ve sonunda entelektüel hareketin üniversitelerin oluşturduğu örgütlü merkezlerde kalıcılaşması, bu gezginci türünün silinip gitmesine yol açmıştır.

ABÉLARD

Paris ortamının şanını oluşturan Pierre Abélard, Goliard olduysa da onlardan çok daha fazla bir anlam taşımış ve çok daha büyük katkılarda bulunmuştur. Abélard –XII. yüzyıl modernitesinin sınırları içinde– ilk büyük entelektüel çehredir, Abélard ilk *hoca*'dır.

Öncelikle, bir insan açısından, kariyeri şaşırtıcıdır. Nantes yakınlarındaki Pallet'de 1079'da doğan bu Breton, para ekonomisinin ilk adımlarını atmasıyla birlikte hayatı zorlaşan küçük soyluluğa mensuptur. Askerlik mesleğini sevinçle erkek kardeşlerine bırakarak, inceleme, araştırma âlemine atılmıştır.

Abélard savaşçının silahlarını reddederken, bunu başka çarpışmalara girmek için yapmıştır. Her zaman mücadeleci olan Abélard, Paul Vignaux'nun sözleriyle *diyalektik şövalyesi* olacaktır. Hep hareket halindedir ve nerede kavga varsa oraya gitmektedir. Sürekli insanların düşüncelerini uyaran bir kişi olarak, adımını attığı her yerde tutkulu tartışmalar doğurmaktadır.

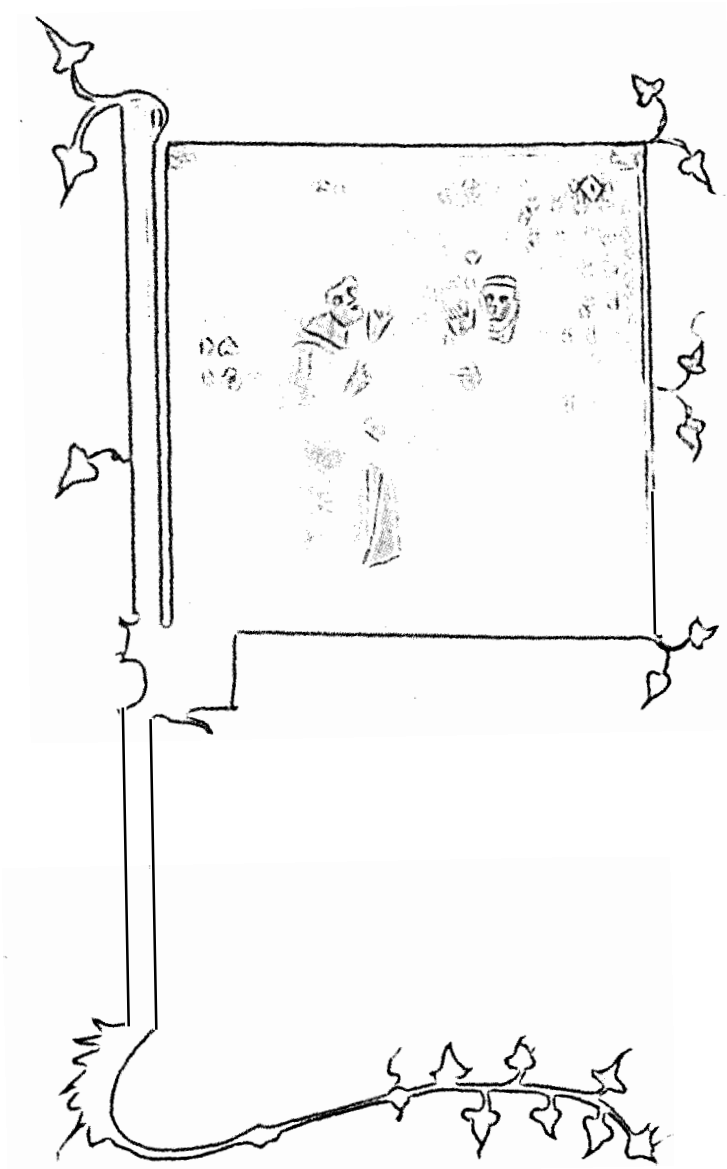
Bu entelektüel Haçlı seferi onu kaçınılmaz olarak Paris'e ulaştırmıştır. Burada karakterinin bir çizgisi daha açığa çıkmıştır: Putları yıkma ihtiyacı. Hiç saklamadığı kendine olan güveni –genellikle, *de me presumens* (önyargılarım) demektedir, ama bu, *kendi hakkımda aşırı önyargılıyım* değil de, *kendi değerimin bilincindeyim* anlamına gelmektedir–, onun Parisli hocaların en ünlüsü olan Gu-

illaume de Champeaux'ya saldırmasına yol açmıştır. Onu tahrik eder, mevzilerine geri çekilmek zorunda bırakır, dinleyicileri kendi yanına çeker. Guillaume da onu gitmeye zorlar. Fakat bu genç yeteneği boğmak için artık çok geçtir. O da hoca olmuştur. İnsanlar onu dinleyebilmek için Melun'e, sonra da okul kurduğu Corbeil'e peşinden gelirler. Yalnızca akıl için yaşayan bu adamın bedeni aniden tekler: Hastalandığı için birkaç yıl Bretagne'a çekilmek zorunda kalmıştır.

İyileştikten sonra eski düşmanı Guillaume de Champeaux'yu Paris'te yeniden bulur. Yeni münazaralar: Sarsılan Guillaume genç karşıtının eleştirilerini hesaba katarak, doktrinini değiştirecektir. Fakat bu başarısıyla yetinmeyen Abélard saldırılarını iyice artırıp o kadar ileri gider ki, yeniden Melun'e geri çekilmek zorunda kalır. Ancak Guillaume'un zaferi bir bozgundur. Tüm öğrencileri onu terk etmiştir. Yenilen yaşlı hoca ders vermekten vazgeçer. Abélard muzaffer bir şekilde geri döner ve tam da yaşlı rakibinin terk ettiği yere, yani Sainte-Geneviève tepesine yerleşir. Zarlar atılmıştır. Paris kültürünün merkezi bundan sonra Cité adasında değil de artık hep *Montagne*'da, Sol Yaka'da olacaktır: Bu kez bir semtin kaderini tek bir kişi belirlemiştir.

Abélard artık kendi çapında bir rakibi olmamasının sıkıntısını yaşamaktadır. Zaten bir mantıkçı olarak, ilahiyatçıların herkesin üstüne konulmasına kızmaktadır. Yemin etmiştir: O da ilahiyatçı olacaktır. Yeniden öğrenciliğe başlar ve Laon'da o dönemin en ünlü ilahiyatçısı Anselme'in derslerini izlemeye koşar. Anselme'in şanı, burnundan soluyan gelenek karşıtının put kırma tutkusu karşısında fazla tutunamaz.

"Ününü yetenek veya kültüründen çok, ilerlemiş yaşına borçlu olan bu ihtiyar adama yaklaştım. Kesin bir karara varamadıkları bir konu hakkında fikrini almak için ona yaklaşan herkes, daha da kararsız olarak ayrılmaktaydı. Eğer onu dinlemekle yetinilirse, hayranlık uyandırıyor, ama eğer soru sorulursa boş olduğu ortaya çıkıyordu. Laf kalabalığı olarak harika, akıl olarak işe yaramaz, mantık olarak boştu. Ateşi, evi aydınlatmaktan çok dumana boğuyordu. Uzaktan tamamen yapraklarla kaplıymış gibi gözüken ağa-



Héloïse ve Abélard (*Gülün Romanı*'ndan minyatür)

cı bakışları üzerinde topluyor, ama yakından ve daha özenli olarak bakıldığında, hiçbir meyvesinin olmadığı görülüyordu. Meyve toplamak için ona yaklaştığımda, Efendimizin lanetlediği incir ağacına veya Lucanus'un Pompeus'la bir tuttuğu şu yaşlı meşe ağacına benzediğini gördüm.

Gölgesinde durur büyük bir adım,
*Yüce bir meşe gibi dikilen ortasında tarlanın.**

Öğreneceğimi öğrendiğimden okulda zaman kaybetmedim."

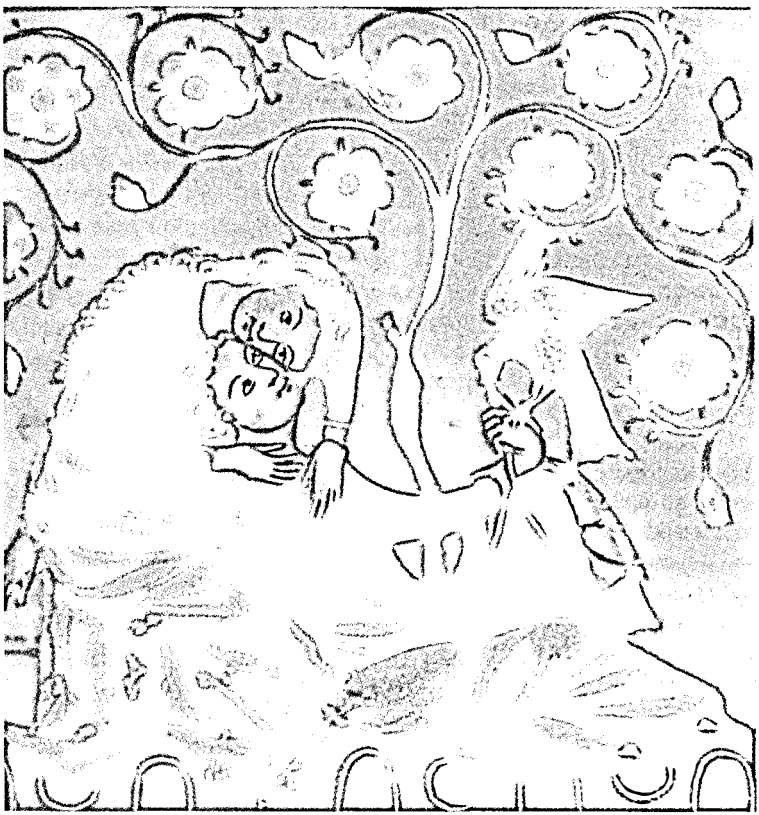
Elinden geliyorsa Anselme'le aynı şeyi yapması söylenerek, meydan okunur Abélard'a. Düello çağrısını kabul eder. Ona, felsefeyi derinlemesine bilse de ilahiyatın cahili olduğu söylenir. Abélard da aynı yöntemin ilahiyat için de yeterli olacağı cevabını verir. Deneyimsizliği ileri sürülür. *"Ben de ders verirken eskilerin yazdıklarına başvurmanın âdetim olmadığı, kendi zihnimin kaynaklarına başvurduğum cevabını verdim."* Bunun üzerine Hezekiel'in kehanetlerinin yorumunu doğaçlamadan yapar ve dinleyicilerini heyecanlandırır. İnsanlar bu konferansta tutulan notları birbirlerinin ellerinden kapıp çoğalırlar. Giderek büyüyen bir dinleyici kitlesi onu, yorumunu sürdürmeye zorlamaktadır. Bu işi devam ettirmek üzere Paris'e geri döner.

HÉLOÏSE

Bu zafer, Héloïse'le macerası nedeniyle 1118'de aniden kesintiye uğramıştır. Bu olayın ayrıntılarını olağandışı bir özyaşam öyküsü olan *Historia Calamitatum*'dan (Mutsuzluklarımın Öyküsü), kesin biçimini almamış *İtiraflar*'ından biliyoruz.

Bu macera tıpkı *Tehlikeli İlişkiler* gibi başlamıştır. Abélard düzenbaz ve çıkarcı biri değildir. Fakat 39 yaşına geldiği halde aşkı

* *Il se tient à l'ombre d'un grand nom, / Tel un chêne superbe au milieu des champs.*



yalnızca Ovidius'un kitaplarından ve kendi bestelediği şarkılardan –deneyle değil de Goliardcı zihniyet içinde– tanıyan bu entelektüel, orta yaş aşkının istilasına karşı koyamaz. Şan ve gururunun doruğundadır. Bunu itiraf etmektedir: *Dünyada benden başka tek bir filozof bile olmadığını sanıyordum...* Héloïse, aklın fethine eklenmesi gereken başka bir fetihtir. Ve tensel bir olay olduğu kadar, bir kafa işidir. Bir meslektaşının, katedral okulunda hoca olan Ful-

bert'in yeğeni olan bir kızın varlığını öğrenmiştir: Bu kız 17 yaşındadır, güzeldir ve o kadar kültürlüdür ki bilgisi daha şimdiden tüm Fransa'da ün yapmıştır. Bu ona gereken kadındır. Bir aptala asla dayanamaz; bu kadar güzel olması da hoşuna gitmektedir. Zevk ve prestij sorunu. Her türlü beklentinin ötesinde başarılı olan bir planı soğukkanlılıkla hazırlar. Katedral kurulu üyesi, genç Héloïse'i ona öğrenci olarak emanet ederken, yeğenine böylesine bir hoca bulduğu için koltukları kabarmıştır. İş ücretin saptanmasına gelince, Abélard tutumlu Fulbert tarafından aynî ödemeye kolaylıkla razı edilmiştir: Yemek ve yatak. Şeytan pusudadır. Hoca ile öğrencisinin arasına yıldırım düşmüştür: Entelektüel alışveriş, kısa bir süre sonra da tensel alışveriş. Bedenine şeytan giren Abélard, derslerini ve çalışmalarını bırakmıştır. Macera sürmekte, derinleşmektedir. Aşk doğmuştur ve artık hiç bitmeyecektir. Önce sıkıntılara, sonra da drama direnecektir.

İlk sıkıntı: Yakalanırlar. Abélard aldatılan ev sahibinin konutundan ayrılmak zorunda kalır. Başka yerlerde buluşmaya devam ederler. Kaçamak ilişkileri, kısa süre sonra tekrar ortaya çıkar. Kendilerini rezaletin ötesinde saymaktadırlar.

İkinci sıkıntı: Héloïse hamile kalmıştır. Abélard, Fulbert'in bir süre yok olmasından yararlanarak, metresini rahibe kılığına sokarak Bretagne'daki kız kardeşinin evine kaçırır. Héloïse burada, *Astrolabe* [Usturlab] adı takılan bir oğlan doğurur. Entelektüel bir çiftin çocuğu olmanın bu tür tehlikeleri vardır.

Üçüncü sıkıntı: Evlilik sorunu. Abélard, Fulbert'e istemeye istemeye gider ve Héloïse'le evlenerek hatasını telafi etmeyi teklif eder. Etienne Gilson, bu ünlü çifte ilişkin hayranlık verici incelemesinde, Abélard'ın bu konudaki çekingenliğinin rahip olmasından kaynaklanmadığını göstermiştir. Günah çıkartma ve papazlık görevleri yapmayan basit bir din adamı olarak evlenmesine bir engel yoktur. Ama evlendiği zaman hocalık kariyerinin yara alacağından ve okul dünyasının alay konusu olacağından endişelenmektedir.

Nitekim XII. yüzyıl güçlü bir evlilik karşıtı akıma tanık olmuştur. Tam da kadının özgürleştiği, artık erkeğin mülkü veya çocuk yapma makinesi olarak görülmediği, artık bir ruhunun olup olmadığının tartışma dışı kaldığı –bu yüzyıl Batı'da Meryem Ana tapıncının atılım yaptığı dönemdir– bir anda evlilik, soylu çevrelerde olduğu kadar –tensel veya zihinsel saraylı aşkı ancak evlilik dışında var olabilmekte, Tristan ve Iseult, Lancelot ve Genièvre ile bütünleşmektedir– okul çevrelerinde de gözden düşmektedir. Bu çevrelerde tam teşekküllü bir doğal aşk kuramı geliştirilmektedir; bu kuram, yüzyıl sonra, Jean de Meung'ün *Gülün Romanı*'nda kendini yeniden gösterecektir.

Demek ki kadın mevcuttur ve Héloïse'in Abélard'ın yanında gözükmesi ve bunun Goliardlar tarafından desteklenen ve papalar da dahil ruhbanın tümü için tensel zevklere ulaşabilme hakkını talep eden hareketin üzerine eklenmesi, XII. yüzyıl entelektüellerinin yeni çehrelerinin bir görüntüsünü çok parlak bir şekilde açığa çıkartmaktadır. Bu entelektüelin hümanizması onun tamamen insan olmasını istemektedir. Kendi benliğinin azalması olarak gördüğü her şeyi reddetmektedir. Kendini tamamlayabilmek için yanı başında kadına ihtiyacı vardır. Goliardlar kelime haznelerinin serbestliği içinde hem Eski hem de Yeni Ahit'ten yaptıkları alıntılardan destek alarak, kadın ve erkeğin kullanımını küçümsememeleri gereken organlarla donatılmış olduklarının altını çizmektedirler. Çok sayıdaki açık saçık ve kuşkulu alayın anılarından kurtulmak ve patlayacak dramın kapsamını daha iyi kavrayabilmek ve Abélard'ın duygularını daha iyi anlayabilmek için bu iklimin, bu psikolojinin üzerinde düşünelim.

Özellikle Héloïse'in duyguları ifade edilmektedir. Şaşırtıcı bir mektupta, Abélard'ı evlilik düşüncesinden vazgeçmeye çağırmaktadır. Meydana getirecekleri fakir entelektüeller hanesinin imgesini aktarmaktadır. Ona "*Bir eşle ve felsefeyle aynı özenle ilgilenemezsin*" der. "*Okuldaki derslerle hizmetçileri, kütüphanelerle beşikleri, kitaplarla örekeleri, kalemlerle mekikleri nasıl bağdaştıracak-*

sın? İlahiyat veya felsefe alanında derin düşüncelere dalmak zorunda olan kimse bebek ağlamasına, dadıların ninnilerine, kadınlı erkekli hizmetçi kalabalığının gürültülerine dayanabilir mi? Küçük çocukların sürekli pislemelerine nasıl hoşgörü gösterilebilir? İçinde inzivaya çekilecek kadar geniş bir sarayı veya konağı olan, varlığından ötürü masrafa aldırmayan, her gün maddi sorunlarla uğraşmayan zenginler bunu yapabilirler. Ama entelektüellerin (filozoflar) durumu böyle değildir; parayla ve maddi kaygılarla uğraşmak zorunda olanlar kendilerini ilahiyatçılık veya filozofluk mesleğine adayamazlar."

Zaten bu konumu destekleyen ve bilge kişinin evlenmesini mahkûm eden makamlar da vardır. Ve bunlar Theophrastos'u veya ondan da çok, XII. yüzyılda çok moda olan ve *Adversus Jovinianum* adlı kitabında onun kanıtlarını tekrarlayan Aziz Hieronymus'u zikretmektedirler. Bunlar, Tarentia'dan boşandıktan sonra, dostu Hirtius'un kız kardeşiyle evlenmeyi reddeden antik düşünür Cicero'yu da kilise babalarının yanına yerleştirmektedirler.

Fakat Abélard, Héloïse'in fedakârlığını kabul etmez. Evliliğe karar verilmiştir, ama gizli tutulmaktadır. Yatıştırılmak istenilen Fulbert durumdan haberdar edilmiştir ve evlilik kutsamasına bile katılmıştır.

Fakat çeşitli oyuncuların niyetleri aynı değildir. Vicdanı rahatlayan Abélard işinin başına dönmek istemekte, Héloïse gölgede kalmaktadır. Fulbert ise evliliği ilan etmek, memnuniyetini herkese bildirmek ve herhalde affetmediği Abélard'ın da itibarını düşürmek istemektedir.

Çaresiz kalan Abélard bir strateji tasarlar. Héloïse Argenteuil Manastırı'na kapanarak, rahibe adayı kıyafetine bürünecektir. Söylentileri önlemenin en kesin yolu budur. Artık Abélard'ın isteklerini kendi isteği sayan Héloïse, bu tebdili kıyafet altında söylentilerin yatışmasını bekleyecektir. Bu ise, aldatıldığına inanan Fulbert'in hesaba katılmaması demektir. Abélard'ın Héloïse'i başından attığını, onu tarikata sokarak evliliği sona erdirdiğini düşünmektedir. Ve geceleyin evine cezalandırma harekâtı düzenlenen Abélard hadım edilir, ertesi sabah sokakta kalabalık toplanır ve rezalet çıkar.

Abélard utancını Saint-Denis Manastırı'nda saklayacaktır. Yukarıda söylenenlere bakarak, umutsuzluğunun büyüklüğü anlaşılmaktadır. Bir hadım hâlâ bir erkek olabilir mi?

Artık konumuzun dışına çıkan Héloïse'i burada terk ediyoruz. İki âşığın, ölüm onları ayırıncaya kadar iki manastır arasında nasıl hayranlık verici bir ruhsal alışveriş sürdürdükleri bilinmektedir.

YENİ KAVGALAR

Abélard'ı entelektüel tutku iyileştirir. Yaraları sarıldıktan sonra kavgacılığına yeniden kavuşur. Cahil ve kaba keşişler ona batmaktadır. Gururlu olduğu için o da keşişlere batmakta, üstelik hocadan ders almak için yalvaran öğrenci kalabalığı inzivalarını bozduğu için ona ayrıca öfkelenmektedirler. Abélard bu öğrenciler için ilk ilahiyat ders kitabını yazar. Bu çalışmanın kazandığı başarı bazılarının hoşuna gitmez. *Konsil adıyla süslenen küçük bir heyet,* onu yargılamak üzere 1121'de Soissons'da toplanır. Tutkulu bir atmosfer içinde --düşmanları konsili etkilemek amacıyla, Abélard'ı linç etmekle tehdit eden kalabalığı ayaklandırmışlardır– ek bir soruşturma talep eden Chartres piskoposunun çabalarına rağmen kitabı yakılır ve Abélard hayatının son yıllarını bir manastırda geçirmeye mahkûm edilir.

Saint-Denis'ye döner ve burada keşişlerle yeniden kavgaya tutuşur. Hilduin'in manastırın kurucusuna ilişkin olarak yazdığı ünlü sayfaların tamamen uydurma olduğunu ve ilk Paris piskoposunun Aziz Paulus'un Hıristiyan yaptığı Areopagos'la [Dionysios] hiçbir ilgisinin olmadığını göstererek, yangına körükle gider. Ertesi yıl kaçar ve nihayet Troyes piskoposunun yanında bir sığınak bulur. Ondan Nogent-sur-Seine yakınlarında bir toprak edinmiş, buraya tek başına yerleşmiş ve burada Kutsal Teslis adına küçük bir şapel inşa etmiştir. Hiçbir şeyi unutmamıştır, mahkûm edilen kitabı da Kutsal Teslis'e adanmıştı.

Sığınağı kısa bir süre sonra çömezleri tarafından keşfedilir ve inziva yerine doğru bir hücum yaşanır. Çadırlar ve kulübelerden

oluşan bir okul köyü meydana gelmektedir. Büyütülen ve taştan inşa edilen şapel Paraclet'ye* ithaf edilmiştir; bu tahrik edici bir yeniliktir. Bu hayata hazırlıksız olan doğaçlama köylülere kentin zevklerini yalnızca Abélard'ın dersleri unutturabilirdi. Bu sonradan olma köylüler *"öğrencilerin kentte, kendilerine gereken her tür kolaylıktan yararlandıklarını"* melankoliyle hatırlamaktadır.

Abélard'ın huzuru uzun sürmemiştir. Dediğine göre, *iki yeni havari* ona karşı bir komplo düzenlemişlerdir. Bunlar Prémontrés Manastırı'nın kurucusu olan Aziz Norbert'le, Citeaux Manastırı'nı ıslah eden Aziz Bernard'dır. Abélard'ı öyle bir takibata almışlardır ki, Doğu'ya kaçmayı düşünmeye başlar. *"Tanrı bilir ya, birçok kereler derin bir umutsuzluğa düştüm, Hıristiyan topraklarını terk edip, huzur içinde yaşamak ve haraç ödeyerek İsa'nın düşmanları arasında bir Hıristiyan olarak hayatımı sürdürmek için paganların (Jean de Meung çevirisinde Müslümanlar diye açıklanır) yanına gitmeyi kurdum. Kurbanı olduğum ithamlara inanıp, ne kadar az Hıristiyan olduğumu düşünürlerse, bana o kadar fazla hüsnü kabul gösterecekleri kanısındayım."*

Bu uç çözüme –yaşadığı dünya karşısında umutsuzluğa kapılan entelektüelin birinci eğilimi– başvurmaktan kurtulmuştur.

Bir Breton manastırına başrahip seçilir. Yeni uyuşmazlıklar çıkar; kendini barbarlar arasında kalmış saymaktadır. Burada yalnızca eski Breton dili konuşulmaktadır. Keşişler inanılmaz derecede kabadırlar. Onları terbiye etmeye uğraşmış, onlar da onu zehirlemeye kalkışmışlardır. 1132'de buradan kaçar.

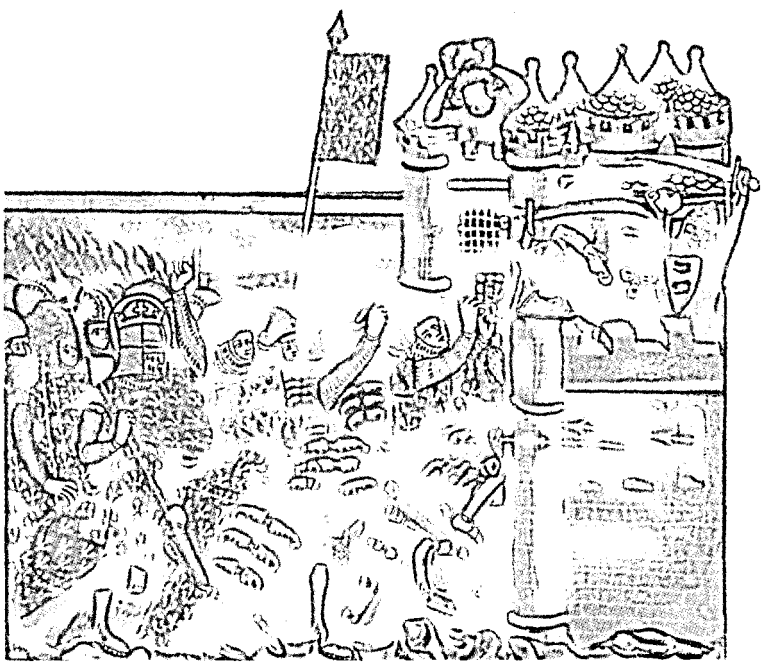
1136'da Montagne Sainte-Geneviève'de yeniden ortaya çıkar, görülmemiş derecede kalabalık bir öğrenci grubuna ders vermeye başlar. Kentlerde karışıklık için İtalya'dan sınırdışı edilen Brescia'lı Arnauld, Paris'e sığınarak, Abélard'la ilişki kurmuş ve yaşayabilmek için dilenen fakir çömezlerini dinleyici olarak getirmiştir. Abélard eserinin Soissons'da mahkûm edilmesinden sonra yazmaya ara vermemişti. Fakat düşmanları onun eserlerine karşı yeniden saldırıya ancak 1140'ta geçerler. Romalı sürgünle olan bağlantıları

* Abélard'ın Nogent-sur-Seine'de kurduğu ve başrahibesi Héloïse olan manastır. (ç.n.)

düşmanlarının husumetini zirvesine çıkartmış olmalıdır. Kentsel diyalektik ile demokratik komün hareketi arasındaki ittifakın, hasımlarına anlamlı gelmiş olması normaldir.

AZİZ BERNARD VE ABÉLARD

Bu hasımların başında Aziz Bernard gelmektedir. Peder Chénu'nün son derece yerinde ifadesiyle, Citeaux başrahibi Bernard *Hıristiyanlığın başka bir sınırında*'dır. Bir feodal ve öncelikle bir asker olarak kalmış bu kır adamı, kent entelijansiyasını anlamaya uygun bir yapıda değildir. Sapkına veya imansıza karşı tek bir yol bilir: Güç. Silahlı Haçlı seferinin baş savunucusu olarak, entelektüel Haçlı seferine inanmamaktadır. Muhterem Pierre ondan, Muham-



med'e kalemiyle cevap vermesi için Kuran çevirisini okumasını istediğinde, cevap vermemiştir. Manastırın inzivasında, düşüncelerini mistik tefekkürden sağlamakta –bu düşünceyi zirvesine çıkarmaktadır– ve dünyaya adalet dağıtıcı olarak geri dönmektedir. Bu münzevi hayat havarisi, kendine tehlikeli olarak gözüken yeniliklerle mücadele etmek için her zaman yollardadır. Hayatının son yıllarında, emirlerini papaya dikte ederek, askeri tarikatların kurulmasına alkış tutarak, Batı'yı bir şövalyelik, İsa'nın askeri gücü haline getirmenin düşünü kurarak, Hıristiyan âlemini gerçekte o yönetmektedir: Zamanından önce dünyaya gelmiş bir baş engizisyoncudur.

Abélard'la aralarında bir çatışma olması kaçınılmazdı. Saldırıyı Aziz Bernard'ın başyardımcısı olan Guillaume de Saint-Thierry yönetmiştir. Aziz Bernard'a yazdığı bir mektupta *yeni ilahiyatçı*'yı ihbar etmekte, ünlü dostunu onu kovuşturmaya tahrik etmektedir. Aziz Bernard Paris'e gitmiş, öğrencileri ayartmaya çalışmış, ama bilindiği gibi pek bir başarı elde edememiş, Abélard'ın yaydığı kötülük tohumlarının vahameti konusunda ikna olmuştur. İki adam arasındaki görüşme hiçbir sonuç vermemiştir. Abélard'ın çömezlerinden biri, Sens'da ilahiyatçıların ve piskoposların önünde tartışmalı bir toplantı yapılmasını önermiştir. Hoca, hayranlarını bir kez daha ayağa kaldırmıştır. Aziz Bernard ise el altından, toplantının tüm niteliğini değiştirmiş; dinleyicileri konsile, rakibini sanığa çevirmiştir. Tartışmaların öncesindeki gece piskoposları toplayarak, onlara Abélard'ı tehlikeli bir sapkın olarak gösteren, iyi hazırlanmış bir dosya verir. Abélard ertesi gün meclisin yetkisini reddetmek ve papaya çağrıda bulunmaktan başka bir şey yapamaz. Piskoposlar Roma'ya çok tavsamış bir mahkûmiyet kararı aktarmışlardır. Alarma geçen Aziz Bernard hemen onların yanına gelir. Sekreteri, ona çok bağlı olan kardinallere birer mektup ulaştırmış, onlar da papadan Abélard'ın mahkûmiyet kararını kopartmışlar, bunun üzerine hocanın kitapları Sanctus Petrus kapellasında yakılır. Haberi yolda öğrenen Abélard, Cluny Manastırı'na sığınır. Bu kez artık mahvolmuştur. Onu sonsuz bir merhametle konuk eden Muhterem Pierre, Aziz Bernard'la aralarını bulur, Roma'nın aforoz kararını kaldırmasını sağlar ve onu 21 Nisan 1142'de öleceği Châlon-sur-

Saône'daki Saint-Marcel Manastırı'na yollar. Cluny Manastırı'nın büyük başrahibi ona yazılı bir günah bağışlama belgesi gönderir ve son bir incelikle, belgeyi Paraclet başrahibesi Héloïse aracılığıyla iletir.

Hem tipik bir varoluş hem de sıra dışı bir kader. Abélard'ın oldukça büyük bir hacme sahip eserlerinden, burada ancak birkaç belirleyici çizgiyi ortaya koyabiliyoruz.

MANTIKÇI

Abélard öncelikle bir mantıkçı olmuş ve bütün büyük filozoflar gibi öncelikle bir yöntem getirmiştir. Büyük bir diyalektik şampiyonudur. *Logica ingredientibus* [Yeni Başlayanlar İçin Mantık Elkitabı] adlı eseriyle ve özellikle de 1122 tarihli *Sic et Non*'uyla [Evet ve Hayır], Batı düşüncesine ilk *Yöntem Üzerine Söylev*'ini vermiştir. Bu eserlerinde, parlak bir yalınlıkla, akıl yürütmeye başvurmanın gerekliliğini kanıtlamaktadır. Kilise babaları hiçbir konuda anlaşmaya varamamıştır; birinin ak dediğine, diğeri kara demektedir –*Sic et Non.*

Bu yüzden bir dil bilimine ihtiyaç vardır. Kelimeler anlamları işaret etmek için vardırlar –*nominalizm*–, ama bunların temelleri gerçeklere dayanmaktadır. Anlamlarının işaret ettikleri şeylere tekabül etmektedirler. Mantığın bütün çabası, dilin, açığa çıkardığı gerçeğe anlamlı bir şekilde uygun olmasını sağlamaya yönelmelidir. Bu doyumsuz beyin için dil gerçeğin örtüsü değil, onun ifadesidir. Abélard, aletinin –sözün– varlıkbilimsel değerine inanmaktadır.

AHLÂKÇI

Bu mantıkçı aynı zamanda bir ahlâkçıdır. *Ethica seu scito te ipsum* [Ahlâk veya Kendi Kendini Tanı] adlı eserinde, antik felsefeden beslenen bu Hıristiyan kendi içine bakışa (*introspectio*), manastır kökenli mistikler kadar, Aziz Bernard ve Guillaume de Saint-Thi-

erry kadar büyük bir önem vermektedir. Ama M. de Gandillac'ın dediği gibi, *"Citeaux tarikatı mensupları için 'Hıristiyan Sokratesçiliği' her şeyden önce günahkâr insanın güçsüzlüğü üzerine derin bir düşünce iken, Ethica'da insanın kendini bilmesi, Tanrı'nın küçümsenmesinin –günahı oluşturan budur– kabul veya reddini mümkün kılan özgür rızanın bir çözümlemesi olarak ortaya çıkmaktadır."*

Aziz Bernard'ın *"Günahtan doğma günahkârlar olan bizler, günahkârlar doğuruyoruz; borçlulardan borçlu olarak doğduk; yozlaşmışlardan yozlaşmış olarak doğduk; kölelerden köle olarak doğduk. Bu dünyaya girdiğimiz andan itibaren, orada yaşadığımız sürece ve oradan çıkarken yaralıyız; ayak tabanımızdan başımıza kadar sağlıklı hiçbir şeyimiz yok"* diye haykırdığı yerde, Abélard günahın bir eksiklik olduğu cevabını vermektedir: *"Günah işlemek yaratıcımızı küçük görmektir, yani onun için vazgeçmemizin ödevimiz olduğuna inandığımız eylemleri yapmaktan sakınmamaktır. Günahı böylece ayıplanası hareketlerden vazgeçmemek veya bunun tersine, uygun hareketleri yapmamak olarak, tamamen olumsuz bir şekilde tanımlayarak, günahın bir öz olmadığını, varlıktan çok yokluktan ortaya çıktığını, karanlık gibi olduğunu açıkça göstermiş oluyoruz: Bu karanlık, ışığın gerektiği yerde ışığın olmaması şeklinde tanımlanabilir."* Ve insan için rıza hakkını, ahlâki hayatın merkezinde yer alan doğruluğa bağlı olan kabul veya ret hakkını talep etmektedir.

Böylece Abélard Hıristiyanlığın esas kutsal dayanaklarından biri olan kefaret koşullarının altüst edilmesine büyük katkıda bulunmuştur. Kesin olarak kötü insan karşısında, barbarlık döneminin kilisesi, günah listeleri düzenlemiş ve barbar yasalarının üzerine oturan kefaret tarifeleri oluşturmuştu. Bu *tövbe defterleri*, erken ortaçağ insanı için önemli olanın günah ve bundan hareketle, buna verilen ceza olduğuna tanıklık etmektedir. Abélard bu tavrı tersine çevirme yönündeki eğilimi ifade etmiş ve onu güçlendirmiştir. Artık önemli olan günahkâr, yani onun niyetidir ve kefaretin başat eylemi pişmanlık, tövbe olacaktır. Abélard *"İçten gelen pişmanlık günahı yok eder, yani Tanrı'yı hiçe saymış olmayı veya kötülüğe rıza*

göstermiş olmayı ortadan kaldırır. Çünkü bu inlemeyi ilham eden tanrısal merhamet günahla uyuşmaz" diye yazmaktadır. Yüzyılın sonunda görülen günah çıkartma derlemeleri, bu tersine dönüşü kefaret –teolojisiyle değilse de– psikolojisiyle bütünleştireceklerdir. Böylece kentlerde ve kent okullarında psikolojik çözümleme derinleşmekte ve kutsamalar (*sacramentum*), kelimenin tam anlamıyla insanileşmektedir. Batılı insanın zihniyeti açısından ne büyük bir zenginleşmedir bu!

HÜMANİST

İlahiyatçı yanına ilişkin olarak tek bir özelliği vurgulayalım. Akıl ile imanın birliğini kimse Abélard kadar ısrarla istememiştir. Bu alanda yeni ilahiyatın büyük kurucusu olacak Aziz Tommaso'dan önce, Abélard, bir önceki yüzyılda şu verimli formülü ileri sürmüş olan Aziz Anselme'i geride bırakmıştır: İdraki arayan iman *(fides quaerens intellectum).*

Abélard bu birlik talebiyle, ilahiyat alanında *"insani ve felsefi kanıtlar öne süren ve söyleneceklerden çok, anlaşılacak şeyler talep eden"* okul çevrelerinin ihtiyaçlarını gidermekteydi. *Bu çevre mensupları "anlaşılırlıktan yoksun kelimeler neye yarar?"* demekteydiler. *"Anlaşılamayana inanılmaz ve ne kendinin ne de dinleyicilerin idrak yoluyla kavrayabildiklerini başkalarına öğretmek gülünçtür."*

Bu hümanist, hayatının Cluny'deki son birkaç ayı boyunca, büyük bir sükûnet içinde *Bir Filozof (pagan), Bir Yahudi ve Bir Hıristiyan Arasındaki Diyalog* adlı eserini yazmaya girişmiştir. Burada ne ilk günahın ne de Tecessüm'ün insanlık tarihinde mutlak bir kopuş oluşturduğunu göstermeye çalışmıştır. Onun gözünde insan düşüncesinin toplamını temsil eden üç dinde ortak olan her şeyi öne çıkartmanın yollarını aramaktaydı. Her insanda Tanrı'nın oğlunun varlığının tanınmasına olanak verecek olan doğal yasaları, dinlerin ötesinde aramaktaydı. Onun hümanizması hoşgörüyle tamamlanmaktaydı ve insanları birbirinden ayıran şeylere karşı, insanları neyin birleştirdiğini ararken, *"Tanrı'nın mülkünde çok ev"* bulundu-

ğunu aklında tutmaktaydı. Abélard Paris ortamının en yüksek derecedeki ifadesi idiyse de, doğmakta olan entelektüelin diğer çizgileri Chartres'da aranmalıdır.

CHARTRES VE CHARTRES ZİHNİYETİ

Chartres o yüzyılın büyük bilimsel merkezidir. *Trivium* sanatları denilen gramer, hitabet, mantık burada küçük görülmemektedir: Bu durum Bernard de Chartres'ın derslerinde gözlenmektedir. Fakat Chartres bu *voces* (kelimeler) eğitimi yerine, *quadrivium*'u oluşturan aritmetik, geometri, müzik ve astronominin konusu olan *res* (şeyler) eğitimini yeğlemektedir.

Chartres zihniyetini işte bu yönelim belirlemektedir. Bu merak, gözlem, araştırma zihniyeti, Yunan-Arap biliminden beslenmiştir ve ışıklarını yakında saçacaktır. Öğrenme açlığı o kadar yaygınlaşacaktır ki yüzyılın en ünlü basitleştiricisi olan ve "Autun'lü" denilen Honorius, bu durumu çarpıcı bir formülle özetleyecektir: *İnsanın sürgünü cehalet, vatanı bilimdir.*

Bu merak gelenekselci zihniyet mensuplarını kızdırmaktadır. Saint-Victor'lu Absalon *yerkürenin oluşumu, elementlerin doğası, yıldızların yerleri, hayvanların doğası, rüzgârın şiddeti, bitki ve köklerin hayatı* gibi konulara ilgi duyulmasını rezalet olarak görmektedir. Guillaume de Saint-Thierry, ilk insanın yaratılışını *"Tanrı'dan hareketle değil de ruhlardan ve yıldızlardan hareketle"* açıklayan kişilerin bulunduğunu ihbar etmek için Aziz Bernard'a mektup yazmaktadır. Guillaume de Conches ise buna şöyle cevap vermektedir: *"Doğanın güçlerinin cahili olduklarından bizim de cehaletlerine bağlanmamızı istiyorlar, araştırma hakkımızın olduğunu reddediyorlar ve bizi kaba köylüler gibi akla dayalı olmayan bir inanç içinde kalmaya mahkûm ediyorlar."*

Böylece, Hıristiyanlaştırılarak, bilgi simgeleri, âlimin efsanevi büyük ataları haline gelen geçmişin bazı büyük çehreleri, yüceltilmiş ve popülerleştirilmiştir.

Süleyman tüm Doğu ve İbrani biliminin üstadıdır; sadece Eski



İskender batiskafta

Ahit'in *Bilgesi* değil, aynı zamanda Sihirli Bilgiler Ansiklopedisi'ne adını vermiş Hermesçi Bilim'in büyük temsilcisidir de; bunun yanı sıra sırlar üstadı, bilimin sırlarının sahibi olarak kabul edilmektedir.

İskender her şeyden önce araştırmacıdır. Hocası Aristoteles ona araştırma tutkusunu, bilimin anası olan merakın heyecanını aşılamıştır. Hocasına Hind'in harikalarını anlattığı, eski bir düzmece mektup elden ele yayılır. İskender'in filozofu [Aristoteles] bilimsel araştırma yöneticisi yapıp, dünyanın her bir yanına gönderilen bir kâşifler kurulunun başına getirdiğine dair Plinus'un kaleme aldığı efsane yeniden ele alınmaktadır. Yolculuklarının, fetihlerinin devindirici gücünün bilgi açlığı olduğu ileri sürülür. Dünyayı dolaşmakla yetinmeyerek, diğer elementleri de deşmeyi istediği söylenmektedir. Uçan bir halının üzerinde, havada dolaşmıştır. Özellikle de camdan fıçılar yaptırtmış ve batiskafın bu atasıyla denizin dibine dalmış, bu dalış esnasında balıkların davranışlarını ve denizaltı bitkilerini incelemiştir. Alexandre Neckam, *"Ne yazık ki bu gözlemlerini bize aktarmamıştır"* diye yazmaktadır.

Son olarak da Vergilius, dördüncü eglosunda İsa'yı haber verdiği, mezarının üzerinde Aziz Paulus'un dua ettiği ve *Aineis* adlı kitabında antik dünyanın tüm bilgilerini bir araya topladığı söylenilen Vergilius... Bernard de Chartres onun ilk altı şiir kitabını, *Tekvin*'le aynı düzeyde bilimsel eserler olarak yorumlamıştır. Böylece Dante'nin yaratacağı harika kişiliğe doğru yönelecek efsane oluşmaktadır. Dante, *Divina Commedia*'sında [İlahi Komedya] yeraltı dünyasının keşfine girişecek olan bu kişiliğe [Vergilius]: *Tu duca, tu signore et tu maestro** diyecektir.

Ancak araştırma zihniyeti Chartres'lı entelektüellerin başka bir eğilimine çarpacaktır: Akılcı zihniyet. Modern çağın eşiğinde, bilimsel zihniyetin iki temel tavrı çoğu zaman çatışma halinde olmuştur. XII. yüzyıl bilginleri için deney ancak olgulara, görüntülere ulaşabilmektedir. Bilim, gerçeği akıl yürütme yoluyla kavrayabilmek için bunlara sırtını dönmelidir. Ortaçağ bilimi üzerinde çok ağır etkileri olan bu karşıtlığı ileride göreceğiz.

* "(...) rehberim, efendim, ustamsın sen." (Dante, *İlahi Komedya,* çev.: Rekin Tekson, Oğlak Yay., 2001, İstanbul, s. 46)

Bu Chartres rasyonalizminin temeli "Doğa"nın kadir-i mutlaklığına ilişkin inançtır. Chartres'lılara göre Doğa öncelikle dölleyici, sürekli olarak yaratıcı, tükenmez kaynakları olan bir *mater generationis*'tir. XII. yüzyılın, yani atılım ve genişleme yüzyılının doğacı iyimserliğinin tabanı böyle oluşur.

Fakat doğa aynı zamanda kozmostur, yani düzenlenmiş ve akılcı bir bütündür. Varlıklarıyla akılcı bir evren bilimini mümkün ve gerekli kılan yasaların meydana getirdiği bir ağdır. Diğer bir iyimserlik kaynağı saçma değil anlaşılmaz, düzensiz değil uyumlu olan dünyanın aklileştirilebilirliğidir. Hatta Chartres'lıların ihtiyaç duydukları evrende düzen düşüncesi, içlerinden çoğunu başlangıçta bir kaos olduğu düşüncesini reddetmeye götürmüştür. Bu, Guillaume de Conches ve Arnaud de Bonneval'in konumudur; bu sonuncusu Tekvin'i şu terimlerle yorumlamaktadır: *"Tanrı yerlerin ve adların özelliklerini ayırarak, nesnelere kendilerine uygun ölçüler ve işlevler vermiş ve onları devasa bir gövdenin organları gibi yapmıştır. Bu çok eski zamanda (Yaratılış) bile Tanrı'da karışık hiçbir şey, şekilsiz hiçbir şey olmamıştır, çünkü nesnelerin maddesi daha yaratıldığı andan itibaren, yerine tıpatıp uyan cinsler halinde biçimlendirilmiştir."*

Chartres'lılar, artık doğal yasalara göre açıklanan Tekvin'i işte bu zihniyet içinde yorumlamaktadırlar. *Simgeciliğe* karşı *fizikçilik*. Ve Kitabı Mukaddes metnini *fiziğe göre ve harfiyen (secundum physicam et ad Litteram)* yorumlamak isteyen Thierry de Chartres böyle yapmaktadır. Abélard da kendi cephesinden, *Expositio in Hexameron* adlı eserinde bu yolu izler.

Bu Hıristiyanların gözünde, bu inançlar sorunsuz da değildir. Esas sorun doğa ile Tanrı arasındaki ilişkilerdir. Chartres'lılara göre Tanrı doğayı yaratmışsa da, onu tabi kıldığı yasalara saygı göstermektedir. Tanrı'nın sonsuz gücü determinizmle zıtlaşmamaktadır. Mucize doğal düzenin içinde iş görmektedir. Guillaume de Conches, *"Önemli olan Tanrı'nın bunu yapabilmiş olması değil, bunu incelemek, akılcı yoldan açıklamak, amaç ve yararını göster-*

mektir. Kuşkusuz Tanrı her şeyi yapabilir, ama önemli olan şunu veya bunu yapmış olmasıdır. Hiç kuşku yoktur ki Tanrı, köylülerin dediği gibi bir ağaç gövdesinden bir dana yapabilir, ama bunu hiç yapmış mıdır?" diye yazmaktadır.

Doğanın kutsallıktan arındırılması, simgeciliğin eleştirisi işi böyle sürdürülmektedir. Bunlar Pierre Duhem'in gösterdiği üzere, Hıristiyanlığın yayılmasından itibaren doğanın, yıldızların, olguların –antik bilimin yaptığı gibi– Tanrılar olarak kabul edilmelerini önleyerek ve onları Tanrı'nın yarattığı şeyler olarak sunarak mümkün kıldığı bilimsel bilgiye ön hazırlıklardır. Yeni aşama, bu yaratılışın rasyonel karakterini öne çıkartmaktadır. Böylece daha önce söylendiği gibi "*evrenin simgesel olarak yorumlanması yanlılarına karşı, Tanrı'nın eylemine bağlı olan, bir özerk ikincil nedenler düzeninin var olduğu iddiası*" yükselmektedir. Hiç kuşkusuz XII. yüzyıl hâlâ simgelerle doludur, ama bu yüzyıl entelektüelleri daha şimdiden ibreyi akılcı bilime doğru döndürmüşlerdir.

CHARTRES HÜMANİZMASI

Fakat Chartres zihniyeti her şeyden önce bir hümanizmadır. Sadece, doktrinini antik kültüre dayandırarak inşa etmesinden kaynaklanan ikincil anlamında değil; özellikle insanı biliminin, felsefesinin ve âdeta ilahiyatının merkezine yerleştirdiği için böyledir.

Bu zihniyete göre insan Yaratılış'ın hem nesnesi hem de merkezidir. Peder Chenu'nün harika bir şekilde gösterdiği üzere, *Cur Deus homo* tartışmasının anlamı budur. Aziz Gregorius tarafından yeniden ele alınan ve insanı yaradılışın bir kazası, bir ersatz, deliği kapatan bir tıpa olarak kabul eden, isyanlarından sonra yenik düşen meleklerin yerine yenilerini koymak için Tanrı'nın başvurduğu bir yol olarak gören geleneksel tezin karşısında, Aziz Anselme'in düşüncesini geliştiren Chartes, insanın Yaratıcı'nın planında her zaman öngörüldüğü ve hatta dünyanın onun için yapıldığı fikrini öne çıkartmaktadır.

Autun'lü Honorius ünlü bir metinde, Chartres tezini basitleş-

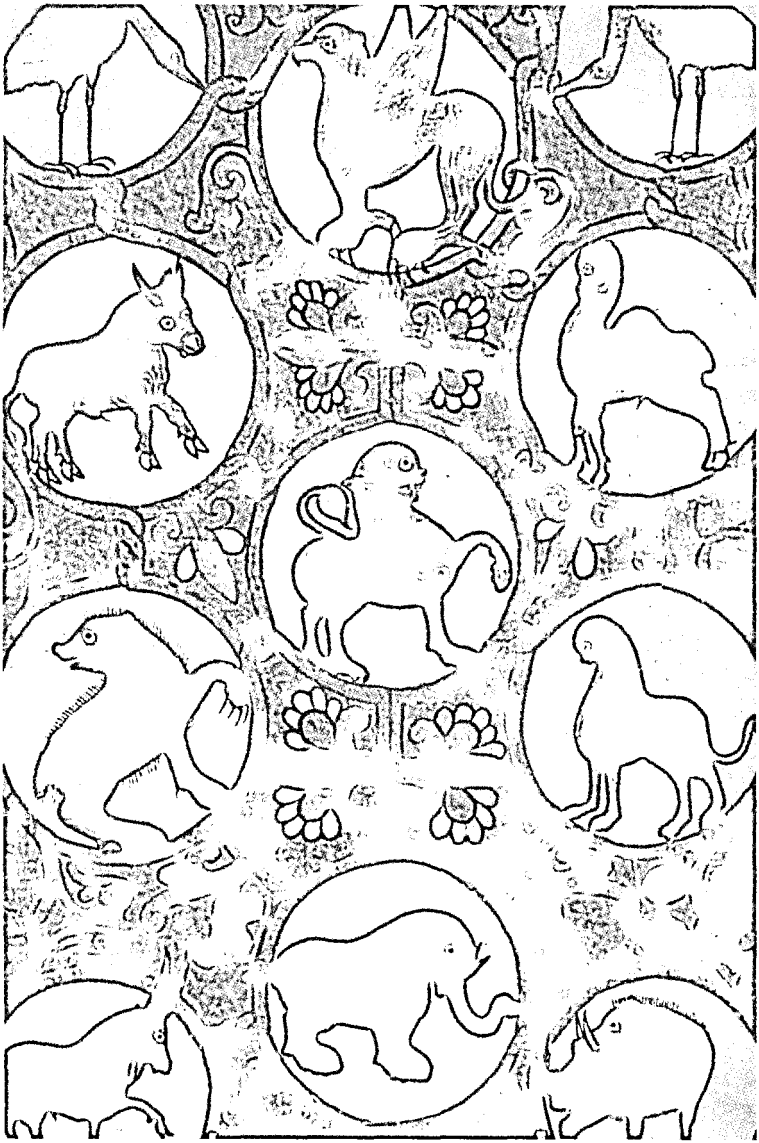
tirerek şöyle demektedir: "*Akıl yoluyla kanıtlanmış olandan başka hakikat yoktur; otoritenin bize inanmayı öğrettiği şeyi, akıl kendi kanıtlarıyla doğrular. Kutsal Metnin aşikâr otoritesinin ilan ettiğini, tartışmacı akıl kanıtlar: Bütün melekler gökte kalsalardı bile, insan bütün ardıllarıyla birlikte gene de yaratılırdı. Çünkü bu dünya insan için yapılmıştır ve dünya dediğimiz zaman göğü ve yeri ve evrenin içinde var olan her şeyi anlıyorum; ve tüm meleklerin varlıklarını sürdürmeleri durumunda, evrenin onun için yaratıldığını okuduğumuz insanın yaratılmamış olması bir saçmalık olurdu.*"

Geçerken vurgulayalım ki, ortaçağ ilahiyatçıları melekler konusunda –ve hatta cinsiyetleri konusunda– tartıştıklarında hemen her zaman insanı düşünmekteydiler ve aklın geleceğini belirlemek konusunda görünüşte boşuna olan bu tartışmalardan daha önemli hiçbir şey olmamıştır.

Chartres'lılar insanı öncelikle akli bir varlık olarak görmektedirler. XII. yüzyıl entelektüellerinin temel öğretilerinden biri olan, akıl ile imanın faal birlikteliği insanda gerçekleşmektedir. Ben onların –insanı değerli kılan karşıt varlıklar olarak– hayvanlara olan büyük ilgilerini bu bakış açısı içinde görüyorum. Vahşi-insan zıtlığı bu yüzyılın en büyük eğretilemelerinden (metaforlarından) biridir. Roman dillerinde yazılmış hayvan hikâyelerinde, Doğu'dan gelmiş olan ve geleneksel hayal gücünün kendi simgeciliği için yeniden ürettiği bu grotesk dünyada, okul çevresi tersine bir hümanizma görmektedir. Zaten gotik heykeltıraşlara yeni bir modeli, insanı ilham etmek üzere, bu gelenekten kopacaktır.

Yunanlıların ve Arapların bu hümanist rasyonalizme katkıları anlaşılmaktadır. Bu konuda, İspanya'da uzun yolculuklar yapan büyük seyyahlardan, çevirmen ve filozof Bath'lı Adélard'dan daha iyi bir örnek olamaz.

Tam da hayvanlar üzerinde bir tartışma öneren bir gelenekçiye şöyle cevap vermiştir: "*Hayvanlar üzerinde tartışmak benim için güçtür. Nitekim Arap hocalarımdan aklı rehber almayı öğrendim, sen ise kıssadan hisse çıkartan bir otoriteyi, onun zincirli kölesi olarak izlemekle yetiniyorsun. Zincirin otoritesine başka ne ad verilebilir? Tıpkı aptal hayvanların zincirle güdülmeleri, nereye ve*



Simgesel Hayvanlar.

niçin götürüldüklerini bilmemeleri ve onları bağlı tutan ipi izlemekle yetinmeleri gibi, çoğunuz da hayvanlara özgü bir inancın esirisiniz; yazılı olanın otoritesine bağlı olarak, tehlikeli inançlarla zincirlenmiş bir halde sizi oraya buraya götürmelerine aldırmıyorsunuz."

Ayrıca şunları da söylemiştir: "*Aristoteles canı eğlenmek istediğinde, ona karşı hakikati savunan dinleyicilerinin karşısında, felsefi becerisi sayesinde, diyalektiğin kanıtlarıyla yanlışı savunurdu. Bunun anlamı, diğer tüm sanatların ancak diyalektikten yardım alma koşuluyla sağlam bir şekilde ilerleyebilmeleri; ama o olmadan ayaklarının dolaşması ve dengesiz durumda kalmalarıdır. Onun için modernler tartışmaların yürütülmesinde, bu sanatta en meşhur olanlara başvurmaktadırlar.*"

Bath'lı Adélard bizi daha da ileri gitmeye davet etmektedir. XII. yüzyıl entelektüellerinin, otoritelere atıf yaparak yargıda bulunmaya alışmış kimselerin karşısında cüretkâr gözükmemek için, –daha önce hiç işitilmedik bile olsalar– Eskilerin ve Arapların adı altında gizledikleri şeyin büyük bölümünü kendilerinden, kendi akıl kaynaklarından elde ettiklerinden şüphelenmektedir. İşte itirafı: "*Bizim kuşak, modernlerden kaynaklandığını sandığı her şeyi reddetmek gibi köklü bir kusura sahiptir. Öylesine ki kişisel bir fikir bulduğumda ve bunu yayımlamak istediğimde onu başka birine atfediyor ve şöyle ilan ediyorum: 'Bunu ben söylemiyorum, şu şahıs söylüyor.' Ve bana tamamen inanılması için, bütün kanaatlerime ilişkin olarak şöyle söylüyorum: 'Bunları bulan ben değilim, şudur.' Benim gibi bir cahilin fikirlerini kendi kaynaklarından çıkarsadığı gibi sakıncalı bir düşünceyi önlemek için, onları Arap kaynaklarını incelemem sonucu ortaya çıkardığımın sanılmasını sağlıyorum. Eğer söylediklerim geri zekâlıların hoşuna gitmezse, onların hoşuna gitmeyenin benden kaynaklandığının sanılmasını önlemek istiyorum. Gerçek bilginlerin sıradan insanların nezdindeki kaderini biliyorum. Böylece kendi davamı değil, Araplarınkini savunuyorum.*"

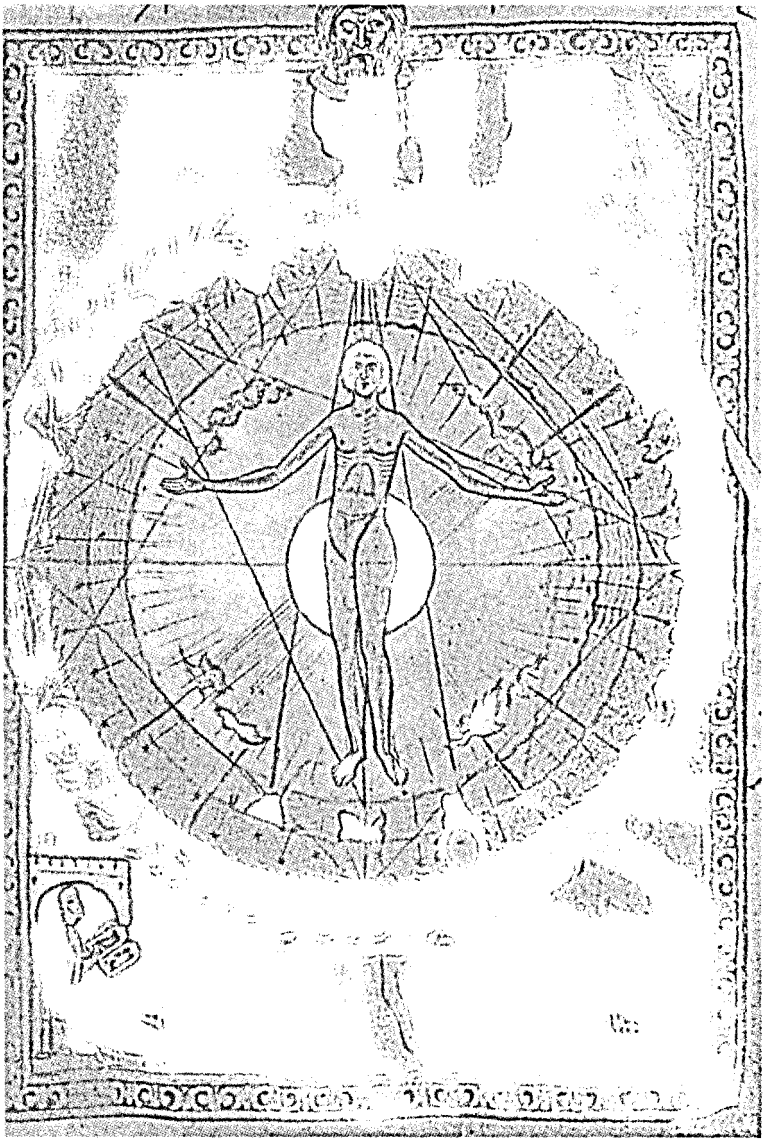
En yeni nokta, akıl sahibi olan ve böylece bizatihi Yaratıcı tarafından akli olarak düzenlenmiş bir doğayı inceleyip, kavrayabilen

insanın da Chartres'lılar tarafından *doğa* olarak kabul edilmesi ve böylece dünyanın düzeniyle mükemmel bir şekilde bütünleşmesidir.

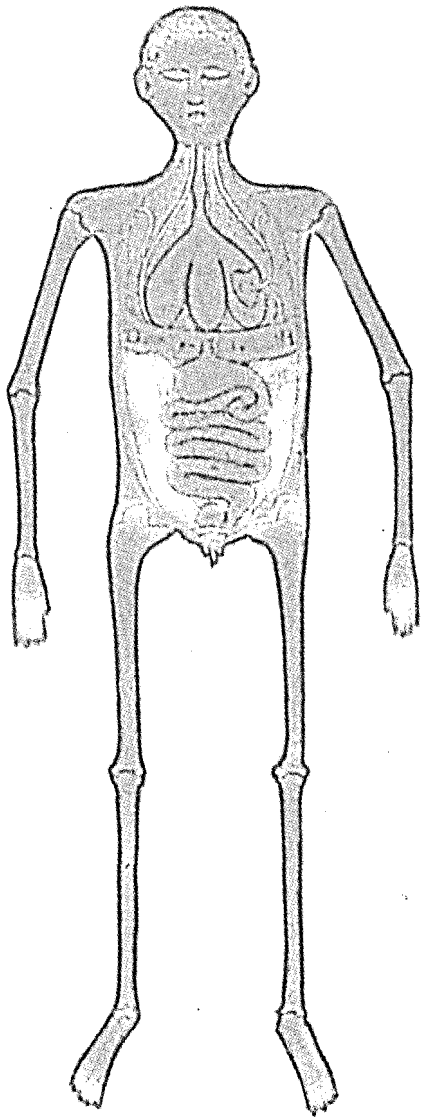
MİKROKOZMOS İNSAN

Eski mikrokozmos insan imgesi böylece canlandırılmış ve ona derin bir anlam yüklenmiş olmaktadır. Bu tez Bernard Silvestris'ten Alain de Lille'e kadar, dünya ile insan arasındaki, insanın meydana getirdiği şu minyatür evrenle megakozmos arasındaki analojiden hareketle gelişmiştir. İnsanda dört elementin bulunduğu ve anolojilerin saçma bir noktaya kadar götürüldüğü bizi tebessüm ettiren çözümlemelerin ötesinde, bu kavram devrimcidir.

İnsanı bütün olarak ve öncelikle de bedeniyle birlikte ele almaya zorlamaktadır. Bath'lı Adélard'ın Büyük Bilimsel Ansiklopedisi insan anatomi ve fizyolojisi üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Bu durum tıp ve hijyen alanındaki gelişmelerle atbaşı gitmekte ve onları desteklemektedir. Bedeni kendine geri verilmiş olan bu insan, böylece XII. yüzyılın en büyük olaylarından biri olan insan sevgisinin keşfine yanaşmaktadır. Abélard bu keşfi trajik bir şekilde yaşamış ve Denis de Rougemont bu olguyu ele alan ünlü ve tartışmalı bir kitap yazmıştır. Bu mikrokozmos-insan aynı zamanda kendini, bir benzerini oluşturduğu, uyum içinde olduğu, iplerini çekmeye yetenekli olduğu, dünyayla benzeşme içinde olan bir evrenin merkezine yerleştirilmiş olarak bulmaktadır. Autun'lü Honorius ve belki de ondan daha fazla olmak üzere, *Liber Scivias* ve *Liber Diviniorum Operum* adında iki kitabı bulunan ve bu kitaplarda yeni teorilerle geleneksel manastır mistisizmini iç içe geçiren olağandışı kadın, başrahibe Bingen'li Hildegarde tarafından basitleştirilen sonsuz perspektifler bu mikrokozmos-insana açılmış olmaktadır. Hemen ünlü olan minyatürler bu perspektiflere istisnai bir önem kazandırmışlardır. Bedenin modeline sevgi duyan ve mikrokozmos insanı çıplak halde gösteren minyatürü örnek olarak verelim. Bu minyatür XII. yüzyıl entelektüellerinin hümanizmasının, biçimlerin, estetik duygusunun hakiki oranlara olan sevgiyle birleştiği bu



Bingen'li Hildegarde'a göre mikrokozmos insan (*Lucca Liber Divinorum Operum* elyazması)



boyutu kendine mal etmek için öteki Rönesansı beklemediğini açığa çıkartmaktadır.

Bu hümanizmanın son sözü hiç kuşkusuz, doğanın kendisi olan, doğayı akılla anlayabilen insanın, aynı zamanda onu eylemiyle değiştirebildiğidir.

FABRİKA VE HOMO FABER

Kent şantiyesinin ortasına yerleştirilmiş olan XII. yüzyıl entelektüeli evreni de o şantiyenin bir sureti, yani tezgâhların gürültüsüyle homurdanan geniş bir fabrika olarak görmektedir. Stoacı fabrika-dünya eğretilemesi, daha dinamik ve çok daha etkin bir kapsama sahip olan bir dünyada yeniden ele alınmıştır. *Liber de Aedificio Dei* adlı eserinde "*bütün dünyanın oluşturduğu bu büyük fabrika(dan), şu bir tür evren atölyesi(nden)... (illa magna totius, mundi, fabrica et quædem universalis officina)*" söz eden kişi Reichersberg'li Gerloch'tur.

İnsan kendini bu şantiyede, dönüştürücü ve yaratıcı bir zanaatkâr olarak kanıtlamaktadır: Yaratılış'ta Tanrı'yla ve doğayla işbirliği yapan *Homo faber*'in yeniden keşfidir bu. Guillaume de Conches, "*Her eser yaratıcının eseridir, doğanın eseridir veya doğayı taklit eden zanaatkâr-insanın eseridir*" demektedir.

İnsan toplumu imgesi de değişmektedir. Yüzyılın ekonomik ve toplumsal yapılarına kendi anlamını veren bu dinamik bakış açısı içinde algılanan bu imge, çalışan tüm insanları içermektedir. Emeğe itibarı böylece iade edilince, dünün küçük görülenleri, Tanrı kentinin sureti olan insan kentiyle bütünleşmiş olmaktadırlar. Salisbury'li John *Polycratius* adlı eserinde, tarım emekçilerini topluma yeniden kabul etmektedir: "*Tarlalarda, çayırlarda, bahçelerde çalışanlar*"; sonra da zanaatkârları yeniden kabul etmektedir: "*Yün işinde çalışanlar ve tahta, demir, tunç ve diğer madenleri işleyen tüm öteki makine işçileri.*" Bu bakış açısı içinde, yedi düşünce sanatından oluşan eski okul çerçevesi parçalanmaktadır. Öğretim yalnızca diyalektik, fizik, ahlâk gibi yeni disiplinlere değil, aynı za-

manda insan faaliyetlerinin esas parçalarından biri olan bilim ve zanaat tekniklerine de yer vermek zorundadır. Hugues de Saint-Victor *Didascalion* adlı kitabının eğitim programı bölümünde, bu yeni kavrayışı onaylamaktadır. Autun'lü Honorius ise bu kavrayışı şu ünlü formülüyle geliştirmektedir: "*İnsanın sürgünü cehalet, vatanı bilimdir.*" Nitekim bu formüle şunu eklemektedir: "*Bu vatana, aradaki konaklama kentlerine, menzillere benzeyen düşünce sanatları sayesinde ulaşılır.*" İlk kent gramer, ikincisi hitabet, üçüncüsü diyalektik, dördüncüsü aritmetik, beşincisi müzik, altıncısı geometri, yedincisi astronomidir. Buraya kadar geleneksel olandan başka bir şey söz konusu değildir, ama yol henüz sona ermemiştir. Sekizincisi, "*Hippokrates'in hacılara otların, ağaçların, madenlerin, hayvanların erdem ve doğalarını öğrettiği*" fiziktir. Dokuzuncusu "*hacıların maden, odun, mermer işlemesini, resim, heykel ve tüm el sanatlarını yapmasını öğrendikleri*" mekaniktir. "*Nemrut kulesini mekanik sayesinde yükseltmiş ve Süleyman tapınağını böyle yapmıştır. Nuh gemisini bu sayede inşa etmiş, tahkimat sanatını ve çeşitli dokumacılık işlerini öğretmiştir.*" On birincisi iktisattır. "*Bu insanın vatanının kapısıdır. Devletler ve makamlar ayarlanır bu alanda, burada işlevler ile tabakalar birbirinden ayrılır. Burada vatanlarına kavuşmak için acele eden insanlara, liyakatlerine göre meleklerin hiyerarşisine nasıl katılacakları öğretilir.*" Böylece XII. yüzyıl entelektüellerinin hümanizma yolculukları siyaset bilimiyle sona ermektedir.

ÇEHRELER

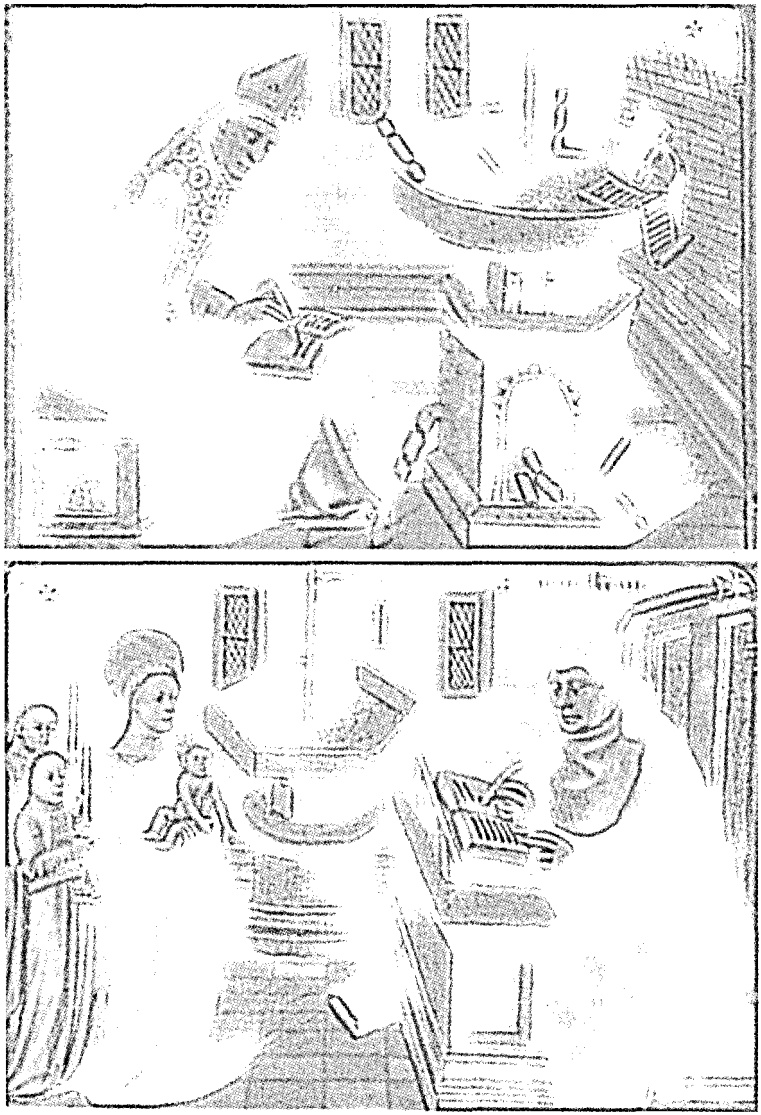
Bu entelektüeller arasında ve hatta Chartres'da bile kişiliklerle mizaçları birbirlerinden ayırmak gerekir. Bernard esas olarak öğrencilerine sağlam bir gramer eğitimi, temel bir kültür ve yöntem, düşünce sistemi kazandırmaya gayret eden bir hocaydı. Bernard Silvestris ve Guillaume de Conches esas olarak *bilim adamları* olmuşlardır ve bu açıdan Chartres zihniyetinin en özgün yöneliminin sadık temsilcileridir. Bu yüzyıl onların sayesinde, birçok kimseyi cez-

betmiş olan *edebi* zihniyeti yerinden etmiştir. Abélard'ın Héloïse'e dediği gibi, "*Hitabetten çok öğretimi önemsediğim için, hitabetten çok ifadenin açıklığına, edebi süslü konuşmadan çok anlama özen gösteriyorum.*" Güzellik peşinde koşarken aslına sadık kalmayanlardan nefret eden çevirmenler de bu ilkeyi izlemektedirler. Chester'li Robert, Muhterem Pierre'e şöyle yazmaktadır: "*Muhteşem binanızı korumanız için ihtiyaç duyduğunuz malzemeleri ne hissedilir bir şekilde budadım ne de bozdum; onları anlaşılır kılmak dışında.. ve sefil ve değersiz bir malzemeyi altınla kaplamaya girişmedim.*" Buna karşılık Salisbury'li John daha çok, bize yakın gelen anlamda hümanisttir, kültürü sevimli kılmakta ve bir mutluluk aracı haline getirmektedir. Chartres'lı da olsa, yine de edebiyatçıdır. Olsa olsa, başarılı bir dengeyi korumaya çalışır. "*Tıpkı aklın aydınlatmadığı hitabetin cüretkâr ve kör olması gibi, tıpkı kelimeleri kullanmasını bilmeyen bilimin zayıf ve kof olması gibi; insanlar da yetenekleri arasında yer alan hitabetten yoksun kalırlarsa, hayvana dönerler.*"

Gilbert de la Porrée bir düşünürdür, belki de yüzyılın en büyük metafizikçisidir. Uğradığı felaketler –o da gelenekçilerin ve Aziz Bernard'ın kurbanı olmuştur– çok sayıdaki çömezini (bunların arasında Alain de Lille, Nicholas d'Amiens gibileri yer almaktadır) coşturmasını ve yönetimindeki Poitiers diyakozluğunda halk kadar ruhbanın da onu içten bir şekilde sevmesini engellememiştir.

IŞIMA

Chartres özellikle öncüler yetiştirmiştir. Paris'te Abélard'ın yarattığı fırtınalardan sonra, ılımlı kişiler, yenilikçilerden rezalete yol açmadan alınabilecek her şeyi kilisenin geleneksel eğitimiyle bütünleştirme çabasına girişmişlerdir. Bu bilhassa piskopos Pierre Lombard ile Obur Pierre'in –kitap kurdu olmak konusunda büyük bir ün yapmıştır– gayretleriyle olmuştur. Pierre Lombard'ın *Hikmetler Kitabı*, Obur Pierre'in de *Kilise Tarihi* –bu kitaplar felsefi hakikatlerle Kitabı Mukaddes'te bulunan tarihsel olguların sistematik açıkla-



Pierre Lombard ve Obur Pierre

malarıdır– adlı kitapları XIII. yüzyılda üniversite eğitiminin temel ders kitapları olacaktır. Temkinliler kitlesi bu kitaplar sayesinde, az sayıdaki cüretkârın keşiflerinden gene de yararlanacaktır.

ENTELEKTÜEL İŞÇİ VE KENT ŞANTİYESİ

Bu entelektüel tipi ancak kent çerçevesi içinde gelişebilmiştir. Yeni türden kentleri ve entelektüelleri aynı şekilde lanetleyen hasımları ve düşmanları bunu iyice görmüşlerdir. Yüzyılın sonunda Sainte-Geneviève manastırı başrahibi olan Etienne de Tournai, ilahiyatın "*disputatio*" istilasına uğraması karşısında şaşıp kalmıştır: "*Tanrısallığın sırları, Söz'ün tecessümü konuları, kutsal yasaların ihlali pahasına, herkesin gözü önünde tartışılıyor. Bölünmez Teslis yol ağızlarında kesilmiş ve parçalanmıştır. Ne kadar din âlimi varsa, o kadar hata; ne kadar konuşma salonu varsa, o kadar rezalet; ne kadar kamusal alan varsa, o kadar küfür vardır.*" Parisli hocalar için de "*söz tüccarları*" (*venditores verborum*) demektedir.

Böylece, yüzyılın başında kent okullarında kendiyle alay edildiğini öğrenen ve bunun üzerine cesaretle manastırından çıkarak, düşmanlarının ortasına, kente gelen Deutz başrahibi Rupert'in söylediklerini tekrarlamaktadır. Başrahip bu erken tarihte bile, her sokak başında tartışma görmüş ve kötülüğün yayılacağını öngörmüştür. Bütün kent kurucularının, bir geçiş yeri olan yeryüzünde çadırlarda konaklamak yerine, buraya yerleşen ve başkalarını da yerleştiren dinsizler olduklarını hatırlatmaktadır. Tüm Kitabı Mukaddes'i satır satır araştırarak, içinden devasa bir kent karşıtı fresko çıkartmıştır. Kabil tarafından kurulan ilk kentten sonra, Yeşua'nın kutsal borazanlarının yıktığı Eriha'dan itibaren Enok, Babil, Asur, Ninova'yı saymaktadır. Tanrı'nın kentleri ve kentlileri sevmediğini söylemektedir. Ve hocalar ile öğrencilerin yararsız tartışmalarıyla uğuldayan günümüz kentleri, Sodom ile Gomorra'nın hortlamasından başka bir şey değillerdir.

XII. yüzyılın kent entelektüeli kendini tıpkı diğer kentliler gibi, bir zanaatkâr, bir meslek erbabı olarak hissetmektedir. Onun işi, *dü-*

şünce sanatları'nın incelenmesi ve öğretilmesidir. Ama bir *sanat* nedir? Bir bilim değil de bir tekniktir. *Ars*, "tekhne"dir [sanat, meslek], yani marangoz veya demircininki gibi, hocanın uzmanlık alanıdır. Hugues de Saint-Victor'dan sonra, ertesi yüzyılda Aziz Tommaso bu konumdan bütün sonuçları çıkartacaktır. Bir sanat, zihnin maddi olduğu kadar entelektüel araçlar imalatına da uyguladığı her tür akli ve doğru faaliyettir; sanat, bir şey yapmanın zekice tekniğidir. *Ars est recta ratio factibilium.* Yani entelektüel, bir zanaatkârdır: "*Bütün bilimler arasında (düşünce sanatlarına) sanat denilmiştir, çünkü bunlar yalnızca bilgi değil, aynı zamanda doğrudan akılla bağlantılı olan bir üretim gerektirmektedirler, örneğin inşa (gramer), kıyas (diyalektik), söylev (hitabet), sayı (aritmetik), ölçü (geometri), melodi (müzik) ve yıldızların seyrinin hesabının (astronomi) işlevleri böyledir.*"

Abélard sefalete mahkûm olduğu gün, toprak işlemekten aciz olduğunu ve dilenmekten utandığını fark etmiş ve hocalığa (*scolarum regimen*) geri dönmüştür. "*Bildiğim mesleğe geri dönüyordum, elimle çalışmaktan aciz olduğum için, dilimin hizmetinden yararlanmak zorundaydım.*"

ARAŞTIRMA VE ÖĞRETİM

Lonca mensubu olan entelektüel, yüklendiği mesleğin bilincindedir. Bilim ile öğretim arasındaki gerekli bağlantıyı bilmektedir. Artık bilimin biriktirilip saklanmasına inanmamaktadır, dolaşıma sokulmasının gerekliliğine ikna olmuştur. Okullar fikirlerin, tıpkı mallar gibi ihraç edildikleri atölyelerdir. Hoca kent şantiyesinde, zanaatkâr ve tüccarla aynı üretici atılım içinde omuz omuzadır. Abélard Héloïse'e, bilimlerini kendilerine saklayan ve hem kendilerini hem de başkalarını bundan yararlanmaktan alıkoyanların darkafalılar (*Philistins*) olduğunu hatırlatmaktadır. "*Bize gelince, İshak'a dönelim ve darkafalılar engel çıkartsalar ve direnseler bile, İshak'la birlikte taze su kuyuları açalım, onunla birlikte inatla kuyu açmaya devam edelim ki, bize de 'kendi sarnıcından sular ve*

kendi kuyunun içinden akar sular iç!' (Meseller, V, 15) *denilsin ve öyle bir kazalım ki, meydanlarımızdaki kuyular bol suyla dolsun, taşsın, böylece Kutsal Kitaplar'ın bilimi bizimle sınırlı olmasın, diğerlerine de bundan içmesini öğretelim.*" Entelektüelin cömertliği. Bundan ilk yararlanacak kişinin kendi olduğunu bilmektedir. Dalmaçyalı Hermann bir dostuna "*Eğer bu kitabı yazabildimse, hasımlarımın saldırılarına halk okullarında göğüs germiş olmam sayesindedir*" diye yazmaktadır.

ALETLER

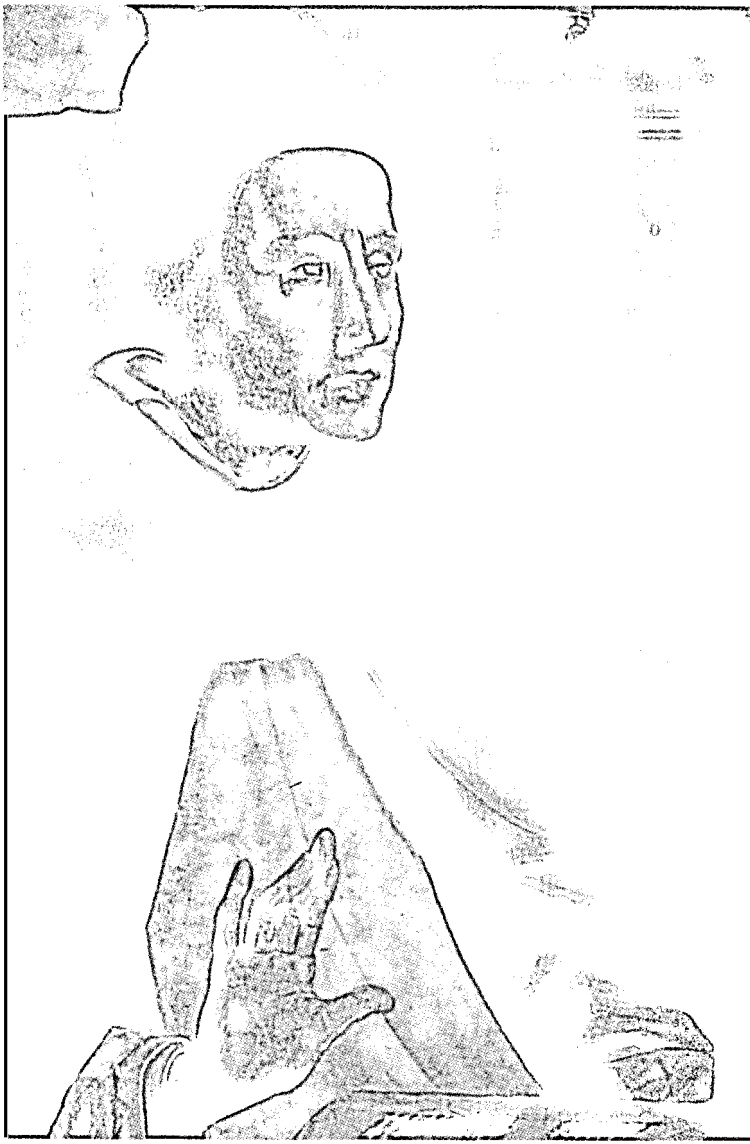
Evren denilen bu büyük fabrikada, entelektüel kendi yerinde, kendine özgü yetenekleriyle, yoğrulmakta olan yaratıcı çalışmayla işbirliği yapmak zorundadır. Zaten alet olarak yalnızca zihnine değil, iş aletleri olan kitaplarına da sahiptir. Onlarla birlikte erken ortaçağın sözel eğitiminden nasıl da uzaklaşılmaktadır! Barri'li Giraud şöyle diyor: "*Bugün okuması yazması olmayan rahipler tıpkı savaşçı yetenekleri olmayan soylular gibidirler. Çocuklar için yapılmış bir okuma kitabını görünce, tıpkı aniden bir tiyatro gösterisiyle karşılaşmışçasına apışıp kalmaktadırlar, çünkü bu cahiller, bunların ruhbanın aletleri olduklarını bilmezler; halbuki demirci, ağın balıkçının aracı olduğunu ve balıkçı da örs ile çekicin demircinin aletleri olduğunu bilirler ve hiçbiri diğerinin sanatını yapamamasına, bu aletlerin nasıl kullanıldığını ve tekniğini bilmemesine rağmen, yine de onların adlarını sayabilirler...*"

XII. yüzyılın kentsel atılımı içinde idmanlı hale gelen bu zihin zanaatkârları için artık geriye, komünal hareketle taçlanan büyük lonca hareketi içinde örgütlenmek kalmıştır. Bu hoca ve öğrenci loncaları, kelimenin dar anlamında *üniversiteler* olacaklardır. Bu XIII. yüzyılın eseri olacaktır.

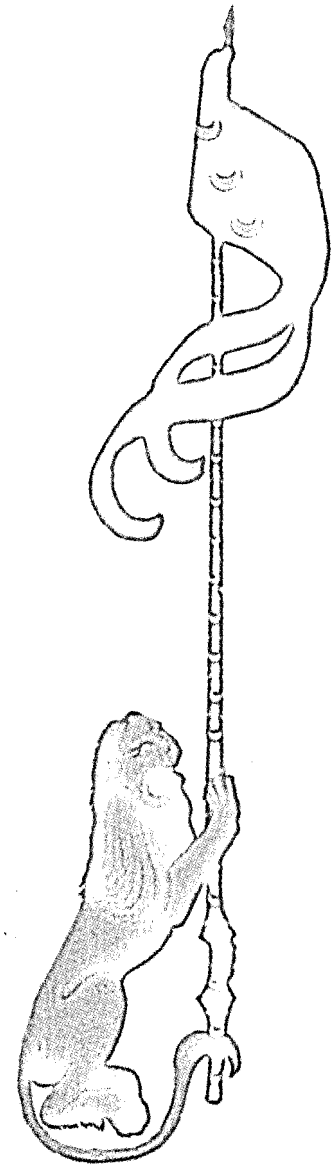


XIII. yüzyıl

Olgunluk ve getirdiği sorunlar



Justus Van Ghent tarafından yapılan *Büyük Albert* [Albertus Magnus] portresi



XIII. YÜZYILIN PROFİLİ

XIII. yüzyıl üniversitelerin yüzyılıdır, çünkü loncaların yüzyılıdır. Önemli sayıda üyeyi bir araya getiren bir mesleğin bulunduğu her kentte, bu meslek mensupları çıkarlarını savunmak, kendi yararlarına tekel oluşturmak üzere örgütlenmektedirler. Bu, kazanılmış siyasal özgürlükleri komünler, ekonomik alanda kazanılan mevkileri loncalar halinde maddileştiren kentsel atılımın kurumsal aşama-

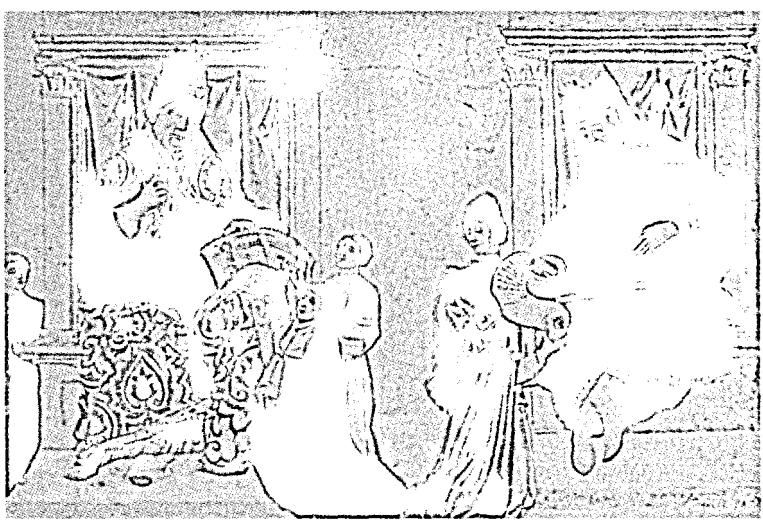
sıdır. Özgürlüğün anlamı burada ikirciklidir: Bağımsızlık mı ayrıcalık mı? Bu anlam belirsizliği üniversite loncasında da karşımıza çıkacaktır. Lonca örgütlenmesi daha şimdiden yerleştirdiği şeyleri dondurmaktadır. Bir gelişmenin sonucu ve yaptırımı olan bu örgütlenme, bir soluk kesilmesini ele vermekte, bir gerilemeyi başlatmaktadır. Yüzyılla uyum içindeki XIII. yüzyıl üniversiteleri için de böyle olmuştur. Nüfus artışı zirvesindedir, ama yavaşlamaktadır ve Hıristiyan âleminin nüfusu bir süre sonra duraklayacaktır. Bu insan fazlasının beslenmesi için gerekli olan yeni toprakların tarıma açılması hareketi yavaşlamış ve durmuştur. İnşaat atılımı, kalabalıklaşmış bu Hıristiyan halk için yeni bir zihniyetin ürünü olan yeni bir kiliseler ağı kurmuştur, ama büyük gotik katedraller çağı bu yüzyılla birlikte kapanmıştır. Üniversite konjonktürü de aynı eğriyi izlemiştir: Bologna, Paris, Oxford hiçbir zaman bu kadar çok hoca ve öğrenciye sahip olamayacaklardır. Ve üniversite yöntemi –skolastik–, Büyük Albert'in [Albertus Magnus], Halès'li Alexandre'ın, Roger Bacon'ın, Aziz Bonaventure'nin, Aquino'lu Aziz Tommaso'nun külliyatları kadar parlak anıtları bir daha yükseltemeyecektir.

Kentteki yerini fetheden entelektüel, kendine sunulan seçenekler karşısında, geleceğe ilişkin çözümlerin tercihi konusunda gene de aciz kalmaktadır. Gelişmenin ürünü olduğu düşünülebilecek ve olgunlaşmayı haber veren bir dizi bunalım karşısında, gençleşmeden yana seçim yapmayı bilememekte, giderek gömüleceği toplumsal yapıların ve entelektüel alışkanlıkların içine yerleşmektedir.

Üniversite loncalarının kökenleri bizim için, diğer meslek kuruluşlarının kökenleri kadar karanlıkta kalmaktadır. Bu loncalar birbirlerini izleyen fetihlerle, birer fırsat da olan olayların rastlantıları içinde, yavaşça örgütlenmektedirler. Üniversite yasaları, genellikle bu kazanımları ancak gecikmeli olarak onaylamaktadır. Elimizdeki yasaların ilk yasalar olduğundan pek emin değiliz. Bu durumda şaşılacak bir şey yoktur. Bu loncaların oluşmakta oldukları kentlerde, üniversiteler üyelerinin sayı ve niteliğiyle, diğer iktidar odaklarını endişelendiren bir güç göstermektedirler. Özerkliklerini, bazen kilise iktidarıyla, bazen de laik iktidar odaklarıyla mücadele ederek kazanmışlardır.

Önce kilisenin iktidar odaklarına karşı mücadele. Üniversiteliler ruhbana mensuptur. Bulundukları yerin piskoposu onları kendi cemaati saymaktadır. Öğretim kilisenin işlevidir. Okulların başı olan piskopos, bu konudaki yetkilerini oldukça uzun bir zamandan beri, memurlarından birine devretmiştir. Bu görevliye XII. yüzyılda genellikle okul yöneticisi (*scolasticus*) adı verilmekteyken, artık daha çok şansölye denilmektedir. Bu görevli, tekelinin delinmesine razı değildir. Bu tekelin artık mutlak olmaktan çıktığı, manastırların güçlü bir okullaşma konumuna ulaştıkları yerlerde, üniversite loncalarının diğer rakipleri bu manastırlardır. Son olarak da kültür bir iman sorunudur; piskopos bunun denetiminin kendi işi olduğunu iddia etmektedir.

Şansölye Paris'te *licence* (lisans) verme imtiyazını, yani ders verme iznini 1213'te fiilen kaybetmiştir. Bu hak üniversite hocala-



Papa ve imparator Bologna Üniversitesi'ne ayrıcalıklarını verirlerken.

rına geçmiştir. Şansölye 1219'da, dilenci tarikatların üyelerinin üniversiteye girmeleri nedeniyle, bu yeniliğe karşı çıkmak istemiş ve son ayrıcalıklarını da kaybetmiştir. Hatta 1301'de okulların resmi başkanı olmaktan da çıkmıştır. 1229-1231'deki büyük grev sırasında, üniversite piskoposun yargı yetkisinin dışında kalmıştır.

Oxford'da, üniversiteden 120 mil uzaklıktaki Lincoln piskoposu, şansölyesi aracılığıyla üniversiteye resmi olarak başkanlık ederken, Oseney Manastırı başrahibi ile S. Frideswide başrahibi yalnızca onursal unvanlarıyla yetinmek durumunda kalmışlardır. Ama kısa bir süre sonra, şansölye üniversite kapsamına alınmış, onun tarafından seçilerek, piskoposun memuru olmak yerine, üniversitenin bir görevlisi haline gelmiştir.

Bologna'daki durum daha karmaşıktır. Kilise laik bir faaliyet olarak gördüğü hukuk eğitimine karşı uzun süre ilgisiz kalmıştır. Üniversite ancak 1219'da Bologna başdiyakozunu başkan olarak kabul edecektir; bu kişinin şansölyelikle benzer bir işlevi bulunmakta ve bazen de bu unvan altında atanmaktadır. Ama gerçekte otoritesi üniversitenin dışında geçerlidir. Terfi oturumlarına başkanlık etmek, üniversite üyelerine yapılan saldırıları bağışlamakla yetinmektedir.

LAİK İKTİDARLARA KARŞI

Laik iktidarlara ve öncelikle krallık iktidarına karşı mücadele. Hükümdarlar, krallıklarına zenginlik ve prestij sağlayan, memurlarını devşireceği bir fidanlık oluşturan loncalara el koymanın çarelerini aramaktaydılar. Krallıklarının kentlerindeki üniversitelere mensup uyruklarına ise, XIII. yüzyılda krallığın merkezileşmesiyle kendini daha da hissettirecek olan bir otoriteyi dayatmak istemekteydiler.

Paris'te öğrencilerle krallık kolluk güçlerini karşı karşıya getiren kanlı 1229 olaylarından sonra, üniversite özerkliği bir daha kaybedilmemek üzere kazanılmıştır. Bu kavgada, birçok öğrenci kraliyet muhafızları tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine üniversitenin büyük bölümü greve giderek Orléans'a çekilmiştir. İki

yıl boyunca Paris'te hemen hiç ders yapılmamıştır. Aziz Louis ve Blanche de Castille üniversitenin özerkliğini ancak 1231'de resmen tanımışlar ve Philippe-Auguste'ün 1200'de tanıdığı ayrıcalıkları yenileyip genişletmişlerdir.

Oxford'da üniversite ilk özgürlüklerini, aforoz edilmiş olan Yurtsuz John'un iktidarının gerileme dönemine girmesi sayesinde, 1214'te elde etmiştir. Üniversitelilerle kral arasında 1232, 1238 ve 1240'ta meydana gelen bir dizi çatışma, üniversitenin bir bölümünün Simon de Montfort'a sağladığı destek karşısında dehşete kapılan III. Henry'nin boyun eğmesiyle sonuçlanmıştır.

Ama aynı zamanda komünal iktidarla da mücadele edilmektedir. Komün burjuvaları üniversite topluluğunun kendi yargı yetkileri dışında kalmasından huylanmakta; bazı öğrencilerin faili olduğu kavga, gürültü, hırsızlık ve cinayetlerden endişelenmekte, hocaların ve öğrencilerin kiraları düşürerek, zahire fiyatlarına narh konulmasını dayatarak ve ticari işlemlerde adalet ölçülerine saygı gösterilmesini sağlayarak, kendilerinin ekonomik güçlerini sınırlandırmalarına rıza göstermemektedirler.

Krallık polisi 1229'da Paris'te öğrencilerle burjuvaların arasındaki kavgaların ertesinde çok sert bir şekilde müdahale etmiştir. Oxford'da, 1209'da bir kadının öldürülmesi üzerine öfkeye kapılan burjuvaların, iki üniversite öğrencisini keyfi bir şekilde asmaları üzerine, üniversite 1214'te bağımsızlığa doğru ilk adımlarını atacaktır. Son olarak da Bologna'da, üniversite ile burjuvalar arasındaki çatışma, Komün'ün imparatorluğun uzaktaki metbuluğu altında, kenti 1278'e kadar fiilen rakipsiz olarak yönetmesinden ötürü daha da şiddetli olmuştur. İmparator Friedrich Barbarossa 1158'de hoca ve öğrencilere ayrıcalıklar tanıdığından, bu çatışma giderek alevlenmiştir. Komün, hocaları sürekli ikamete zorlamış, onları memur haline getirmiş, unvanlarının verilmesine müdahale etmiştir. Başdiyakozluk kurumu komünün üniversite işlerine karışmasını sınırlandırmıştır. Üniversite mensuplarının Vicenze, Arezzo, Padova ve Siena'ya sığınarak kentten ayrılmalarının ve grevlerin ardından başlayan bir çatışmalar dizisi, komünü uzlaşmaya yanaşmak zorunda bırakmıştır. Son mücadele 1321'de olmuştur. Üniver-

site artık bir daha komünün müdahalesine maruz kalmamıştır.

Üniversite loncaları bu kavgalardan nasıl galip çıkmışlardır? Öncelikle birbirlerine bağlılıkları, tutarlılıkları ve kararlılıkları sayesinde. Grev ve kenti terk etme gibi bir silahı kullanmakla tehdit ederek ve gerçekten de kullanarak. Sivil iktidar ve kilise iktidarı üniversitelerin varlığından fazlasıyla avantaj sağlamaktaydılar; bunlar hiç de ihmal edilemeyecek bir müşteri kitlesi, danışman ve memurlar için yegâne fidanlık, parlak bir prestij kaynağı oluşturmaktaydılar; bu durumda onların bu savunma yöntemlerine direnmek olanaksızdı.

PAPALIĞIN DESTEĞİ VE DURUMA EL KOYMASI

Fakat daha da büyük bir neden, üniversitelerin papalık gibi çok güçlü bir müttefik bulmalarıdır.

Paris'te loncaya ilk ayrıcalıklarını tanıyan, Papa III. Celestinus'tur; özerkliğini ise esas olarak III. Innocentius ve IX. Gregorius tanımışlardır. Papalık temsilcisi Kardinal Robert de Courson 1215'te üniversiteye ilk resmi statülerini vermiştir. 1231'de Papa IX. Gregorius, Paris piskoposunu beceriksizlikle suçladıktan ve Fransa kralıyla annesini razı olmaya zorladıktan sonra, ünlü *Parens scientiarum* fermanıyla üniversiteye yeni statüler vermiş ve bunların üniversitenin *Magna Carta*'sı olduğu söylenmiştir. Papa 1229'da piskoposa şöyle yazmaktadır: "*İlahiyat alanında bilgin olan bir kişi sisin ortasında parıldayan sabah yıldızına benzediği ve vatanını Azizlerin ihtişamıyla aydınlatmak ve uyuşmazlıkları yatıştırmak zorunda olduğu halde, sen bu ödevini ihmal etmekle kalmadın, aynı zamanda sözüne inanılır kişilerin iddialarına göre, Ruhülkudüs'ün lütfundan sonra evrensel Kilisenin cennetini sulayan ve verimli kılan edebiyat eğitimi nehri, senin çevirdiğin dolaplar sonucu yatağından çıktı, yani şimdiye kadar sağlam bir şekilde yayıldığı Paris kentinden ayrıldı. Bundan sonra tıpkı yatağından çıkıp, birçok dereye ayrılan bir nehrin kuruması gibi, birçok yer arasında bölünerek, bir hiç düzeyine düştü.*"



Papanın Bir Piskoposun Aleyhine Açtığı Dava (Gratianus Kararnamesi adlı kitaptan minyatür).

Oxford'da da üniversiteye bağımsızlığının başlangıcını sağlayan gene III. Innocentius'un bir temsilcisi, Kardinal Nicolas de Tusculum olmuştur. Üniversiteyi III. Henry'ye karşı *Aziz Petrus'un ve papanın koruması altına* sokan IV. Innocentius'tur; aynı papa Londra ve Salisbury piskoposlarına üniversiteyi krallığın girişimlerine karşı koruma görevini vermiştir.

Bologna'da üniversitenin başına, onu Komün'e karşı savunan başdiyakozu getiren Papa III. Honorius'tur. Kent 1278'de papayı Bologna senyörü olarak kabul ettiğinde, üniversite kesin olarak özgürleşmiştir.

Bu papalık desteği başat bir olaydır. Papalık makamı kuşkusuz, entelektüel faaliyetin önem ve değerini kabul etmektedir; ama müdahalelerini çıkar gözetmeden yapıyor değildir. Üniversiteleri laik yargı yetkisinden çıkarmasının amacı, onları kilisenin yargı yetkisine tabi kılmaktır: Böylece, entelektüeller bu belirleyici desteği sağlayabilmek için, onları laikliğe doğru yönelten güçlü akımın tersine, kiliseye mensup olma yolunu seçmek zorunda kalmaktadırlar. Papa üniversite mensuplarını yerel kiliselerin denetiminden kurtardıysa –fakat tam olarak değil, çünkü ilerideki yüzyıllarda, piskoposların entelektüel alanda verdikleri mahkûmiyet kararlarının önemi görülecektir– bunun nedeni onları papalık makamına tabi kılmak, kendi siyasetiyle bütünleştirmek, üniversitelere kendi amaçlarını ve denetimini dayatmaktır.

Böylece entelektüeller, tıpkı yeni tarikatlar gibi evcilleştirmek için kendilerini teşvik eden papalık makamına bağımlı duruma gelmektedirler. Bu papalık korumasının, dilenci tarikatları XIII. yüzyılda karakter ve amaçlarından nasıl saptırdığı bilinmektedir. Özellikle, Assisi'li Aziz Francesco'nun, tarikatının [Fransiskenler] gösterdiği bu sapma karşısındaki kararsızlığı ve acılı geri çekilmesi bilinmektedir, çünkü bu tarikat artık dünyevi entrikalara, sapkınlığın zorla bastırılmasına, Roma siyasetine bulaşmıştır. Entelektüeller bağımsızlık, eğitim ve araştırmayı çıkar gözetmeden yürütme konularında aynı konuma düşmüşlerdir. 1229'da papaların çok hızlı çıkardıkları bir kararnameyle, sapkınlığa karşı mücadele etmek üzere kurulan Toulouse Üniversitesi'nin meydana getirdiği uç örneğe kadar gitmeden, bütün üniversitelerin bu dolandırıcılığa maruz kaldıkları söylenebilir. Kuşkusuz bu sayede, çok daha zorba olan yerel güçlere karşı bağımsızlıklarını kazanmakta, ufuklarını ve parıltılarını Hıristiyanlık boyutlarında yayma olanağını elde etmekte ve birçok durumda geniş görüşlülüğünü kanıtlamış bir iktidara tabi olmaktadırlar. Ama bu kazanımlarının bedelini ağır ödemekte-

dirler. Batılı entelektüeller, belki bir ölçüde olmak üzere, ama hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, papalığın memurları haline gelmişlerdir.

ÜNİVERSİTE LONCASININ İÇ ÇELİŞKİLERİ

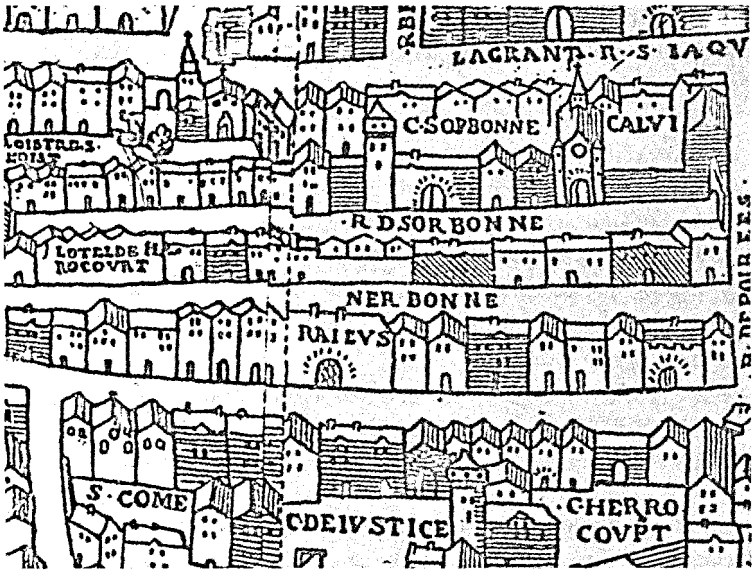
Daha şimdiden, üniversite loncasının sıradışı yanlarını ve toplum içinde onun hakkında oluşmuş temel anlam belirsizliğini açıklayan, onu yapısal bunalımlara maruz bırakan etkenleri görmek gerekmektedir.

Üniversite, her şeyden önce kilise içinde yer alan bir loncadır. Üyelerinin hepsinin kilise hiyerarşisi içinde yer almamasına, hatta safları arasında düpedüz laik kişilerin sayılarının giderek artmasına rağmen, üniversite mensupları ruhbandan sayılmakta, kilise yargısına, hatta bundan da ötesi, Roma'nın yargı yetkisine tabi olmaktadırlar. Laikliğe yönelik bir hareketten doğmalarına rağmen, kilisenin içindedirler ve hatta kurumsal olarak onun dışında kalmaya çalıştıklarında bile bu böyle olmaktadır.

Amacı *yerel* tekel kurmak olan ve ulusal veya yerel atılımlardan geniş ölçüde yararlanan (Paris Üniversitesi'ni Capet hanedanının gücünün genişlemesinden ayırmak mümkün değildir; Oxford Üniversitesi İngiliz krallığının güçlenmesine bağlıdır; Bologna Üniversitesi ise İtalyan komünlerinin canlılığından yararlanmaktadır) üniversite loncası, üyeleri –her ülkeden gelen hoca ve öğrenciler–, faaliyet alanı –sınır tanımayan bilim–, statü gereği en büyük üniversitelerden mezun olanların yararlandıkları *licentia ubique docendi*, yani her yerde ders verebilme hakkıyla belirlenen ufku itibariyle emsalsiz bir biçimde *uluslararası*'dır. Diğer loncalar gibi yerel piyasada tekel kurmamaktadır. Alanı Hıristiyan âleminin tümüdür.

Bu niteliğinden ötürü, zaten, içinde doğduğu kentin çerçevesinin dışına taşmaktadır. Hatta, kentlilerle ekonomik olduğu kadar, hukuksal ve siyasal düzlemlerde de –bazen çok şiddetli olmak üzere– zıtlaşmak zorunda kalmaktadır.

Böylece bütün sınıf ve toplumsal grupların üzerinden aşmaya



Sorbonne ve civarı (Bâle planı).

mahkûm edilmişe benzemektedir. Herkese ihanet etmek zorunda kalıyor gibidir. Kilise, devlet ve kent açısından o bir Truva atı olabilir. Onu sınıflandırmak mümkün değildir.

İrlandalı Dominiken rahip Thomas yüzyılın sonunda şöyle yazmaktadır: "*Paris kenti Atina gibi üç kısma bölünmüştür: Bunlardan biri tüccar, zanaatkâr ve halka ait olup, buraya büyük kent denilmektedir; diğeri kralın sarayının, kilisenin ve katedralin bulunduğu soylulara ait olan Cité bölümüdür; üçüncüsü öğrencilerin ve kolejlerin kesimi olup, Üniversite diye adlandırılmaktadır.*"

Paris üniversite loncası tipik örnek olarak ele alınabilir. Bu lonca XIII. yüzyıl boyunca hem yönetsel hem de mesleki örgütlenmesini belirlemiştir. Dört fakülteden oluşmaktadır (*Sanatlar, Decretum veya Dinsel Hukuk*– Papa III. Honorius bu üniversitenin medeni hukuk öğretmesini 1219'da yasaklamıştır–, *Tıp* ve *İlahiyat*), her bir fakülte üniversitenin içinde ayrı bir lonca oluşturmaktadır. *Yüksek* diye anılan *Decretum, Tıp ve İlahiyat* fakülteleri daima hocalar veya naipler tarafından yönetilmekte, başlarında bir dekan bulunmaktadır. Diğerlerini fersah fersah geride bırakacak kadar kalabalık olan Sanatlar Fakültesi *milletler* sistemine göre kurulmuştur. Hocalar ve öğrenciler bu fakültede, çok kabaca doğum yerlerine denk düşen bir dağılıma göre bir araya gelmişlerdir. Paris'te dört millet vardır: *Fransız, Pikardiyalı, Normandiyalı* ve *İngiliz*. Her milletin başında naipler tarafından seçilen bir *vekilharç* bulunmaktadır. Dört vekilharç, Sanatlar Fakültesi'nin başı olan *rektör*'ün yardımcılarıdır.

Üniversitede dört fakültenin ortak organları da bulunmaktadır. Ancak bunlar pek oturmamıştır, çünkü fakültelerin birlikte tartışacakları çok az ortak sorunları vardır. Surların dışındaki Pré-auxclercs oyun alanı hariç, loncanın bütününe ait olan toprak veya bina yoktur. Üniversite, fakültelerden ve milletlerden oluşan görüntüsüyle, konuk sıfatıyla ağırlandığı kilise veya manastırlarda toplanmaktadır. Saint-Julien-le-Pauvre'da Dominikenler veya Fransiskenlere konuk olmakta; Bernardinler veya Citeaux'luların bölgeler salonunda toplanmakta; daha da sık olarak Mathurinlerin yemekhanesini kullanmaktadır. Üniversitenin naip olan veya olmayan hocalarından oluşan genel kurulu da burada toplanmaktadır.

Yüzyıl esnasında nihayet bir üniversite başkanı da ortaya çıkmıştır: Sanatlar Fakültesi'nin rektörü. Bu fakülteyi üniversitenin lideri haline getiren evrime geri döneceğiz. Bu fakülte, önceliğini, üye sayısının çokluğuna, onu harekete geçiren zihniyete ve hepsinden önemlisi, mali rolüne borçludur. Üniversite maliyesini yöneten fakülte rektörü, genel kurula başkanlık etmektedir. Yüzyılın sonun-

da loncanın başı olarak kabul edilmiştir. Bu konumunu, ileride sözü edilecek olan laikler ile tarikat üyeleri arasındaki mücadeleler esnasında kesin olarak kazanmıştır. Fakat yetkisi zaman içinde hep sınırlı kalacaktır. Yeniden seçilebilir olmakla birlikte, görevi yalnızca üç aylık süre için geçerlidir.

Bu örgütlenme, çoğu zaman hatırı sayılır değişikliklerle birlikte diğer üniversitelerde de karşımıza çıkmaktadır. Oxford'da tek bir rektör yoktur. Üniversitenin başı *şansölye*'dir, ama daha önce gördüğümüz üzere, kısa bir süre sonra meslektaşları tarafından seçilecektir. *Millet* sistemi Oxford'da 1274'ten itibaren ortadan kalkmıştır. Kuşkusuz bunun açıklaması, üniversite mensuplarının esas olarak bölgesel kaynaklı olmalarıdır. Bu tarihten sonra artık Kuzeyliler veya *Boreales* –İskoçları da kapsamaktadır– ve Güneyliler veya *Australes* –Galliler ve İrlandalılar da dahil– ayrı gruplar oluşturmamaktadırlar.

Bologna'daki ilk özgün yan, hocaların üniversiteye mensup olmamalarıdır. Üniversite loncası yalnızca öğrencileri kapsamaktadır. Hocalar *doktorlar collegium*'unu oluşturmaktadırlar. Aslında Bologna'da birçok üniversite vardır. Her fakülte ayrı bir lonca meydana getirmektedir. Fakat iki hukuk üniversitesinin –medeni ve dinsel hukuk– üstünlüğü hemen hemen tamdır. Bu üstünlük, bu iki organizmanın uygulamada birleşmiş olmaları nedeniyle, yüzyıl boyunca güçlenmiştir. Çoğu zaman kurumun başında tek bir rektör vardır. Bologna'daki millet sistemi Paris'teki gibidir, ama çok daha canlı ve karmaşıktır. Milletler *Citramontain'ler* ve *Ultramontain'ler* olmak üzere iki federasyon halinde toplanmışlardır. Bunlardan her biri değişken sayıda, birçok kısma bölünmüştür –Ultramontain'lerde bu sayı on altıya kadar çıkabilmekte, bu kısımlardan her biri, rektör nezdinde önemli rolleri olan danışmanlar (*consiliarii*) tarafından temsil edilmektedirler.

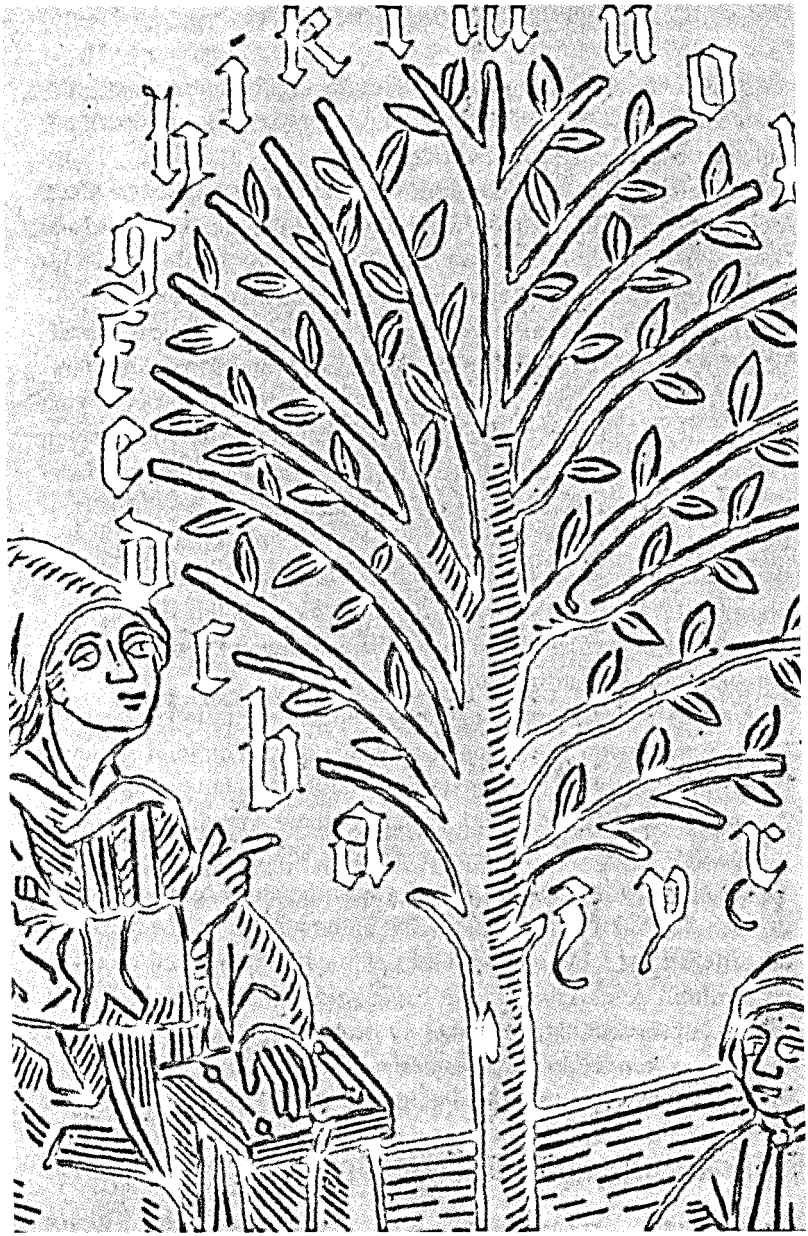
Üniversite loncasının gücü üç temel ayrıcalığa dayanmaktadır: Hukuki özerklik –kilise çerçevesi içinde, bazı yerel kısıtlamalar ve papaya temyize gidilebilmesi yetkisiyle birlikte–, grev ve kentten ayrılma hakkı, üniversite unvanlarını verme tekeli.

Üniversite statüleri daha sonra, eğitimin örgütlenmesini düzenlemektedirler. Bunlar eğitimin süresini, ders programlarını, sınav koşullarını düzene bağlamaktadırlar.

Öğrencilerin yaşına ve eğitim süresine ilişkin bilgiler ne yazık ki belirsiz ve çoğu zaman çelişkilidirler. Bunlar zaman ve mekâna göre değişiklik göstermişlerdir ve dağınık atıflar, pratiğin bazen teorinin çok uzağına düştüğünü bize hissettirmektedirler.

İlk olarak, üniversiteye hangi yaşta ve hangi birikimle girilmekteydi? Kuşkusuz çok gençken, ama burada sorun çıkmaktadır: Gramer okulları üniversiteye dahil miydi, değil miydi, örneğin yazı eğitimi üniversiteye girmeden önce mi verilmekteydi, yoksa Istvan Hajnal'ın iddia ettiği gibi üniversitenin esas işlevlerinden biri miydi? Bir olgu kesindir: Ortaçağ, eğitim sınıflarını çok iyi ayırmamıştır: Ortaçağ üniversiteleri yalnızca yükseköğretim kurumları değildir. Bizim ilk ve ortaöğretimimiz de orada kısmen verilmekte veya onun tarafından denetlenmekteydi. *Collegium* (Kolej) sistemi –ileride sözünü edeceğiz– 8 yaşından itibaren öğrenci kabul ederek, bu karışıklığı daha da artırmıştır.

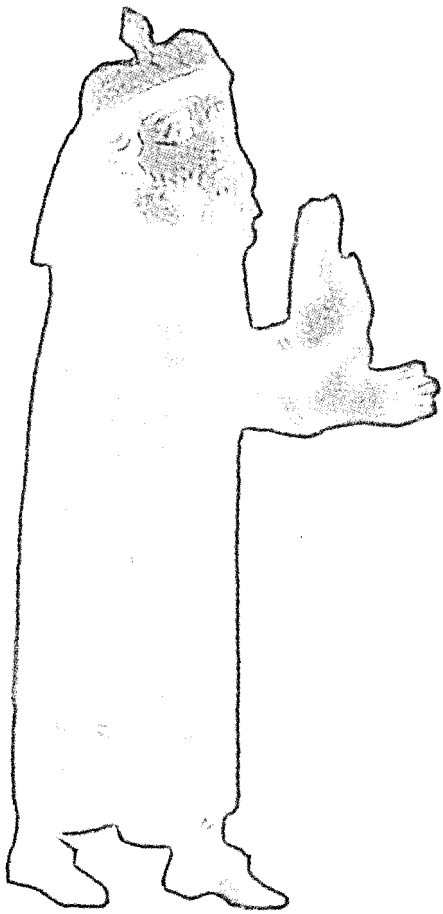
Üniversitelerdeki temel eğitimin –sanatlar eğitimi– kabaca 6 yıl sürdüğü ve buraya 14-20 yaşları arasında devam edildiği söylenebilir; Paris'te Robert de Cousson'un statülerinin hükme bağladığı durum budur. Bu eğitimin iki aşaması bulunmaktaydı: Yaklaşık iki yıl sonunda ulaşılan *bakalorya* ve eğitimin sonunda alınan *doktora*. Tıp ve hukuk bundan sonra, 20-25 yaşları arasında öğrenilmekteydi. Paris Tıp Fakültesi'nin ilk tüzükleri, tıpta lisans veya doktora elde edilebilmesi için –sanat ustalığı elde edildikten sonra– 6 yıllık bir eğitimin gerektiğini hükme bağlamaktadırlar. Nihayet ilahiyat daha uzun soluklu bir iş olmaktaydı. Robert de Courson yasaları 8 yıllık bir eğitim ile doktora derecesini elde edebilmek için en az 35 yaş hükmünü getirmektedir. İlahiyatçının eğitim süresi 15-16 yıl sürmüşe benzemektedir. İlk altı yıl boyunca yalnızca dinleyiciyken, daha sonra staj yapmak zorundadır: Özellikle dört yıl süreyle Ki-



tabı Mukaddes'i ve iki yıl boyunca da Pierre Lombard'ın *Sentences*'ını [Hikmetler] açıklamak.

PROGRAMLAR

Eğitim esas olarak metinlerin yorumuna dayalı olduğundan, tüzüklerde üniversite programlarındaki eserler de zikredilmektedir. Bu alanda da yazarlar zamana ve mekâna göre değişmektedirler. Sanatlar Fakültesi'nde, en azından Aristoteles'in eserinin hemen hemen tamamının yorumlandığı Paris'te mantık ve diyalektik öne çıkmaktadır; Bologna'da ise Aristoteles'ten sadece parçalar açıklanır ve esas olarak, Cicero'nun *De Inventione*'si ve *Herrenius'a Hitabet*'iyle hitabet üzerinde durulur ve başta Euklides ile Ptolemaios'un matematik ve astronomi bilimleri incelenir. Din hukukçuları için Gratianus'un *Decretum*'u temel ders kitabıdır. Bologna'lılar buna IX. Gregorius'un *Decretales*'ini, *Clementines*'i ve *Extravagantes*'i eklemektedirler. Medeni hukuk alanında yorumlar üç bölümlü *Pandectea* üzerinde olmaktaydı: *Digestum Vetus, Infortiatum ve Digestum Novum;* ayrıca *Yasalar ve* Iustinianus'un *Novellae*'sinin Latince çevirileri olan *Institutiones* ile *Authentica'dan* oluşan *ve Volumen* veya *Volumen Parvum* denilen bir incelemeler derlemesi de yorumlanmaktaydı. Bologna'da bunlara Lombard yasalarının derlemesi olan *Liber Feudorum* da eklenmekteydi. Tıp Fakültesi, Afrikalı Constantinus tarafından XI. yüzyılda derlenen ve Hippokrates ile Galianus'un eserlerini kapsayan, sonradan İbn Sina'nın *Kanun*'u, İbn Rüşd'ün *Colliget* veya *Correctorium*'u, Razi'nin *Almansor*'u gibi büyük Arap külliyatlarının da eklendiği, bir metinler derlemesi olan *Ars Medecinae*'ye dayanmaktaydı. İlahiyatçılar, Kitabı Mukaddes'in yanına temel metinler olarak, Pierre Lombard'ın *Hikmetler Kitabı*'nı ve Obur Pierre'in *Historia Scholatica*'sını katmaktaydılar.





Son olarak da sınavlar ve alınan unvanlar hükme bağlanmıştır. Burada da her üniversitenin kendi âdetleri vardır ve bunlar zamanla değişmişlerdir. İşte tipik iki okul güzergâhı: Bunlardan biri Bologna'da hukuk, diğeri de Paris'te sanat okuyana aittir. Bologna'lı yeni doktora sahibi, derecesini iki aşamada elde etmekteydi: Asıl sınav (*examen* veya *examen privatum*) ve kamu sınavı (*conventus, conventus publicus, doctoratus*); bu ikincisi daha çok bir unvan verme töreni niteliğindeydi.

Özel sınavdan belli bir süre önce, aday kendi milletinin *consiliarus*'u tarafından rektöre takdim edilmekte ve danışman onun yasalar tarafından belirlenen koşulları yerine getirdiğine ve onu sınavdan geçireceklere rüşvet vermeyeceğine yemin etmekteydi. Sınavdan önceki hafta içinde, hocalardan biri onu başdiyakoza takdim etmekte ve sınava girecek kapasitede olduğuna garanti vermekteydi. Aday, sınav sabahı Ruhülkudüs ayinine katıldıktan sonra, doktora sahipleri kurulu önüne çıkmakta ve içlerinden biri ona yorumlaması için iki pasaj vermekteydi. Bu yorumu hazırlamak için evine çekilmekte ve hazırlığını akşama, halka açık bir yerde (çoğu zaman katedralde), müdahale hakkı olmayan başdiyakozun da bulunduğu bir doktora sahipleri jürisine sunmaktaydı. İstenilen yorumdan sonra, yüksek bilginlerin sorularına cevap vermekteydi. Bunlar daha sonra kendi aralarında toplanıp, oy vermekteydiler. Karar çoğunlukla alınmakta, başdiyakoz sonucu açıklamaktaydı.

Sınavda başarılı olan aday lisans mezunu olmakta, ama doktora sahibi unvanını alamamaktaydı; bu unvanı ve hocalık yapma hakkını ancak kamu sınavından sonra elde edebilmekteydi. Lisans mezunu o gün katedrale gösterişli bir alayla götürülmekte, orada bir söylev verip, hukukun herhangi bir alanı konusundaki tezini okumakta, daha sonra bunu, ona saldıran öğrencilere karşı savunmaktaydı; böylece ilk kez bir üniversite tartışmasında hoca rolü oynamaktaydı. Başdiyakoz bundan sonra ona resmen öğretim yapabilme belgesini vermekte ve ona görevinin alametlerini teslim etmekteydi: Bir kürsü, açık bir kitap, altın bir yüzük, bir külah veya bere.

Parisli genç sanat mezununa bir derece verilmekteydi. Bunu kesin bir şekilde iddia etmek mümkün olmasa da, öğrencinin *determinatio* denilen bu ilk sınavdan sonra *bachelier* [bakalorya sahibi] olması mümkündür. *Determinatio*'dan önce muhtemelen iki sınav daha yapılıyordu. Adayın öncelikle, Büyük Perhiz yortusu öncesinde, aralık ayı esnasında yapılan *responsiones*'te, bir hocayla tartışması gerekiyor, sınav da Büyük Perhiz'de yapılıyordu. Eğer bundan başarılı çıkarsa, *examen determinantum* veya *baccalariandorum*'a kabul edilmekteydi; bu sınavda tüzüklerin öngördüğü koşulları yerine getirdiğini kanıtlamak ve hocalardan oluşan bir jürinin sorularına cevap vererek, programda yer alan yazarları bildiğini göstermek zorundaydı. Bu aşama atlatıldıktan sonra, karşısına *determinatio* çıkmaktaydı: Büyük Perhiz yortusu esnasında bir dizi ders vermekteydi; bu derslerde üniversite kariyerini sürdürecek kapasitede olduğunu göstermeliydi.

İkinci aşama: Lisans ve doktoraya götüren esas sınav. Burada da birçok aşama bulunmaktaydı. Bunların en önemlisi bir dizi yorumdan ve şansölye veya şansölye naibinin başkanlığındaki dört hocadan oluşan jürinin önünde sorulara cevap vermekten meydana geliyordu. Başarılı olan aday, birkaç gün sonra, yalnızca formaliteden ibaret olan bir konferans (*collatio*) vereceği tören esnasında, lisansını şansölyeden resmen almaktaydı. Bundan yaklaşık altı ay sonra, Bologna'daki *conventus*'a denk düşen *inceptio* esnasında fiilen doktora sahibi olmaktaydı. Bu sınavın arifesinde, "akşam duası" (*vêpres*) denilen resmi bir tartışmaya katılmaktaydı. *Inceptio*'nun olduğu gün, fakülte mensuplarının önünde açılış dersini vermekte ve derecesinin alametlerini almaktaydı.

Üniversite tüzükleri son olarak da diğer loncaların örneğine uygun olarak, üniversite loncasının ahlâki ve dinsel iklimini tanımlayan bir dizi hüküm içermekteydiler.

Loncalar bayramları ve ortaklaşa eğlenceleri hem hükme bağlıyorlar hem de sınırlandırıyorlardı. Nitekim sınavlar armağan verilmesine, coşkuya ve şölenlere –masrafları derece kazanan kişi karşılamaktaydı– yol açmakta, bunlar grubun manevi birliğini ve yeni bir kişinin aralarına katılmasını vurgulamaktaydı. İlk Zanaat loncalarının içki âlemleri, *potaciones* gibi, bu gösteriler de loncanın derin dayanışma bilincini oluşturduğu ayinlerdi. Entelektüeller kabilesi bu oyunlarda kendini dışavurmakta ve her ülke buna bazen geleneksel tonunu katmaktaydı: İtalya'da balolar, İspanya'da boğa güreşleri.

Acemi çaylak, toy oğlanı ve bizim metinlerin sarı gaga (*béjaune*) diye adlandırdığı yeni öğrenciyi üniversiteye varışında karşılayan ve tüzükler tarafından resmileştirilmemiş kabul ayinlerini de bunlara ekleyelim. Bu ayinleri daha sonraki dönemlere ait olan, XV. yüzyılın sonunda yazılmış *Manuale Scolarium* adlı ilginç bir belgeden biliyoruz. Bu kaynak sayesinde öğrenci âdetlerinin uzak kökenlerini fark edebilmekteyiz. Yeni öğrencinin kabulü bir "arın-



ma" töreni olarak tasvir edilmiştir, bu törenin amacı yeniyetmeyi köylülüğünden, hatta ilkel hayvanlığından kurtarmaktır. Vahşi hayvanınkine benzeyen kokusuyla, bakışlarını kaçırmasıyla, uzun kulaklarıyla, fildişi gibi dişleriyle alay edilmekte; hayali boynuz ve eklentilerinden kurtarılmaktadır. Sonra yıkanmakta, dişleri ovulmaktadır. Son olarak da bir günah çıkartma parodisiyle, olağandışı günahlarını itiraf etmektedir. Böylece geleceğin entelektüeli, o dönemin hiciv edebiyatındaki köylü, kaba saba adam imgelerine fazlasıyla benzeyen eski konumunu terk etmektedir. Hayvanlıktan insanlığa, köylülükten kentliliğe geçişi belirleyen bu törenler, ilkel temeli kaybolmuş ve içeriği boşalmış olmakla birlikte, entelektüelin kırsal dünyadan, tarım uygarlığından, vahşi topraklardan kopartılarak alındığını hatırlatmaktadır. Okumuş rahiplerin psikanalizi hakkında antropoloğun da söyleyecek sözü vardır.

ÜNİVERSİTE İMANI

Tüzükler son olarak da imana ilişkin işleri, üniversite loncasının gerçekleştirmesi gereken hayır işlerini hükme bağlamaktadır. Bu hükümler lonca mensuplarının bazı ibadetlere, bazı dinsel tören alaylarına katılmalarını, bazı tapınıların sürdürülmesine katkıda bulunmalarını zorunlu kılmaktadır.

İlk sırada koruyucu azizlere ve en başta da öğrencilerin koruyucu azizi olan Aziz Nicolas ile hekimlerin koruyucusu Aziz Cosma ve Aziz Damianus'a ve diğerlerine dua etmek gerekmektedir. Üniversitenin imgeler dünyasında, kutsal dünyayı loncaların dindışı dünyasına sıkı sıkıya karıştırma konusundaki lonca eğilimi, dikkat çekici bir süreklilikle ortaya çıkmaktadır. Bu imgeler dünyası İsa'yı din âlimleri ortasında göstermekten, azizleri hocaların alametleriyle temsil etmekten, onlara hocaların tören kıyafetlerini giydirmekten hoşlanmaktadır.

Üniversite imanı, büyük ruhani akımlar içinde yer almaktadır. XIV. yüzyılda, *Ave Maria* adlı bir Paris kolejinin yasalarında, hocaların ve öğrencilerin, o sıralarda pek rağbette olan İsa'nın eti (ek-



Rutebeuf Bâkire Meryem'e dua ederken.

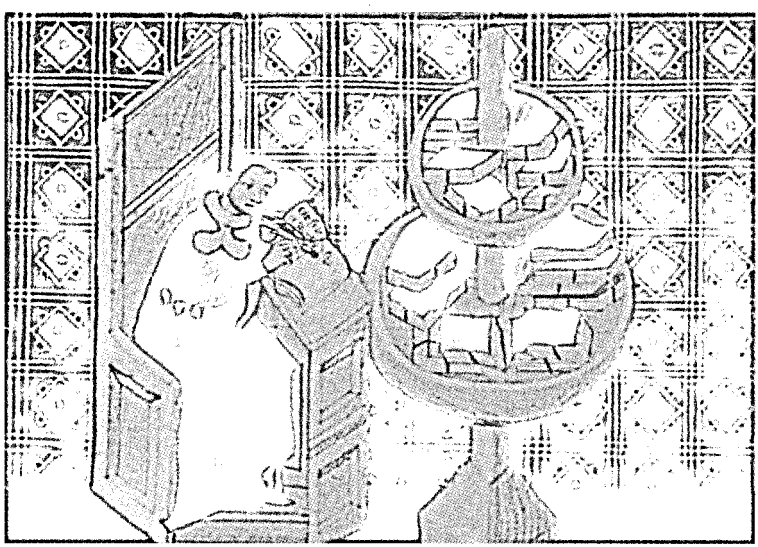
mek) ve kanı (şarap) üzerine ibadet törenlerine nasıl katıldıkları, Corpus Christi tören alaylarında nasıl yer aldıkları görülmektedir.

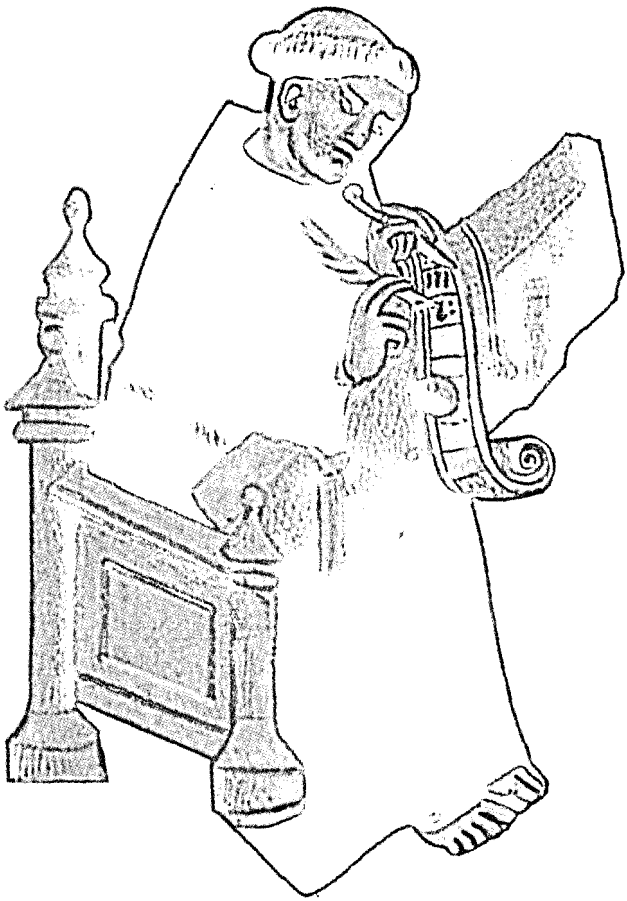
Entelektüellerin dininde, XIII. yüzyıldan itibaren, kentsel dünyanın tanımladığı mesleki çerçevelerin içine katılmaya yönelik bir ruhanilik eğilimi görülmektedir. Meslek ahlâkı dinin öncelikli kesimlerinden biri haline gelmektedir. Toplumsal grupların kendilerine özgü faaliyetlerine uyum sağlama kaygısını taşıyan günah çıkarma el kitapları, günah itiraflarını ve kefaretleri meslek gruplarına göre hükme bağlamakta; köylülerin, tüccarların, zanaatkârların, yargıçların vs... günahlarını sınıflandırmakta ve tanımlamaktadırlar. Bunlar, entelektüellerin, üniversite mensuplarının günahlarına özel bir dikkat göstermektedirler.

Fakat okumuş rahiplerin dini, sofuluk akımlarını izlemekle yetinmemektedir. Bu din bazen onları yönlendirmenin veya onların arasında kendine özgü bir kesim tanımlamanın yollarını aramaktadır. Bu konuya ilişkin olarak, entelektüeller arasındaki Bakire Meryem inanışını incelemek öğretici olacaktır. Bu inanış söz konusu çevrede çok güçlüydü. XIII. yüzyılın başlarından itibaren üniversite çevrelerinde, sırf Bakire Meryem'e adanmış şiirler dolaşmaktaydı; Parisli hoca Jean de Garlande'a ait olan *Stella Maris*, bu şiirlerden yapılan derlemelerin en ünlüsüydü. Goliardların mirasına rağmen, esas olarak bir erkekler ve bekârlar çevresi olan bu ortama kadın mevcudiyetini getiren bu inanışta şaşılacak bir yan yoktur. Fakat entelektüellerin Bakire Meryem inanışının kendine özgü nitelikleri vardır. Bu inanış her zaman ilahiyatın damgasını taşımaktadır ve Lekesiz Hamilelik konusunda tutkulu tartışmalara yol açacaktır. Bir Duns Scotus bu inanışın ateşli savunuculuğunu üstlenirken, aynı inanış dogmatik nedenlerden ötürü Aquino'lu Aziz Tommaso'nun muhalefetiyle karşılacak, üstelik Aziz Tommaso bu noktada, bir önceki yüzyılda Meryem Ana konusunda sofuca bir bağlılık sergilemiş olan Aziz Bernard'ın tavrını devam ettirecekti. Entelektüeller Bakire Meryem inanışına esas olarak entelektüel tınılar vermek istemişlerdir. Bunlar bu inanışın fazla duygusal bir iman haline dönüşmesini istememiş ve zihnin beklentileriyle kalbin atılımları arasında bir denge kurmaya çalışmışa benzemektedirler. Jean de Garlande *Stella Maris*'in önsözünde bu eğilimi safiyane bir şekilde ifşa etmektedir: "*Paris Sainte-Geneviève kütüphanesinde bulduğum anlatılardan Bakire Meryem'e ilişkin mucizeleri bir araya getirdim ve Paris'teki öğrencilerime canlı bir örnek sağlayabilmek için onları şiirleştirdim... Bu kitabın maddi nedeni, Şanlı Bakire Meryem'in mucizeleridir. Ama bunların içine fizik, astronomi ve ilahiyata ilişkin olgular da kattım... Nihai amaç aslında İsa'ya karşı olan sürekli imandır. Böylece ilahiyat ve hatta fizik ve astronomiyi de kapsamaktadır.*" Görüldüğü üzere, üniversite mensupları bu *Deniz Yıldızı*'nın [*Stella Maris*] aynı zamanda bilim ışığı olmasını da istiyorlardı.

Bir meslek mensubu olan üniversite loncası üyesi, XIII. yüzyılda eksiksiz bir takım çantasına sahip olmuştur. Yazar, okuyucu, hoca olarak, bu faaliyetleri için gereken aletlerle donanmıştır. Parisli hoca Jean de Garlande'ın *Sözlük*'ünde şunları okuyoruz: "*İşte okumuş rahiplere gereken aletler: Kitaplar, bir sıra, içinde yağı olan bir gece lambası ve bir kandil, bir fener ve içinde mürekkebiyle bir hokka, bir kalem, bir şakul ve bir cetvel, bir masa ve bir değnek, bir kürsü, bir kara tahta, bir bileyi ve ponza taşı ve tebeşir. Sıraya (*pulpitum*) Fransızcada* lutrin *(*letrum*) denilmektedir; sıranın okumayı kolaylaştırmak üzere tablanın yüksekliğini ayarlayan yuvalarına sahip olduğunu fark etmek gerekir, çünkü* lutrin *üzerine kitabın konulduğu şeyin adıdır. Sistire (*plana*) parşömencilerin parşömen hazırladıkları demir aletin adıdır.*"

Hepsi de okumuş rahipler tarafından kullanılmasa da örneğin





nüsha çoğaltanlar gibi onların yardımcılarına yarayanları da dahil, başka aletler de keşfedilmiştir: Örneğin özellikle nüsha çoğaltılırken kalınan yeri bulmaya yarayan bir parşömen ucu ve küçük bir rulet.

Bir uzman olan entelektüel çok geniş bir birikime sahiptir ve bu yanıyla erken ortaçağın okumuş rakibinden çok uzaklaşmıştır; erken ortaçağdaki esas olarak sözlü eğitim sadece ender yazmaların kopya edilmesi için son derece sınırlı bir alet takımı gerektirmekteydi ki, bu işin tekniği de daha çok estetik kaygılar alanına dahildi.

Üniversite eğitiminde sözlü alıştırmalar hâlâ esas unsur olarak kalmaktaysa da, kitap öğretimin temeli haline gelmiştir. Artık entelektüelin edindiği birikimin büyüklüğü ve maddi donanımın gerekli ve giderek istilacı hale geldiği görülünce, diğer nedenlerin yanı sıra, yoksulluktan yana bir havari olan Assisi'li Aziz Francesco'nun, bu faaliyete bu yüzden de karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

ALET OLARAK KİTAP

Üniversite kitabı, erken ortaçağ kitabından tamamen farklı bir nesnedir. Bu kitap yepyeni bir teknik, toplumsal ve ekonomik bağlamın içinde yer almaktadır. Başka bir uygarlığın ifadesidir. Yazının kendisi bile değişmekte ve Henri Pirenne'in çok iyi gördüğü üzere, yeni koşullara uyum sağlamaktadır: "*İşlek el yazısı (cursive), yazının topluluğun olduğu kadar, bireylerin hayatında da vazgeçilmez hale geldiği bir uygarlığa karşılık düşmektedir; Karolenj döneminin küçük harfli yazısı eğitimin tekelini elinde tutan ve kendi içinde sürdüren okumuş bir sınıf tarafından benimsenmiş güzel bir yazıdır. Cursive yazının XIII. yüzyılın ilk yarısında, yani tam da toplumsal ilerlemenin ve ekonomi ile laik kültürün gelişmesinin yazı ihtiyacını yeniden genelleştireceği bir dönemde küçük harfli yazının yanı sıra yeniden ortaya çıkması çok anlamlıdır.*" Peder Destrez'nin güzel çalışmaları[1] XIII. yüzyılda kitap tekniği alanında gerçekleştiri-

1. *La pecia dans les manuscrits universitaires du XIII^e et du XIV^e*, s. 1935.

len ve sahnesi de üniversite atölyeleri olan devrimi tüm kapsamı içinde göstermiştir.

Programda yer alan yazarların hocalar ve öğrenciler tarafından okunması zorunluluğunun yanı sıra hocaların verdikleri dersleri muhafaza etmek de gerekmekteydi. Öğrenciler bu derslerde not tutuyorlardı (*relationes*), bunlardan bir kısmı günümüze kalmıştır. Daha da iyisi, bu dersler yayımlanmaktaydı; sınav zamanında öğrencilerin çalışabilmeleri için bu iş hızla yapılmalı ve yeterli sayıda çoğaltılmalıydı. Bu çalışmanın temeli *pecia*'dır. Peder Destrez'nin tasvirini okuyalım: "*Dolaşıma sokulmak istenen eserin ilk nüshası birbirinden bağımsız dört folioluk defterlere yazılmaktadır. Bu defterlerin her biri dörde katlanmış bir koyun derisinden yapılmıştır ve bu parçanın adını taşır: Pecia. Nüsha çoğaltanların birbiri ardına ele aldıkları ve hepsinin birleştirilmesiyle* exemplar *adını alan bu parçalar sayesinde, tek bir nüsha çoğaltıcısının tek bir nüsha yapması için gereken zamanda, örneğin altmış kadar parçadan oluşan bir kitabın üretilmesi için kırk kadar nüsha çoğaltıcısı çalışabilmekte, bunların hepsi üniversitenin denetiminde düzeltilmiş ve bir bakıma resmi hale gelmiş bir metin üzerinde iş görebilmektedir.*"

Üniversitelerde bu resmi ders metninin yayımlanması başat bir öneme sahip olmuştur. Padova Üniversitesi'nin tüzüğü 1264'te şunu ilan etmektedir: "*Exemplar olmasaydı üniversite olmazdı.*"

Üniversite mensuplarının kitap kullanımını yoğunlaştırmalarının bir dizi sonuçları olmuştur. Parşömen imalinde kaydedilen gelişmeler, daha ince, daha esnek ve eski elyazmalarındaki kadar sarı olmayan yaprakların elde edilmesine olanak vermektedirler. Tekniğin en ileri olduğu İtalya'da, yapraklar çok incedir ve parlak bir beyazlıktadır.

Kitabın boyutları değişmektedir. Eskiden, bizim şimdiki *iki yapraklık forma* kitaplarımız gibiydiler. "*Bu ancak manastırlarda yazılan ve oralarda kalması zorunlu elyazmalarına uygun bir boyuttur.*" Kitap artık çoğu zaman başvurulur, bir yerden bir yere taşınır hale gelmiştir. Forması daha küçük, daha kullanışlı hale gelmiştir.

Gotik küçük harfler, daha çabuk yazılabildiklerinden, eski harflerin yerine geçmektedirler. Bu harfler üniversitesine göre değişmektedir; Parisli, İngiliz, Bolognalı olanları vardır. Bu da teknik bir gelişmeye denk düşmektedir: Sazdan kalemin terk edilerek, "*çalışırken daha büyük bir kolaylık ve hız*" sağlayan kuş, daha da genel olarak kaz tüyünün benimsenmesi.

Kitaplarda tezhip [süsleme] azalmaktadır: Süslü başharfler ve minyatürler seri olarak üretilmektedir. Hukukçular genelde zengin bir sınıfa mensup olduğundan hukuk elyazmaları çoğunlukla hâlâ lüks kalsa da, buna karşılık, çoğunlukla fakir olan filozofların ve ilahiyatçıların kitapları ancak istisnai olarak minyatür içermektedir. Nüsha çoğaltanlar, mütevazı bir okuyucunun kitabı bu haliyle alabilmesi ve daha zengin bir müşterinin de buralara süsleme yaptırabilmesi için, çoğu zaman süslü başharflerin ve minyatürlerin yerlerini boş bırakmaktadırlar.

Bu anlamlı ayrıntılara, kısaltmaların giderek bollaştığını –üretimi hızlandırmak gerekmektedir–, sayfa numarası, başlık ve içindekilere ait gelişmeleri, kimi zaman bir kısaltma listesi ve başvuru konulmasını, her mümkün olduğunda sunumda alfabetik sıraya başvurulmasını da ekleyelim. Bütün bunlar kitaptan hızla yararlanılması için devreye sokulmuşlardır. Entelektüel mesleğin gelişmesi, elkitapları dönemini başlatmıştır –ele gelir ve elden düşmeyen kitap. Bu da yazılı kültürün dolaşım ve yazılma hızındaki artışın parlak bir kanıtıdır. İlk devrim gerçekleştirilmiştir: Kitap artık lüks bir eşya değildir, bir alet olmuştur. Bu, matbaanın icadını beklerken, bir yeniden doğuştan çok, bir doğuştur.

Alet olan kitap, endüstriyel ürün ve ticari mal haline gelmiştir. Üniversitelerin çevresinde koskoca bir nüsha çoğaltıcılar –bunlar çoğu zaman bu işten ekmek paralarını kazanan fakir öğrencilerdir– ve kitapçılar (*stationarii*) topluluğu gelişmiştir. Üniversite şantiyesi için vazgeçilmez nitelikteki bu insanlar, kendilerini tam hakka sahip işçiler olarak üniversiteye kabul ettirmektedirler. Üniversite mensuplarının ayrıcalıklarından yararlanma hakkını elde etmekte ve üniversitenin yargı yetkisinin içine girmektedirler. Loncanın mevcutlarını şişirmekte, onu koskoca bir yardımcı zanaatkârlar

marjıyla büyütmektedirler. Entelektüel endüstrinin kendi ek ve yan endüstrileri vardır. Bu üretici ve tüccarlardan bazıları daha şimdiden büyük şahsiyetler olmuştur. "Faaliyetleri elden düşme bazı eserlerin perakende satışıyla sınırlı olan zanaatkârların" yanında başkaları "bu faaliyeti uluslararası yayıncılığa kadar genişletiyorlardı."

YÖNTEM: SKOLASTİK

Entelektüel teknisyen, aletleriyle birlikte kendi yöntemine de sahiptir: Skolastik. Başta Monsenyör Grabmann olmak üzere, ünlü bilginler bu yöntemin oluşmasını ve tarihini anlatmışlardır. Peder Chenu *Introduction à l'Étude de Saint Thomas d' Aquino* [Aquinolu Aziz Tommaso'nun İncelenmesine Giriş] adlı kitabında bu konuda aydınlatıcı bir sunum yapmıştır. Laiklerin yergilerinin kurbanı olan ve eğitimden geçmeden teknik özelliklerine çok güç ulaşılabilen bu skolastiğin kapsamını ve çehresini açığa çıkartmaya çalışalım. Peder Chenu'nün şu sözü bize rehberlik edecektir: "*Düşünmek, yasaları özenle saptanmış bir* meslektir."

KELİME HAZNESİ

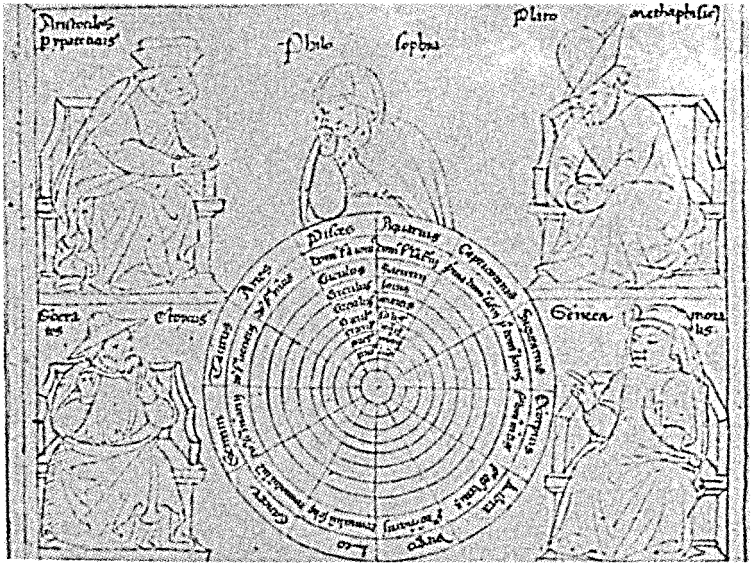
Öncelikle dil yasaları. Eğer gerçekçilerle adçılar arasındaki ünlü ihtilaflar, ortaçağ düşüncesinde önemli bir yer işgal ediyorsa, bunun nedeni o çağ entelektüellerinin kelimelere haklı olarak bir güç atfetmeleri ve bunun içeriğini tanımlamaya uğraşmalarıdır. Onlar için kelime, kavram, varlık arasında hangi ilişkilerin var olduğunu bilmek başat bir önem taşımaktadır. Skolastiğin laf kalabalığı yapmakla suçlanması –aslında bu konuma XIII. yüzyılda bazen ve daha sonraki dönemlerde sıklıkla düşmüştür– bu kaygının tamamen karşıt yönünde yer almaktadır. Ortaçağ düşünürleri ve hocaları neden söz ettiklerini bilmek istemektedirler. Skolastiğin temeli gramerdir. Skolastikler Bernard de Chartres ile Abélard'ın mirasçılarıdır.

DİYALEKTİK

Sonra kanıtlama yasaları. Skolastiğin ikinci katı diyalektik, yani bilgi nesnesini bir sorun haline getiren, onu sergileyen, saldıranlara karşı savunan, sorunun düğümlerini çözerek dinleyici veya okuyucuyu ikna eden yöntemlerin bütünüdür. Buradaki tehlike, boşlukta akıl yürütülmesidir –artık laf kalabalığı değil de boş söz. Diyalektiğe yalnızca kelimelerden değil, aynı zamanda etkin düşünceden oluşan bir içerik vermek gerekmektedir. Üniversite mensupları, "mantık kendi başına kansız ve kısır kalır; eğer başkaları tarafından kavranamazsa, hiçbir düşünce ürünü taşımaz" diyen Salisbury'li John'un ardıllarıdır.

OTORİTE

Skolastik, metinlerden beslenir. Otorite yöntemidir, daha önceki uygarlıkların çifte katkısına dayanır: Hıristiyanlık ve daha önce gördüğümüz üzere, Arapların dolambaçlı sözleriyle zenginleştirilen antik düşünce. Skolastik bir anın, bir rönesansın ürünüdür. Batı uygarlığının geçmişini kendine mal eder. Kitabı Mukaddes, kilise babaları, Platon, Aristoteles ve Araplar; bunlar, bilginin verileri, eserin malzemeleridir. Buradaki tehlike tekrardır, papağanlık, köleleştiren taklittir. Skolastikler XII. yüzyıl entelektüellerinden, tarihin ve düşüncenin önlenemez ve zorunlu gelişmesine dair keskin duyguyu miras almışlardır. Malzemeleriyle kendi eserlerini inşa etmektedirler. Temellerin üzerine yeni katlar çıkmakta, özgün binalar yapmaktadırlar. Daha uzağı görmek için eskilerin omzuna çıkmış olan Bernard de Chartres'ın soyundandırlar. Gilbert de Tournai, "*Eğer zaten bulunmuş olanla yetinirsek, gerçeği asla bulamayız... Bizden önce yazanlar bizim efendilerimiz değil, rehberlerimizdir. Gerçek herkese açıktır, tamamına henüz kimse sahip olamadı*" demektedir. "*Her şey söylendi ve biz dünyaya çok geç geldik*" hüzünlü sözünün karşıtı olan, entelektüel iyimserliğin hayranlık verici atılımı.



Aristoteles, Platon, Sokrates ve Seneca'yla çevrelenmiş filozof.

AKIL: BİLİM OLARAK İLAHİYAT

Skolastik akıl yasalarını taklit yasalarına, bilimin kanıtlarını otoritelerin hükümlerine bağlamaktadır. Hatta –ve bu yüzyılın belirleyici bir ilerlemesini göstermektedir– ilahiyat akla çağrıda bulunmakta, bir bilim haline gelmektedir. Skolastikler mümini, imanını akıl yoluyla kavramaya çağıran Kitabı Mukaddes'in üstü örtük davetini geliştirmektedirler: "*İçinizdeki umudun nedenini soran herkese uygun bir yanıt vermeye her zaman hazır olun*" (I. Petrus, 3/15). İmanı "*görülmeyen şeylerin varlığına kanıt*" (*argumentum non apparentium*) (İbraniler, XI, I) olarak kabul eden Aziz Paulus'un çağrısına cevap vermektedirler. Bu konunun öncüsü olan Guillaume d'Auvergne'den, ilahiyat biliminin en güvenilir açıklamasını yapacak olan Aziz Tommaso'ya kadar, skolastikler ilahiyatçı akla, *imanla aydınlatılmış akla (ratio fide illustrata)* başvurmuşlardır.

Aziz Anselme'in derin formülü "*fides quærens intellectus*" (aklın peşindeki iman), Aziz Tommaso "*Tanrı lütfu doğayı yok etmez, onu tamamlar*" (*gratia non tollit naturam sed perficis*) düşüncesini ilke olarak koyduğunda aydınlanacaktır.

Kıvılcımları ışığa dönüşen mantığın akıl halinde tamamlandığını düşünen skolastik katiyen "karanlıkçı", gerici bir şey değildir.

Böylece temellenen skolastik, kendi açıklama yöntemiyle üniversite çalışmaları içinde inşa edilmektedir.

ALIŞTIRMALAR: QUÆSTIO, DISPUTATIO, QUODLIBET

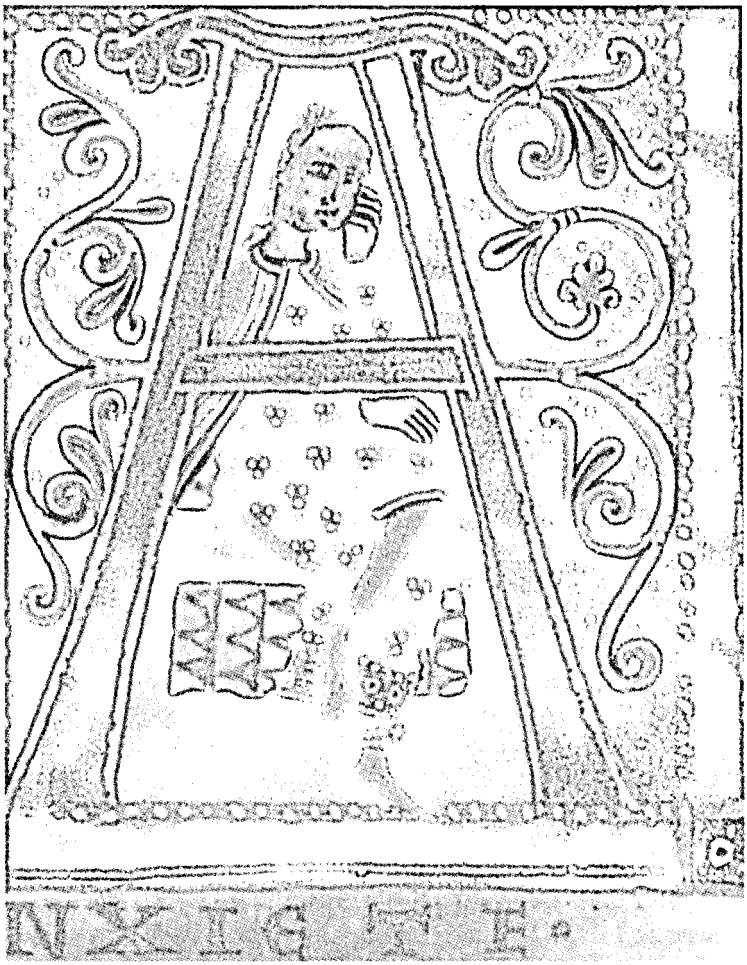
Gramer çözümlemesinden çıkıp lafza (*litera*) ulaşan, oradan anlamı (*sensus*) veren mantıksal açıklamaya yükselen ve bilim ile düşüncenin içeriğini ifşa eden yorum (*sententia*) bulunan derinlemesine çözümleme, *Lectio*, metin yorumunun temelinde yer almaktadır.

Fakat bu yorum tartışmayı doğurmaktadır. Diyalektik, metnin anlaşılmasının aşılarak, ortaya çıkardığı problemlerin ele alınmasına, olgunun, hakikatin aranması karşısında geriye çekilmesine olanak vermektedir. Yorumun yerini koskoca bir problemler bütünü almaktadır. Uygun yöntemler sayesinde *lectio*, *quæstio* haline doğru gelişmektedir. Üniversiteli entelektüel, artık yalnızca bir destekten ibaret olmayan metni "sorgulamaya" başladığında doğmakta, edilginlikten etkinliğe geçmektedir. Hoca artık bir yorumcu değil, bir düşünürdür. Kendi çözümlerini getirmekte, yaratmaktadır. *Quæstio*'daki kendi vardığı sonuç olan *determinatio* onun düşüncesinin eseridir.

Hatta *quæstio* XIII. yüzyılda her tür metinden kopmakta, bizatihi bir varlık kazanmaktadır. Hocaların ve öğrencilerin faal katılımlarıyla, bir tartışmaya konu olmaktadır, artık *disputatio* haline gelmiştir.

Peder Mandonnet[1] onun klasikleşmiş bir tasvirini yapmıştır: "*Bir hoca tartışmaya girdiğinde, sabah diğer hocalar ve fakülteden*

1. *Revue Thomiste*, 1928, s. 267-269.



olgunluk sınavını vererek mezun olanlar (bachelier) tarafından verilen tüm dersler kesilmekte, yalnızca tartışmayı sürdüren hoca, asistanların gelebilmeleri için kısa bir ders yapmaktaydı; sonra tartışma başlamaktaydı. Bu iş sabahın uzunca bir bölümünü kapsa-

maktaydı. Fakültenin tüm olgunluk sınavını veren mezunları ve tartışmayı yürüten hocanın öğrencileri bu alıştırmaya katılmak zorundaydılar. Diğer hoca ve öğrenciler serbest gibiydiler; ama hocanın ününe ve tartışma konusuna bağlı olmak üzere, az çok kalabalık olarak katıldıklarından kuşku yoktur. Paris ruhbanı ve yüksek kilise görevlileri kadar, başkentten geçen diğer kilise mensupları da, zihinleri tutkuyla tutuşturan bu düellolara istekle katılmaktaydılar. Tartışma okumuş rahiplerin turnuvasıydı.

Tartışmayı yürütme konumundaki hoca, tartışılacak konuyu önceden saptamaktaydı. Bu konu ve saptanan gün fakültenin diğer okullarına da duyurulmaktaydı.

Tartışma hocanın yönetiminde yapılmaktaydı; ama esas olarak tartışan o değildi. Cevap verme görevini bir olgunluk sınavını veren mezun üstlenmekte ve böylece bu alıştırmaların çıraklığını yapmaktaydı. Olağan koşullarda itirazlar çeşitli anlamlarda sunulmakta ve önce hoca, sonra olgunluk sınavını veren mezunlar ve nihayet eğer gerekirse, öğrenciler tarafından yöneltilmekteydi. Olgunluk sınavını veren mezun ileri sürülen kanıtlara cevap vermekte ve eğer gerekirse hoca da ona yardım etmekteydi. Olağan bir tartışmanın çehresi özetle böyleydi; ama bu başlıcası ve en hareketlisi olmakla birlikte, daha ilk partiydi.

Tartışma esnasında önceden belirlenmiş bir düzene tabi olmadan ileri sürülen ve çözüme bağlanan itirazlar, sonunda oldukça düzensiz bir doktrin malzemesi sunmaktaydı; ama bu bir savaş alanındaki kalıntılardan çok, bir inşaat sahasındaki yarı işlenmiş malzemelere benzemekteydi. İşte bu nedenden ötürü bu yoğurma oturumunun arkasından, hâkimane belirleme adını taşıyan bir ikincisi gelmekteydi.

O dönemde denildiği gibi okunabilir ilk gün, yani tartışan hocanın ders verebildiği ilk gün –çünkü pazar, tatil günü veya herhangi bir engel bu günün tartışmanın hemen ertesi olmasını engelleyebilir– hoca kendi okulunda, bir veya birkaç gün önce tartışılmış olan konuyu yeniden ele almaktaydı. Konunun izin verdiği ölçüde, kendi savına karşı sürülen itirazları bir düzene sokmakta veya mantıki bir sıralama getirmekte ve onları nihai bir formül haline

sokmaktaydı. Bu itirazların arkasına, önereceği doktrinin lehinde olan bazı kanıtlar koymaktaydı. Daha sonra tartışılan sorunun az veya çok geniş olan doktrinal bir sunumuna geçmekteydi, bu sunum hâkimane belirleme'nin merkezi ve esas kısmını oluşturmaktaydı. Tezini, doktrinine karşı ileri sürülen itirazların her birine cevap vererek konuşmasını bitirmekteydi...

Hoca ya da bir dinleyici tarafından yazıya teslim edilen belirleme belgesi, Tartışılan Sorunlar diye adlandırdığımız ve tartışmanın nihai sonu onu olan bu yazıları oluşturur."

Bu çerçeve içinde, sonunda özel bir tür gelişmiştir: *Quodlibétique* tartışma.* Hocalar yılda iki kez, *herhangi biri tarafından, herhangi bir konuda ortaya atılmış (de quolibet ad voluntatem cujuslibes)* bir tartışma oturumunu yönetebilirlerdi. Monsenyör Glorieux[2] bu alıştırmayı şu terimlerle tasvir etmiştir: "*Oturum üçüncü, belki de altıncı saate doğru* [*tierce*: sabah saat 9; *sexte*: öğlen saat 12], *her halükârda oldukça erkenden başlamaktadır, çünkü çok uzun sürme olasılığı vardır. Nitekim bu oturumu belirleyen kaprisli tutum, kesintisizlik ve üzerinde hüküm süren belirsizliktir. Bu da birçok benzeri gibi, tartışma ve kanıt getirme oturumudur; ama bu oturumun özelliği girişimin hocanın elinden çıkarak asistanlara geçmesidir. Olağan tartışmalarda, hoca ilgilenilecek konuları önceden düşünmüş, ilân etmiş ve hazırlanmıştır. Quodlibétique tartışmada herhangi biri ortaya herhangi bir konu atabilmektedir. Ve buna muhatap olan hoca için bu büyük bir tehlikedir. Sorular veya itirazlar her yandan gelebilir ve bunların hasımlar ve meraklılardan veyahut kurnazlardan kaynaklanmasının bir önemi yoktur. Fikrini öğrenmek üzere hocaya iyi niyetle soru sorulabilir; ama onu çelişkiye düşürmeye de çalışılabilir veya hiçbir zaman gündeme getirmemeyi yeğleyeceği yakıcı sorunlar hakkında fikrini açıklamaya zorlanabilir. Bazen meraklı bir yabancı veya kaygılı bir zihin; bazen kıskanç bir rakip veya meraklı bir hoca onu kötü duruma sokmaya kalkışabilir. Bazen problemler açık ve ilginç, bazen de belirsiz olacaklar ve hoca onların tam kapsamını ve gerçek anlamını*

* Belirli bir konuya değil, bir bilimin bütün bölümlerine dayanan tez. (ç.n.)
2. *La littérature quodlibétique*, 1936.

kavramakta iyice zorlanacaktır. Bazıları safiyane bir şekilde tamamen entelektüel alanda kalacaklar; bazıları esas olarak siyasete veya yergiye yönelik art düşünceler taşıyacaklardır... Demek ki quodlibétique bir tartışma yürütmeye kalkışan kişinin herkeste olmayan bir zihin açıklığına ve hemen her alanda yeterli bilgiye sahip olması gerekir."

Vazgeçilmez hoca, akıl yasalarına uyma konusunda özgün düşüncenin teşvikçisi skolastik böyle gelişir. Batı düşüncesi bu skolastikten çok etkilenecekti, onunla birlikte belirleyici gelişmeler kaydetmiştir. Kuşkusuz söz konusu olan, atılımlarının en hızlı zamanındaki keskin, titiz zekâlar tarafından kullanılan, gücünün zirvesindeki XIII. yüzyıl skolastiğidir. Ortaçağın sonunun *flamboyante** skolastiği, haklı olarak bir Erasmus, bir Rabelais, bir Luther tarafından küçümsenecektir. *Barok* skolastik bir Malebranche'ın haklı olarak iğrenmesine yol açacaktır. Fakat skolastiğin ilhamı ve alışkanlıkları Batı düşüncesinin yeni gelişmeleriyle bütünleşmiştir. Her ne olursa olsun, Descartes skolastiğe çok şey borçludur. Etienne Gilson derinlikli bir kitabının sonuç bölümünde şöyle yazabilmiştir: "*Descartesçılık, hor gördüğü bu skolastikle sürekli olarak karşılaştırılmadan anlaşılamaz; onun bağrına yerleştiği ve onu özümlediği için de ondan beslendiği bal gibi söylenebilir.*"

ÇELİŞKİLER: NASIL YAŞAMALI? ÜCRET Mİ, KÂR MI?

Fakat, donanımları böyle olan XIII. yüzyıl entelektüelleri, hassas tercihlerle karşı karşıya kalmış, birçok belirsizliği göğüslemek zorunda kalmışlardır. Çelişkiler, bir dizi üniversite bunalımı esnasında açığa çıkarlar.

İlk sorunlar maddi düzlemde yer almaktadır. Bunlar derinlemesine bağlılıklar yaratırlar.

Birinci soru: Nasıl yaşamalı? Entelektüelin artık, cemaatin ba-

* Bazı süslemelerin *alev* biçiminde yapıldığı geç dönem (XV. yüzyıl) Fransız gotik mimarisinin karakteristik biçemi.

kımını sağladığı bir keşiş olmaktan çıktığı andan itibaren, hayatını kazanması gerekmektedir. Kentlerde gıda, konut, giyim ve donanım –kitaplar pahalıdır– sorunları sıkıntı vermektedir ve üniversite öğrenciliği kariyeri artık, uzadığı ölçüde maliyetlidir.

Bu sorunun iki çözümü vardır: Hoca için ücret veya kâr, öğrenci için burs veya yatak ve yemek sağlayan bir yer. Ücret de iki şekilde ortaya çıkabilir: Hoca ücretini ya öğrencilerinden ya da sivil iktidardan alacaktır. Burs ise özel bir koruyucunun veya bir kamu kuruluşunun ya da siyasal iktidarın bir temsilcisinin bağışı olabilir.

Bu çözümlerin gerisinde, bir bağlılık yelpazesi bulunmaktadır. İlk temel tercih ücretle kâr arasında yapılanıdır. Birinci şıkta entelektüel kendini bilinçli olarak bir emekçi, bir üretici olarak belirlemektedir. İkincisinde ise faaliyeti sayesinde yaşamamaktadır, bu işi rantiye olduğu için yapabilmektedir. Tüm sosyo-ekonomik statüsü emekçi mi yoksa ayrıcalıklı bir kişi mi olduğuna göre tanımlanmış olmaktadır.

Birinci tercihin içinde, önemi fazla olmayan, ama ihmal edilemeyecek nitelikteki başkaları da ortaya çıkmaktadır.

Ücret alıyorsa ya tacirdir (bu durumda ödemeyi öğrenciler yapmaktadır) ya memurdur (ücreti komünal iktidar veya hükümdar tarafından ödenmektedir) ya da bir tür hizmetçidir (geçimini bir koruyucunun cömertliğine borçludur).

Barınması ve yiyeceği sağlanıyorsa, entelektüel işlevine bağlı bir kâr elde edebilir ve bu onu uzmanlaşmış bir okumuş rahip yapmaktadır. Veya başka bir papazlık görevinin bağlı olduğu bir gelir olanağıyla donatılabilir; kilise veya manastırda görevli olmasının gerektiği bu durumda, ruhban görevine rağmen ancak bahtı açıksa entelektüel olabilir.

XII. yüzyıldan itibaren tercihler kısmen zaman ve mekânın sunduğu koşullara, kişilerin konum ve psikolojilerine göre belirlenmiştir.

Eğilimleri açığa çıkartmak gene de mümkündür. Hocaların eğilimi öğrencilerin ödedikleri paralarla geçinmektir. Bu çözümde, dünyevi otoriteler (Komün, hükümdar, kilise ve hatta koruyucu) karşısında özgür olma avantajını bulmaktadırlar. Bu onlara doğal

gelmektedir, çünkü kendilerini üyesi saydıkları kentsel şantiyelerin alışkanlıklarına en uygun olanı budur. Tıpkı zanaatkârların ürünlerini satmaları gibi, bilgilerini ve öğretimlerini satmaktadırlar. Bu hak talebini çok sayıda ifadesine rastladığımız meşrulaştırıcı açıklamalara dayandırmaktadırlar. Bu ifadelerin başta geleni, her çalışmanın ücreti hak ettiğidir. Günah çıkartıcılar için yazılan elkitapları bunu böyle ifade etmektedir: "*Hoca, çalışmasının, zahmetinin bedeli olarak öğrencilerinden para –collecta– kabul edebilir.*" Padova'daki hukuk doktorlarının 1382'de bile hâlâ yapacakları gibi, üniversite mensupları bunu sık sık hatırlatmaktadırlar: "*Emekçinin çalışmasından gelir elde etmemesinin akla uygun olmadığını düşünüyoruz. Böylece bir öğrencinin kabulü için kolej adına cevap vaazı verecek olan doktorun, öğrenciden çalışmasının bedeli olarak*



üç libre kumaş ve dört şişe şarap veya bir duka kabul edeceğini hükme bağlıyoruz." Bunun sonucu olarak, hocalar borçlarını ödemekten kaçınan öğrencilerin peşini bırakmazlar. Bolognalı ünlü hukukçu Odofredus çoktan şöyle yazmıştı bile: "*Gelecek yıl, her zaman gösterdiğim bilinçle zorunlu dersleri yapacağımı size ilan ediyorum, ama olağandışı dersleri yapacağımdan kuşkuluyum, çünkü öğrenciler borçlarına pek sadık değiller; bilmek istiyorlar, ama 'Herkes bilmek istiyor, ama kimse bedelini karşılamak istemiyor' sözüne uygun olarak ödemek istemiyorlar.*"

Öğrencilere gelince, örneğin mektuplaşma elkitaplarında yer alan gerçek veya uydurma mektuplarından hareketle karar verilecek olursa, esas olarak bakımlarının aileleri veya iyiliksever biri tarafından sağlanmasının peşindedirler.

Kilise, daha da özel olarak papalık bu sorunu çözmeyi bir ödev saymıştır. Bu amaçla öğretimin bedava olması ilkesini ortaya atmıştır. Bu tavrın en haklı gerekçesi, fakir öğrencilere eğitim olanağı sağlanması konusundaki arzuydu. Köhne bir zihniyetten kaynaklanan ve yalnızca dinsel eğitimin olduğu bir döneme atıfta bulunan bir başka gerekçe ise, bilimin Tanrı armağanı olduğunu ve dolayısıyla satılamayacağını, eğer satılırsa bunun Tanrı'ya hakaret olacağını ve öğretimin rahibin görevinin (*officium*) ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmekteydi. Aziz Bernard, ünlü bir metinde hocaların kazançlarını, utanılacak gelir (*turpis quæstus*) olarak kınamıştı.

Papalık da bu konuda bir dizi önlemi hükme bağlamıştır. Daha 1179 Latran konsilinde, Papa III. Alexandre ücretsiz eğitim ilkesini ilan etmişti ve ardılları bu kararı hatırlatan çok sayıda ferman çıkartmışlardır. Bunun yanı sıra her katedralin yakınında bir okul açılacak ve hoca geçimini kendine bağlanan bir maaşla sağlayacaktı.

Fakat papalık bu yolla, maaş istemeye mahkûm olan entelektüelleri kendine çıkar bağlarıyla bağlamakta ve bu entelektüelleri laikliğe götüren hareketi durdurmakta veya en azından önemli ölçüde frenlemekteydi.

Bunun sonucu, yalnızca kiliseye karşı bu maddi bağımlılığı kabul edenlerin üniversitede hoca olabilmeleridir. Üniversitelerin ya-

nında, kilisenin acımasız muhalefetine rağmen, kuşkusuz laik okullar kurulabilmiştir, ama bunlar genel bir eğitim vermek yerine, esas olarak tüccarlara yönelik teknik bir eğitim alanında sınırlanmak zorunda kalmışlardır: Yazı, muhasebe, yabancı diller. Böylece genel kültür ile teknik eğitim arasındaki uçurum genişlemektedir. Kilise bu sayede, III. Innocentius tarafından açıklanan kanaatin esas bölümünü kendi kapsamına almış olmaktadır. Papa, *Dialogus*'unda şöyle ilan etmektedir: "*Akıl sahibi her insan... eğiticilik işlevini yerine getirebilir, çünkü hakikat veya ahlâk yolunun uzağında dolaştığını gördüğü kardeşini eğitimle doğru yola getirmek zorundadır. Fakat vaaz verme, yani kamuya yönelik olarak eğitim yapma işlevine yalnızca bu işle görevlendirilmiş kişiler, yani kiliselerinde piskopos ve papazlar ile manastırlarda başrahipler yetkilidir, çünkü ruhlara özen gösterilmesi görevi bunlara verilmiştir.*" Bu başat metinle, aslında yeniliklere fazla açık olmayan bir papa, genel evrimin karşısında, dinsel işlevle eğitim işlevi arasındaki gerekli ayrımı kabul etmekteydi. Kuşkusuz bu kanaat belirli bir tarihsel bağlamın, tamamen Hıristiyan bir toplum bağlamının kabulüyle ortaya atılmıştır. Fakat kilisenin en yüksek kişisi, en azından bu işlevi yerine getirenler düzeyinde olmak üzere, eğitimin laik karakterini kabul etmiştir. Bilindiği üzere, bu metin hak ettiği şekilde geliştirilmemiştir.

Fakat, ileride görüleceği üzere, ortaçağda çok sayıda hoca ve öğrenci laiktir. Fakat bu durum onların kilisenin dağıttığı maaşlardan pay almalarını engellememiş, böylece ortaçağ ve Eski Rejim kilisesinin büyük kusurlarından birinin daha da ağırlaşmasına katkıda bulunmuşlardır: Kilise gelirlerinin laiklere maaş olarak bağlanması. Ayrıca, tek bir hoca için okul merkezi tarafından özel bir gelir bağlanmasının yetersizliği kısa sürede ortaya çıktığından hocalar ve öğrenciler aynî ödeme almaya başlamışlar ve kilisenin diğer felaketini, papazların evsiz kalmasını ağırlaştırmışlardır.

Son olarak da Kilisenin konumu eğitim alanında, en başta da medeni hukuk ve tıp konularında kilisedışı çıkışlar arayanların karşılaştıkları güçlükleri artırmıştır. Bunlar çoğu zaman sahte konumlarda kalmaya mahkûm olmuşlardır, çünkü en başta hukuk eğitimi-

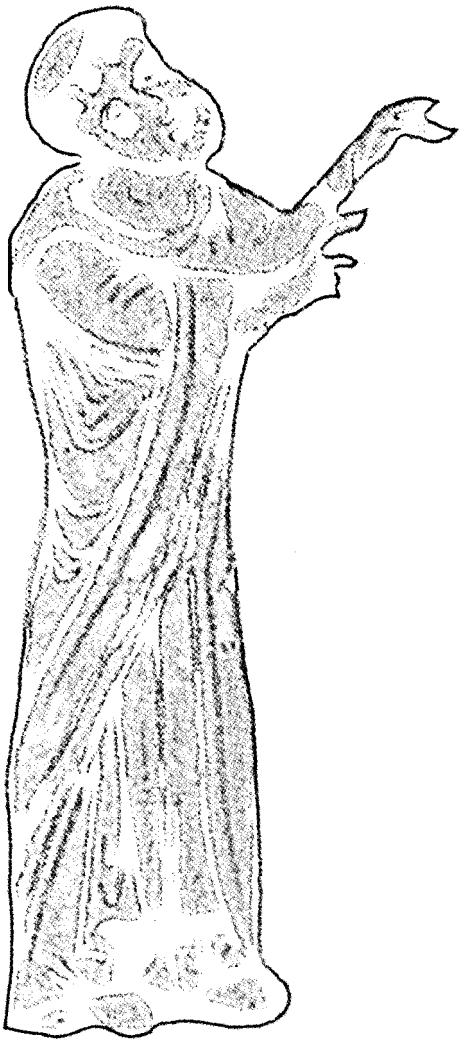
nin modası geçmediyse de önde gelen kilise mensuplarının saldırılarına hep maruz kalmıştır. Roger Bacon "*Medeni hukukta her şey laik karakterlidir. Bu kadar kaba bir sanata yönelmek kiliseden çıkmaktır*" diye ilân edecektir. Bunun üniversitelerde resmen söz konusu olması mümkün olmadığından; teknik, ekonomik ve toplumsal evrimin büyük bir gelişimin kapısını açtığı ve her tür doğrudan dinsel nitelikten yoksun olan birçok disiplin yüzyıllar boyunca felç olmuştur.

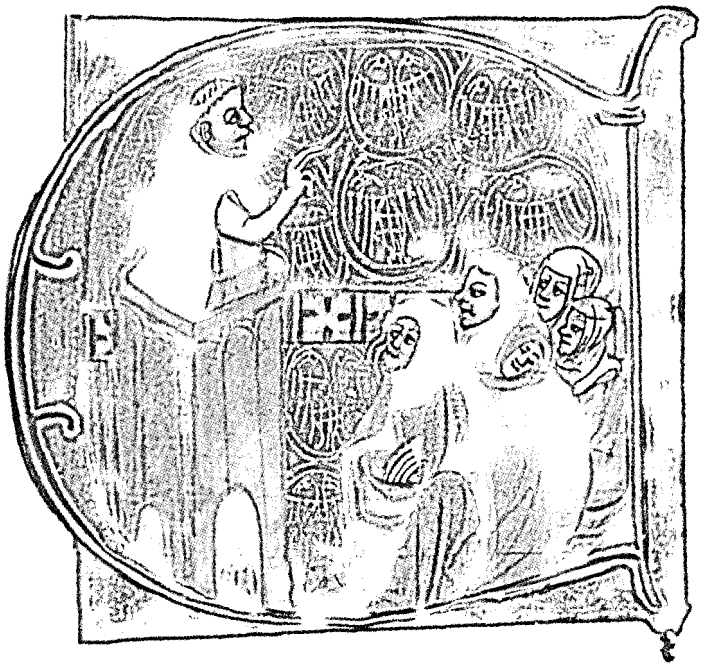
TARİKAT ÜYELERİ İLE LAİKLER ARASINDAKİ KAVGA

Üniversiteleri XIII. yüzyıl ve XIV. yüzyılın başında sarsan ağır bir bunalım, entelektüellerin konumunun belirsizliğini ve bunların çoğunun memnuniyetsizliğini açığa çıkartmıştır. Tarikat üyeleriyle laikler arasındaki kavga, yeni dilenci tarikatlara mensup hocaların üniversitelerde elde ettikleri yerlerin genişlemesine karşı laiklerin gösterdikleri şiddetli tepki söz konusudur.

Nitekim Dominikenler, daha başlangıçtan itibaren üniversitelere sızmanın çaresini aramışlardır. Bizzat kurucularının amacı –sapkınlığa karşı vaaz ve mücadele– onları sağlam bir entelektüel birikim edinmeye yöneltmekteydi. Fransiskenler ise, bilimi fakirliğe, yoksunluğa, zavallılarla dayanışmaya engel olarak gördüğü bilinen Aziz Francesco'nun tavrından, hiç değilse bazı noktalarda uzaklaştıkları ölçüde, erkenden üniversiteye katılmışlardır. Burada önce iyi kabul görmüşlerdir. Papa III. Honorius 1220'de Paris Üniversitesi'ni, Dominikenlere gösterdikleri iyi kabulden ötürü kutlamaktadır. Ama daha sonra şiddetli sürtüşmeler meydana gelmiştir. Paris Üniversitesi bunların en ağırlarına 1252-1290 yılları arasında ve özellikle de 1252-1259, 1265-1271 ve 1282-1290 yıllarında tanık olmuştur. Oxford da daha ileri tarihlerde, 1303-1320 ile 1350-1360 arasında bu çatışmalardan çekmiştir.

Bu kavgaların en keskin ve en tipik olanı, Paris'te 1252-1259 arasında meydana gelenidir. Bu kavga Guillaume de Saint-Amour





Dominiken öğretmen (Vincent de Beauvais'nin 3. kitabından bir minyatür.)

olayında zirvesine çıkmıştır. Bu karmaşık olay, aynı zamanda öğreticidir.

Çatışan tarafların sayısı beştir: Dilenci tarikatları ve bunların Parisli hocaları, üniversitenin laik hocalarının çoğunluğu, papalık, Fransa kralı, öğrenciler.

Kavganın en şiddetli zamanında, Guillaume de Saint-Amour adındaki bir laik hoca, *Les Périls des Temps Nouveaux* [Yeni Zamanların Tehlikeleri] başlıklı bir incelemenin içinde, papazlara yönelik çok şiddetli bir saldırı metni yayımlamıştır. Papa tarafından mahkûm edilen yazar, üniversitenin bir bölümünün onun lehinde direnmesine rağmen, görevinden uzaklaştırılmıştır.

Laik hocalar, 'Dilenciler'in nelerinden yakınmaktadırlar?

1252-1254 arasındaki ilk devrede bu yakınmalar hemen tamamen lonca işlerine ilişkindir. Laikler Dilencileri üniversite yasalarını ihlal etmekle suçlamaktadırlar. Bunlar, sanat ustalığı (*master*) unvanını almadan ilahiyatta rütbe sahibi olmakta ve bu alanda ders vermektedirler. Bunlar 1250'de ilahiyat fakültesinin dışında, Notre-Dame şansölyesinden *licentia* alma hakkını papadan kopartmışlardır; yasalar onlara (toplam dört kürsüden) birini vermesine rağmen, iki kürsüye sahip olduklarını iddia etmekte ve bu kürsüleri fiilen de işgal etmekteydiler ve özellikle üniversite grevdeyken ders vermeye devam ederek, üniversite dayanışmasını bozmuşlardı. Bu işi 1229-31'de yapmışlar, 1253'te papalık tarafından tanınmış ve yasalarda yer alan bir hakka ilişkin grev yapılmaktayken, bu tutumlarını tekrarlamışlardır. Laik hocalar, bunların zaten gerçek üniversite mensubu olmadıklarını eklemektedirler; bunlar üniversiteye karşı, gayrimeşru bir rekabet yürütmektedirler; öğrencilerin kanına girmekte ve onların çoğunu manastıra yöneltmektedirler; sadakalarla geçindiklerinden, öğrencilerden ders için para istememekte ve kendilerini de üniversite mensuplarının maddi düzlemdeki taleplerine bağlı hissetmemektedirler.

Laiklerin asıl yakınmaları bunlardır. Epey ileri giden bu şikâyetler anlamlıdır. Üniversite mensupları hem bir tarikata (tarzı ne kadar yeni olursa olsun) hem de bir loncaya (istediği kadar ruhbana ait ve özgün olsa da) üye olmanın birbiriyle uyuşmadığını hemen kavramışlardır.

Esas temel eğitimi –sanatlar fakültesinin verdiği eğitimi– almamış, maddi geçim sorunu olmayan, grev hakkının hiçbir şey ifade etmediği entelektüel gerçek entelektüel değildir. Bunlar bilim emekçileri değillerdir, çünkü verdikleri derslerle geçinmemektedirler.

Papa IV. Innocentius bu kanıtların hiç değilse bazılarına katılmıştır. Dilencilerin üniversite yasalarını ihlal etmelerine hassasiyet göstererek, 4 Temmuz 1254'te onların bu yasalara uymalarını hükme bağlamış ve 20 Kasım'da da *Etsi animarum* fermanıyla iki tarikatın ayrıcalıklarını kısıtlamıştır.

Fakat onun yerine geçen Papa IV. Alexandre, daha önce Fransiskenlerin koruyucu kardinali olduğundan 22 Aralık tarihli *Nec insolitum* ve 14 Nisan 1255 tarihli *Quasi lignum vitae* fermanlarıyla selefinin fermanını yürürlükten kaldırmış ve Dilencilerin üniversitelilere karşı tam bir zafer kazanmalarını sağlamıştır.

Mücadele yeniden başlamış, daha sertleşmiş ve korporatif alanın dışına çıkarak dogmatik düzleme taşınmıştır. Laik hocalar, başta Guillaume de Saint-Amour olmak üzere, Rutebeuf (bu vesileyle yazdığı şiirlerinde) ve Jean de Meung (*Gülün Romanı*'nda), tarikatların bizzat varlık temellerine ve ülkülerine saldırmışlardır.

Dilenciler ruhbanın işlevlerini –başta günah çıkartma ve cenaze töreni– gaspetmekle; zevk, zenginlik ve iktidar peşinde koşan ikiyüzlüler olmakla –*Gülün Romanı'ndaki Sahtekâr* ünlü bir Fransiskendir– ve son olarak da sapkın olmakla –İncilvari fakirlik ülküleri İsa'nın doktrinine aykırıdır ve kiliseyi yok etme tehdidi taşımaktadır– itham edilmişlerdir. Polemik kanıt: Fransiskenlerin bir bölümü arasında çok moda olan ve 1260 yılının başında kilisenin yerini, fakirliği kural olarak kabul eden yeni bir kiliseye terk edeceğini ilan eden Joachim de Flore'un meşhur kehanetlerini onların yanlışlığının kanıtları olarak görmektedirler. Fransisken tarikatından Gerardo de Borgo San Domino tarafından 1254'te yayımlanan *Ebedi İncil' e Giriş*'te Joachimci fikirlerin yer alması, laiklerin eline koz vermiştir.

Laikler kuşkusuz abartmaktaydılar. Yalnızca tarikatları gözden düşürmeyi hedefleyen iftiralar, manevralar onların davalarını lekeliyordu. Üniversiteye karşı olmadıklarından kuşku duyulamayacak olan Aziz Bonaventure ve bizzat Aquino'lu Aziz Tommaso, bunlara esastan cevap vermeyi bilmişlerdir.

Demek ki olayın güç yanları olmuştur. Kendilerine tamamen bağlı tarikatları memnun eden ve üniversitelilerin de iyice elini kolunu bağlayan tavırlar almaktan mutlu olan pek çok papa, laiklerin dirençlerini kırmışlardır. Fransa kralı Aziz Louis ise tamamen Fransisken yanlısı olduğundan, buna sesini çıkartmamıştır: Rutebeuf onu, Dilencilerin elinde oyuncak olmakla ve Üniversite haklarının öncelikle önemli olduğu krallığının çıkarlarını savunmamakla suç-

lamıştır. Öğrenciler tereddüde düşmüş gibidir; çoğu Dilencilerin verdikleri eğitimin avantajları, bundan da fazlası, onların parlak kişilikleri ve doktrinlerinin bazı yanlarının yeniliği konusunda duyarlı davranmışlardır: Bu paradoks olayı daha da karıştırmış ve o dönemin tarihçileri için anlaşılmaz hale getirmiştir.

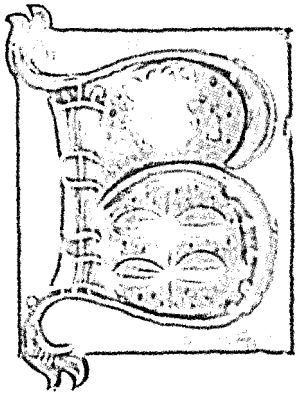
Yeni zihniyet, bu mücadelede iki taraf arasında bölünmüştür. Bir yandan Dilenciler, entelektüel hareketin temeli olan lonca görünümüne yabancıydılar, entelektüel emekçilerden oluşan yeni bir sınıfın umudunu, toplumsal ve ekonomik temellerinden tahrip ediyorlardı; ama kentlere yerleşmiş ve yeni sınıfların yakınında oldukları için, bunların entelektüel ve manevi ihtiyaçlarını daha iyi biliyorlardı. Skolastik onların bazı üyelerinden daha parlak temsilcilere sahip olmamıştır: Skolastiği zirvesine çıkartan Aquino'lu Aziz Tommaso bir Dominikendir. IV. Innocentius papalık döneminin sonundaki bir uzlaşma sayesinde, Dilencilerin mayasını üniversite loncasının içinde tutarak, bu loncanın kendi geleceğinin efendisi olmasını sağlayabilirdi. Ardılları bunu başaramamışlardır.

Fakat mücadele yeni biçimi altında, üniversite zihniyetinin manastır idealinde karşı çıktığı her şeyi, Dilenciler tarafından yeniden ele alınan, canlandırılan, ama sonuna da ulaştırılan her şeyi açığa çıkartmıştır.

Fakirlik sorunu, her iki tarafı da kendi içinde bölen merkezi problemdir. Fakirlik dünyanın reddi olan çilekeşliğin, insan ve doğa karşısındaki kötümserliğin sonucudur. Sadece bu yönüyle bile, üniversitelilerin çoğunluğundaki hümanist ve natüralist iyimserlikle karşı karşıya gelmektedir. Ama fakirlik Dominikenlerde ve Fransiskenlerde esas olarak, dilencilik gibi bir sonuca varmaktadır. Entelektüellerin bu konudaki muhalefeti mutlaktır. Onlara göre insan ancak emeği sayesinde geçinebilir. Bu noktada, dönemin bütün emekçilerinin tavrını ifade etmektedirler; bunların çoğunluğu, haklarında ne söylenmiş olursa olsun, yeni tarikatlara dilenciliklerinden dolayı düşmandı. Aziz Dominicus ve Aziz Francesco'nun çağrıları bu yüzden zaman aşımına uğramıştır. Emekçi insanlığın kurtulmaya çalıştığı sefalete çok benzeyen durumu ideal olarak kabul ettirmek çok güçtür. Jean de Meung şöyle der: "*Size, İsa ve çömez-*



VIII. Bonifacius.



lerinin yolculuklarında ekmeklerini dilendiklerinin hiçbir din kitabında yazılmadığı, en azından bizimkinde böyle olmadığı konusunda güvence verebilirim: Dilenmek istemiyorlardı (ama ilahiyatçılar eskiden Paris'te böyle olduğunu öğretiyorlardı)

....Sağlam insan ister din adamı olsun, ister Tanrı'ya hizmet etmek istesin, eğer yiyeceği yoksa elleriyle çalışarak hayatını kazanmak zorundadır... Aziz Paulus havarilere, ihtiyaçlarını temin etmek için çalışmalarını emretmekte ve şöyle diyerek onlara dilenciliği yasaklamaktaydı: Kendi ellerinizle çalışınız ve asla başkasına el açmayınız."

Bu düzleme taşınan kavga, genelde laik ruhban ile tarikat üyesi ruhban arasındaki bir mücadele halinde genişlemiştir. Üniversite sorunları bu mücadelede ancak ikincil bir yere sahiptir. Ancak bu olayda büyük kayıplara uğramış ve silahları her zaman yeterli olmasa bile kendi özgünlüklerinin tanımlanması için kavga vermiş olan Parisli hocalar, 1290 Paris Konsili'nde, papanın temsilcisi ve geleceğin Papa VIII. Bonifacius'u, Kardinal Benoit Gaetani'nin şu ağır sözlerini duymak zorunda kalmışlardır:

"Aptallıkları bu kentte ışıldayan tüm Parisli hocaları burada görmek isterdim. Çılgın bir gurur ve suçlu bir cüretkârlıkla, söz konusu ayrıcalığı yorumlama hakkını kendilerinde gördüler. Roma papalık meclisinin bu önemli ayrıcalığı düşünmeden mi verdiğini sanıyorlar? Roma papalık meclisinin ayaklarının tüyden değil de kurşundan olduğunu unutuyorlar mı? Bütün bu hocalar nezdimizde muazzam bilginler olma ününe sahip olduklarını sanıyorlar, tersine, biz onları doktrinlerinin zehrini hem kendilerine hem de bütün dünyaya bulaştıran aptallar aptalı olarak görüyoruz... Kutsal papalık makamının tanıdığı herhangi bir ayrıcalığın hocaların kanıt saydıkları şeylerle hiçe indirgenmesi kabul edilebilir gibi değildir.

Parisli hocalar, bütün biliminizi ve doktrininizi gülünç duruma düşürdünüz ve bunu yapmaya devam ediyorsunuz... Hıristiyan dünyası bize emanet edilmiş olduğundan, sizin okumuş rahip kaprisinizi tatmin edecek şeyleri değil de tüm evrene yararlı olacakları hesaba katmak zorundayız. Herhalde bizim nezdimizde büyük bir üne sahip olduğunuzu sanıyorsunuz, ama biz sizin şanınızı aptallık ve uçup gidici bir şey sayıyoruz... Bundan böyle bütün hocaların halkın önünde veya özel toplantılarda, din adamlarının ayrıcalıklarını tartışmalarını veya bu konuda fikir açıklamalarını, borçlu oldukları itaat gereği yasaklıyoruz, buna uymayanlar görev ve gelirlerinden mahrum kalacaklardır... Roma, ayrıcalığı kaldırmaktansa, Paris Üniversitesi'ni parçalamayı yeğleyecektir. Tanrı bizden bilim edinmemizi veya insanların gözünde parlamamızı değil de ruhları kurtarmamızı bekliyor. Ve madem ki papazların davranış ve doktrinleri birçok ruhu kurtarıyor, o halde onlara tanınan ayrıcalık hep sürecektir".[1]

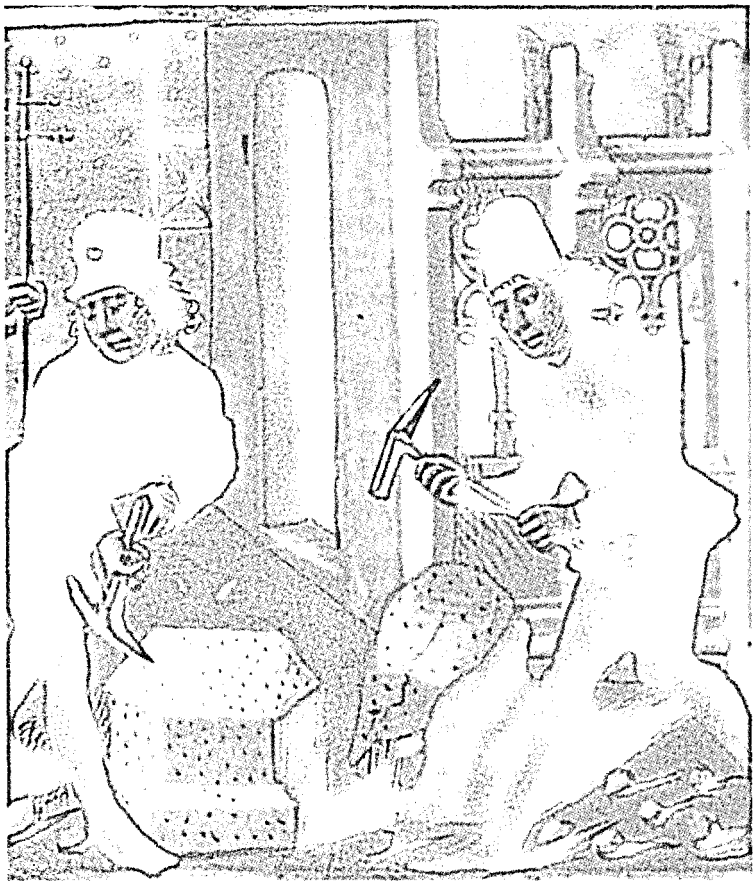
Üniversite üyeleri hiç ruh kurtarmamışlar mıdır? Öğretimleri bu hakaretleri hak etmiş midir? Geleceğin VIII. Bonifacius'u daha şimdiden kendine düşman edinmeyi bilmekteydi.

SKOLASTİĞİN ÇELİŞKİLERİ: ESKİLERİN TAKLİDİNİN TEHLİKELERİ

Skolastik zihniyetin çelişkileri de vahim ve büyük bunalımlara gebe olmuştur.

Bu zihniyet aklidir, ama antik düşüncenin üzerine kurulmuştur, bu yüzden de ondan kurtulması ve vadesi sona ermiş bir tarihsel bağlamın sorunlarını, güncel bir bağlama aktarması her zaman mümkün olmamıştır. Bizzat Aziz Tommaso bazen Aristoteles'in

1. Zikr. Monsenyör Glorieux, "Prélats français contre religieux mendiants- Autour de la bulle 'Ad fructus uberes' (1281-1290)", *Revue d'Histoire de l'Eglise de France*, 1925. Monsenyör Glorieux kendi hesabına üç safha görmektedir: Üniversite muhalefeti (1252-1259), doktrin muhalefeti (1265-1271), piskoposluk muhalefeti (1282-1290).



esiri olmuştur. Hıristiyanlığın açıklanmasının Aristoteles'te aranmasında, bu düşüncenin bizatihi Hıristiyanlıktan önceki doktrinlerin yardımıyla zamanın ihtiyaçlarına uyarlanmasında her şeye rağmen bazı çelişkiler bulunmaktaydı.

Örnekler çok sayıdadır, bunlardan üçünü ele alalım.

Daha önce göstermeyi denediğimiz üzere, üniversite mensupla-

rı için, kendilerini emekçi olarak kabul ettikleri andan itibaren çalışma sorunlarını tanımlamaktan daha önemli hiçbir şey yoktu. Fakat eskiler için çalışma esas olarak elle çalışmaydı, köle emeğiydi ve antik toplumları yaşatan şey, bu emeğin sömürülmesiydi; bunun sonucu olarak çalışma hor görülmekteydi. Aziz Tommaso, Aristoteles'in köle emeği teorisini yeniden ele almıştır ve öğrenci-şairlerin en fakiri olan Rutebeuf iftiharla şunu söylemektedir.

"*Ben elleriyle çalışan bir işçi değilim.*"*

Skolastik, el emeğine layık olduğu yeri vermeyi başaramamıştır –bu en büyük kusurudur, çünkü entelektüelin ayrıcalıklı emeğini soyutlayarak, üniversitelilik konumunun temellerini tahrip etmeye razı oluyor ve aynı zamanda entelektüeli, kutsal şantiyede dayanışma halinde olduğu diğer emekçilerden ayırıyordu.

Entelektüel cüret ve tutkulu merak mesleği olan entelektüellik yumuşak bir ölçü tutturmak zorundaysa da, Eskilerden bir vasatlık ahlâkını, Horatius'un "*aurea mediocritas*"ını çıkardığı Eski Yunanlıların *μηὸην χγχν*'ını alarak kazanacağı hiçbir şey yoktu. Ancak skolastik burjuvalaşmanın ve rahat düşkünlüğünün işareti olarak, bir "tam ortada olma" ahlâkını savunmuştur. *Gülün Romanı'nda,* "*Hiçbir iddiası olmayan kişi, eğer günü gününe geçinecek şeylere sahipse, kazancıyla yetinir ve hiçbir eksiğini düşünmez... Tam ortanın adı yeterliktir: Erdem bolluğu burada yatar*" denir. Ufukların kapanması, haklı tutkuların ölümü.

XIII. yüzyılın bu dinamik dünyasında, skolastiğin eserini tam uyuşum içinde inşa ettiği dünyada, işte, doğayı taklit eden ve insan emeğinin yarattıklarını tanımayan ve engelleyen antik sanat teorisinden kopmayı beceremektedir.

Gene Jean de Meung, "*Sanat bu kadar gerçek biçimler üretemez. Doğanın önünde diz çökmüş ve çok dikkatli bir konumda olarak ona yalvarır ve ondan tıpkı bir dilenci veya bir muhtaç gibi bilim ve güç alır, ama onu taklit etmeye meraklı olduğundan, doğanın ona gerçeği şekilleri içinde kabullenmeyi öğretmesini ister. Doğanın nasıl işlediğini gözler, çünkü o da böylesine bir eser yapmak ister ve onu bir maymun gibi taklit eder, fakat insanın zayıf dehası,*

* "Je ne suis ouvrier des mains".

ne kadar saf olsa da gene de canlı şeyler yaratamaz..." Heyhat işte, fotoğraf olmaya hazırlanan sanat!

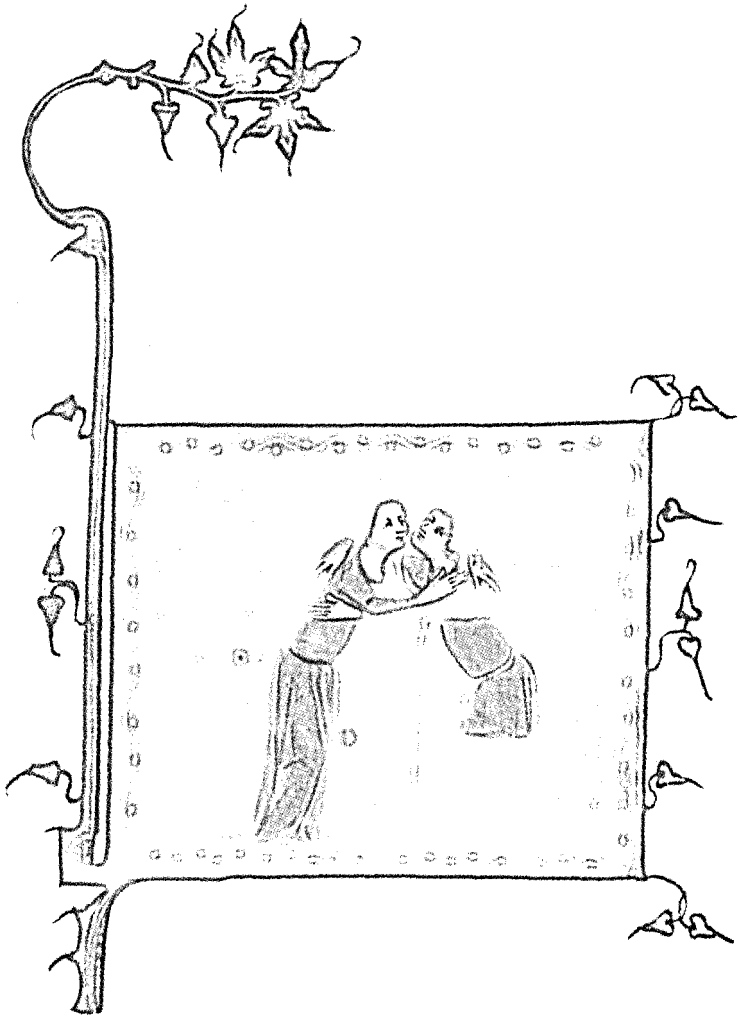
NATÜRALİZMİN BAŞTAN ÇIKARICI ÇAĞRILARI

Skolastik, Tanrı ile Doğa arasındaki bağları aramaktadır; fakat entelektüellerin doğalcılığı birçok yönde gelişebilmektedir. Üniversitede hep canlı kalmış olan Goliardcı gelenek, gürültülü patırtılı bir şekilde sürmektedir, ancak eskiye nazaran daha az saldırgan, fakat kendinden daha emindir. Jean de Meung'de, Doğa ve Genius, Alain de Lille'de olduğu gibi inlemekle yetinmezler. *Gülün Romanı*'nın ikinci bölümü doğanın bitmez tükenmez üretkenliğine bir övgü, onun yasalarına kayıtsız şartsız uyulmasına yönelik tutkulu bir davet, zincirlerinden boşalmış bir cinselliğe çağrıdır. Evlilik burada kaba bir şekilde ele alınmıştır. Onun dayattığı sınırlamalar, tıpkı oğlancılık gibi doğaya aykırı şeyler olarak vurgulanmışlardır.

"*Evlilik nefret edilecek bir bağdır... Doğa Marotte'u yalnızca Robichon için yaratacak kadar çılgın değildir; eğer yakından bakarsak Robichon'un da ne Mariette, ne Agnès, ne Pierrette için yaratıldığını görürüz; güzel oğlum, bundan hiç kuşku duyma, doğa bütün erkekleri bütün kadınlar ve bütün kadınları bütün erkekler için yaratmıştır.*"

Ve tamamen Rabelais'ye özgü olan ünlü ilham kanatlanışı: "*Baylar, Tanrı aşkına, güzel insanları taklit etmekten kaçınınız, doğayı inatla izleyiniz; doğanın eseri yönünde çalışmanız koşuluyla tüm günahlarınızı bağışlıyorum. Sincaptan daha hızlı ve kuştan daha hafif olunuz, hareket ediniz, sıçrayınız, atlayınız, ne soğuyun ne de uyuşun, tüm aletlerinizi çalıştırınız. Tanrı için toprak sürünüz, baronlar, toprak sürünüz ve soylarınızı adam ediniz. Rüzgâr biçmek için kolları sıvayınız veya öylesi hoşunuza giderse çırılçıplak dolaşınız, ama ne çok ısının ne de çok üşüyün; pulluklarınızın kollarına iki elinizle yapışın...*" Geri kalanı aşırı bir meydan okuma olmaktadır.

Bu taşkın canlılık, düşmana, Ölüm'e meydan okumaktadır. Fa-

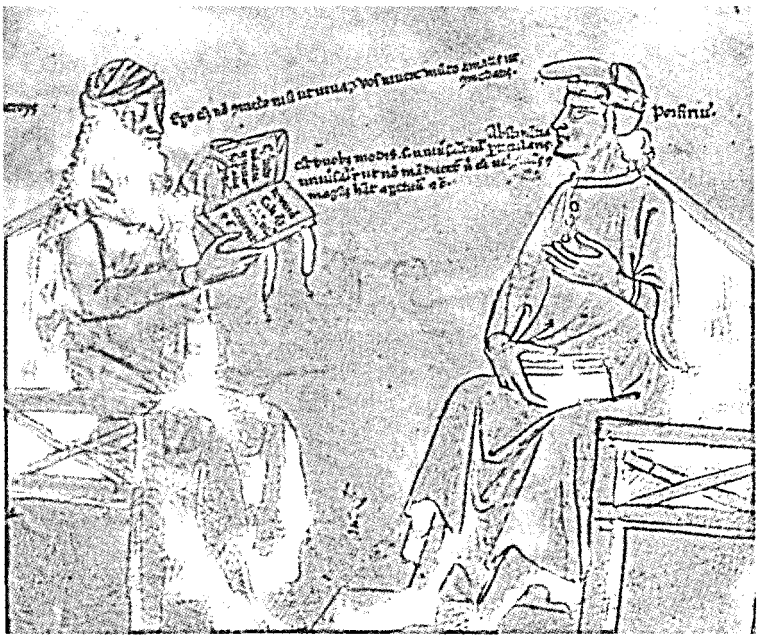


kat insan tıpkı Anka gibi hep yeniden doğmaktadır. Azrail'in takibinden kaçmanın çaresi her zaman bulunur. "*Eğer Ölüm Anka'yı yutarsa, Anka gene de kalır; bin kere yutsa da Anka kalacaktır. Bu Anka, doğanın bireylerde yeniden şekillendirdiği ortak biçimdir ve bu biçim eğer başkasına yaşama şansı vermezse tamamen kaybolurdu. Evrenin bütün varlıkları aynı ayrıcalığa sahiptirler: Bir tek örnek kaldığı sürece, cinsleri onda yaşayacak ve Ölüm ona asla ulaşamayacaktır...*" Doğa'nın Ölüm'e bu meydan okumasında, hep yeniden doğan insanlığın bu destanında, Diderot tarzındaki bu dirimselcilikte Hıristiyan zihniyeti nerededir, *Memento quia pulvis es et in pulverem reverteris*'e hangi yer verilmektedir?

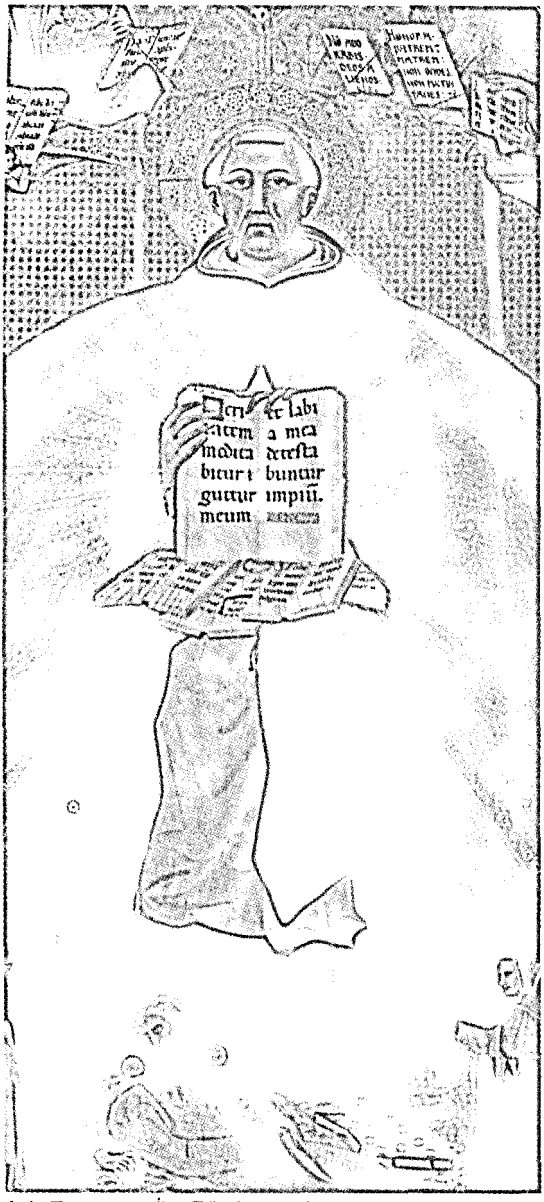
Natüralizm aynı zamanda Rousseau tarzında bir toplum teorisi halinde de gelişebilir. Jean de Meung altın çağ ve onu izleyen demir çağ tasvirinde, her toplumsal hiyerarşiyi, her toplumsal düzeni, mülkiyetin olmadığı ilkel eşitliğin mutluluğunu yerinden etmiş bir kötülük saymaktadır: "*Bundan sonra kulübeleri koruyan, kötüleri kovalayan, şikâyetçilere adalet sağlayan ve otoritesini tartışmaya kimsenin cüret edemeyeceği birini aramak gerekti; bundan sonra onu seçmek için toplandılar. Aralarından bulabildikleri en iri kemikli, en gürbüz ve en güçlü, uzun boylu köylüyü seçtiler ve onu hükümdar ve senyör yaptılar. Bu adam, eğer herkes kendi malından geçinmesi için gerekeni ona verirse adaleti koruyacağına ve kulübeleri savunacağına yemin etti, onlar da buna razı oldular. Görevini uzun zaman sürdürdü. Fakat birçok kurnazlıklar bilen hırsızlar onu tek başına gördüklerinde toplanıyorlar ve başkalarının mallarını çalmaya geldiklerinde onu tartaklıyorlardı. Bunun üzerine halkı yeniden toplayarak, hükümdara çavuşlar tutmak için herkese vergi salmak gerekti. Bunun üzerine kendi kendilerine ortak vergi saldılar, ona rant ve haraç ödediler ve ona geniş topraklar temlik ettiler. Kralların, toprak sahibi hükümdarların kökeni buradadır: Biz bunları, bize antikitenin olaylarını anlatan eskilerin yazdıklarından biliyoruz ve bu sebeple onlara ne denli minnet duysak azdır.*"

XIII. yüzyıl entelektüelleri başka bir dengeyi, imanla akıl arasındaki dengeyi korumayı başarabilecekler midir? Aristotelesçiliğin XIII. yüzyıldaki tüm macerası budur. Çünkü Aristoteles rasyonel zihniyetten çok daha başka bir şey simgelemekte ve skolastik akıl Stagyrialı'dan [Aristoteles] başka kaynaklardan besleniyorsa da, tartışma onun etrafında dönmektedir.

XIII. yüzyılın Aristoteles'i XII. yüzyılınkiyle aynı değildir. Öncelikle daha karmaşıktır. XII. yüzyılın esas olarak tanıdığı mantıkçı Aristoteles'e, yeni bir çevirmenler kuşağı sayesinde *Ethika niko-*



İbn Rüşd Porphyres'le sohbet ederken.



Aziz Tommaso, İbn Rüşd'ü ezerken.



Aziz Augustinus Aristoteles'i ezerken.

makheia'nın fizikçi, ahlâkçı Aristoteles'i ve metafizikçi Aristoteles de eklenmiştir. Sonra da yorumlanmıştır. Başta İbn Sina ve İbn Rüşd gibi büyük Arap filozoflarının yorumlarıyla donanmış olarak gelmektedir. Bunlar onu uç noktasına kadar götürmüşler, Hıristiyanlıktan mümkün olduğunca uzaklaştırmışlardır.

Batı'ya bir değil iki Aristoteles nüfuz etmektedir: Hakikisi ve İbn Rüşd'ünki. Aslında çok daha fazlası vardır, çünkü her yorumcu veya hemen her yorumcu kendi Aristoteles'ine sahiptir. Fakat bu hareket içinde iki eğilim görünmektedir: Aristoteles ile Kutsal Kitap'ı bağdaştırmak isteyen Büyük Albert ve Aquino'lu Tommaso gibi büyük Dominiken bilginlerin eğilimi ve çelişki gördüklerinde bunu kabul edip, hem Aristoteles'i hem de Kutsal Kitap'ı izlemek isteyen İbn Rüşdcülerin eğilimi. Bunlar bu amaçla çifte hakikat doktrinini icat etmişlerdi: "*Bunlardan biri vahye aittir... diğeri de sadece felsefe ve doğal akla ait olanıdır. Bir çatışma çıktığında demek ki biz sadece şunu diyeceğiz: İşte filozof olarak aklımın beni yönelttiği sonuçlar, ama madem ki Tanrı yalan söylemez, o halde bize ifşa ettiği hakikate katılıyorum ve ona imanla bağlanıyorum.*" Bu arada Büyük Albert şunu bildirmektedir: "*Eğer bir kimse Aristoteles'in bir tanrı olduğunu düşünüyorsa, onun yanılmadığına inanmak zorundadır. Ama eğer Aristoteles'in bir insan olduğuna ikna olmuşsa, onun da bizim gibi yanılabileceğine kuşku yoktur.*" Aziz Tommaso ise İbn Rüşd'ün "bir *Peripatetisyen* değil de *Peripatetisyen** felsefeyi bozan biri" olduğuna inanmaktadır. İbn Rüşdcülerin başı olan Siger de Brabant şöyle iddia etmektedir: "*Aristoteles'in bilimleri tamamına erdirdiğini söylüyorum, çünkü onu zamanımıza kadar, yani yaklaşık bin beş yüz yıldan beri izleyenlerin hiçbiri onun yazdıklarına bir şey katamadığı gibi, belli bir öneme sahip herhangi bir yanlışını da bulamamışlardır... Aristoteles tanrısal bir varlıktır.*"

İbn Rüşdcülüğe olduğu kadar, Albertusçu-Tommasocu Aristotelesçiliğe karşı da canlı bir muhalefet vardır. Bu muhalefeti, Aristoteles'in otoritesinin karşısına Platon'unkini çıkartan Augustinusçular yürütmektedirler. Fakat Aziz Augustinus skolastiğin büyük kay-

* Bkz. Kitabın sonunda "Küçük Sözlük".

naklarından biri olsa da Platonculuğa dayanan yeni Augustinusçuluk büyük skolastiklerin kararlı düşmanlığıyla karşılaşmaktadır. Onlara göre Akademia kurucusunun eğretilemeye (metafora) dayalı düşüncesi, gerçek felsefe için ağır bir tehlikedir. Büyük Albert: "*Aristoteles, Platon'un düşüncelerini çürüttüğü çoğu durumda, temeli değil de, biçimi çürütmektedir. Nitekim Platon'un kötü bir açıklama yöntemi vardır. Onda her şey mecazidir ve öğretisi eğretilemeye (metafora) dayalıdır ve bu öğretisi kelimelerin altına, bu kelimelerin işaret ettiklerinden başka şeyler koymaktadır, örneğin ruh bir çemberdir dediğinde böyle yapmaktadır.*" Tommasoculuk bu karışık düşünceye karşı çıkmaktadır ve Augustinusçular ile Platoncular bu yüzyıl boyunca –ve daha sonraki yüzyıllarda da– rasyonel yeniliklerle mücadele edecekler, tutucu konumları savunacaklardır. Bunların XIII. yüzyıldaki en büyük taktikleri Aristoteles'i İbn Rüşd'le, Aziz Tommaso'yu Aristoteles'le ve buradan hareketle İbn Rüşd'le karşı karşıya getirmektir. İbn Rüşdcülüğün arkasında, her zaman Tommasoculuk hedeflenecektir.

Yüzyıl aynı zamanda, her biri bir üniversite bunalımı yaratan Aristoteles karşıtı saldırılarla doludur.

Aristoteles'in *Fizik* ve *Metafizik*'inin Paris Üniversitesi'nde öğretilmesi 1210'da yasaklanmıştır. Bu yasak 1215 ve 1228'de papalık tarafından yenilenmiştir. Ancak, çok ortodoks Toulouse Üniversitesi, kurulduğu 1229 yılından itibaren, müşteri çekebilmek için Paris'te yasaklanan kitapların okutulacağını duyurmaktadır. Aslında yasaklara Paris'te de uyulmamıştır. Yasak kitaplar programda yer almaktadır. Hayranlık verici Tommasocu yapı, sorunu çözmüşe benzemektedir; İbn Rüşdcü bunalım her şeyi yeniden tartışmalı hale getirecektir. Sanatlar Fakültesi'nin, başlarında Siger de Brabant ile Dacia'lı Boetius bulunan bazı hocaları, filozofun İbn Rüşd aracılığıyla kavranmış en uç tezlerini öğretmektedirler –Aristoteles en mükemmel filozof haline gelmiştir. Çifte hakikatın dışında, dünyanın ebediliğini –bu tez yaratılışı inkâr etmektedir– öğretmekte, Tanrı'nın nesnelerin etkin nedeni olduğunu reddetmekte, sadece nihai nedeni olduğunu söylemekte ve geleceğin bilgisine önceden sahip olabileceğini reddetmektedirler. Nihayet bazı hocalar –Si-

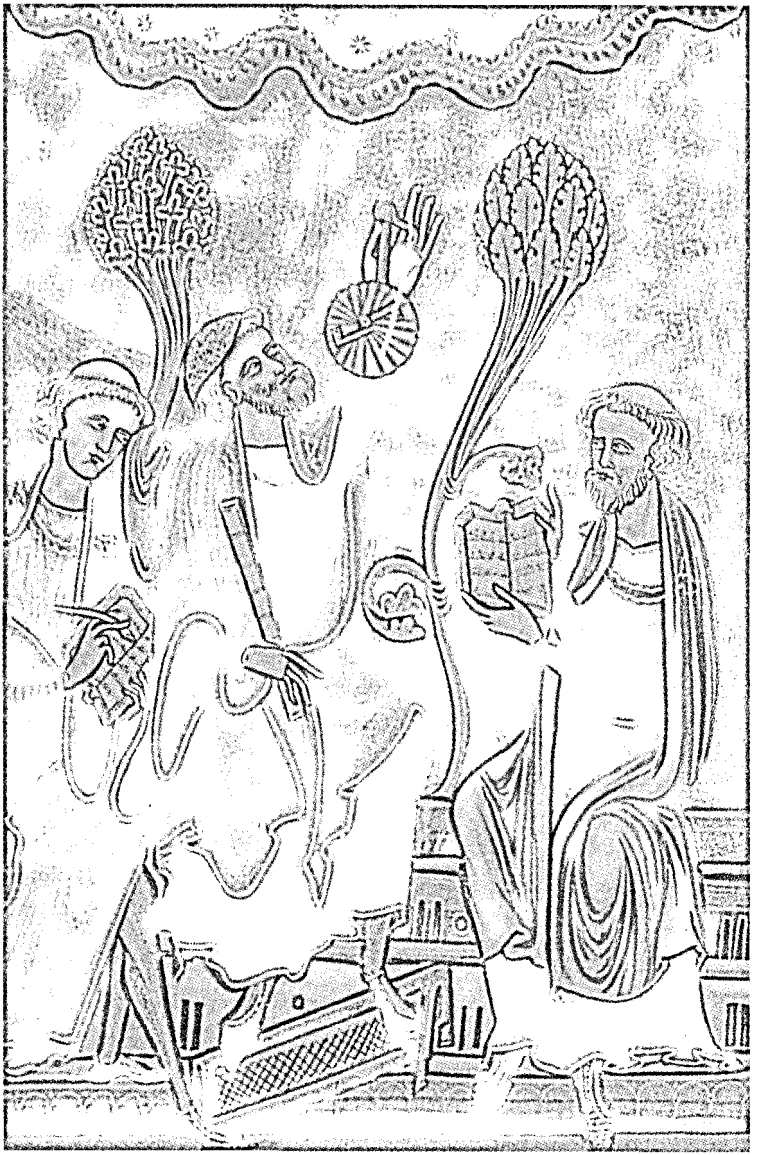


Bir doktora sınavı.

ger'nin de bunların arasında olup olmadığı kuşkuludur– bireysel ruhun varlığını reddederek, faal aklın birliğini iddia etmektedirler.

Paris piskoposu Etienne Tempier İbn Rüşdcüleri daha 1270'te mahkûm etmiş ve Aziz Tommaso da onlara kendi cephesinden şiddetle saldırarak, araya mesafe koymaya özen göstermiştir. Aziz Tommaso'nun 1274'te ölmesinden sonra, Aristotelesçiliğe karşı büyük bir saldırı başlatılmıştır. Bu saldırı 1277'de Paris piskoposu Etienne Tempier ve Canterbury başpiskoposu Robert Kilwardby tarafından ilan edilen çifte mahkûmiyetle sonuçlanmıştır.

Etienne Tempier, sapkın olarak mahkûm edilen 219 önermeden meydana gelen bir liste düzenlemiştir. Bu tam bir çorbadır. Tamamen İbn Rüşdcü tezlerin yanı sıra, yirmi kadar önerme az çok doğrudan doğruya Aquino'lu Tommaso'nun öğretisiyle ilişkilidir; öteki önermeler, Goliardların mirasçısı olan aşırı çevrelerce ileri sürü-



Okumuş rahip, astronom ve kutsal takvim hesapçısı.

len ve bazıları İbn Rüşdcülere de bulaşmış inanışları hedeflemektedir:

"18- Ölümden sonra meydana gelecek dirilme filozof tarafından kabul edilemez, çünkü bunu rasyonel olarak incelemek mümkün değildir.

152- İlahiyat masallar üzerine kurulmuştur.

155- Mezardan kaygılanmamak gerekir.

168- Cinsel bakımdan nefsine egemen olmak bizatihi bir erdem değildir.

169- Cinsel faaliyetin tamamen devre dışı olması erdemi ve cinsi bozar.

174- Tıpkı diğer dinler gibi, Hıristiyan dininin de kendi masalları ve hataları vardır.

175- O [Hıristiyan dini] bilime bir engeldir.

176- Mutluluk başka bir hayatta değil, bu hayatta bulunur."

Bu *Syllabus* [günah olarak gösterilen davranışlar listesi] çok şiddetli tepkilere yol açmıştır. Dominiken tarikatı bunu hiç kaale almamıştır. Romalı Gilles şöyle ilan etmektedir: "*Bundan kaygı duymamak gerekir, çünkü bu önermelerin tümü, bütün Parisli hocaların toplantıya çağrılmasından sonra değil, bazı dar kafalıların isteği üzerine yapılmıştır.*"

İlahiyat fakültesinin laik hocalarından biri olan Godefroy de Fontaines, listenin ayrıntılı ve acımasız bir eleştirisine girişmiştir. Saçma maddelerin; yasaklanmaları bilimsel gelişmeyi durduracak olan, üzerlerinde farklı kanılara sahip olunmasına izin verilen maddelerin iptalini istemiştir.

Bu mahkûmiyetlere hiç uyulmasa da, onlar, İbn Rüşdcü tarafı başsız bırakmışlardır. Siger de Brabant hayatını kuşkusuz sefalet içinde bitirmiştir. Sonu bilinmemektedir. İtalya'da hapsedildikten sonra, orada öldürüldüğü söylenmektedir. Bu esrarlı çehre, onu cennete, Aziz Tommaso'nun ve Aziz Bonaventure'nin yanına yerleştiren Dante sayesinde şana ulaşmıştır.

Bu Siger'nin ebedi ışığıdır
Fouarre Caddesi'ndeki öğretisinde,
*Hoşa gitmeyen hakikat kıyaslamaları getirmiştir.**

Bunun nedeni, iyi tanınmayan Siger'in kendinden de daha az tanınan, ama bir dönem Paris Üniversitesi'nin ruhu olmuş, çevreyi temsil etmesidir.

Nitekim, her ne söylenmiş olursa olsun, üniversitenin tuzu biberi olmuş ve çoğu zaman ona kendi damgasını vurmuş Sanatlar Fakültesinin çoğunluğunun görüşünü temsil etmektedir.

Temel eğitim bu fakültede verilmekte; en tutkulu tartışmalar, en cüretkâr meraklar, en verimli alışverişler buradaki kalabalıktan fışkırmaktadır. *Licentia*'ya (lisans) varamayacak, pahalı doktoraya ise daha azı ulaşabilecek fakir okumuş rahiplere burada rastlanmaktadır, ama kaygılı sorularıyla tartışmaları canlandıranlar da onlardır. Kent halkına, dış dünyaya burada daha yakın olunmakta, burada kiliseden yemek ve yatak sağlama veya kilise hiyerarşisinin hoşuna gitme kaygısı daha az yaşanmaktadır; burası, laik zihniyetin en canlı, insanın en özgür olduğu yerdir. Aristotelesçilik meyvelerini burada vermektedir. Aquino'lu Tommaso'nun ölümüne, telafisi olanaksız bir kayıp olarak, burada ağlanmaktadır. Duygulandırıcı bir mektup ile büyük bilginin kemiklerini Dominiken tarikatından isteyenler, Sanatlar Fakültesi mensuplarıdır. Ünlü ilahiyatçı onlardan biriydi.

En sağlam entelektüel ülkü, Sanatlar Fakültesi'nin İbn Rüşdcü ortamında yoğrulmuştur.

"*Filozofların* –entelektüeller böyle adlandırılmaktadırlar– *doğal olarak erdemli, iffetli ve ılımlı, adil, güçlü ve özgürlükçü, yumuşak ve yüce, muhteşem, yasalara saygılı, zevklerin çağrısından kopmuş...*" olduklarını iddia eden Dacia'lı Boetius'tur. Aynı entelektüeller onun zamanında "*kurnazlık, haset, cehalet ve aptallık*" nedeniyle takibata uğramışlardır.

---

* *Essa à la luce eterna di Sigieri/ Che, leggendo nel vico degli strami,/ Silloggizzo indiviosi veri.*

Gönlü yüce. İşte büyük kelime söylenmiştir. Peder Gautnier'nin hayranlık verici bir şekilde gösterdiği üzere[1] daha Abélard'da girişim erdemi, *umut tutkusu* olarak konulmuş gönül yüceliği bu entelektüellerde en yüksek ideal olarak ortaya çıkmaktadır. *O, insani ödevler için coşku, insan güçlerinde enerji, insani ödevlerin başarısını sağlayacak yegâne unsur olan insan gücünün hizmetinde olan insani tekniklere olan güvendir. O, dünyaya bağlı kalan ve Tanrı'yı artık manastır ruhaniliği gibi, dolaysız olarak değil de insan ve dünya içinde arayan insanlar için yapılmış, tipik olarak laik bir ruhaniliktir.*

AKIL VE DENEY ARASINDAKİ BAĞLAR

Gerçekleştirilmesi güç başka uzlaştırmalar: akıl ile deney arasındaki uzlaşma; teori ile pratik arasındaki uzlaşma.

Bu uzlaşmalardan (akıl ve deney arasındaki) birincisini gerçekleştirmeye çalışan İngiliz okulu olmuş; bunu, büyük bilim adamı, Oxford şansölyesi ve Lincoln piskoposu Robert Grosseteste ve daha sonra da Oxford'un Fransisken gruplarından biriyle yapmıştır. Roger Bacon da bu Fransisken grup içinde sivrilecektir. Bacon bu uzlaştırmanın programını *Opus Magnus*'ta tanımlamaktadır: "*Latinler dillere, matematiğe ve perspektife ilişkin olarak bilimin temellerini ortaya koyduklarından, ben şimdi deneysel bilimler tarafından sağlanmış olan temellerle meşgul olmak istiyorum, çünkü deney olmadan hiçbir şeyi yeterince bilmek mümkün olmaz... Eğer hiç ateş görmemiş biri, akıl yürütme yoluyla ateşin yaktığını kanıtlarsa, nesneleri bozar ve tahrip eder, dinleyicinin zihni bundan tatmin olmayacaktır ve akıl yürüterek öğretilen şeyi deneyle kanıtlamak için, ateşin üzerine elini veya yanıcı bir şeyi koymaktan kaçınmayacaktır. Fakat zihin yanma deneyini bir kez yaptıktan sonra, artık emin olur ve hakikat ışığı içinde yer alır. Demek ki akıl yürütme yetmez, deney de gerekir.*" Skolastik burada kendini inkâr etmeye

1. *Magnanimité. L'idéal de la grandeur dans la philosophie païenne et dans la théologie chrétienne,* 1951.

hazırlanmaktadır, denge bozulmaya hazırdır, ampirizm kendine yol açmaktadır.

TEORİ İLE PRATİK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Teori ile pratik arasındaki zorunlu birliği öne sürenler, hekimler ve onlarla birlikte cerrahlar, optikçilerdir. İbn Rüşd "*Yalnızca pratikle öğrenilen ve önceden teori öğreniminden geçmeden uygulanan cerrahi, tıpkı köylülerin ve cahil kimselerin cerrahisi gibi tamamen mekanik bir iştir, esas olarak teorik değildir ve gerçek anlamda ne bir bilim ne de bir sanattır,*" demektedir. Ama buna karşılık, *"Hekim, teorik incelemelerden sonra, inatla pratik alıştırmalara yönelmelidir. Dersler ve tartışmalar cerrahinin ve anatominin ancak küçük bir kısmını öğretirler. Nitekim, bu iki bilimde söylevlerle anlatılabilecek az şey bulunmaktadır,*" diye bildirir.

Fakat skolastik en önemli kötü eğilimlerinden biri olan soyutlamanın içine düşmeye hazır durumda değil midir?

Skolastiğin dili olan Latince, zamanın biliminin ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve tüm yenilikleri ifade etmeyi bildiğinden, yaşayan bir dil olmayı sürdürüyorsa da, büyük bir atılım içindeki yerel dillerin getirecekleri zenginleşmeden kendini mahrum etmekte ve entelektüelleri laik kitleden, onun sorunlarından ve psikolojisinden uzaklaştırmaktadır.

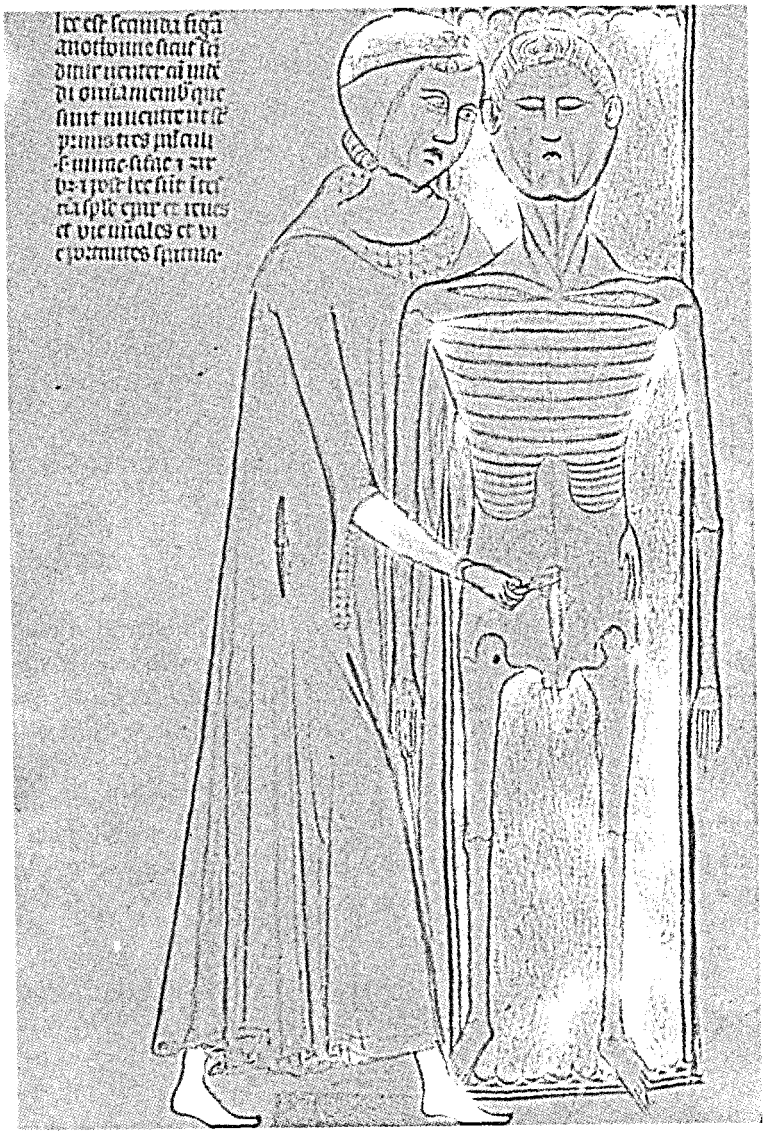
Soyut ve ezeli/ebedi gerçeklere bağlı olan skolastik, tarihle, olumsalla, hareket edenle ve evrilenle bağını kopartma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Aziz Tommaso "*Felsefenin amacı, insanların neler düşünmüş olduğunu değil, eşyanın gerçeğinin ne olduğunu bilmektir,*" dediğinde, aslında yalnızca filozofların düşüncelerinin tarihinden ibaret kalan bir felsefeyi reddetmekteydi, ama böyle yaparak düşünceyi de bir boyutundan yoksun bırakmıyor muydu?

Skolastik entelektüelleri bekleyen en büyük tehlikelerden biri, entelektüel bir teknokrasi oluşturmaktır. İşte üniversite hocaları, XIII. yüzyılın sonunda yüksek kilise mevkilerini ve yüksek laik görevleri ellerine geçirmektedirler. Piskopos, başdiyakoz, katedral

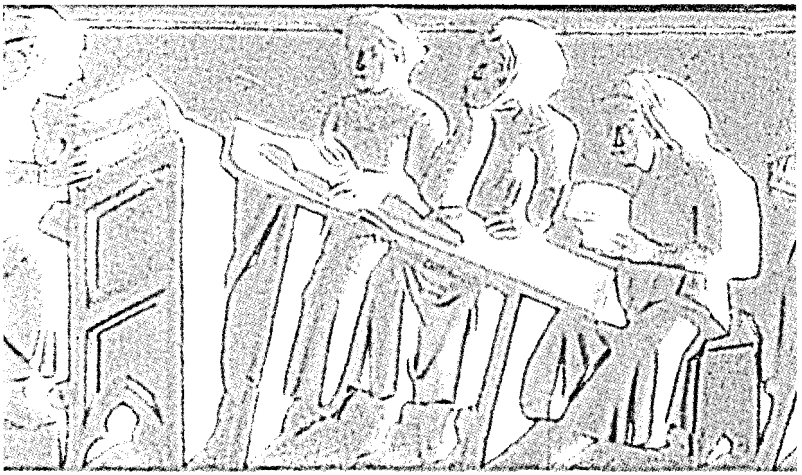
meclisi üyesi, danışman, bakan olmaktadırlar. Doktorlar, ilahiyatçılar ve hukukçular devridir bu. Bir üniversite masonluğu, Hıristiyanlığı yönetme düşünü kurmaktadır. Bu grup Jean de Meung'le, Dacia'lı Boetius'la birlikte "*Entelektüel; bir hükümdardan, bir kraldan daha üstündür,*" diye ilan etmektedir. Bilimin ortaklaşa bir çalışma olması gerektiğinin bilincinde olan ve çok büyük bir bilginler takımı kurmayı düşleyen Roger Bacon dünyevi önderlerin yanında yer alacak üniversite mensuplarının, dünyanın kaderine de hükmetmelerini arzulamaktadır. Papaya, bu yönetici zümrenin oluşturulması girişiminde bulunması için ricada bulunmaktadır. 1264'te görülen ve salgın hastalıklarla savaşın habercisi olan kuy-



Gözlük takan birinin ilk tasviri. (Besançon Müzesi)

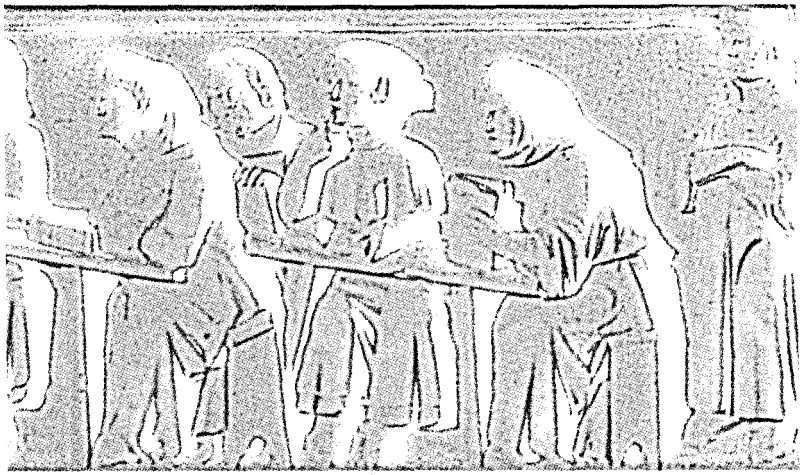


F11ÖN/Ortaçağda Entelektüeller

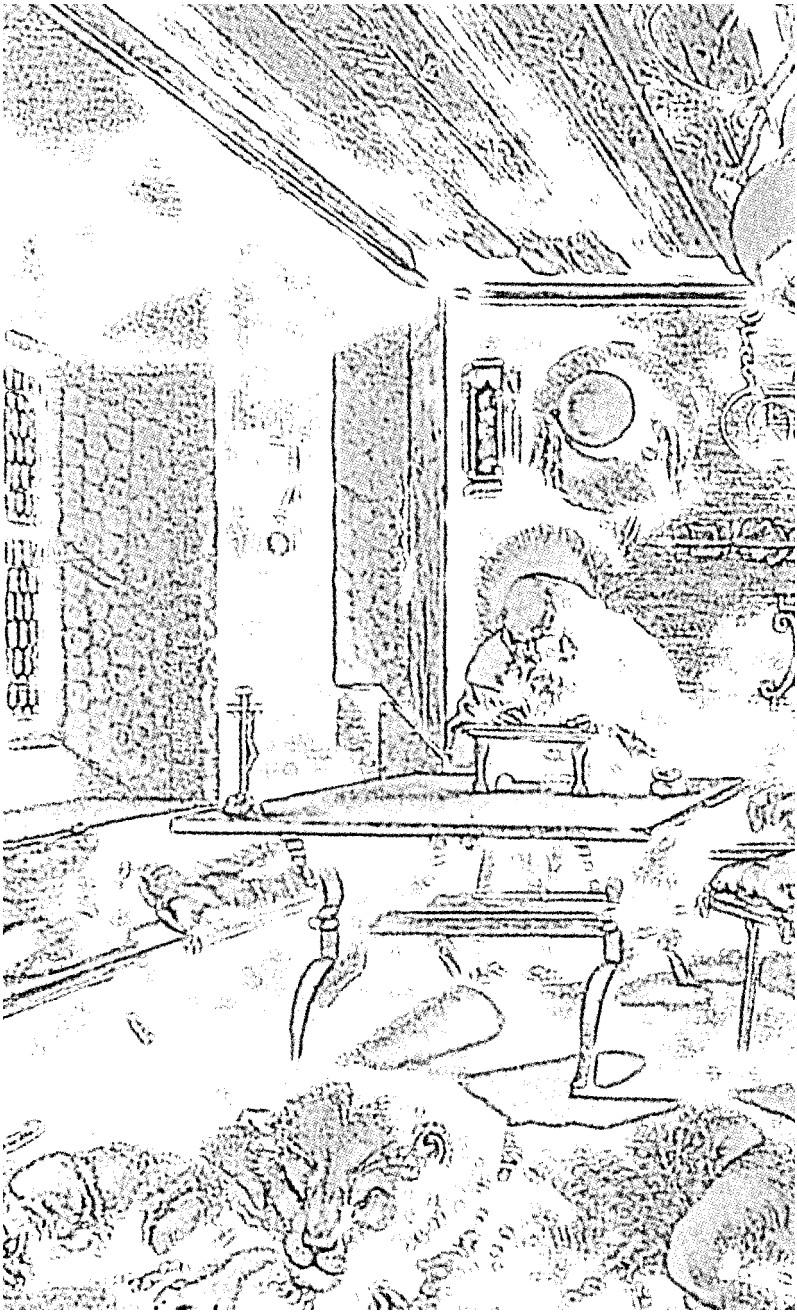


ruklu yıldıza ilişkin olarak, "*Eğer o sıralarda göğün niteliği bilginler tarafından bulunsaydı ve bu, yüksek kilise görevlilerine ve hükümdarlara aktarılsaydı, kilise için ne kadar yararlı olurdu... Bu kadar çok Hıristiyan ölmez ve bu kadar çok ruh cehenneme gitmezdi,*" diye haykırmaktadır.

Ürkütücü bir ütopyayı gizleyen sofuca bir itiraf. Entelektüele de "*sutor, ne supra...*" demek gerekir. Bilimin siyaset aracılığıyla amacına erdirildiği doğruysa da, bilim adamının sonunda siyasetçi olması pek iyi değildir.

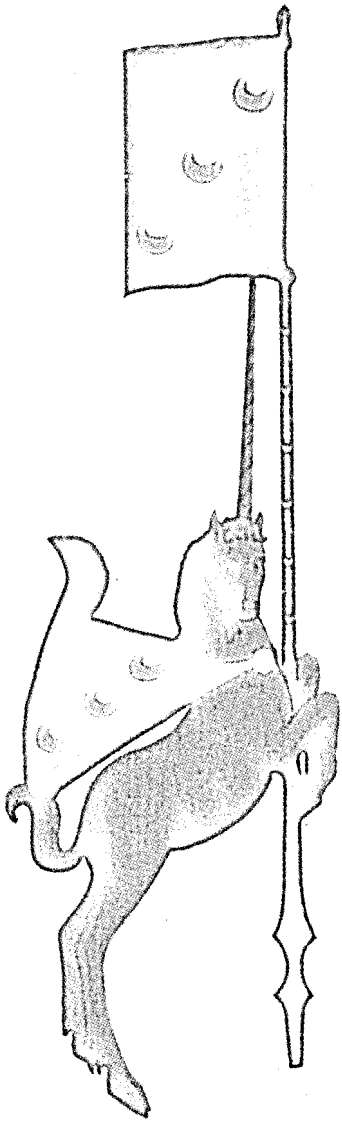


Dürer'in yaptığı Aziz Hieronymus tablosu. ➔



Üniversiteliden hümaniste

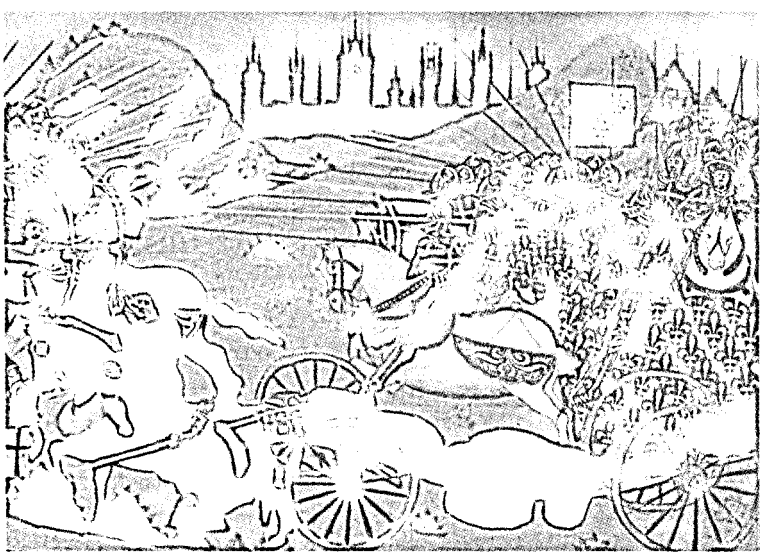




ORTAÇAĞIN GERİLEMESİ

Ortaçağın sonu bir deri değiştirme dönemidir. Nüfus artışının durması, sonra kıtlıklar ve salgınlarla ağırlaşan bir şekilde gerilemesi –1348 veba salgını afet düzeyindedir; Batı ekonomisinin değerli maden kaynaklarındaki bozulmanın önce bir gümüş, sonra da altın kıtlığı yaratması; bu değerli

maden kıtlığının savaşlar yüzünden iyice azması –Yüz Yıl Savaşları, İki Gül Savaşı, İberya Savaşları, İtalya Savaşları– Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapılarının dönüşümünü hızlandırmıştır. Kitlesel olarak parasal bir biçim alan feodal rantın evrimi, toplumsal koşulları altüst etmiştir. Bu evrimin kurbanlarıyla ondan kârlı çıkanlar arasındaki uçurum derinleşmektedir. Sınır hattı, kentteki sınıfların ortasından geçmektedir. Daha katı bir şekilde sömürülen zanaatkârlar bazı yerlerde (Flandre, Kuzey İtalya, büyük kentler) proleterleşmenin bazı biçimlerini gösterip, köylü kitlesinin koşullarına doğru gerilerlerken; hem gelişmekte olan bir önkapitalist faaliyetten, hem de edinmeyi bildiği topraklardan kaynak sağlayan kent burjuvazisinin üst tabakaları, eski egemen sınıflarla bütünleşmektedirler: Soyluluk, tarikat üyesi ruhban ve yüksek laik ruhban; bunlar, tehlikeli bir durumu kendi lehlerine çevirmeyi çoğunlukla başarmışlardır. Bu toparlanmada siyasal faktörler başat bir rol oynamaktadır. Siyasal iktidar ekonomik güçlerin yardımına koşmakta-



dır. Siyasal iktidar yüzyıllar boyunca Eski Rejim'i destekleyecektir. Hükümdar'ın [*Principo*] çağıdır bu. Ancak ona hizmet ederek, onun memuru veya sarayındaki görevli olarak zenginlik, iktidar ve prestij kazanılabilmektedir. Bunu anlayan eskinin güçlüleri tiranlıklarla ve monarşilerle ittifak kurmakta, türediler de hükümdarın lütfuyla onların arasına sızmaktadırlar.

Bu bağlam içinde, ortaçağ entelektüeli yok olacaktır. Kültür sahnesinin ön planını yeni bir kişilik işgal eder: Hümanist. Fakat bu kişi, selefini yok eden darbeyi ancak en son anda indirmiştir. Entelektüel katledilmemiş, kendini bu ölüme ve deri değiştirmeye hazırlamıştır. Üniversite mensuplarının büyük çoğunluğu XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca, inkâr hareketleriyle ortaçağ entelektüelinin yok oluşunu hazırlamıştır.

ÜNİVERSİTELİLERİN TALİHİNİN DEĞİŞİMİ

Üniversiteliler emek dünyasına mensup olmakla, ayrıcalıklı gruplarla bütünleşme arasındaki tercihlerini ortaçağın sonunda kesin olarak yapmışlardır. Artık Batı'da yüzyıllar boyunca entelektüel emekçi olmayacaktır. Veya daha doğrusu, bu adı yalnızca Komün okullarının karanlıkta kalan eğitimcileri hak edeceklerdir; bunlardan bazıları 1378'de Floransa'da meydana gelen Ciompi'ler Karışıklığı gibi devrimci hareketlerde bir rol oynayacaktır gerçi, ama entelektüel hareket içinde önemli bir yere sahip olamayacaklardır.

XIV. ve XV. yüzyılların üniversite mensupları kuşkusuz ücretli bir işten sağlayabilecekleri gelir kaynaklarını bir yana bırakmış değillerdir. Hatta bu güç zamanlarda bu küçük kazançlara dört elle sarılmışlardır. Öğrencilerden ders ücreti talep etmekte –kilise ücret alınmasına engel olamamıştır– ve bunu artan bir iştahla yapmaktadırlar. Öğrencilerin sınavlar sırasında hocalara vermeleri gereken armağanları belirleyen hükümleri güçlendirmektedirler. Kendi zararlarına olabilecek tüm üniversite harcamalarını kısıtlamaktadırlar. Öğrenimleri ve derece almaları bedava olan fakir öğrencilerin sayısı, yasalara konulan hükümlerle hızla düşürülmektedir. Pado-

va'da XV. yüzyılın başında, fakülte başına yalnızca bir fakir öğrenci kalmıştır: Kilise tarafından savunulan ilkeyi koruyan teorik bir önlemden ibarettir bu. Büyük tüccarın kârından fakirler için ayırdığı sadakanın eşdeğerlisidir.

Aynı anda, fakültelerin mayası olan mütevazı konumdaki öğrenci kaynağı da kurumaktadır. Artık bu konumdaki öğrencilerden yalnızca bir koruyucunun bakımına sığınanlar, üniversitede okuyabilecekler veya entelektüel tutkuları ikinci derecede kalan Villon gibi bohem bir hayata razı olanlar üniversiteye devam edeceklerdir.

Padova Üniversitesi'nin medeni hukuk doktorlarının ilginç bir kararı, hocalarla öğrenciler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bu değişmeyi aydınlatmaktadır. Yasalara 1400 yılında yapılan bir eklemeyle, hocalar hesabına alınan üniversite harçlarına "eşel mobil" sistemi getirilirken, burslu öğrencilere ödenen miktarlar sabit kalmıştır. Bu üniversite politikası, Batı Avrupa'da kendini XIV. yüzyılın ikinci yarısında gösterecek olan bütüncül bir hadisenin içindeki yerini almaktadır. Fiyat artışları karşısında yönetici odaklar ve işverenler ücretleri dondurmaya çalışmakta, hayat pahalılığı ile buna bir eşel mobil sistemiyle uyum sağlayacak ücretler arasındaki bağlantıyı kabul etmemektedirler; bu arada rant, toprak vergisi ve kira geliri elde edenler, gelirlerini hayat pahalılığına uydurmayı çoğu zaman başarmaktadırlar. Bu uyum sağlama işlemi ya bu cins gelirlerin aynî olarak hesaplanması ya da ayar parası cinsinden hesaplanan ödentilerin reel paraya çevrilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Bu örnek, üniversite mensuplarının feodal veya senyörlük türünde ya da kapitalist türdeki gelirlerle geçinen toplumsal gruplara katıldıklarını göstermektedir.

Zaten üniversite hocaları kaynaklarının büyük bölümünü bu cins gelirlerden sağlamaktadırlar. Öncelikle kilise tarafından tahsis edilen maaşlar, bunun yanında taşınmaz mallara, evlere ve toprağa yapılan yatırımlar başlıca gelir kaynaklarıdır. Bologna Üniversitesi *cartilaris*'i* özellikle XIII. yüzyılın sonunda önemli üniversite servetlerinin oluşmasını izleme olanağı vermektedir. Hocalar zengin

* Gelir ve vakıf sicili. (ç.n.)



Francesco Accurse

mülk sahipleri haline gelmişlerdir; bu durum özellikle daha çok kazanan en ünlü hocalar için olduğu kadar, daha düşük oranda, çoğunluk için de geçerlidir. Diğer zenginlerin örneğini izleyerek, ayrıca bir spekülasyon faaliyetine de girişmekte; tefeci olmaktadırlar. Özellikle muhtaç öğrencilere, faiz karşılığı borç verdikleri ve bu

borcun güvencesi olarak kendileri için çifte bir değeri olan eşyaları, yani kitapları rehin aldıkları görülmektedir.

Francesco Accursio'nun Budrio ve Olmetola'da mülkleri, Riccardina'da o çağ için bir harika sayılan su dolabı da olan muhteşem bir villası vardır. Bologna'da erkek kardeşleriyle birlikte, bugünkü belediye sarayının sağ kanadını oluşturan, kuleli güzel bir eve sahiptir. Başka yüksek bilginlerle birlikte, amacı Bologna'da ve dış ülkelerde kitap satışı yapmak olan ticari bir şirkete ortak olmuştur. O kadar büyük ölçekte tefecilik yapmıştır ki Papa IV. Nicolaus'tan günahlarını bağışlamasını istemiş, o da her seferinde olduğu gibi bu talebi de kabul etmiştir.

Odofredolu Alberto için de aynı durum söz konusudur. Büyük Odofredo'nun oğlu olan bu adam *non paeciol, ma sovrano* (*küçük değil, krallara layık*) bir tefeci olmuştur ve aynı zamanda çok sayıda gayri menkulun yanı sıra, bir keten işletmesinde de pay sahibidir.

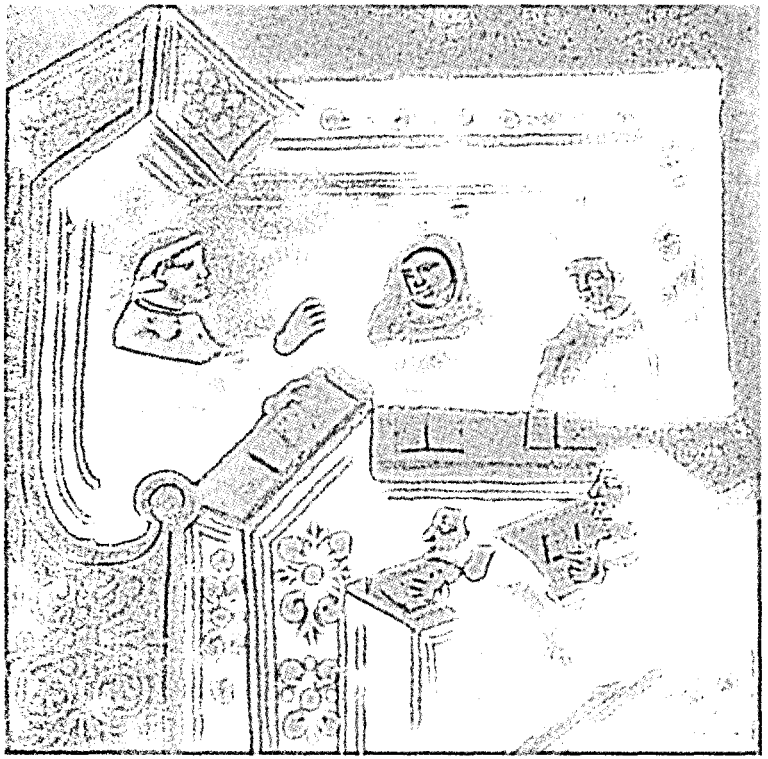
Üstat Giovanni d'Andrea kızı Novalla'yı 1326'da, hatırı sayılır bir miktar olan 600 altın *bolognini* drahoma vererek evlendirmiştir.

Fakat bu gelirler, paranın değerinin ortaçağın sonundaki devalüasyonlar ve bunalımlar yüzünden düşmesi ve feodal rantlar ile toprak kiralarının paraya çevrilmiş olması yüzünden azalmaya başlamıştır. Birçok üniversite mensubunun servetinin çöküntüye uğradığı, evlerin ve toprakların birbiri peşi sıra satıldıkları görülmektedir. Bunun sonucunda başka gelirlerin tahsili konusunda katılaştıkları saptanmaktadır: Öğrenci vizesi, sınav ücreti gibi. Gene bunun sonucunda, üniversite personelinin bir bölümünün ekonomik tabanı itibariyle yenilendiği görülmüştür. Son olarak da gene buna bağlı olan mali düzlemdeki nedenler üniversitelileri yeni zenginlik merkezlerine, hükümdar saraylarına, kilise mensubu veya laik koruyuculara yöneltmektedir.

Ancak personel yenilenmesi, üniversite hocalarının mesleği ırsi olarak devam ettirme eğilimleri tarafından kısmen engellenmiştir. Daha XIII. yüzyılda, ünlü hukukçu Francesco Accursio, Bologna'da boş kürsülere atama yapılırken, doktorların oğullarına öncelik tanınmasını istemişti. Fakat komün 1295, 1299 ve 1304'te buna engellemeler getirmiştir. Boşuna alınmış önlemlerdir bunlar. 1397'de hukukçular *collegium*'unun (lonca) yeni yasaları, yılda yalnızca Accursio bir Bologna yurttaşına doktora verilebileceğini hükme bağladığında, doktorların oğul, erkek kardeş ve erkek yeğenleri bunun dışında tutulmuşlardı. Bu bir kısıtlamanın tersine, onlara geniş bir yer açmak anlamına gelmekteydi. Padova'da 1394'te, bir doktorun erkek ardıllarından olan –soy zincirindekilerden biri doktor olmasa bile– her doktorun hukukçular *collegium*'una ücretsiz gireceği hükme bağlanmıştır. 1409'da bir doktor oğlunun sınavlara bedava girmesi karar altına alınmıştır. Böylece bir üniversite oligarşisinin oluşması, entelektüel düzeyin düşmesine büyük ölçüde katkıda bulunurken, aynı zamanda üniversite ortamına soyluluğun esas karakterlerinden biri olan ırsiliği getirmekte, bu çevreyi kastlaştırmaktaydı.

Üniversite mensupları bir cins aristokrasi haline gelebilmek için, Marc Bloch'un hayranlık verici bir şekilde gördüğü üzere, grupların ve bireylerin, soyluluğa dahil olabilmek için benimsedikleri alışılmış yollardan birine başvurmak, soylulara özgü bir yaşam tarzı sürdürmeye başlamışlardır.

Kıyafetlerini ve görevlerine ilişkin unvanları soyluluk simgeleri haline getirmişlerdir. Kürsünün üzerine çekilen ve giderek daha fazla senyörlük edası taşıyan tente, onları soyutlamakta, yüceltmekte, ihtişamlı kılmaktadır. Onlara *conventus publicus* veya *inceptio* günü verilen altın yüzük, serpuş veya bere, giderek görev alametlerinden çok prestij amblemleri haline gelmektedir. Uzun bir cüppe, kürk külah, çoğu zaman samurdan bir yakalık ve hepsinin üstüne, ortaçağda toplumsal mertebe ve güç simgesi olan uzun eldivenler giymektedirler. Yasalar öğrencilerin, sınav zamanında



doktorlara sunmaları gereken eldiven sayısını artırmaktadır. 1387 tarihli bir Bologna metni şu hükmü koymaktadır: "*Aday, doktorasından önce, istenilen zamanda, collegium doktorları için yeterli sayıda eldiveni kayyumun ellerine teslim etmeye zorunludur... Bu eldivenler eli kolun ortasına kadar örtecek uzunluk ve bollukta olacaklardır. Bunlar iyi güderiden yapılacak ve ellerin içine rahat ve huzurla sokulabileceği kadar geniş olacaklardır. İyi güderi denince, düzinesi en azından 23 sol'e satın alınanlarını anlamak gerekmektedir.*"

Doktora törenlerinin ardından, soyluların yaptıklarına benzeyen, balolar, tiyatro gösterileri, turnuvalar türünden coşkulu eğlenceler giderek daha çok düzenlenmektedir.

Üniversite mensuplarının evleri lüksleşmekte ve Accursio gibi en zenginlerine ait olanları da teorik olarak sadece soylulara has kulelerle çevrelenmektedir. Kabirleri ise gerçek anıtlar olmaktadır; bugün Bologna kiliselerini hâlâ süslemekte olan bazıları, bina dışında bile yer almaktadırlar.

Bologna Üniversitesi rektörlerine kısa bir süre sonra, yasa hükümleriyle soylu bir hayat sürdürme zorunluluğu getirilmiştir ve bunların arasında Burgonya dükleri ve Bade markileri ailelerinden gelenlere rastlanmaktadır. Silah taşıma ve beş kişilik bir muhafız grubunun eşliğinde dolaşma hakkına sahiptirler.

Daha az itibar gören Sanatlar Fakültesi mensupları ise askerlik yapmama ayrıcalığını elde etmişler ve öğrenciler de eğer yeteri kadar zenginlerse, askere kendi yerlerine başka birini gönderebilmektedirler.

Hoca (üstat, usta) unvanında da anlamlı bir değişme meydana gelmektedir. Başlangıçta, XII. yüzyılda *magister,* ustabaşı, atölye şefidir. Okul hocası, tıpkı diğer zanaatkârlar gibi bir ustadır. Unvanı şantiyedeki görevini belirtmektedir. Kısa bir süre sonra bir şan ve şeref unvanı haline gelmiştir. Adam du Petit-Pont, İngiliz kırlarının derinliklerinden Paris'e yazdığı mektupta, o kadar ihtimam gösterilen unvanıyla onu selamlamayı ihmal eden yeğenini terslemiştir bile. Bir XIII. yüzyıl metni şunu ilan etmektedir: "*Hocalar yararlı olmak için değil, Rabbi* –yani İncil metnine göre senyör– *olmak için ders verirler.*" *Magister* XIV. yüzyılda *dominus*'un, senyörün eşanlamlısı haline gelmektedir.

Bolognalı hocalar belgelerde *nobiles viri et pirmarii cives (soylu adamlar ve başlıca yurttaşlar*) olarak ve gündelik hayatta da *domini legum* (hukukçu efendiler) olarak adlandırılmaktadırlar. Öğrenciler en beğendikleri hocalarına "*dominus meus*", efendim, senyörüm demektedirler ve bu unvan vasallık bağlarını çağrıştırmaktadır.

Bir gramerci, Mino de Colle bile öğrencilerine şöyle demekte-

dir: "*Bu kadar arzulanan bilime sahip olmak diğer herhangi bir servetten daha önemlidir; bilime sahip olmak fakiri tozların içinden çıkartır, soylu olmayanı soylu kılar ve ona parlak bir ün sağlar ve soyluya da bir seçkinler grubuna dahil olarak, soylu olmayanı aşma olanağı verir.*"

İşte bilim yeniden mülk ve servet, güç aracı haline gelmiştir, artık çıkar gütmeden peşinde koşulan bir amaç değildir.

Huizinga'nın büyük bir kavrayışla kaydettiği üzere, gerileyen ortaçağ bir şövalyelik-bilim eşdeğerliliği kurmaya, doktor unvanına şövalyenin sahip olduğu hakların aynını vermeye yönelmiştir: "*Bilim, iman ve şövalyelik Philippe de Vitry'nin krallık armasındaki üç zambaktır" (1335)* ve Boucicaut mareşalinin menkıbenâmesinde şunlar okunabilmektedir: *"Tanrısal ve insani yasaların düzenini yayacak iki temel direk olarak, Tanrı'nın iradesiyle iki şey ihdas edilmiştir. Bu iki temel direk şövalyelik ve bilimdir, bunlar çok iyi uyuşurlar.*" Froissart 1391'de *silah ehli şövalyeler* ve *yasa ehli şövalyeler* ayrımını yapmaktadır. İmparator IV. Karl, Bartole'nin elini sıkmış ve ona Bohemya'da silah taşıma hakkı vermiştir. Bu evrimin sonunda, I. François 1533'te üniversite doktorlarına şövalye unvanını vermiştir.

Bu kadar yüce kişiler haline gelmiş insanların emekçilerle karıştırılma riskini artık kabul etmemeleri anlaşılır hale gelmiştir. Bunu kabullenmek, XI. Louis'nin aksi yönde tüm mücadelelerine karşın özellikle Fransa'da çok güçlü olan *dérogeance** ilkesi uyarınca, soyluluktan vazgeçmek anlamına gelecekti. Entelektüeller, el emeğini yeniden şiddetle hor gören kanaate katılmaktadırlar. Henri Hauser'nin çok güzel gördüğü üzere, bu kanaat hümanizma çağında, Yunan-Latin edebiyatı tarafından beslenen önyargılarla daha da ağırlaşacaktır. Artık, XII. ve XIII. yüzyıl kentlerinde ortaklaşa bir dinamizm içinde, serbest sanatları mekanik sanatlara yakınlaştıran atılımın uzağında kalınmaktadır. Böylece teori ile pratik, bilim ile teknik arasındaki ayrılık gerçekleşmekte, bu durum skolastikte tehdit edici bir hal almaktadır. Bu durum hekimlerde çok iyi görül-

* *Dérogeance:* Soylulukla bağdaşmayacak bir meslek icra edenin, soyluluk ayrıcalıklarını yitirmesi.



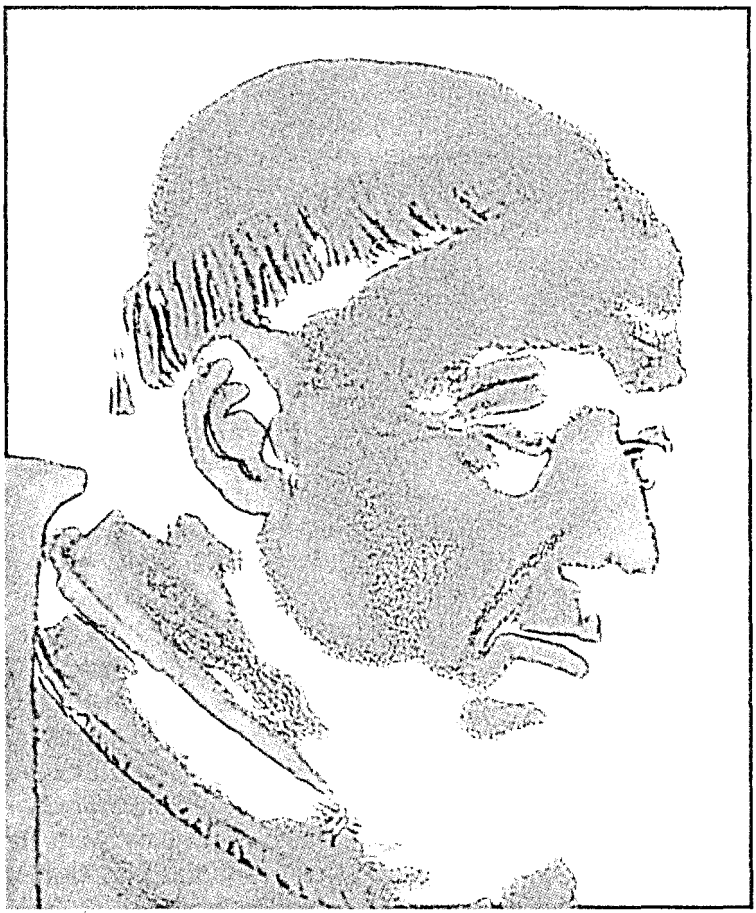
Aziz Cosma ve Aziz Damianus doktor kıyafetiyle.

mektedir. Okumuş-hekim, eczacı-baharatçı, cerrah birbirlerinden kopmuşlardır. İlki Yakışıklı Philippe'in 1311'de çıkardığı olmak üzere, XIV. yüzyılda Fransa'da bir fermanlar ve emirnameler dizisi cerrahların kaç çeşit olduğunu hükme bağlamaktadır. Artık *bachelier* veya diplomalı derecesine sahip olan ve bir cerrahi aristokrasisi oluşturan *cüppeli cerrahlar* –bunlara ilişkin olarak bilinen ilk yasa hükümleri 1379 tarihlidir– ile tıraş eden ve küçük cerrahi müdahalelerde bulunan, sülük ve bitki çayları satan, kan alan, yaraları ve şişlikleri tedavi eden, çıban deşen *berberler* birbirlerinden ayrılmaktadırlar. İki farklı meslek örgütü –din topluma göre biçimlenir– onları bir araya getirmektedir: Birinciler için Aziz Cosma ve Damianus'unki; ikinciler için de Aziz Sépulcre'ünki. Bilginler ile uygulayıcılar dünyalarının, bilim dünyası ile teknik dünyasının arasına çekilen bu duvarların bilimin ilerlemesi konusunda ne büyük bir engel oluşturduğu anlaşılmaktadır.

KOLEJLER VE ÜNİVERSİTELERİN ARİSTOKRATLAŞMASI

Üniversitelerin bu aristokratlaşması, gerçek açılarına oturtulmaları gereken kolejlerin gelişmeleri içinde de belirgin hale gelmiştir. Hayır kurumu olan kolejler başlangıçta çok küçük bir ayrıcalıklı azınlığı bünyelerinde barındırmış ve söylendiği gibi eğitim merkezleri de olmamışlardır. Bunlardan bazıları bazı eğitim konularını sahiplenmişler, örneğin 1257'de Robert de Sorbon tarafından kurulan kolej sonunda İlahiyat Fakültesiyle birleşerek adını Paris Üniversitesi'ne vermiş; Oxford ve Cambridge üniversiteleri bugün de büyük kısmıyla ayakta duran bir sisteme uygun olarak, eğitim sisteminin temeli haline gelen kolejlere dağılmışlar; ama yine de bu kurumlar genellikle geriye yönelik olarak kendilerine oynatılmak istenilen role sahip çıkamamışlardır. Bunlardan çoğu hızla ün kazanmıştır. Paris'teki Sorbonne'la birlikte Harcourt (1280) ve Navarre (1304) kolejleri; Bologna'da 1307'de Kardinal Albornoz tarafından kurulan İspanya koleji; Oxford'da Balliol (1261-1266), Merton

(1263-1270), University (1280'e doğru), Exester (1314-1316), Oriel (1324), Queen's (1341), New College (1379), Lincoln (1429), Yüz Yıl Savaşları'nda ölen İngilizlerin ruhları anısına 1438'de kurulan All Souls, Oxford'da Magdalen (1448); Cambridge'de Peterhouse (1284), King's Hall, Michaelhouse (1324), University (1326), Pembroke (1347), Gonville (1349), Trinity Hall (1350),



Nikolaus von Kues.

Corpus Christi (1352), Godshouse (1441-1442), King's College (1448), Quenn's College (1448), S. Catharine's (1475), Jesus (1497) kolejleri. Fakat, kendilerine ait binaları bulunmayan bazı eğitim dallarını doğal olarak bünyelerine çeken bu kuruluşlar, yine de haklarında oluşturulmuş geleneksel imgeden çok farklı bir görünüme sahip işletmelerdi. Bunlar bir senyörlüğün merkezi haline geliyor, önce civarda ev kiralıyor veya satın alıyor, sonra bu işi çevredeki kırsal alana ve köylere yayarak, onları ticari olarak işletiyorlardı. Mahalle üzerinde yargı yetkilerini kabul ettiriyor, civar sokaklardaki trafiği düzenliyor, binalarında –özellikle Paris'te– yargıç ailelerini, en başta da parlamentoda yer alanları barındırıyorlardı. Böylece Sorbonne mahallesi Paris'in "hukuki olarak kapalı" alanlarından biri haline gelmiştir. Kolejler eski manastırların tarzına geri dönmektedir. Bunlar, üniversitelerdeki aristokratlaşmayı billurlaştırmış, üniversitelerin dışa kapalı niteliğini güçlendirirken, üniversite üyelerinin ve eğitimin bir oligarşiyle –özellikle ruhban oligarşisi– el altından uzlaşmalarını da sağlamışlardı.

Böylece üniversitelerin kendileri, dünyevi hayata kök salmış güçler haline gelerek, ekonomik kaygıları lonca işlerinin yönetimini aşan mülk sahipleri, senyörlükler oluşturmaktaydılar. Loncanın alameti olmuş mühürler artık bu senyörlük yöneticisinin arması haline gelmekteydi.

SKOLASTİĞİN EVRİMİ

Bu toplumsal evrime, bizatihi skolastikte meydana gelen ve kendi temel şartlarını reddetme noktasına kadar ulaşan, paralel bir evrim denk düşmektedir. XIII. yüzyıl skolastiğinden uzaklaşılmasına yol açan bazı ana hatları XIV. ve XV. yüzyıllar felsefe ve ilahiyatının aşırı karmaşıklığından, çıkartmayı deneyelim: Kökenini Duns Scotus ve Ockham'ın oluşturduğu eleştirel ve kuşkucu akım; Oxfordlu Mertoncular ve Parisli doktorlarda (Autrecourt, Buridan, Oresme) ampirizme yönelen bilimsel deneycilik; ileride görüleceği üzere Padovalı Marsilio ve Jean de Jaudun'den hareketle özellikle siya-

sete varan ve Wyclif ile Jan Hus gibi büyük sapkınların da yanında yöresinde yer aldıkları İbn Rüşdcülük; son olarak da kısa bir süre sonra ortaçağın gerileme döneminin skolastiğini renklendirecek olan, üstat Eckhart'ın mistisizminin kaynaklarından beslenen ve XV. yüzyılda Pierre d'Ailly, Gerson ve Nikolaus von Kues'le avamlaşan anti-entelektüalizm.

AKIL İLE İMANIN BİRBİRLERİNDEN KOPMALARI

John Duns Scotus (1266-1308) ve Ockham'lı William (1300'lere doğru-1320'lere doğru) gibi büyük Fransisken bilginlerle birlikte ilahiyat, skolastiğin en büyük sorununa saldırmıştır: Akıl ile iman arasındaki denge. Gordon Leff'in[1] iyi gördüğü üzere, 1320'lerde Anselmeci *aklı arayan iman* geleneği terk edilmiştir; aynı sıralarda hem Augustinusçuların hem de Tommasocuların farklı yaklaşımlara rağmen ortak tutkularını oluşturan yaratılmışla tanrısal arasında bir birlik bulma çabaları da bir yana bırakılmıştır; öte yandan Augustinusçu iklim XIV. ve XV. yüzyıllarda daha geniş ölçekte görülürken, bunun tersine bu çağın düşünürleri Tommasocu zihniyete isyan etmektedirler.

İman konularından aklı dışlamaya ilk girişen Duns Scotus olmuştur. Tanrı o kadar özgürdür ki insan aklına sığmaz. Tanrısal özgürlük ilahiyatın merkezi haline gelince, artık aklın ulaşamayacağı bir konuma sahip olmuştur. Ockham'lı William bu eseri devam ettirmiş ve Scotçu doktrinin sonuçlarını insan-Tanrı ilişkisine uygulayarak, pratik bilgi ile teorik bilgi arasındaki kopuşu mutlak hale getirmiştir. Soyut bir bilgiyle, vahye dayalı bir bilgiyi birbirinden ayırmaktadır. Vahye dayalı bilginin karşıtı olarak, soyut bilgi "*var olan bir şeyin var olduğunu veya var olmayan bir şeyin var olmadığını bilmemize olanak vermez... Vahye dayalı bilgi, onun sayesinde bir şeyin olduğu zaman olduğunu, olmadığı zaman olmadığını bildiğimiz bilgidir.*" Paul Vignaux'nun gösterdiği gibi Ockhamcı mantık kuşkusuz, mutlaka kuşkuculuğa yol açmaz. Bilgi süreci, bi-

1. *Past and Present*, Nisan 1956.

linen nesnenin varlığını zorunlu olarak gerektirmemekteydi. Hakikate, birbirlerinden tamamen ayrı iki yöntem düzeniyle ulaşılmaktaydı: Kanıt, sadece deneyle sağlanacak şeye ilişkindi; geriye kalan her şey hiçbir kesinlik getirmeyen, en fazlasından olasılıklara ulaşabilen spekülasyonun işiydi. Fakat bu ilkelerin bizzat Ockham tarafından ilahiyata uygulanması, kuşkuculuğa ulaşıyordu. Tanrı yalnızca her şeye yeten mutlak gücü ile tanımlandığı için, *belirsizliğin eşanlamlısı haline gelmektedir, artık her şeyin ölçüsü değildir... Bunun sonucunda akıl artık inancı destekleyemez veya doğrulayamaz. İnancın tartışma alanını terk ederek, yerini olguya bırakmaktan veya duyumötesi alanda hüküm süren kuşkuya tabi olmaktan başka yapacak şeyi yoktur.*

K. Mischalsky Ockhamcıların, bu verilerden hareketle felsefe ve ilahiyatı eleştiriciliğe ve kuşkuculuğa doğru nasıl geliştirdiklerini göstermiştir. Üniversite öğretimi de bunun derin izlerini taşımaktadır. O zamana kadar ilahiyat eğitiminin temel taşı olan Pierre Lombard'ın *Hikmetler*'inin yorumu da artık giderek daha çok küçümsenmektedir. Ockham'dan sonra *sorular*'ın sayısı azalmakta ve bunlar giderek kadir-i mutlaklık ve hür irade üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doğanın ve tanrısal inayetin bütün dengesi de aynı anda bozulmuştur. İnsan Tanrı'nın kendisinden beklediği her şeyi, tanrısal inayetin dışında da yapabilir. Tüm dogmatik eğitimin içeriği boş şeylerdir. Değerler bütünü altüst olmuştur. İyilik ve kötülük artık birbirlerini zorunlu olarak dışlamamaktadır. İnsani güçler artık ancak deneyle karşılaştırılarak, doğal terimlerle tartışılabilir.

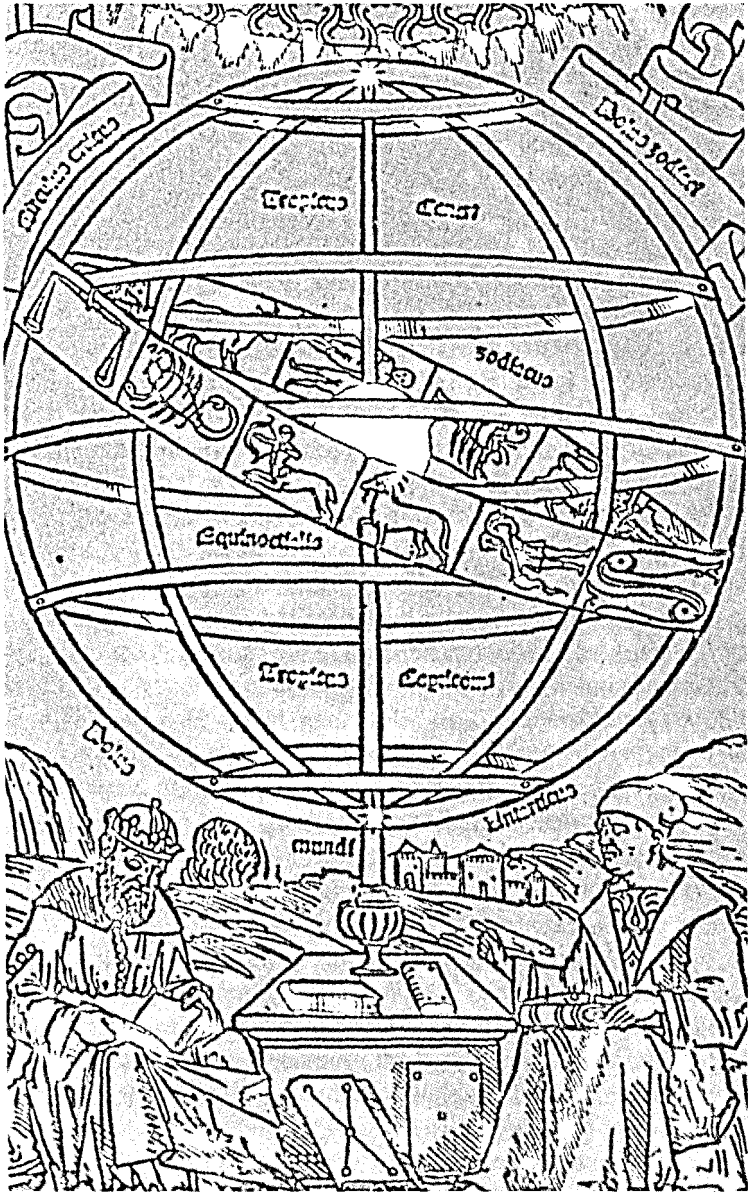
Ockhamcılığın hasımları –Oxfordlu Thomas Bradwardine gibi– aynı düzeye yerleşmeyi kabul etmekte, ortaya aynı sorunları koymaktadırlar. Onların dogmanın otoritesini her hakikatin ve her bilginin merkezi haline getiren otoritecilikleri, aklın bir o kadar kökten reddine varmaktadır. Gordon Leff'in derinlemesine gördüğü üzere, kuşkucu ilahiyatı tahrip eden bu çaba olmasaydı "*ne Rönesans ne de Reform olurdu.*" Artık biçimi bozulmuş, yozlaşmış bir volontarizmin güç isteğini meşrulaştırması, hükümdarın tiranlığını haklı çıkartması için yol açılmıştır. Son utanma duyguları süpürülüp atılacaktır; örneğin hocası Ockham'ı savunurken her şeye rağ-

men entelektüellik mesleğine ihanet etmediğini de iddia eden Gabriel Biel'inki gibi: "*Bir ilahiyatçının imana ilişkin biraz zekâ gösterip birkaç neden ileri sürememesi utanç vericidir.*" Pierre d'Ailly de aynı taraftaydı ve saf bir üslup içinde şöyle belirtmekteydi: "*İmanımız hakiki ve selamete ulaştırıcı olduğundan, onu olası kanıtlarla savunmamak veya desteklememek uygun düşmez.*"

DENEYSEL BİLİMİN SINIRLARI

Willam Heybetsbury ve Richard Swineshead –zaten bunlar da Grosseteste ve Roger Bacon'ın soyundandırlar– gibi Mertoncular ile Nicolas d'Autrecourt, Jean Buridan, Albert de Saxe, Nicole Oresme gibi Parislilerin mantıki ve bilimsel eserlerinin zeminini de bu eleştiricilik oluşturmaktadır. Bunlar deneyle yetinmektedirler: "*Bütün bunların kesin olduğunu sanmıyorum, ama ilahiyatçı beylerin bütün bunların nasıl olabildiğini bana açıklamalarını istiyorum.*"

Bu hocalar, modern çağın başındaki büyük bilginlerin öncüleri sayılmışlardır; Paris Üniversitesi rektörü olan ve daha sonraki kuşakların, Jeanne de Navarre'la rezalete varan sözümona aşkıyla ve ünlü eşeğiyle paradoksal bir şekilde tanıdıkları Jean Buridan, *modern dinamiğin temellerini hissetmiş* olarak, Galileo'nun *impeteo*'suna ve Descartes'ın *hareket niceliğine* çok yakın bir yaklaşımla, bir cismin hareketinin tanımını yapmıştır: "*Eğer gülle atan biri, hafif bir tahta parçasını ve ağır bir demir parçasını eşit hızla hareket ettirirse, aynı hacim ve aynı biçimde olan bu iki parçadan, demirden olanı daha uzağa gidecektir, çünkü ona verilen atılım daha yoğundur.*" Albert de Saxe, yerçekimi teorisiyle, *XVII. yüzyılın ortasına kadar statik alanındaki tüm gelişmeyi etkilemiş ve Leonardo da Vinci, Cardan ve Bernard Palissy'yi fosil incelemesine yöneltmiştir.* Cisimlerin düşüş yasasını, dünyanın günlük hareketini ve enlemler ile boylamların kullanımını açıkça fark eden Nicolas Oresme'e gelince, *Copernicus'un doğrudan öncelidir.* P. Duhem'e göre, onun ispatları, "*açıklığı ve kesinliği, Copernicus'un aynı ko-*



Ptolemaios'a göre yerküre.

nuda yazdıklarını çok aşan" kanıtlara dayanmaktadır. Tartışmalı ve tartışılmış bakış açılarıdır bunlar. Ancak, bu bilginler bu dikkat çekici önsezilere sahip oldularsa bile, uzun zaman verimsiz kalmışlardır. Verimli olabilme konusunda, ortaçağ biliminin darboğazlarına çarpmaktaydılar: Bilimlerin ilkelerini yaygın ve kolay bir şekilde uygulayabilecek ve açık formüller halinde ifade edebilecek bir bilimsel simgeciliğin bulunmaması; teorik buluşlardan yararlanma yeteneği bulunmayan tekniğin geriliği; "sanat mensupları"nın açık bilimsel kavramlara sahip olmalarını engelleyen ilahiyatın ceberrutluğu. XIV. yüzyıl bilginleri, A. Koyré, A.-L. Maier, A. Combes, M. Claset, G. Beaujouan'ın çalışmaları sayesinde sırlarını açık etmeye başlamışlardır. Fakat bunlar rasyonalizmin gözden düşürülmesine, yalnızca çıkmaz sokaklara dalmak üzere katkıda bulunmuşa benzemektedirler.

ANTİ-ENTELEKTÜALİZM

Bunların hepsi, artık zihinleri peşinden sürükleyen anti-entelektüalist akıma katılmışlardır. Üstat Eckhart'ın mistisizmi ortaçağ sonu düşünürlerinin çoğunu cezbetmektedir. Ortaçağın sonuncu büyük skolastik derlemesinin yazarı, Kardinal Nikolaus von Kues 1449'da Eckhart'ın savunusuna girişmiş, Aristotelesçiliğe saldırmış ve *Âlim Cehaletin Methiyesi*'ni yazmıştır. "*Bilgelerin bizi uyardıkları en büyük tehlike, sırrın kaşarlanmış bir alışkanlığın otoritesine köle gibi bağlanmış zihinlere aktarılmasından kaynaklananıdır, çünkü uzun süreli bir tabiyetin sonucu olarak, çoğu kimse âdetlerinden vazgeçmektense hayatından vazgeçmeyi tercih etmektedir; bunun deneyini Yahudilere, Müslümanlara ve diğer katılaşmış sapkınlara uygulanan baskılar vesilesiyle yapıyoruz. Bu kişiler, kanaatlerini zamanın içinde doğruluğu anlaşılmış bir yasa olarak ifade etmekte ve bunu hayatlarının bile üstüne koymaktadırlar. Ama bugün Aristotelesçi mezhep öne çıkmış durumdadır ve zıtların birliğini sapkınlık saymaktadır. Oysa bu ilkeyi kabul etmeden mistik ilahiyata yükselmek olanaksızdır. Bu mezhebin içinden bes-*

lenenlere göre, bu yol tamamen yavan ve kendi söylemlerine ters gözükmektedir. İşte bu nedenle onu uzağa atmaktadırlar ve Aristoteles'i bir yana bırakarak, gerçek bir dinsel dönüşümden geçerek zirvelere doğru ilerlemeleri tam bir mucize olacaktır...." Ve Eckhart'ın savunmasına giriştikten sonra, sözlerini şöyle bitirmektedir: "*Bu, açıklamaları sana bunları okuman ve eğer gerekli görürsen başkalarına okutman için teslim ediyorum ki, senin iç sıcaklığınla bu harika tohum yeşersin ve tanrısal gerçekleri görmeye doğru yükselelim. Çünkü daha önce söylendiğini işittiğim üzere, senin ateşli özenin sayesinde tüm İtalya'da gayretli zihinlere aktarılan bu tohum çok verimli olacaktır. Alışılmış yöntemlerden vazgeçmek zor olsa da, bu spekülasyonun tüm filozofların akıl yürütme biçimlerine baskın çıkacağından hiç kuşku yoktur. Ve geliştiğin ölçüde, bu gelişmelerden beni de yararlandırmayı unutma. Çünkü ben gücümü yalnızca burada ilahi otlakta sevinçle yeniliyorum, bunu âlim cehaletten yararlanarak ve şu an için yalnızca uzak imgeler aracılığıyla algıladığım, ama her gün biraz daha yaklaşmak için çabaladığım bu hayattan yararlanmayı aralıksız düşünerek, Tanrı'nın izin verdiği ölçüde yapıyorum... Tanrı bizim, bu kadar arzulanan ve ebediyete kadar kutsanan bu hayata sonunda ulaşmamıza izin versin. Amin.*"[1]

Daha XIV. yüzyılın ortasında, Richard Fitzralph, felsefeden, İsa'ya yapılan bir duada ifade edilen inancı *(fidéiste)* bir ilahiyata geçişin örneğini bizzat vermiştir. İsa'ya şöyle seslenmektedir: "*Seni, beni yönlendirecek hakikat olan Seni görünceye kadar gevezelikleri Sana karşı yönelmiş filozofların, kurnaz Yahudilerin, kendini beğenmiş Yunanlıların, maddeci Müslümanların ve cahil Ermenilerin karmakarışık sözlerini duydum...*" Ve *Derleme*'sinde skolastik kanıtları bilinçli bir şekilde terk ederek, yalnızca Kitabı Mukaddes metnini kullanmaktadır.

Daha önce Nikolaus von Kues'te de gördüğümüz üzere, artık en büyük düşman Aristoteles'tir. Gene Fitzralph, "*Eskiden düşüncemi Aristoteles'in öğretilerine ve ancak gururları derin insanlara derin gözüken kanıtlamalara bağlamıştım...*" Paris Üniversitesi rektörlü-

1. M. de Gandillac çevirisi.



Hacı olarak temsil edilen Gerson.

ğü yapmış olan Pierre d'Ailly onun sözlerini tekrarlamaktadır: "*Aristoteles'in felsefe veya doktrininde, aşikâr bir şekilde kanıtlayıcı özellik taşıyan neden ya hiç yoktur ya da çok azdır... Aristoteles felsefesi veya doktrininin bilimden çok kanaat adını hak ettiği sonucuna varalım. Buna bağlı olarak, Aristoteles'in otoritesine tabi olmayı inatla sürdüren bu insanların çok kınanmaları gerekir.*"

Paris Üniversitesi'nin XIV. ve XV. yüzyılın dönemecindeki diğer ünlü rektörü Jean Gerson'un da düşüncesi böyleydi. *L'Imitation de Jésus-Christ* [İsa'nın Taklidi] yazısını ona atfetmek mümkündür. Burada şöyle denilmektedir: "*Birçok kimse bilim sahibi olmak için yoruluyor ve sıkıntıya giriyor ve Bilge diyor ki, bütün bunların boşuna olduğunu ve zihne acı verdiğini gördüm ben. Bu dünyanın şeylerini bilmek, bu dünyanın kendi de gelip geçtikten sonra neye yarayacaktır? Sonuncu günde sizden bildikleriniz değil, yaptıklarınız sorulacaktır ve koşar adım ilerlediğimiz Cehennem'de bilim olmayacaktır. Boşuna bir çabadan vazgeçiniz.*"

Böylece skolastik yerini kutsal cehalete geri dönüşe bırakmakta, rasyonel bilim, Gerson ve d'Ailly'nin sofuca vaaz ve yazılarının ifadesini oluşturdukları duygusal bir iman karşısında silinmektedir. Bu durumda üniversite mensupları bir cins hümanist maneviyatçılığa, bir Erasmus'u ne kadar cezbedeceğini bildiğimiz *devotio moderna* hümanizmasına yaklaşmaktadırlar.

ÜNİVERSİTELERİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ: YENİ ÜNİVERSİTE COĞRAFYASI

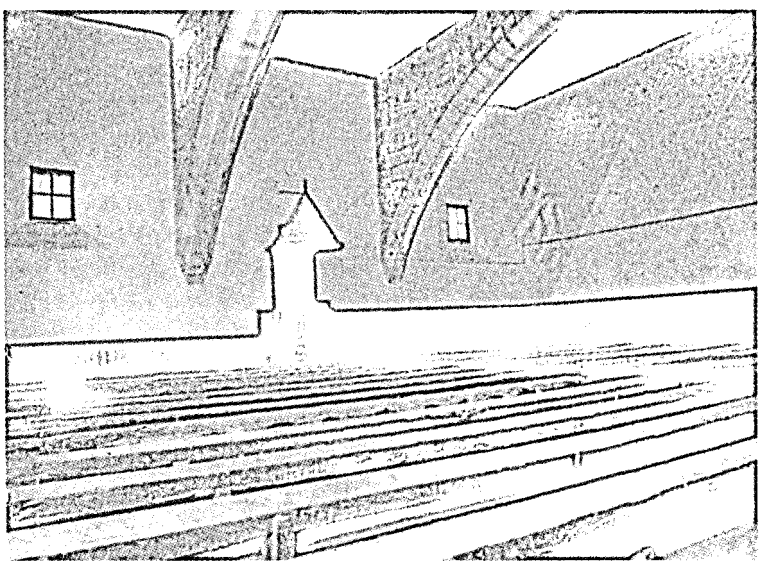
Üniversiteler bu iki yüzyıl içerisinde uluslararası niteliklerini de kaybetmişlerdir. Bunun başlıca nedeni, personel ve öğrencileri giderek daha büyük ölçekte ulusal veya hatta bölgesel tabandan devşirilen, çok sayıda yeni üniversitenin kurulmasıdır.

XIII. yüzyıldan itibaren İspanyol *reconquista*'sının ilerlemesi ve İberyalı hükümdarların otoritelerini sağlamlaştırmaları yarımadada, içlerinden bazıları eskiden beri var olan okulları geliştirseler de artık Bologna, Paris ve Oxford'dakilerin kendiliğinden oluşma

niteliğine sahip olmayan kuruluşların doğmasına neden olmuştur. Bunlar çoğu zaman, hükümdarlar ve papaların katkıda bulundukları gerçekten yeni kuruluşlardır.

Palencia'da bir üniversite kurma girişiminin başarısız olmasından sonra, Salamanca Üniversitesi IX. Alfonso ve Leon'un gayretleriyle 1220-1230 arasında doğmuştur. Kendi de ünlü bir bilgin olan X. Bilge Alfonso'nun ilan ettiği 1254 tarihli *ferman* ve Papa IV. Alexandre'ın 1255 tarihli teyit fermanıyla, nihai olarak ve sağlam bir şekilde yerleşik hale gelmiştir. Daha sonra birbiri ardına Lizbon ve Coimbre (1290), Lerida (1300), Perpignan (1350), Huesca (1354), Barcelona (1450), Zaragossa (1470), Palma de Majorca (1483), Siguenza (1489), Alcala (1499), Valencia (1500) üniversiteleri kurulmuştur.

Hareket XIV. yüzyıldan itibaren Orta, Doğu ve Kuzey Avrupa ülkelerine ulaşmıştır. Prag Üniversitesi 1347'de, öncelikle kendi Bohemya krallığını kayırmayı amaçlayan IV. Karl'ın talebi üzerine,



Salamanca İlahiyat Fakültesi. Fray Luis de Leon bu kürsüden ders vermiştir.

Papa VI. Clementius tarafından kurulmuştur. Bunu, IV. Rudolf ve V. Urbanus tarafından 1365'te kurulan, 1383'te III. Albert tarafından yeniden kurulan Viyana; 1379 tarihli VII. Clementius'un ve 1374 tarihli VI. Urbanus'unki gibi iki papanın fermanına sahip olmasına rağmen, ancak 1392'de açılabilen Erfurt; Heidelberg (1385), Kolonya (1388); 1409'da Prag'daki bunalımlar sonucu doğan Leipzig; Rostock (1419); 1454'te kurulan, ama gerçekte ancak 1473'ten itibaren var olan Trier; Greifswald (1456), Brisgau-üzeri-Friburg (1455-1456), Bâle (1459); Papa II. Pius'tan 1459'da ferman almasına rağmen ancak 1472'de örgütlenebilen Ingolstadt; Mainz (1476); Tübingen (1476-1477) üniversiteleri izlemiştir. Bu arada 1425'te kurulan Louvain Üniversitesi Burgonya'dan öğrenci çekecektir. Büyük Kazimir tarafından 1364'te kurulan Krakow Üniversitesi, 1397-1400'de Ladislas Jagellon tarafından, Papa IX. Bonifacius'un yardımıyla yeniden kurulmuştur. Peç Üniversitesi 1367'den itibaren dinsel hukuk öğretmiştir. 1389'da kurulan Buda-



Cambridge Üniversitesi'nin mührü.

peşte Üniversitesi 1410'da kısa bir süre için parlamış ve Presburg Üniversitesi 1465-1467'de kurulmuştur. İsveç kendi üniversitesine 1477'de Upsala'da, Danimarka 1478'de Kopenhag'da kavuşmuştur. Oxford ve Cambridge İngiliz ilim dünyasını tekellerine alırken, İskoçya kralları Saint-Andrews (1413), Glasgow (1450-1451) ve Aberdeen'de (1494) üç üniversite kurmuşlardır.

İtalya'da çoğunlukla hoca ve öğrencilerin Bologna veya başka yerlerden göç etmeleri sonucu Modena, Reggio d'Emilia, Vicenze, Arezzo, Verceil, Siena, Trevise, Napoli'de kısa ömürlü üniversiteler ortaya çıkmıştır; II. Friedrich tarafından papalığa karşı bir savaş makinesi olarak kurulan bu sonuncusu, yalnızca bu hükümdarın saltanat döneminde bazı parlak anlar yaşamıştır. Diğer üniversiteler ancak bunları devletlerinin esas parçalarından biri yapmak isteyen İtalyan prenslerinin desteğiyle önem kazanabilmişlerdir. Bunların başlıcası, 1222'de kurulan, 1404'ten itibaren Venedik Cumhuriyeti'nin üniversitesi haline gelen Padova'dır. IV. Innocentius 1244'te papalık sarayında bir üniversite kurmuş, sonraki papalar da XIV. ve XV. yüzyıllarda kilise devletindeki otoritelerini sağlamlaştırdıkları ölçüde bu üniversiteyi canlandırmaya girişmişlerdir. 1246'da bir üniversiteye sahip olan Siena, bunu 1357'de İmparator IV. Karl'ın fermanıyla yeniden kurmuş, sonra 1408'de Papa XII. Gregorius'tan sağlanan yeni ayrıcalıklarla bir kez daha kurmuştur. Kâğıt üzerinde 1248'de kurulan Piacenza Üniversitesi, 1398'de Gian-Galeas Visconti tarafından canlandırılmış, bunun ardından Milano devletinin entelektüel merkezi haline gelmiş ve bu rolünü 1412 yılında, kuruluşu 1361'e geri giden Pavia Üniversitesi'ne bırakmıştır. Floransa Üniversitesi 1349-1472 arasında ilk hümanist merkez olarak önemli bir rol oynamış, ama Muhteşem Lorenzo bu dönemde, devletin üniversite merkezi olarak 1343'ten beri var olan Pisa'yı Floransa'ya tercih etmiştir. Este ailesi, 1391'de Ferrara'da kurulmuş olan üniversiteyi 1430'da canlandırmıştır. Piemonte dükalığı 1405'te Torino'da bir üniversiteye sahip olmuş ve bu üniversitenin kaderinde büyük değişmeler yaşanmış, Aragon ve Sicilya kralı Muhteşem Alfonso, Papa IV. Eugenius'un yardımıyla 1444'te Catania'da bir üniversite kurmuştur.

Son olarak üniversitelerin bölgeselleşmelerine bir örnek de Fransa'dır. Daha XII. yüzyılda bile hatırı sayılır haldeki okul merkezlerinden doğan Paris, Montpellier ve Orléans üniversitelerinin, tarihi karanlık olan Angers Üniversitesi'nin yanı sıra Toulouse, bilindiği üzere, 1229'da Albililer (*Albigeois)* sapkın hareketine karşı mücadele etmek üzere kurulmuştur. Büyük ölçüde askeri olaylara bağlı olarak ortaya çıkan diğer kuruluşlar, ancak geçici ya da karanlık üniversiteler yaratmışlardır. 1303'te VIII. Bonifacius tarafından kurulan Avignon ancak papaların ikameti sırasında refaha kavuşmuştur. 1332'de kurulan Cahors Üniversitesi kısa ömürlü olmuş, veliaht II. Humbert tarafından kurulan Grenoble Üniversitesi 1339'dan sonra bitkisel hayata girmiş; imparatorluk üniversitesi olan Orange, yalnızca 1365-1375 arasında başarılı olabilmiştir. Provence dükü II. Louis 1409'dan itibaren Aix'e, Montpellier'deki millet terminolojisine göre, Burgonyalıları, Provence'lıları, Katalanları çekmiştir. Burgonya dükü İyi Philippe tarafından Papa V. Martin'in yardımıyla kurulan Dole Üniversitesi, 1481'de sahneden silinmiştir. Valencia, geleceğin XI. Louis'si olacak veliahtın sayesinde bir üniversiteye sahip olmuş, ama bu kurum yalnızca hukuk alanında olmak üzere, ancak 1452'den itibaren faaliyete geçebilmiştir. Bu veliaht kral olunca, doğduğu kent olan Bourges'da 1464'te bir üniversite kurmuş, Bretagne dükü de 1460'ta Nantes'ta bir başkasını açmış, bu sonuncusu Kral VIII. Charles tarafından 1498'de tanınmıştır.

Fransa'nın İngilizlerle VII. Charles arasında bölünmesi, başarılı olacak üç üniversitenin doğmasına neden olmuştur: İngiliz tarafında Caen (1432) ve Bordeaux (1441) ile Fransız tarafında Poitiers (1431). Tıp alanında uzmanlaştığı için Montpellier bir kenara bırakılacak olursa, Fransız topraklarının veya Fransa ekseninde yaşayan bölgelerin büyük entelektüel merkezi hâlâ Paris'tir.

Fakat üniversite sayısındaki bu artış, en büyüklerinin hocalar ve öğrenciler açısından uluslararası karakterini yok etmediyse bile, en azından zayıflatmaya ve her halükârda, o zamana dek üniversitede çok önemli olan –çünkü üniversitelerin yapı taşlarından biridir–

millet sistemini çökertmeye yetmiştir. Pearl Kibre üniversite milletlerinin XIV. ve XV. yüzyıllarda yok oluşlarını anlatmıştır.[1]

ÜNİVERSİTE MENSUPLARI VE SİYASET

Bu süreç, büyük üniversitelerin ortaçağın sonunda siyasal güçler olmalarına, devletlerarası mücadelelerde faal bir rol oynamalarına, bazen ön plana çıkmalarına, içlerinde bulunan ve artık ulusal bir duygudan esinlenen "milletler"i de kıskacına alan şiddetli bunalımlara sahne olmalarına ve son olarak da devletlerin yeni ulusal yapılarıyla bütünleşmelerine tanıklık eden bütünsel bir evrimin içinde yer almaktadır. Bu evrime Ockham ve Padovalı Marsilio'nun siyasal İbn Rüşdcülükleri, Prag Üniversitesi bunalımları ve Paris Üniversitesi'nin siyasal rolü çerçevesinde hızla değinelim.

Georges de Lagarde, "Ortaçağ sona ererken laik zihniyetin doğuşu"na ilişkin ünlü bir inceleme dizisinde, Ockhamlı William ve Padovalı Marsilio'nun siyasal tez ve faaliyetlerini, olaya iyi nüfuz eden bir bakışla çözümlemiştir. Bu iki adam, aralarındaki farklılıklara rağmen, XIV. yüzyılın ilk yarısında, İmparator Bavyeralı Ludwig'in yanında papalığa ve onun dünyevi iddialarına karşı ortaklaşa bir mücadele yürütmüşlerdir.

Bunların polemikçi ve siyasal kuramcı olarak yürüttükleri çalışmalardan, Padovalı Marsilio'nun başyapıtı olan *Defensor Pacis* çıkmıştır. İtalyan komünlerinin zihniyeti dışında, kitabın ilham aldığı gelenekleri fark etmek kolaydır. En başta, papalığın dünyevi egemenlik iştahına karşı ruhani ve dünyevi iktidarların ayrılığı ilkesini ve dünyevi iktidarın imparatora ait olduğunu savunan *Gibelinci* gelenek. Felsefi olarak, Aristoteles'i Tommasoculuktan tamamen farklı bir şekilde yorumlayan ve toplumsal felsefe alanında *siyaseti ahlâktan özgürleştirmeye* yöneldiği, bireysel iradeleri derin nesnel gerçeklerden üstün tuttuğu, *toplumsal düzeni* mekanik bir dengeye indirgediği, *doğanın* yerine *uzlaşımı* ikame ettiği ölçüde *natüralizm* kavramıyla tam tanımlanamayan bir ampirizme ulaşan

1. *The nations in the medieval universities*, 1948.



İsa, ruhani otoritenin ve dünyevi iktidarın alametlerini papa ve imparatora teslim ederken.

İbn Rüşdçü bir gelenek. Bunlara, daha XIII. yüzyıl ile XIV. yüzyılın dönemecinde, Yakışıklı Philippe'in çevresinde, doğmakta olan monarşinin savunulması için papalıkla acımasız bir mücadeleye girişmiş olan Dubois-Nogaret safındaki hukukçuların etkilerini eklemek gerekmektedir.

Sonuç, *eksiksiz, tam* devlettir, hukuk ile ahlâkın ayrılığı ilkesi



Dante (Yapan bilinmiyor).

üzerine kurulmuş olan devletin özerkliğinin doğrulanmasıdır. Toplumsal hayatın pozitivist kavranışı, kurulu düzenin tanrısal hukukuna götürmektedir. "*Eğer dünyevi otoriteye direnirseniz, bu otoriteyi ellerinde tutanlar ihanet içinde veya yozlaşmış olsalar bile ebedi lânete uğrarsınız...*" Kadir-i mutlak devlet, bütünlüğünü güçlü bir şekilde ilan etmiş olan toplumsal hayat üzerindeki bütün hakları talep

etmektedir, devlet yasama, yürütme ve yargı güçlerine sahiptir. Devlet evrenseldir: Belli bir toprak parçası üzerindeki hiçbir uyruk hükümdarın otoritesinin dışında kalamaz. Sonuçta, laik devlet kiliseyi ruhani alana hapsetmekle yetinmemekte, kendi için de bir ruhani görev, bu alanda da egemenlik istemektedir. Ruhani ile dünyevi arasında tüm gerçek ayrımları kesin olarak geçersiz kılmaktadır: "*Ruhani hükümleri, bunlar bizzat Tanrı'nın emirleri veya izinleri olduğundan, yaratmak veya durdurmak... kuşkusuz insan kanun koyucuya ait bir iş değildir, fakat laik veya ruhban, kilise görevlisi veya dünyevi bütün insanlar tarafından yapılan meşru veya gayrimeşru eylemleri veya onların yapmaktan kaçındıkları işleri bilmek insan kanun koyucuya ve yargıca aittir, ancak bunların sadece ruhani alanla sınırlı işler olmamaları koşuluyla...*" Sanki Luther konuşuyor: "*Tanrısal inayete ilişkin hayata ait olmayan her şey, Kilisenin hayatını maddileştiren her şey dünyaya ilişkindir ve devlete aittir. Ahlâki yasanın bu dünyadaki uygulamasına ilişkin her şey kilisenin dışına çıkar ve devlete düşer.*"

Bu patlayıcı doktrin yol almayı sürdürecek ve Machiavelli veya Luther, Hobbes veya Rousseau, Hegel veya Auguste Comte, Lenin veya Charles Maurras gibi birbirlerinden çok farklı kişilerin düşüncelerinde görülecektir.

Fakat Ockham'ı ve özellikle de Padovalı Marsilio'yu Gibelin geleneğinden ayıran nokta, bunların artık tüm insanlığı değilse bile, tüm Hıristiyan âlemini tek bir laik imparatorlukta birleştirmeyi düşünmüyor olmalarıdır.

Her şey –özellikle bu nokta– Padovalı Marsilio'yu Dante'nin karşısına koymaktadır. Dante'ye göre, imparator tam tersine temel birliği yeniden kuran kişi olmalıdır. Skolastik siyaset Aristoteles'in, bir Hıristiyan sitesi haline dönüştürülmüş olan *polis*'ini tüm insanlara yaygınlaştırmak istiyordu. Marsiliocu siyaset ise ulusların ve devletlerin çeşitliliğini kabul etmektedir. *Defensor Pacis*'de şöyle denir: "*İnsan kendi kendine, dünyanın tüm yüzeyine yayılmış bir sivil devlette yaşayan bütün insanların kendilerine tek bir yüce başkan mı vermeleri; yoksa bunun tersine, coğrafi, dilsel veya manevi sınırlarla birbirlerinden ayrılmış çeşitli ülkelerin her birinin özgün*

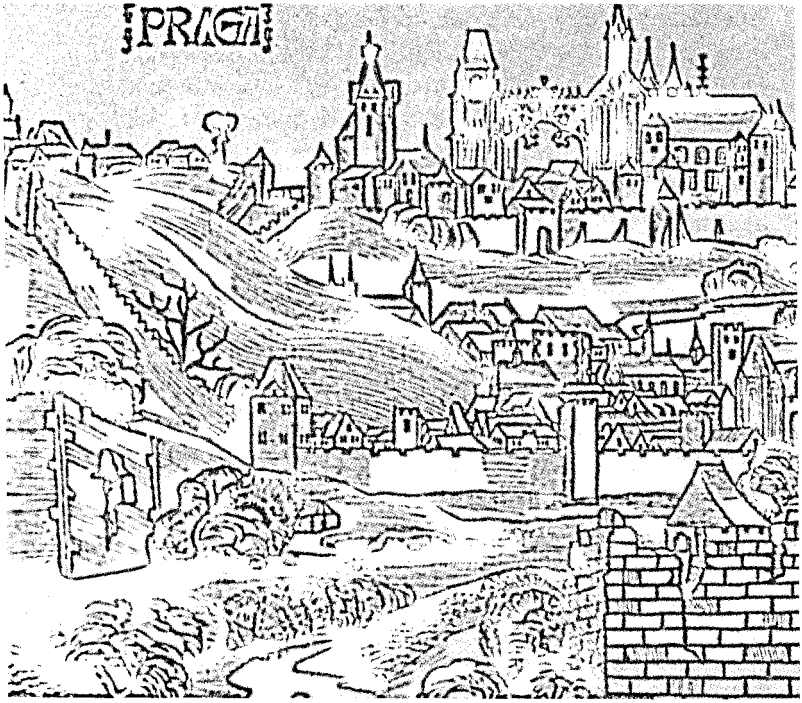
cemaatler olarak kendilerine uygun düşen hükümetleri kurmaları mı daha iyidir, diye sormaktadır. Sanki bu ikinci çözüm öne çıkmaktadır ve burada insan cinsinin sınırsız bir şekilde çoğalmasını engellemek isteyen göksel bir nedenin etkisini görmek gerekir. Nitekim, doğanın bu çoğalmayı, savaşlara veya salgınlara yol açarak ve insanların önüne güçlükler çıkartarak sınırlandırmak istediği düşünülebilir."

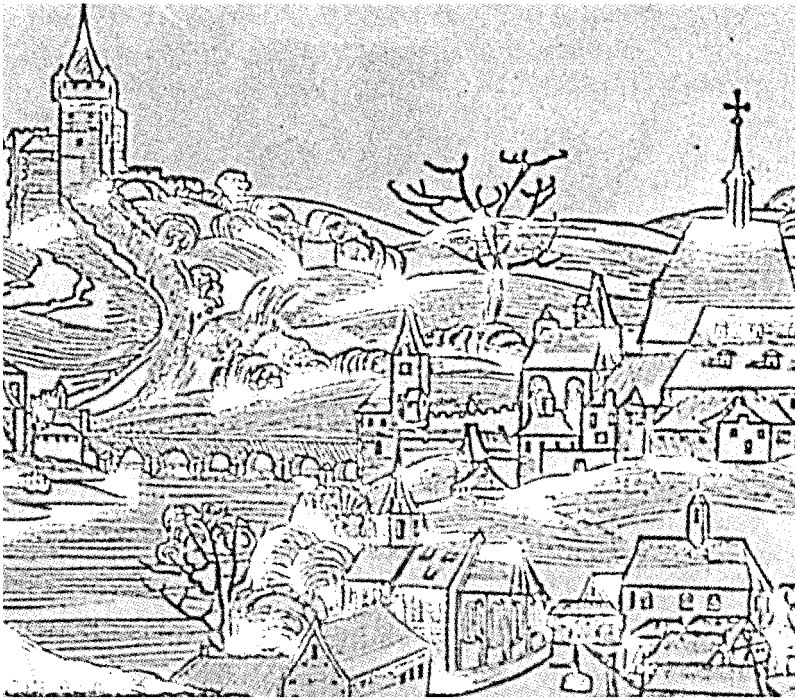
Siyasal Ockhamcılık ve İbn Rüşdcülük –bunların savundukları tez çok aşırı ve XIV. yüzyıl koşullarının çok ötesinde olmakla birlikte, büyük bir yankı yaratmıştır– siyasal evrimin incelenmesine uygulanan entelektüel düşüncenin genel bir eğilimine uyum sağlamaktadır. Bu eğilim birliğin sona erdiğini kabul etmekte, bu konuda da bölünmeye boyun eğmektedir; Hıristiyan âleminin parçalanması yanında yer almaktadır. Yerel ya da bölgesel özerkliği benimsemektedir.

İLK ULUSAL ÜNİVERSİTE: PRAG

Bu eğilim ulusal duyguyu bile kabul etmektedir. Örneğin Prag'da üniversite karışık bir ortamda kurulmuştur. Tüm üniversiteler gibi uluslararası olan bu üniversite, kısa bir süre sonra Alman hoca ve öğrencilerin eline geçmiştir. Bunların sayısı, Büyük Bölünme esnasında Paris'ten Prag'a akın edenlerle birlikte iyice artmıştır. Almanlar, kendi özgünlüğünün ve beklentilerinin farkına giderek daha fazla varan Çek unsurla çatışmaktadırlar. Bu etnik zıtlaşma, bir de lonca düzeyindeki bir başka zıtlaşmayla iki kat artmaktadır: Söz konusu olan Almanların egemen oldukları *milletlerin Çek milletine* üstün gelip gelemeyeceğini ve üniversite kürsüleri ile görevlerinin bunların arasında nasıl dağılacağını bilmektir. Bütün bunlar toplumsal bir zıtlaşmanın üzerinde yer almaktadır: Çek unsur halk sınıflarını –yerli köylü ve zanaatkârları–, ülkeye yerleşmiş olan Almanlar ise esas olarak kentlerin burjuva zenginliğini, soyluluk ve ruhbanın çoğunluğunu temsil etmektedirler.

Jan Hus gibi nitelikli birinin, dostlarının yardımıyla Oxford ile


PRAGA





Jan Hus.

Wyclif'e çok şey borçlu olan felsefi ve teolojik bir doktrin getirmesi, üniversite çevreleriyle Prag ve Bohemya'nın halk ortamı arasında bağlantı kurmayı bilmesi, konuşma yeteneği ve tutkusuyla dinleyicilerini heyecanlandırıp, Bohemya'nın aklı kıt kralı IV. Venceslas üzerinde etkin bir baskı kurması, çatışmanın patlamasına ve 1409 tarihli Kutnà Horà krallık kararnamesiyle Çeklerin lehine çözülmesine yeterli olmuştur. *Milletler* çoğunluğu Çekler lehine bozulurken, üniversite mensuplarının hepsi artık Bohemya tacına sadakat yemini etmek zorundadır. Almanlar bu durumda Prag Üniversitesi'ni terk ederek Leipzig Üniversitesi'ni kurmuşlardır. Bu,

ortaçağ tarihinde önemli bir gündür; ulusal bir üniversite doğmuştur; entelektüel dünya siyasal kalıpların içine girmiştir.

Paris Üniversitesi'ni ulusal monarşiyle bütünleşmeye götüren yol ise engellerle doludur.

PARİS: ÜNİVERSİTE SİYASETİNİN BAŞARILARI VE ZAYIFLIKLARI

Yüz Yıl Savaşları boyunca çok sayıda İngilizin ve Büyük Bölünme sırasında da çok sayıda Almanın ülkelerine dönmeleriyle, Paris Üniversitesi zaten hoca ve öğrenci kaynakları açısından Fransız olma eğilimine girmiş durumdaydı. En azından Yakışıklı Philippe'in saltanat döneminden beri ön planda bir siyasal rol oynamaktaydı. V. Charles ona *Kralın Büyük Kızı* adını takacaktır. Fransız kilisesinin ulusal konsillerinde ve Etats Généraux meclislerinde resmen temsil edilecektir. Maillotin'ler isyanı sırasında Etienne Marcel ve Parisliler ile saray arasında arabuluculuk yapması istenmiştir; Troyes antlaşmasına imza koyanlar arasında da yer alacaktır.

Prestiji muazzamdır. Bunu yalnızca o sırada fiilen hoca ve öğrenci olan üyeleri değil, aynı zamanda Fransa'nın tümünde ve yabancı ülkelerde önde gelen görevlerde bulunan ve onunla sıkı ilişkilerini sürdüren eski hocalarının sayesinde sağlamaktadır.

Fakat papalığa bağlı kalmaya devam etmekte, üstelik hepsi de Fransız olan Avignon papaları onu önemli ölçüde desteklediklerinden, bu bağlılık daha da artmaktadır. Bu papalar kesenin ağzını giderek açarak üniversiteyi kendilerine bağlamaktadırlar. Artık her yıl Avignon sarayına bir *rotules nominandorum* gönderilmekte; bu defter, üniversitenin papalardan geçimlik ve kilise maaşları vermesini istediği hocaların adlarını içermektedir. Üniversite, *Fransa kralının büyük kızı* olduğu kadar, *kilisenin birinci okulu*'dur da ve ilahiyat alanında uluslararası hakem rolü oynamaktadır.

Bölünme (*Schisma*) bu dengeyi bozmuştur. Üniversite önce Avignon'daki papayı tercih etmiş, daha sonra papalığın artan zulmünden sıkı sıyrılıp, kilisenin birliğini yeniden kurma kaygısına



Jeanne d'Arc yargıçların karşısında.

düşerek, Fransız kralının –geçici olarak– onu terk etmeye karar vermesine etki etmiş ve rakip papaların tahtlarından çekilmelerinin sağlanmasıyla, bölünmeye son verecek bir konsil toplanmasını bıkıp usanmadan talep etmiştir. Aynı sırada konsilin papaya üstün olduğunu ve Ulusal Kilise'nin Vatikan karşısındaki özerkliğini, yani Gallicanizmi savunmaktaydı. Fakat birinci tutumunun ona Hıristiyan âleminde büyük bir prestij sağlamasına karşılık, ikincisi onu papalıktan kopartarak, krallığın artan etkisi altına sokmaktaydı.

Başarısı sonunda kanıtlanmıştır. Lider rolü oynadığı Constance konsili, onun zaferini kutsamışa benzemektedir. Fakat bu toplantıda bazı üniversite hocalarının ilginç tavırlar içinde oldukları görülmüştür. E. F. Jacob'un[1] çok güzel gösterdiği üzere, İngiliz üniversite hocaları tüm beklentilerin aksine, bu toplantıda maaş dağıtımı konusunda papalığın tarafını tutmuşlardır. Sonuç olarak kendi çıkarlarını düşünmektedirler.

Fakat, zaten küçük bir rol oynadıkları Bâle konsili başarısızlıkla ve papalığın zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu arada, bu kez Fransızlara ait olan bir bunalım, Paris Üniversitesi'nin konumunu çok sarsmıştır.

VI. Charles'ın saltanat dönemindeki karışıklıklar Paris'teki Caboche devrimi ve sonra da ülkenin İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılmasıyla zirveye çıkmıştır. Paris, İngiltere kralının başkenti olmuştur; üniversite kuşkusuz Burgonya tarafını ne hemen ne de tamamen tutmuştur. Dük, Dilenci tarikatlara yaslanmaktadır ki, üniversite bunlara geleneksel olarak karşıdır. Üniversite Orléans dükünün katledilmesine alkış tutan Jean Petit'yi mahkûm etmiştir ve takibata tabi tutmuştur. İngiliz fethi sırasında çok sayıda hoca Paris'i terk ederek veliahtın çevresine dolmuş, Bourges krallığının iskeletini oluşturmuş, yeni Poitiers Üniversitesi'ni doldurmuştur.

Fakat Paris'te kalanlar *Burgonyalılaştıktan* sonra, İngiliz iradesine boyun eğmişlerdir. Paris Üniversitesi'nin bu *İngiliz* döneminin en ünlü olayı, Jeanne d'Arc'a karşı eylemidir. Zaten ona karşı olan husumetini belirtirken –Gerson'a rağmen– yabancı efendisinin gözüne girmekten başka bir amacı olmamıştır. Aynı zamanda Jean-

1. *Bulletin of the John Ryland's Library* (1946).

ne d'Arc'a çok düşman olan halkın kanaatini de izlemektedir. Diğerleri gibi *Bourgeois de Paris* de (Paris Burjuvası) bunun tanığıdır. Bu olay aynı zamanda bu kendini beğenmiş entelektüellerin, Jeanne'ın şanlı saflığı karşısında kendi bilgince kurumlarından çıkma konusundaki yeteneksizliklerini de göstermektedir. Jeanne d'Arc'a karşı açılan davayı üniversitenin yürüttüğü ve mahkûmiyet kararını İngiltere kralına, saklamadığı bir memnuniyetle bildirdiği bilinmektedir.

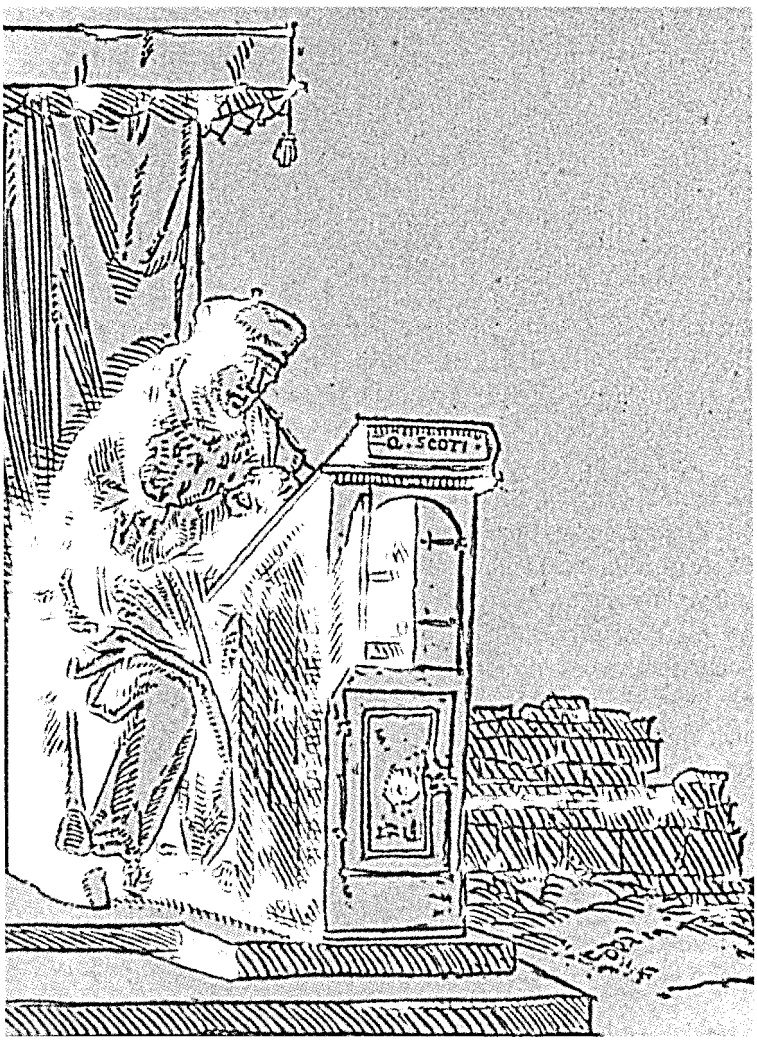
Rouen'daki odun yığınının üzerinde yakılan Jeanne'ın külleri üniversitenin prestijini de kül etmiştir. Bunun üzerine Paris yeniden fethedildikten sonra, VII. Charles, sonra da XI. Louis, aslında onların Gallicane siyasetlerini destekleyen ve *Pragmatique Sanction*'a bütün gücüyle omuz vermekte olan "işbirlikçi"ye karşı güvensizliklerini belli etmişlerdir.

Kral 1437'de üniversitenin mali özerkliğini kaldırmış ve onu, Montereau'nun yeniden fethi için toplanan *yardımlar*'a katkıda bulunmaya zorlamıştır. 1445'te yargısal ayrıcalığı da kaldırılmış ve parlamentoya tabi kılınmıştır. Kral, papalık temsilcisi Kardinal d'Estouteville tarafından 1452'de girişilen yeniden örgütlenme çabasını desteklemektedir. 1470'te XI. Louis, Burgonyalı hoca ve öğrencilerin kendine itaat yemini etmelerini istemiştir. Nihayet üniversite 1499'da grev hakkını kaybetmiştir. Artık kralın eline geçmiştir.

Bütün bu mücadeleler esnasında öğretim zihniyeti ne hale gelmekteydi? Skolastik ile hümanizma arasındaki ilişkileri daha iyi kavramaya, bunların zıtlığını daha iyi belirlemeye ve bu entelektüellik bayrağının el değiştirmesi sırasında, birinden diğerine geçişi kavramaya olanak veren çifte bir evrimden geçmiştir.

SKOLASTİĞİN DUMURA UĞRAMASI

Skolastik, ilginç yenileme gayretlerine ve geleneği yeni ihtiyaçlarla uzlaştırmaya çalışan Nikolaus von Kues'in kurgularına rağmen, bir yanı itibariyle kurumaktadır. Zaten kendi içinde parçalanmayı



İlahiyatçı (Deliliğe Methiye için Holbein tarafından yapılan resim.)

da sürdürmektedir. Bir yanda şimdi Aristotelesçiler ve Tommasoculardan meydana gelen, ince işlerle uğraşan solukları kesilmiş *Eskiler*; diğer yanda da Ockhamcılıktan kaynaklanmış adcılık bayrağı altında toplanan *Modernler* vardır. Fakat bunlar kendilerini biçimsel mantık incelemelerinin içine, kelimelerin tanımlanması konusundaki bitmez tükenmez ince tartışmalara, yapay bölümlerin ve alt bölümlerin içine, kavramcılığın içine hapsetmişlerdir. *Eskiler* 1474'te XI. Louis'nin modernlerin öğretisini ve kitaplarını yasaklamasını sağlamışlar; ama bu ferman 1481'de yürürlükten kaldırılmıştır. En faal olanlar herhalde giderek daha sözel hale gelen bir eleştirmecilik ile, giderek daha bulanık hale gelen imancı bir volontarizmi uzlaştırmak için boşuna uğraşan Scotusçulardır. Bunlar Erasmus ve Rabelais'nin en zevk aldıkları saldırılarının kurbanları olacaklardır; bu iki yazar alayları veya küçümsemeleriyle, skolastik prototipi sayılan Scotusçuların saçmalıklarını yere çalacaklardır. Zaten Rabelais, genç Pantagruel'in Saint-Victor kütüphanesinde karıştırdığı maskaralık kataloğunun içinde, onların hepsini aynı kefeye koyacaktır. İnsanların alay konusu haline getirilen, *adcıların çok dâhi sözcüsü* Thomas Briscon, 1490'dan sonra Paris'teki Scotusçuların önderi olan Pierre Tatoret, Tommasoculuğun öğretilme biçimini yenileyen Pierre Crochart, önde gelen Ockhamcılar olan Noël Bedier, Jean Mair (Major), Jacques Almain bu katalogda karmakarışık bir şekilde verilmektedirler.

Sorbonne'daki dersler esnasında, dikkatsiz kulağı kelimelerin boş sesini daha iyi duyan Villon da bu söz kalabalığı ile alay etmektedir.

Sonunda, yazarken
Bu akşam, yalnız, iyi,
Bu şiirleri yazdırır ve tasvir ederken,
Sorbonne'un çanlarını duydum
Hep saat dokuzda vurur
Meleğin haber verdiği selameti;
Buraya asılı kalmış ve oraya konmuş
Kalbin çağrısı uyarınca dua etmek için.

Bunu yaparken kendimi unutuverdim
Şarap içmekten değil de,
Zihnimin bağlanmış gibi olmasından;
Bundan sonra soylu Hafıza hanımı hissettim
Yeniden ele alıp toparladığını
Bitişik parçalarını

Israrlı, hatalı ve
Tıpkı diğer entelektüeller gibi.

Ve aynı şekilde tahmin,
Sayesinde perspektifin bize geldiği,
Benzeştirici, biçimlendirici,
Çoğu zaman bunlardan ortaya çıkar
Ki insan bunların karışıklığıyla olur
Aylar boyunca deli ve avare;
Bunu okudum ve iyi hatırlıyorum,
*Aristoteles'e hiç imanım yok.**

Hümanistlerin reddettikleri skolastik, esas olarak bozulmuş, karikatürleşmiş, ölmekte olan skolastiktir.

ÜNİVERSİTELİLER HÜMANİZMAYA AÇILIYORLAR

Ancak, üniversite eğitimi, bu yeni zevklere başka bir yandan açılmaktaydı. Öncelikle skolastiğin Paris veya Oxford'dakilerle aynı

* *Finablement, en escrivant/ Ce soir, seullet, estant en bonne,/ Dictant ces lays et descrivant,/ J'oys la cloche de Sorbonne/ Qui tousiours a neuf heures sonne/ Le salut que l'ange predit;/ Si suspendy et y mis bonne/ Pour pryer comme le cueur dit.*
Ce faisant, je m'entr'oublié/ Non pas par force de vin boire,/ Mon esperit comme lié;/ Lors je sentis dame Mémoire/ Reprendre et mettre en son aulmoire/ Ses especes colateralles,/ Oppiniative faulse et voire,/ Et autres intellectualles.
Et mesmement l'estimative,/ Par quoy prospective nous vient,/ Similative, formative,/ Desquels bien souvent il advient/ Que, par leur trouble, homme devient/ Fol et lunatique par moys;/ Je l'ai leu, se bien m'en souvient,/ En Aristote aucunes foiz.-



geleneklere sahip olmadığı, antik edebiyat geleneğinin daha iyi korunduğu ve Roma ıslahatıyla sırlarını daha erkenden ifşa ettiği, Türk tehlikesi karşısında kalan Bizans biliminin Helenizmin yeniden ortaya çıkışını desteklediği İtalyan üniversitelerinde. Bologna'da Pietro de Muglio 1371-1382 arasında hitabet dersi vermiş, Coluccio Balutati oradan geçmiştir. Yunanca burada 1424'ten beri öğretilmektedir ve Filelfe, başta kayıtsız kalan öğrencilerin bir kısmını kazanmayı başarmıştır. Özellikle de 1450-1455 arasında ünlü kardinal Bessarion, kentin papa adına valisi ve rektör olarak üniversiteyi yeniden örgütlemiştir. Beşeri bilimler eğitimi (*Studia humanitatis*) artık Bologna'da kesintiye uğramayacaktır.

Padova belki de daha erken ortaya çıkmıştır ve XV. yüzyılda Venedik tarafından ilhak edilmesi, Aldo Manuce'yi büyüleyen Yunanca eğitiminin parlak bir gelişme göstermesine neden olmuştur. Guarino, Filelfe ve Victorino de Feltre'den sonra; kente sığınan Bizanslılar, geleneği Demetrios Kalkondilas ve Marco Mousurus'la devam ettirmişlerdir. Bessarion'un etkisi burada, Bologna'dakinden de derin olmuştur.



Thomas More ailesiyle (Holbein'ın çizimi).

Doğmakta olan senyörlükler bu akımları teşvik etmektedir. Floransa'da ünlü Platoncu Akademi'nin yanında, üniversite de bünyesinde yer alan Camaldolili* Ambrosius, Aurispa, Guarino, Filelfe ile Cicero'yu, Terentius, Lucianus, Pindarus, Demosthenos, Plotinus, Procus, Philon ve Strabon'u açıklamaktadır. Muhteşem Lorenzo Floransa Üniversitesi'ni 1472'de Pisa'ya taşıdığında, orada hemen şiir, hitabet, matematik ve astronomi kürsüleri kurulmuştur. Viscontiler, sonra da Sforzalar, Fransa'yla olan ilişkileri XV. yüzyılda ve İtalya Savaşları döneminde çok sıkı olan Pavia'da bunun aynını yapmışlardır. Esteler Ferrara'da bu siyasetin aynını gütmüşler ve o dönemin en başta gelen hümanistlerinden Theodore Gaza'yı hoca

* XI. yüzyılın başında Floransa yakınlarındaki Camaldoli'de Aziz Romuald tarafından kurulan tarikata mensup din adamlarına Camaldolili denilmektedir. (ç.n.)

ve rektör olarak çağırmışlardır. Roma Sapienza'sında da Filelfe, Enoc d'Ascoli, Argyropulos, Theodore Gaza tarafından öğretilen klasik edebiyat derslerine aynı ateşli ilgi söz konusudur.

Fakat ne Oxford ne Paris ne de –Petrarca'dan Cola di Rienza'ya kadar– İtalya etkilerine açık bir hümanist çevrenin IV. Karl ve yeni üniversite etrafında XIV. yüzyılın ortalarında oluştuğu Prag, hümanizmin etkilerine karşı kapalı kalmışlardır. Oxford, Londra ve Paris'te ders vermiş olan Nicholas Trivery daha XIV. yüzyılın başında Yaşlı Seneca'nın Okuma'larını, Genç Seneca'nın tragedyalarını, Titus-Livus'un eserlerini yorumlamaktaydı. Gloucester dükü Humphrey'nin Yunan ve Latin klasikleriyle, İtalyanca eserlerden yana zengin kütüphanesini 1439 ve 1443'te Oxford Üniversitesi'ne bağışlamasıyla, buradaki hümanist zihniyet özellikle yaygınlaşmıştır. Oxford, Linacre, Grocyn, Celet, Thomas More'un derslerine hazırlanıyor, Erasmus'u bekliyordu.

İçlerinde Jean de Montreuil, Nicolas da Clamanges, Gontier Col, Guillaume Fillastre'in yer aldığı birinci Fransız hümanistleri kuşağının Paris Üniversitesi'yle bağları vardır. Guillaume Fillastre'a yazdığı bir mektupta, Jean de Montreuil şansölye Gerson'u hümanist olmasından ötürü alkışlamaktadır: "... *sahip olduğun üne göre, bilinecek hiçbir şey senin meçhulün değilken ve ben bunun birçok işaretine tanık olmuşken, istisnai bir kültüre sahip olan ünlü Paris şansölyesinin izini takip etmemene şaşırmaktan kendimi alıkoyamıyorum. Sana onun ne hayatından, ne eserlerinden, hatta ne de her ikinizin de çok yükseklere çıkmış olduğunuz Hıristiyan dini ve kuramsal ilahiyat konusundaki bilgisinden söz edeceğim. Özellikle hitabet ve güzel konuşma kurallarına dayanan anlatma ve ikna etme sanatından söz etmek istiyorum; bunlar sayesinde amaca ulaşılır ve yokluklarında, kültürün amacı olduğunu düşündüğüm ifade etkisiz, boş ve anlamsız kalmaya mahkûmdur...*" 1470'te matbaayı Sorbonne Koleji'ne getiren ilahiyatçı Guillaume Fichet, Bessarion'un dostlarındandır ve Petrarca'ya duyduğu hayranlıkla, Tommasocu geleneğe duyduğu saygıyı uzlaştırmak istemekte, Platonculuğun yeniden canlanmasını temenni etmektedir. Petrarca'ya hayran hümanistleri etrafında toplayan Kilise Hukuku Fakültesi

Dekanı Robert Gaguin, Floransalılarla yakın ilişkidedir. Erasmus, Jean Standonck'un Montaigu Koleji'nde hüküm sürdürdüğü barbar disiplinden iğrenmiş ve üniversiteye uğradığı zaman burada yalnızca çökmekte olan skolastiğin öğretiliyor olmasını küçümsemişse de Cardinal Lemoine Koleji'nde hoca olan sanat ustası Jacques Lefèvre d'Etaples, Paris'te hümanizmanın en saf biçimlerinden birini yaymaktadır; bu hümanizma konusunda Augustin Renaudet'nin çok güzel sayfalarını yeniden okumak gerekir.

Hümanizmanın, özellikle dumura uğramış bir skolastiğe saldırmasına ve üniversite hocalarının kendilerini bazen hümanizmaya doğru götüren akıntıya kaptırmalarına karşılık, ortaçağ entelektüeliyle Rönesans hümanisti arasında derin bir zıtlık vardır.

ŞİİRE VE MİSTİK ANLAYIŞA GERİ DÖNÜŞ

Hümanist, derinlemesine bir şekilde anti-entelektüalisttir. Bilimsel olmaktan çok edebi, akılcı olmaktan çok imancıdır. Diyalektik-skolastik çiftinin karşısına, onun yerine geçmek üzere dilbilim-hitabet çiftini çıkarmaktadır. Dili ve üslubu yüzünden filozof olarak Büyük Albert'in gözünden düşmüş olan Platon, hümanistin ortaya çıkışıyla birlikte, yeniden itibar bulmuş ve şair olduğu için en yüce filozof olarak kabul edilmiştir.

Lefèvre d'Etaples Aristoteles'in *Ethika nikomakheia*'sının hayranlık verici bir edisyonunu yapmışsa da, şairlere ve mistiklere eğilimi daha büyüktür. Ülküsü içsel temaşa bilgisidir. Marsilio Ficino'nun çevirisiyle *Corpus Hermeticum*'u [Hermes Külliyatı], Sözde Dionysios'un eserlerini, Fransisken Raymond Lull'ün eserlerini, Richard de Saint-Victor, Azize Bingen'li Hildegarde, Ruysbroeck ve son olarak da kendini *Âlim Cehalet* havarisi haline getirmiş olan Nikolaus von Kues gibi mistiklerin derin düşüncelerini yayımlamaktadır.

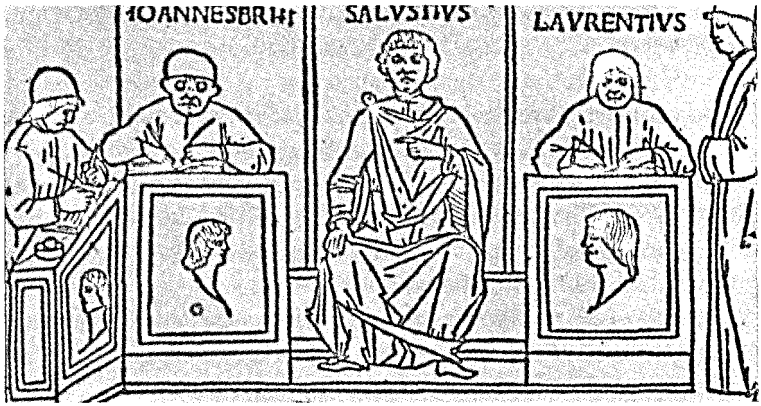
Quattrocento'nun en sıkı hümanistlerinden olan sağlam dilbilgini Lorenzo Valla'nın bizzat kendisi Roma'da Dominiken kilisesinde, 7 Mart 1457'de Aquino'lu Aziz Tommaso'nun şerefine ver-

DIVI GVILLERMI Ficheti Alnetani, artiu
& theologiæ parisiensis doctoris, rhetor
corum librorum præfatio;



Vanum ea res est dicendi præcepti
quæ longum claro scriptori præroga
ævum: hanc tamen nō auderem m
dicendi mea scriptiōe conari: nisi f
quens & assidua parisiorum scholasticorum efflag
tatio, mea consilia repugnātiamq; uicisset. N
eni amplissima, qua maxime decet matrēlat
tantā gloriam obibit prouinciā: nisi præcell
ti ingenio, singulari facundia, diuina sane re
omniū cognitione præcellat. Neq; fere qui
oratoriū inuenias: quod in illis quidem græc
ac latinis scriptoribus desit, aut redundet.
Contraq; nituntur, q nos ad scribendi partes i
pulerunt. Auctores siquidem illi, quos præmor
ducesq; sequaris: partim iam olim nō extan
partim diuersis diuersi repugnant. Ipse q
q; Marcus Tullius, latini patrēs eloquii, nc
usqueadeo fonte suo manat, cum autem scribi
atq; oratore dicat. quin in illis quidem suis pr

Sorbonne'da basılan ilk kitap.



Salustius, eserlerini İtalyancaya çeviren iki çevirmeni, Lorenzo Valla ve Giovanni Bri'yle çevrelenmiş olarak.

diği vaazda, onun yöntemine uzak olduğunu ilan etmektedir: "*Çok kimse diyalektiğin, metafiziğin ve tüm felsefenin hükümlerini bilmeden ilahiyatçı olunamayacağına ikna olmuştur. Ne demeli? Bütün düşüncelerimi söylemekten çekinecek miyim? Aziz Tommaso'nun kişiliğinde ifadenin aşırı inceliğini alkışlıyor, dikkatine hayranlık duyuyorum; doktrininin zenginliği, çeşitliliği, mükemmelliği karşısında şaşkına dönüyorum... Ama sözümona metafiziğe, bilinmemesi daha iyi olan can sıkıcı bilgilere o kadar hayranlık duymuyorum, çünkü bunlar şeylerin daha iyi bilinmesini engelliyor.*" Ona göre gerçek ilahiyat –tıpkı Lefèvre d'Etaples için olduğu gibi–, *boş ve aldatıcı filozof olarak (per philosophiam et inanem fallaciam)* konuşmayan Aziz Paulus'tadır.

Felsefe hitabetin ve şiirin kıvrımları arasında gizlenmelidir. En iyi biçimi Platoncu diyalogdur.

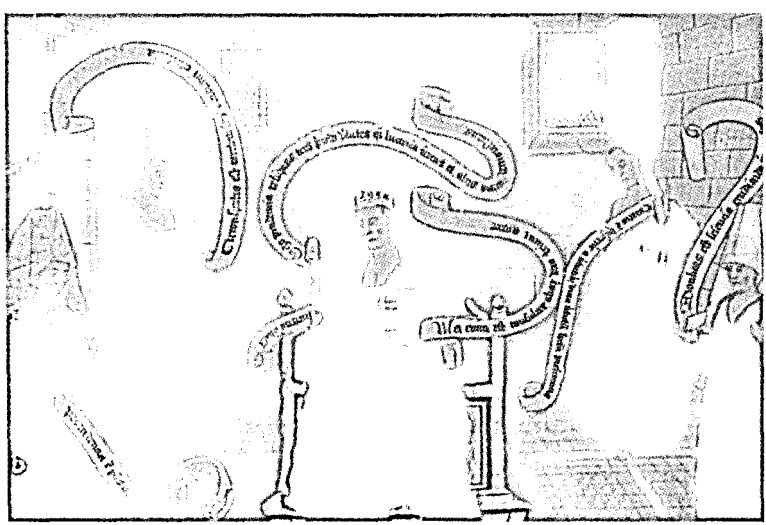
XV. yüzyılın ilk yarısında, anlamlı bir kavga, bir skolastikle bir hümanisti, bir Aristoteles çevirisi dolayısıyla karşı karşıya getirmiştir.

Leonardo Bruni, Aristoteles'in *Ethika nikomakheia*'sının yeni bir çevirisini Floransa'da yayımlamıştır. Bu çevirinin yapılması gerekiyordu, demektedir, çünkü eski çevirmen Robert Grosseteste –sanıldığı gibi Guillaume de Moerbeke değil–, Aziz Tommaso hesabına çalışıyordu ve Yunanca ile Latinceyi iyi bilmediği için hata yapıyor ve barbar bir dil kullanıyordu.

Burgos piskoposu ve Salamanca Üniversitesi hocası Kardinal Cartagena'lı Alonso Garcia ona sert bir cevap vermiştir.

Doğru saptamıştır; tartışma biçim ile öz arasındadır. Hümanistler için her şey olan biçim, skolastikler için ise yalnızca düşüncenin hizmetkârıdır.

Alonso Garcia: "*Cevabım, Leonardo'nun yeteri kadar hitabet göstermesine karşılık, pek az felsefe kültürüne sahip olduğunu ka-*



Aristoteles'in Etica'sını süsleyen, Nicolas Oresme tarafından yapılma minyatür.

nıtlamasıdır" der. Güzel cümleler peşindeki hümanistin Aristotelesçi düşünceye ihanetlerini ortaya çıkartmakta ve amacını açıkladığı eski çevirmenin savunmasına girişmektedir: "*Yalnızca Aristoteles'in kitaplarını Yunancadan Latinceye çevirmekle kalmamış, aynı zamanda bunları olduğunca gerçek bir şekilde yorumlamıştır ve eğer isteseydi en büyük zarafet de en güzel süslemeler de pekâlâ elinden gelirdi... Fakat felsefi gerçeğe daha fazla bağlı olan eski çevirmen, yeni çevirmenin içine düşmüş olduğu hatalardan kaçınmak için aşırı süslemeye gitmek istememiştir. Nitekim Latin dilinin Yunancayla aynı düzeyde ifade zenginliğine sahip olmadığını iyi görmekteydi.*"

Ve hümaniste bir tarihsel filoloji dersi vermektedir: "*Latin dili yalnızca Yunancadan değil, barbar halklardan ve dünyanın tüm dillerinden kelime almaya hiç ara vermemiştir. Aynı şekilde, Latince daha sonra Keltçe ve Germence kelimelerle de zenginleşmiştir. Halk dilinde kullanılan kısa ve tam bir karşılık varsa, klasik dilde uzun dolambaçlara girmektense, bunu benimsemek daha iyi değil midir?*"

*Erasmusçular*ın ve *Fabre'cıla*rın gotiklerin kabalığına yönelik alaylarından rahatsız olan skolastik Jean Mair'den de aynı cevap gelmiştir: "*Bilimin güzel dile ihtiyacı yoktur.*"

Kuşkusuz, skolastik Latince ölüyordu ve kendi de fosil hale gelmiş bir bilimden başka bir şeyi dile getiremiyordu. Geleceğin sahibi yerel halk dilleri saygınlıklarını kazanıyorlardı ve hümanistler de bu konuda onlara yardım edeceklerdi. Fakat hümanist Latince, sonunda Latinceyi ölü bir dil haline getirdi. Bilimin elinden, rakamlar ve formüllerin dışındaki yegâne uluslararası dili almaktaydı. Onu bir elit tabakanın kullanılmayan hazinesi haline getirmekteydi.

ARİSTOKRAT HÜMANİST

Çünkü hümanist bir aristokrattır. Ortaçağ entelektüeli sonunda bilimsel çalışma eğilimine ihanet ettiyse, bunu kendi doğasını reddederek yapmıştır. Hümanist daha baştan zihni ve dehayı hemen bay-

rak etmişti, ama gene de metinlere dayanmaktaydı ve hitabeti çok özentiydi. Sırra ermiş olanlar için yazıyordu. Erasmus *Adagiorum*'u yayımladığı zaman, dostları ona "Sırlarımızı ifşa ediyorsun!" demişlerdir.

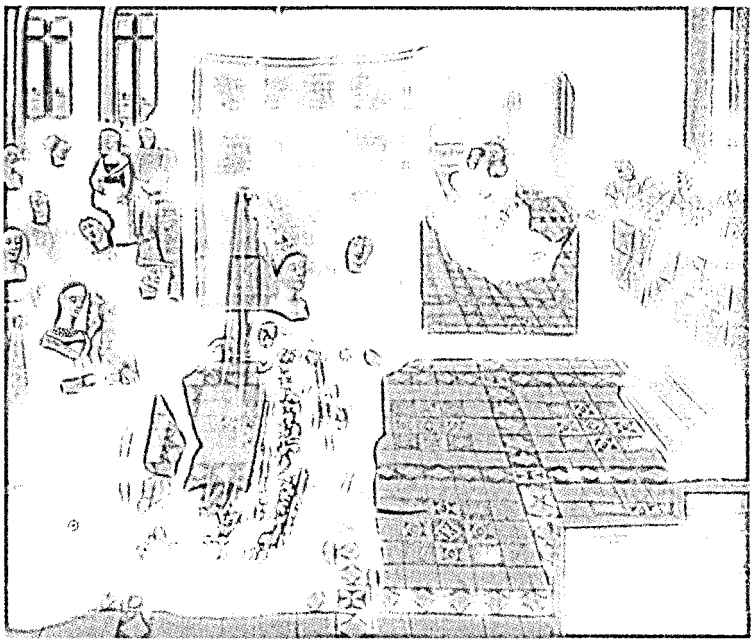
Evet, hümanistin içinde doğduğu ortam, tüm teknikleri aynı zamanda geliştirmek ve onları ortaklaşa bir ekonomiye bağlamak isteyen, herkese açık, ortaçağ entelektüellerinin içinde biçimlendikleri ateşli kentsel şantiyeden çok farklıdır.

Hümanistin ortamı, kapalı *Akademi* grubunun ortamıdır ve gerçek hümanizma Paris'i fethettiğinde, bu öğreti üniversitede değil, bir seçkinler grubu için olan bu kurumda öğretilmekteydi: *Krallık Hocaları Koleji, geleceğin Collège de France*'ı.

Hümanistin ortamı, hükümdarın sarayıdır. Onu Leonardo Bruni'yle karşı karşıya getiren filoloji kavgasının tam ortasında bile, Alonso Garcia bunu önceden hissetmişe benzemektedir: " *'Kentlilik' size göre, sözleri kadar hareketleriyle de şan peşinde koşan şu 'insanlık'ı belirtmektedir. 'Kentli' adı altında, dizini bükme, kukuletalarını aşağı indirme, eşitler arasında bile önceliği ve ön yerleri reddetme alışkanlığını edinmiş olanlar belirtilmektedir. Ama biz onlara 'beldeliler' adını veriyoruz, ama bu kelimenin medeni hukukta başka bir anlamının olmasından ötürü bu söz hoşuna gitmezse ve eğer bana halk dilini kullanma iznini verirsen, onlara 'saraylılar' diyoruz ve 'kentliliğe' de 'beldelilik' veya şövalyelik dilinden bir kelime kullanırsak, 'saraylılık' diyoruz.*" Balthasar Castiglione daha bir yüzyıl geçmeden, hümanistlerin ülküsünü *Il Cortegiano*'da [Saraylı] özetleyecektir.

Etimoloji burada tüm anlamını kazanmaktadır. Kent (*urbs*) dünyasından saray dünyasına geçilmiştir. Ortaçağ entelektüellerinden entelektüel olarak farklı olan hümanistler, onlardan toplumsal olarak daha da uzaktırlar.

Daha başlangıçtan itibaren, onların ortamı güçlülerin himayesi, memurluk, maddi zenginlik olmuştur. Gontier Col, Fransa ve Normandiya'da (Orada Charles de Navarre'la ticaret yapmaktadır) yardım tahsildarı ve Berry dükünün kâtibidir. Daha sonra kralın noteri, arkasından kâtibi, yardım vergileri genel yöneticisi, kralın iki ha-



zinedarından biri, elçi olmuştur. Halkın nefret ettiği bu adamın Paris'teki konağı Caboche'lular tarafından yağmalanmıştır. Zaten zengin burjuvaların çocuğu olduğu için, eğitimini kör topal yürütebilmiş, servetini önemli ölçüde artırabilmek üzere koruyucularından ve görevlerinden yararlanmıştır. Soyluluk unvanı alınca Sens'deki birçok evin vergileri ona devredilmiş, bir bağla birlikte Paron senyörlüğüne, Paris'te Vieille-du-Temple Caddesi'nde bir konağa sahip olmuştur. Çok şaşaalı bir hayat yaşamaktadır; çok kalabalık bir hizmetçi grubuna, halılara, atlara, köpeklere, şahinlere sahiptir; kumar tutkunudur. Bütün bunlar, *sancta simplicitas*'ı eskilerin tarzında övmesine engel olmamaktadır. Başkanlığını Burgonya ve Bourbon düklerinin yaptıkları, IV. Charles'in *Aşk Sarayı*'na mensuptur.

Jean de Montreuil, koruyucularını ve görevlerini çoğaltmaktadır; kralın, veliahtın, Berry, Burgonya ve Orléans düklerinin kâtibidir; etkisini ilişkilerinde kullanmaya meraklıdır (Ona dalkavukluk yaparak, şöyle söylenmektedir: "*Sen ki saraydaki kredini kendin için değil de dostların için kullanmayı tercih edersin.*") Aynı zamanda kilise ödentilerini de elinde toplamaktadır. Bekâr kaldıysa, bu tamamen egoizmindendir.

Bizi şımarttın, Efendimiz, alleluya!
*Bizi evliliğin boyunduruğundan kurtardın, alleluya!**

Kardinal Saluzzolu Amadeo'ya yazdığı bir mektupta kendini "*tıkabasa doymuş*" olarak belirtmektedir. "*Bir sürü kitabı, bir yıllık zahiresi, birçok konutu, elbiseleri, atları, gereksize varacak kadar çok sanat eşyası*" vardır. "*Bekârdır, kimseyle kıyaslanamayacak dostları*" vardır; bunların sayesinde entrikalara girişerek, bol kârlar edinmenin peşindedir.

Hükümdar medeni hayatı kendine ayırmıştır. Hümanistler ona sıklıkla hizmet etmekte, ama toplumun yönetimini her zaman ona bırakmaktadırlar. Sessizce çalışmaktadırlar. Zaten çalıştıklarını da gizlemektedirler. Övdükleri şeyler boş zaman, edebiyatla doldurdukları aylaklık, antik aristokrasinin *otium*'udur. Nicolas de Clamange, Jean de Montreuil'e "büyük *zihinlerin her zaman tadını çıkardıkları bu parlak ve şanlı aylaklıktan utanç duygusu*" diye yazmaktadır.

KIRA GERİ DÖNÜŞ

Bu seçkin ve inceleme yapmaya ayrılmış olan boş zaman kırdan daha iyi nerede bulunabilir? Entelektüeli kentlerden uzaklaştırıp gene kırlara yönelten hareket burada nihayetine ermektedir. Ekonomik ve toplumsal evrim arasındaki uyum burada da tamdır. Zenginleşen burjuvalar ve hükümdarlar servetlerini toprağa yatırarak, vil-

* *Tu nous as gâtés, Seigneur, alleluia!/Tu nous as délivrés du Joug du mariage, alleluia!*

lalar veya saraylar yaptırmakta, bunlar servetlerinin büyüklüğüne göre mütevazı veya parlak olmaktadır. Floransa'nın yeni-Platoncu Akademisi Medicilerin Careggi'deki villalarında toplanmaktadır.

Jean de Montreuil, Nicolas de Clamanges, Gontier Col, bunların hepsinin "hümanist vakit geçirme" için çekildikleri villaları vardır. Jean de Montreuil Châlis Manastırı'nın sükûnetini, Nicolas de Clamanges Fontaine-au-Bois Manastırı'nın huzurunu övmektedir. Burada Aziz Bernard'ın *iç insan*'ını bulmaktadırlar, ama aynı zamanda Cicero ve Horatius da onlarla birliktedir. "*Sarayların debdebesinden ve kentlerin karışıklığından kaçarak, kırda oturacaksın, yalnızlığı seveceksin*" demektedir Jean de Montreuil.

Ve işte Erasmus'un *Dinsel Şölen*'inin başı:

"EUSEBIUS– *Şimdi tarlalarda her şey yeşerdiği ve gülümsediği için, kentlerin dumanından hâlâ tat alanlar olmasına bayılıyorum.*

TIMOTHEAUS– *Herkes çiçeklerin görünüşü veya yeşermiş çayırlar veya pınarlar ve nehirler karşısında hassas değildir, hassas olsalar da başka şeyleri tercih etmektedirler. Çivinin çiviyi sökmesi gibi, bir tutku bir başkasını kovmaktadır.*

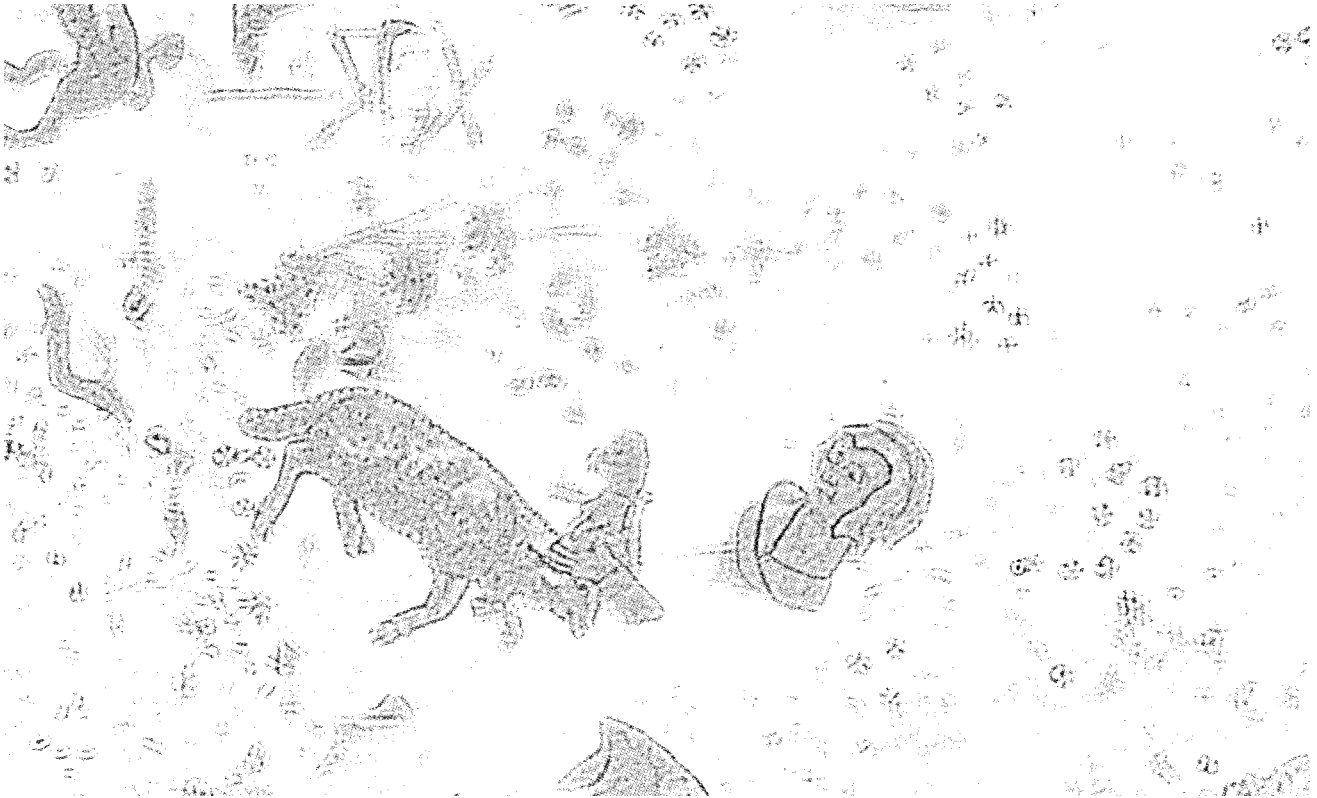
EUSEBIUS– *Herhalde spekülatörlerden veya onlara benzeyen şu utanmaz tüccarlardan söz etmek istiyorsun.*

TIMOTHEAUS– *Evet, ama azizim bunlar yalnız değiller ve hiç kuşkusuz kazanç hırsıyla kentlerde, hem de en kalabalık olanlarında yaşamayı tercih eden ve bu konuda Pythagoras veya Platon'un kanaatini değil de kalabalık (*populus*) olan yerde, kazanç kapısı bulunur diyerek kalabalık tarafından sıkıştırılmayı hoş gören kör dilencinin peşinden giden papaz ve keşişlere kadar varan başkalarının oluşturduğu muazzam kalabalığı düşünüyorum.*

EUSEBIUS– *Körlerin de kazançlarının da cehenneme kadar yolu var; biz filozofuz.*

TIMOTHEAUS– *Ancak, Sokrates o kadar büyük bir filozof olmasına rağmen kentleri kıra tercih etmekteydi, çünkü öğrenme tutkusuna sahipti ve kentler eğitim alanları sunarlar. Dediğine göre, kırlarda kuşkusuz ağaçlar, bahçeler, pınarlar, nehirler vardır ve bunlar gözleri okşar, ama konuşmazlar ve sonuçta hiçbir şey öğretemezler.*





EUSEBIUS– *Sokrates'in söyledikleri ancak tarlalarda yalnız dolaşırsan geçerlidir. Üstelik doğa bana göre dilsiz değildir, her yanıyla konuşan ve seyredene, dikkat edene ve yumuşak başlı olana çok şey öğretir. Bahardaki doğanın şu çok tatlı çehresi İlahi Zanaatkâr'ın iyiliğe eşdeğer bilgeliğini ilan etmekten başka ne yapıyor ki? Fakat Sokrates bu inzivasında Phedra'sına çok şey öğretmiş ve ondan karşılığında birçok şey öğrenmiş değil midir?*

TIMOTHEAUS– *Eğer bazen bunlara benzer kişilere rastlanabilseydi, kırda oturmaktan daha hoş bir şey olmazdı.*

EUSEBIUS– *Bu riske girmeyi ister misin? Civarda küçük bir mülküm var, çok büyük değil, ama zevkli bir şekilde bakılmış durumda; yarın sizi orada akşam yemeğine davet ediyorum.*

TIMOTHEAUS– *Kalabalığız; mülküne sığmayız.*

EUSEBIUS– *Ne önemi var! Şöleni kırlarda verir ve Horatius'un dediği gibi parayla satın alınmamış bir ziyafete dönüştürürüz. Şarap orada üretiliyor; ağaçlar kavun, karpuz, incir, armut, elma ve cevizi, eğer Lucianus'a inanılacak olursa, Talihli Adalar'dakiler gibi sunuyor. Bunlara belki kümesten bir tavuk eklenir.*

TIMOTHEAUS– *Tamam, öyleyse kabul ediyoruz.*"

BİLİM İLE ÖĞRETİMİN BİRBİRİNDEN KOPMASI

Hümanistler böylece, entelektüellerin başta gelen ödevlerinden biri olan kitleyle temas kurmayı, bilim ile öğretim arasındaki bağı terk ederler. Rönesans uzun vadede, kuşkusuz insanlığa gururlu ve tek başına sürdürülen bir çalışmanın meyvelerini getirecektir. Bilimi, fikirleri, başyapıtları daha sonra insanın gelişmesini besleyeceklerdir. Ama başlangıçta bir kendi içine kapanma, bir geri çekilmedir. Matbaa da yazılı kültürü her yana yaymadan önce, esas olarak düşüncenin yayılmasında bir daralma yaratmıştır. Okuma bilenler –ayrıcalıklı bir küçük seçkinler grubu– boğazına kadar kitaba batmıştır. Geri kalanlar ise, hepsi üniversitede yetişmiş olan ortaçağ vaiz ve sanatçılarının onlara taşıdıkları skolastik kırıntılarından beslenememektedirler artık. İtiraz edilebilcek bir biçimde de olsa,



Carpaccio tarafından yapılan Aziz Hieronymus tablosu.

öğretici ve eğitici niyetlerle dolu bir sanatın öne çıkıp, halkı kültürel hayata ortak etmeye çalışması için herhalde Karşı-Reform'u beklemek gerekecektir.

Ortaçağ entelektüeli ile hümanisti çalışırken gösteren resimler arasındaki kadar çarpıcı bir zıtlığı, başka bir yerde bulmak olanaksızdır.

Bunlardan biri, öğrencileriyle çevrili, dinleyicilerin üzerlerinde tartıştıkları sıralarla kuşatılmış bir hocadır. Diğeri ise çalışma odasında sakin, boş bir alanda rahat ve fikirlerini serbestçe hareket ettirebilen yalnız başına bir bilgindir. Bir yanda okulların karmaşası, sınıfların tozu, ortaklaşa çalışmanın dekor karşısındaki kayıtsızlığı. Diğer yanda ise:

Orada her şey yalnızca düzen ve güzellik
Parlaklık, sükûnet ve tutkudur.*

* Là tout n'est qu'ordre et beauté,/ Luxe, calme et volupté.

Bibliyografya

Çok eski eserleri, yabancı dilden çalışmaları ve makaleleri zikredemeyeceğimiz için üzgünüz. * işaretini taşıyan kitaplar bize en önemlileri olarak gözükenlerdir.

ABÉLARD, *Morceaux choisis, avec introduction de M. de Gandillac,* 1945.

J. ANCELET-HUSTACHE, *Maître Eckhart et la mystique rhénane,* 1956.

M. D. CHENU, * *Introduction à l'étude de saint Thomas d'Aquin,* 1950. * *La Théologie au douzième siècle,* 1957.

M. M. DAVY, *Les sermons universitaires parisiens, de 1230-1231*, 1931.

PH. DELHAYE, *La Philosophie chrétienne au Moyen Age*, 1959.

O. DOBIACHE-RODJESVENSKY, * *Les poésies des Goliards*, 1931.

P. DUHEM, *Le système du monde de Platon à Copernic*, 5 cilt. 1913-1917.

R. A. GAUTHIER, *Magnanimité. L'idéal de la grandeur dans la philosophie païenne et dans la théologie chrétienne,* 1951.

I. GÉNICOT, *Les lignes de faite du Moyen Age,* 2. baskı, 1951.

ÉTIENNE GILSON, * *La philosophie au Moyen Age,* 3. baskı, 1944. * *L'esprit de la philosophie médiévale,* 2. baskı, 1948. *Le thomisme,* 4. baskı, 1942.

* *Heloïse et Abélard*, 1938.

A. FOREST, F. VAN STEENBERGHEN, M. DE GANDILLAC, *Le mouvement doctrinal du IXe au XIVe siècle.* 1951. (FLICHE et MARTIN, *Histoire de l'Eglise*, 13.)

Histoire générale des sciences, C. I. La science antique et médiévale, yay. R. Tator, 1957.

J. HUIZINGA, * *Le déclin du Moyen Age,* (Hollanda dilinden çev.) 1948.

ST. D'IRSAY, * *Histoire des universités françaises et étrangères des origines à nos jours*, C. I, 1933.

E. JEAUNEAU, *La Philosophie médiévale*, 1963.

G. DE LAGARDE, *La Naissance de l'esprit laïque au déclin du Moyen Age*. 6 cilt. 1934-1946. Yeni baskı. 1956-1963.

CH. V. LANELOIS, **La connaissance de la nature et du monde du Moyen Age*, 1991.

LÉVI-PROVENÇAL, *La civilisation arabe en Espagne*, 1948.

NICOLAS DE CUES, *Morceaux Choisis* (M. de Gandillac'ın Girişi'yle), 1942.

J. NORDSTROM, *Moyen Age et Renaissance* (İsveççeden çeviri), 1933.

G. PARÉ, A. BRUNET et P. TREMBLAY, * *La Renaissance du XIIe siècle. Les Écoles et l'Enseignement*, 1953.

G. PARÉ, * *Les idées et les lettres au XIIIe siècle. Le Roman de la Rose*, 1947.

A. RENAUDET, * *Préréforme et humanisme à Paris pendant les premières guerres d'Italie (1494-1517)*, 1916.

P. RENUCCI, * *L'aventure de l'humanisme européen au Moyen Age*, 1953.
RUTEBEUF, *Poèmes concernant l'Université de Paris*, (H. H. Lucas'nın şerhleriyle), 1952.
G. SCHNURER, *L'Église et la civilisation au Moyen Age*, (Almancadan çev.), 3 cilt, 1933-1938.
S. STELLING-MICHAUD, *L'université de Bologne et la pénétration des droits romains et canonique en Suisse au XIIIe et XIVe siècles* (Toplumsal tarih), 1955.
G. THÉRY, *Tolède, grande ville de la Renaissance médiévale*, 1944.
C. TRESMONTANT, *La métaphysique du Christianisme et la crise du XIIIe siècle*, 1964.
P, VIGNAUX, * *La pensée au Moyen Age*, 1938. *Philosophie au Moyen Age*, 1938, yeni baskı, 1958.
M. DE WULF, *Histoire de la philosophie médiévale*. 2 cilt, 6. baskı, 1934-1936.

Kronoloji

1100-1166	El-İdrisi.
1121-1158	Aristoteles'in *Logica Nova*'sının [Yeni Mantık] Latince çevirisi.
1121'e doğru	Abélard'ın *Sic et non*'u.
1126-1198	İbn Rüşd.
1140	Gratianus'un *Decretum*'u.
1141	Sens konsili. Abélard'ın mahkûm edilmesi.
1143	Ptolemeiaos'un *Planisphaerium*'unun [Düzlemküre] çevrilmesi.
1144-1203	Alain de Lille.
1145	Chester'li Robert, El-Harizmi'nin *Cebir*'ini çevirdi.
1146	Aziz Bernard Vézelay'de 2. Haçlı Seferi'ni vaaz ediyor.
1147'den önce	*Cantar de mio Cid.*
1148	Roma konsili. Gilbert de la Porée'nin mahkûm edilmesi.
1154	Friedrich Barbarossa'nın Bologna Üniversitesi hoca ve öğrencilerine ayrıcalıklar tanıması.
1155-1170 civarı	Thomas: *Tristan ve Yseut.*
1160	Béroul: *Tristan ve Yseut.*
	Niebelungen.
1163	III. Alexandre'ın keşişlere tıp ve hukuk eğitimini yasaklaması.
1163-1182	Notre-Dame de Paris'nin inşa edilmesi.
1167-1227	Cengiz Han.
1174	III. Celestinus'un Paris Üniversitesi hoca ve öğrencilerine ayrıcalıklar tanıması.
1177'den sonra	*Roman de Renard*'ın [Tilkinin Romanı] yazılmaya başlanması.
1180	Notre-Dame de Paris kurul başkanı ilk koleji kuruyor: Onsekizler Koleji.
1197	Salaheddin'in Kudüs'ü alması.
1200	Philippe-Auguste'ün Paris Üniversitesi'ne ayrıcalıklar tanıması.
1206-1280	Aziz Büyük Albert [Albertus Magnus].
1208	Dominiken tarikatının kurulması.
1209	İlk Fransisken cemaati.
1210'a doğru-1295	Roger Bacon.
1214	Oxford Üniversitesi'nin ilk ayrıcalıkları.
1215	Robert de Courson'un Paris Üniversitesi için hazırladığı yasalar.
1226-1270	Aziz Louis'nin saltanatı.
1221-1274	Aziz Bonaventure.

1224-1274	Aziz Aquino'lu Tommaso.
1230-1250	İbn Rüşd'ün Batı üniversitelerine girişi.
1235'e doğru-1284'e doğru	Siger de Brabant.
1235-1315	Raymond Lulle.
1240	Robert Grosseteste'in Aristoteles'in *Ethica*'sını çevirmesi.
1245-1246	Aziz Büyük Albert'in Paris'te ders vermesi.
1248-1254	Aziz Louis'nin ilk Haçlı Seferi.
1248-1255	Aziz Bonaventure'nin Paris'te ders vermesi.
1252-1259	Aziz Aquino'lu Tommaso'nun Paris'te ders vermesi.
1254-1323	Marco Polo.
1255	*Yeni Aristoteles*. Iacopo da Varazze'nin *Leggenda aurea*'sı [Altın Efsane].
1257	Robert de Sorbon'un Paris'te ilahiyatçılar için bir kolej kurması.
1260-1327	Üstat Eckhart.
1265	Aziz Tommaso *Summa Theologiae*'nin [İlahiyat Derlemesi] yazımına girişiyor.
1265-1321	Dante.
1266-1268	Roger Bacon: *Opus majus, opus minus, opus tercium.*
1270	Siger de Brabant'ın ve İbn Rüşdcülüğün ilk mahkûm edilişleri.
1276	*Roman de la Rose*'un [Gülün Romanı] ikinci bölümünün Jean de Meung tarafından yazılması.
1277	Tommasocu ve İbn Rüşdcü doktrinlerin mahkûm edilmesi.
1282	Adam de la Halle: *Le Jeu de Roben et de Marion* [Robin ve Marion'un Oyunu].
1291	Akkâ'nın Müslümanların eline geçmesi.
1293-1381	Jean Ruysbroek.
1294	V. Celestinus, ruhanilerin papası.
1300'e doğru-1361	Jean Tauler
1300'e doğru-1365	Henri Suso
1300'e doğru-1368'den sonra	Jean Buridan
1304-1374	Petrarca.
1309	Papa V. Clementius Avignon'a yerleşiyor.
1312	Dante'nin *Cehennem*'i.
1313-1375	Boccaccio.
1329	Üstat Eckhart'ın mahkûm edilmesi.
1337	Yüz Yıl Savaşları'nın başlangıcı. Ockhamcılığın Paris Üniversitesi tarafından ilk kez mahkûm edilmesi.
1337-1410	Froissart.
1340-1400	Chaucer.
1346	Crécy çarpışması.
1349-1353	Boccaccio'nun *Decameron*'u.
1376	Montpellier tıp fakültesi teşrih için yılda bir ceset elde ediyor.
1377	XI. Gregorius'un Roma'ya geri dönmesi.
1379	Oxford'da New College'ın kurulması.
1387-1455	Fra Angelico.
1395	Gerson, Paris şansölyesi.
1401-1465	Nikolaus von Kues.

1402	Jan Hus, Prag rektörü.
1405-1457	Lorenzo Valla.
1420'ye doğru	*Imitation de Jésus-Christ.*
1424	Aurispa, Bologna'da ilk Yunanca hocası.
1425'e doğru-1431	Jan van Eyck'in *Mistik Kuzu*'su.
1430-1470	François Villon.
1431	Papa IV. Eugenius, beşeri bilimler eğitimini Roma Üniversitesi'ne dahil ediyor.
1433-1499	Marsilio Ficio.
1440	Nikolaus von Kues'in *De docte Ignorantia*'sı.
1450	Gutenberg Mainz'de bir matbaa atölyesi açıyor.
1450-1537	Lefèvre d'Etaples.
1453	Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethi.
1463-1494	Pico della Mirandola.
1466	Paris Üniversitesi'nde bir Yunanca kürsüsü kurulması.
1466-1536	Erasmus.
1469	Kastilyalı Isabella ile Aragonlu Ferdinand'ın evlenmeleri.
1469-1527	Machiavelli.
1470	Paris Üniversitesi'ne matbaanın gelmesi.
1475	Picquigny antlaşması. Yüz Yıl Savaşları'nın bitmesi.
1488	Bartalemeo Diaz Ümit Burnu'nu dolaştı.
1492	Cristobal Colombus'un Amerika'yı keşfi.
1497	Granada'nın Katolik krallar tarafından alınması. Leonardo da Vinci'nin *Son Yemek* adlı tablosu. Vasco de Gama'nın yola çıkması.

Küçük sözlük

Ölüm Dansı: Ortaçağda, her sınıf ve tabakadan insanları bir rondo halinde peşinden sürükleyen Ölüm'ün, heykel veya resimde alegorik olarak temsil edilmesi.

Bourg: Aşağı Latincenin *burgus* (tahkimli şato) kelimesinden türemiştir. Pazar kurulan büyük köy olan ilk anlamı, sonradan kasaba ve kent olarak genişlemiştir.

Merovenjler: Frank krallığını 6. yüzyılın ortalarından 751'e kadar yöneten hanedan.

Karolenjler: Frank krallığını 751-987 arasında elinde tutan hanedan.

Scriptoria: Ortaçağ manastırlarında, rahiplerin yazma çoğalttıkları çalışma yeri.

Translatio studii: Bilgilerin aktarımı.

Quadrige: Dört at tarafından çekilen araba (atların her biri bir bilimi temsil eder).

Veritas, filia temporis: Zamanın kızı gerçek.

Monofizit: İsa'nın hem tanrısal hem de insani doğaya sahip olduğunu reddederek, tek bir doğası olduğunu (tanrısal; insani) ileri süren doktrine mensup olan kişi.

Nasturi: İsa'nın iki doğasının her birinin, kendi bireyselliğine sahip olduğunu iddia eden doktrin yanlısı.

Reconquista: Yeniden fetih (İspanyolca). Hıristiyanların, Müslümanların fethettikleri toprakları geri almaları.

Quadrivium: Ortaçağ üniversitesinde, matematik nitelikli dört serbest bilim: aritmetik, astronomi, geometri, müzik.

Capet'ler: 987-1328 arasında hüküm süren Fransız kral hanedanı.

Cité: Bir kentin en eski bölümü, burada Paris'in ilk bölümleri.

Citeaux (*cistercien*) tarikatı: Robert de Molesme tarafından 1098'de Citeaux manastırında kurulan, 1113'te Aziz Bernard tarafından ıslahattan geçirilen tarikat.

Gibelin akımı: 1138'de Almanya imparatoru seçilen Weibelingen'den gelir. Ortaçağda, İtalya'da Almanya imparatorunu destekleyen hareket. Papayı destekleyenlere ise *guelfe*'ler denilir.

Gümüş Mark: İncil'in dört yazarından biri olan Aziz Marc (Markos) ile bir sikke türü olan Gümüş Mark arasındaki benzerlikten yararlanılarak yapılan kelime oyunu.

Roman dili: Latinceden türeme halk dili, örneğin Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi.

Mater generationis: Doğurgan ana.

Disputatio: Tartışma.

Skolastik: Ortaçağda üniversite tarafından öğretilen ilahiyat ve felsefe, buna ilişkin eğitim biçim ve yöntemi. Bu eğitimi veren veya bu yöntemle felsefe yapan kişi.

Citramontain-ultramontain: Dağın bu tarafındaki-Dağın öte tarafındaki. Yani Alpler'in bu tarafındaki, İtalya'dan gelen; Alp-ötesinden gelen, Fransız, İngiliz, Alman vb.

Corpus Christi: İsa'nın bedeni.

Stella Maris: Deniz Yıldızı. Meryem'in adıyla (Maria) olan benzerlikten ötürü (Yıldız Maria) yapılan kelime oyunu. Deniz yıldızı yol gösterir.

Genius: Soyut bir düşünceyi kişiselleştiren alegorik bir varlık.

Peripatetisyen: Gezinimci. Aristoteles'in derslerini gezinerek vermesinden ötürü, Aristoteles felsefesi yanlısına takılan ad.

Devotio moderna: Modern iman.

Signoria: İtalya'da, Cumhuriyet adını taşımakla birlikte, oligarşik bir yönetim altında olan kent devletleri.

Quattrocento: 1400'lü yıllar. İtalyan Rönesansı'nı ifade eden terimlerden biri.

Dizin

A

Abélard, Pierre 19, 36, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 82, 87, 90, 123, 158
Adélard, Bath'lı 79, 81
ahlâk 13, 31, 32, 38, 46, 52, 53, 58, 71, 72, 85, 113, 116, 134, 145, 152, 193, 194, 196
Alcuin 24, 29, 40
Alexandre, Halès'li 76, 96
ampirizm 159, 180, 193
Anatole France 29
Anselme, Aziz 60, 62, 73, 78, 126, 181
antik kültür 36, 78
Araplar 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 74, 78, 81, 109, 124, 152
aristokrasi 173, 178, 180, 215, 218
Aristoteles 18, 34, 38, 39, 41, 44, 76, 81, 109, 124, 143, 144, 145, 149, 152, 153, 154, 157, 185, 186, 188, 193, 196, 206, 207, 211, 213, 214, 215
Augustinus, Aziz 32, 152, 153, 181, 211
Aurispa 209

B

Bacon, Roger 96, 135, 158, 160, 183
Bakire Meryem 117
Barbarossa, Friedrich 48, 99
Becket, Thomas 45
Benediktin 26
Bernard, Aziz 44, 45, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 87, 117, 133, 219
Bessarion 19, 208, 210
bilim 10, 29, 45, 86, 90, 117, 125, 126, 138, 143, 145, 158, 159, 162, 176, 178, 188, 222,
Boetius 88, 153, 157, 160
Bonaventure, Aziz 19, 96, 139, 156
Bruni, Leonardo 214, 216
burjuvazi 33, 168
Büyük Albert 19, 96, 152, 153, 211

C

Cappella, Martianus 29
Cennet 18, 19
Charlemagne 24, 27
Chartres hümanizması 78
Chartres natüralizmi 77
Chartres rasyonalizmi 77
Chaucer 19
Cicero 24, 66, 109, 209, 219
Col, Gontier 210, 216, 219
Comte, Auguste 196
Copernicus 183
Cosma, Aziz 115, 178

D

d'Aniane, Aziz Benoit 26
d'Arc, Jeanne 203, 204
d'Auvergne, Guillaume 125
da Clamenges, Nicolas 210, 218, 219
da Vinci, Leonardo 183
Damianus, Aziz 115
Dante 18, 19, 76, 156, 196
Davud 45
de Blois, Pierre 29
de Brabant, Siger 18, 19, 152, 153, 156
de Chartres, Bernard 31, 32, 34, 74, 76, 123, 124
de Conches, Guillaume 74, 77, 85, 86
de Feltre, Victorino, 208
de Ferrières, Loup 24
de la Porrée, Gilbert 87
de Laon, Adalbéron 24
de Lille, Alain 82, 87, 146
de Meung, Jean 19, 58, 65, 68, 139, 140, 145, 146, 148, 160
de Montreuil, Jean 210, 218, 219
de Rougemont, Denis 82
de Saint-Thierry, Guillaume 44, 70, 71, 74
de Saxe, Albert 183
de Tournai, Gilbert 124
Demosthenos 209

Descartes 130, 183
determinizm 77
Diderot 148
diyalektik 41, 57, 59, 69, 79, 80, 85, 86, 90, 109, 124, 126, 211, 213
Dominicus, Aziz 140
Dominikenler 104, 105, 135, 140, 152, 156, 157, 211

E
Eckhart 181, 185, 186
el-Farabi 35
el-Harizmi 38
entelektüel 13, 14, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 55, 57, 58, 59, 63, 64, 54, 66, 67, 68, 69, 74, 76, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 89, 90, 91, 96, 102, 103, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 124, 126, 130, 131, 133, 135, 138, 140, 145, 146, 149, 157, 158, 159, 160, 162, 169, 170, 173, 176, 183, 191, 192, 197, 201, 204, 207, 211, 215, 216, 218, 222, 223
Erasmus 130, 188, 206, 210, 211, 215, 216, 219
Erigena, John Scotus 29
Eski Ahit 31, 65, 74
Euklides 34, 38, 109

F
fabrika 85, 91
feodal yapılar 32, 46, 54
feodalizm 46
Ferry, Jules 27
Filelfe 208, 209, 210
Fillastre, Guillaume 210
Francesco, Assisi'li 102, 120, 135, 140
Fransiskenler 102, 105, 135, 139, 140, 158, 181, 211

G
Galianus 34, 38, 109
Galileo 183
Gerson, Jean 19, 181, 188, 203, 210
Giraud, Barri'li 91
Goliardlar 45, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 58, 65, 117, 154
Gratianus 109
Gregorius 54, 78, 100, 109, 191
Grosseteste, Robert 158, 183, 214
Guarino 208, 209

H
Haçlı seferleri 34, 36, 48, 59, 69
Hegel 196
Helenizm 38, 208
Hıristiyan 13, 18, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 56, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 96, 102, 103, 124, 134, 143, 144, 148, 152, 156, 160, 162, 196, 197, 203, 210
Hıristiyan hümanizması 18
Hildegarde, Bingen'li 82, 211
Hippokrates 38, 44, 86, 109
Hobbes 196
Honorius, Autun'lü 74, 78, 82, 86
hümanizma 65, 73, 78, 79, 82, 85, 86, 176, 188, 204, 211, 216

I-İ
Innocentius, III. 100, 101, 134
Innocentius, IV. 101, 138, 140, 191
İbn Rüşd 109, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 181, 192, 194, 197
İbn Sina 39, 109, 152
ilahiyat 32, 41, 45, 60, 62, 66, 67, 70, 73, 78, 79, 89, 107, 117, 122, 125, 138, 142, 157, 160, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 201, 210, 213
İncil 139, 175
İsa 34, 40, 44, 54, 55, 56, 68, 70, 76, 115, 117, 139, 140, 186, 188
İskender 76
İslam 25, 34, 36, 38

J-K
John, Salisburyl'li 31, 45, 85, 87, 124
Karolenj 27, 29, 120
Karolenj Rönesansı 25, 29
Kitabı Mukaddes 77, 87, 89, 108, 109, 124, 125, 186
Kuran 36, 37, 70
kültür 24, 25, 29, 31, 32, 34, 36, 38, 40, 55, 60, 64, 78, 86, 87, 97, 120, 122, 134, 169, 210, 214, 222

L
Lenin 196
lonca 47, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 105, 106, 113, 114, 115, 118, 122, 138, 140, 173, 180, 197
Lucanus 31, 62
Lucianus 209, 222
Luther 130, 196

M
Machiavelli 196
Magnus, Albertus 19, 96
Malebranche 130
mantık 31, 38, 60, 71, 74, 109, 124, 126, 128, 149, 181, 183, 206
masonluk 160

Maurras, Charles 196
Merovenj 25
Meryem Ana 65, 117
metafizik 87, 152, 153, 213
mistisizm 44, 82, 181, 185
More, Thomas 210
Muhammed 36, 37, 69

N
natüralizm 148, 193
Nicolas, Aziz 115
Nuh 86

O
Ockham 19, 180, 182, 193, 196
Oresme, Nicolas 180, 183
Othon, Freysing'li 32
otorite 39, 79, 81, 98, 124, 125, 131, 148, 152, 182, 185, 188, 191, 195, 196

P
papalık 53, 54, 100, 102, 103, 133, 137, 138, 140, 142, 153, 191, 193, 194, 201, 203, 204
Paulus, Aziz 67, 76, 125, 142, 213
Petrarca 210
Philon 209
Pindarus 209
Platon 31, 32, 38, 39, 124, 152, 153, 209, 210, 211, 213, 219
Plinus 76
Plotinus 209
Procus 209
proleterleşme 168
Ptolemaios 34, 38, 109
Pythagoras 219

R
Rabelais 130, 146, 206
rasyonalizm 77, 79, 185
Raymond, Başpiskopos 35
Razi 38, 109
reform 182, 223
Rousseau 148, 196
Rönesans 11, 18, 25, 27, 29, 36, 56, 85, 124, 182, 211, 222
ruhban 24, 27, 53, 55, 65, 87, 91, 97, 103, 128, 131, 138, 139, 142, 168, 180, 196, 197
Rutebeuf 19, 58, 139, 145

S-Ş
Seneca 210
serf 24
Sevus 40
Silvestris, Bemard 82, 86
skolastik 19, 96, 123, 124, 125, 126, 130, 140, 143, 145, 146, 149, 152, 153, 158, 159, 176, 180, 181, 185, 186, 188, 196, 204, 206, 207, 211, 213, 214, 215
Sofu Louis 25
Sokrates 72, 219, 222
Strabon 209
Süleyman 45, 74, 86
şövalyelik 70, 176, 216

T
Tanrı 24, 45, 46, 52, 68, 72, 73, 74, 77, 78, 85, 89, 126, 133, 142, 143, 146, 152, 153, 158, 176, 181, 182, 186, 196
Tekvin 32, 76, 77
Terentius 209
Titus-Livus 210
Tommaso, Aquino'lu Aziz 18, 19, 73, 90, 96, 117, 123, 125, 126, 139, 140, 143, 145, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 211, 213, 214

U-Ü
Ulpianus 39
üniversite loncaları 96, 97, 100, 103, 105, 106, 113, 115, 118, 140

V
Vergilius 19, 31, 32, 76
Villon 19, 52, 170, 206
volontarizm 182, 206
von Kues, Nikolaus 181, 185, 186, 204, 211

Y
Yeni Ahit 65
Yeniden Doğuş 24, 25, 29, 124
Yunan-Arap bilimi 74
Yunan-Arap kültürü 34

Z
zanaat 23, 86, 114
zanaatkâr 24, 85, 89, 90, 91, 104, 116, 122, 123, 132, 168, 175, 197, 222